

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15 No.1 2016

P-ISSN: 1303-0094

E-ISSN: 2149-5459

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15 No.1 2016

P-ISSN: 1303-0094

E-ISSN: 2149-5459

E-ISSN: 2149-5459
P-ISSN: 1303-0094

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Aims and Scope: Gaziantep University Journal of Social Sciences is a peer-reviewed and international academic journal which is published four times in a year. The language of the journal is English and Turkish. The language of Law articles could also be French.

The aim of Journal of Social Sciences [JSS] is to publish research articles on social sciences for contributing to the international social sciences literature. JSS publishes high quality studies in the fields of General Anthropology, Geography, History, Psychology, Archeology, Sociology, Economics, Business Administration, Linguistics International Affairs, Educational Sciences, Communications, Information Science, Law, Literature, and Philosophy. Although JSS has a preference for academic studies, it also welcomes studies that are written other researchers and practitioners. The goal of JSS is to constitute a qualified and continual platform for sharing studies of academicians, researchers and practitioners.

Copyright © 2015 Gaziantep University. No parts of publication in the Journal of Social Sciences may be reproduced, stored, transmitted or disseminated, in any form or by any means without prior permission from University of Gaziantep. Authors are responsible for all ideas in the manuscript.

Editorial Correspondence and Subscription Address: University of Gaziantep, Institute of Social Sciences, Journal of Social Sciences, 27310 Gaziantep TÜRKİYE
Tel: +90 342 317 18 96 Fax: +90 342 360 10 43
Email: jss@gantep.edu.tr

The Journal has an international editorial board.

Print: University of Gaziantep Press.

Cover Design: Mustafa SEVİNDİK- sevindik27@gmail.com

Abstracted and Indexed in:

ULAKBİM national index
EBSCO Host database
Indexcopernius index
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi
ERGO (Educational Research Global Observatory) NewJour
Türk Eğitim İndeks

Gaziantep University Journal of Social Sciences [JSS]

Owner

Gaziantep University
Rector Prof.Dr. M. Yavuz COŞKUN

Editor-in-Chief

Asst.Prof.Dr. Lider BAL

Co-Editor

Asst.Prof.Dr. Gökhan GÖKGÖZ

Section Editors

Assoc.Prof.Dr. Atilla Ahmet UĞUR
Assoc.Prof.Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ
Assoc.Prof.Dr. Ekrem KARA
Asst.Prof.Dr. Muharrem AÇIKGÖZ
Asst.Prof.Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
Asst.Prof.Dr. Fettah KUZU

Asst.Prof.Dr. Gökhan GÖKGÖZ
Asst.Prof.Dr. Atınc OLCAY
Asst.Prof.Dr. Yunus Emre TANSÜ
Asst.Prof.Dr. Şenay Leyla KUZU
Asst.Prof.Dr. Mehmet KILIÇ

Editorial Assistants

Res.Asst Zeynep Büşra ŞENYİĞİT

Res.Asst. Aslıhan KAPLAN

Technical Assistant

Mustafa SEVİNDİK

Editorial Board

Asst.Prof.Dr. Lider BAL
Prof.Dr. Cengiz TORAMAN
Prof.Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN
Prof.Dr. Mehmet Tevfik GÜLSOY
Prof.Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Assoc.Prof.Dr.Meltem KARADAG
Assoc.Prof.Dr. Erdal BAY
Assoc.Prof.Dr.M. Fatih ÖZMANTAR
Assoc.Prof. Dr M. Emre KÖKSALAN
Assoc.Prof.Dr.Murat CERİTOĞLU

Volume 15, Number 1, January 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr> **Email:** jss@gantep.edu.tr
<http://jss.gantep.edu.tr>

Advisory Board

Andrejs Geske (University of Latvia, Latvia)	Mustafa Yılmaz (University of Hacettepe, Türkiye)
B. N. Ghosh (Eastern Med. Univ. North Cyprus)	Nazmiye Özgüç (University of İstanbul, Türkiye)
Bayram Ürekli (University of Selçuk, Türkiye)	Şeyma Güngör (University of İstanbul, Türkiye)
Erdiñ Didar (American University, Bulgaria)	Şinasi Aksoy (METU, Türkiye)
Ercan Tatlıdil (University of Ege, Türkiye)	Tokay Gedikoğlu (University of Gaziantep, Türkiye)
Erman Artun (University of Çukurova, Türkiye)	Tuba Üstüner (Cass Business School, UK)
Hikmet Y. Celkan (University of Gaziantep, Türkiye)	Uli Schamiloğlu (University of Wisconsin-Madison, USA)
Hüseyin Bağcı (METU, Türkiye)	Ülkü Şişik (University of Hacettepe, Türkiye)
Jean Crombois (American University, Bulgaria)	Yasin Ceylan (METU, Türkiye)
Kemal Silay (Indiana University, USA)	Yusuf Akan (University of Gaziantep, Türkiye)
Lelio Iapadre (University of L'Aquila, Italy)	Zeynep Hamamcı (University of Gaziantep, Türkiye)
Michael Goldman (University of Minnesota, USA)	Zuhal K. Kara (University of Harran, Türkiye)

Volume 15, Number 1, January 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr> **Email:** jss@gantep.edu.tr
<http://jss.gantep.edu.tr>

E-ISSN: 2149-5459
P-ISSN: 1303-0094

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

REFEREES OF VOLUME 15, NUMBER 1, JANUARY 2016

Dr. Emine Güler AKGEMCİ	Dr. Metin AKİS
Dr. Metin YILDIRIM	Dr. Ali GÜLERSOY
Dr. Sedat BENEK	Dr. Mehmet BİLGİN
Dr. Gökhan DEMİRCİOĞLU	Dr. Mehmet BİÇİCİ
Dr. Mehmet KALELİOĞLU	Dr. Birsal AYBEK
Dr. Veli YILANCI	Dr. Ahmet AYTAÇ
Dr. Haluk BİNGÖL	Dr. Serhat KUZUCU
Dr. Halil İbrahim YAKAR	Dr. Erol UZUN
Dr. Mehmet BARDAKÇI	Dr. Servet DEMİR
Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI	Dr. Necmettin ELMATAŞ
Dr. Ali MEYDAN	Dr. Emrah CİNKARA
Dr. Yonca ÖZKAN	Dr. Zafer BAŞKAYA

Volume 15, Number 1, January 2016

Web: <http://jssarchive.gantep.edu.tr> **Email:** jss@gantep.edu.tr
<http://jss.gantep.edu.tr>

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15, No.1, January 2016

TABLE OF CONTENTS

EDUCATION	Pages
Lise Düzeyinde Yapılan Parasız Yatılı ve Bursluluk Sınavlarında Sorulan Kimya Sorularının Algoritmik ve Kavramsal Soru Tipi Bağlamında İncelenmesi Ayşegül DERMAN, Kadriye KAYACAN, Nuriye KOÇAK	1-14
Cultural Elements in EFL Course Books Ömer Gökhan ULUM, Erdogan BADA	15-26
Öğretmenlerin Psikolojik Sermayelerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Karma Yöntem Araştırması Mahmut KALMAN, M. Semih SUMMAK	27-58
Dijital Teknoloji Deneyimi, Medya Ortamlarında Geçirilen Süre Ve Çalışan Bellek Kapasitesi İlişkisi Muhterem DİNDAR, Yavuz AKBULUT	59-72
ECONOMICS	
Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: OECD Ülkeleri Örneği Mehmet Akif DESTEK, İlyas OKUMUŞ	73-87
LITERATURE	
Kızıl Tuğ Romanında Türkçülük Fikri Ahmet İhsan KAYA	89-100
HISTORY	
XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı (Şeri'yye Sicillerine Göre) Serhat KUZUCU	101-118
Osmanlı Devleti Döneminde Reklamcılık Anlayışı ve 1908-1909 Tanin Gazetesi Örneği Ayşe Hanife KOCAKAYA	119-148

GAZIANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Vol.15, No.1, January 2016

TABLE OF CONTENTS (Continue)

GEOGRAPHY	Pages
Türkiye’de Alternatif Turizm Faaliyetlerinin Gelişen Bir Kolu Olarak Kaplıcalar: Tuzla içmeler Örneği Ugurcan AYİK	149-169
Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı Sedat BENEK	171-192
The Influence of Dams on Surrounding Climate: The Case of Keban Dam Gülşen KUM	193-204
Koruma Statülerinin Koruma-Kullanma Dengesine Etkisi: Zelve Açık Hava Müzesi (Nevşehir/Avanos) Şenay GÜNGÖR	205-223

Lise Düzeyinde Yapılan Parasız Yatılı ve Bursluluk Sınavlarında Sorulan Kimya Sorularının Algoritmik ve Kavramsal Soru Tipi Bağlamında İncelenmesi

The Investigation of Chemistry Questions Asked in Free Boarding and Scholarship Examination for High School Level in the Context of Algorithmic and Conceptual Question Type

Ayşegül DERMAN¹

Gaziantep Üniversitesi

Kadriye KAYACAN²

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Nuriye KOÇAK³

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

Öğretim programlarının yürütülmesinde en önemli kaynak olarak ders kitapları görülmekle birlikte merkezi sistemle yapılan sınavlarda sorulan kimya soruları, kimya öğretim programına göre hazırlandıkları için öğretim programının yansımaları olarak düşünülebilir. Bu çalışmanın amacı, 1998- 2015 yılları arasında lise 9, 10 ve 11. Sınıflar için yapılan Parasız Yatılılık Ve Bursluluk Sınavı (PYBS) 'nda sorulan 140 kimya sorusunu "*Algoritmik*", "*Kavramsal*" soru tipi bağlamında incelemektir. Çalışma betimsel bir çalışmadır. Veri analizinde, nitel araştırma kapsamında yer alan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Crosstabs ve Kappa istatistiği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, PYBS' nda sorulan soruların toplamda %80'inin kavramsal, %20'sinin algoritmik sorular olduğunu ortaya koymuştur. Soru türlerinin yıllara göre dağılımıyla ilgili bulgular ise PYBS' nda sorulan soruların çoğunlukla kavramsal sorulardan oluştuğunu göstermektedir. Elde edilen bulgular ilgili literatürle ve kimya öğretim programıyla ilişkilendirilerek kimya konularının kavramsal öğretimine yönelik çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kimya öğretimi, Algoritmik soru, Kavramsal soru, Problem çözme, Kimya öğretim programı, Ölçme ve değerlendirme.

¹ Yrd. Doç., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü
e-mail: aderman1977@gmail.com

² Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Fen Bilgisi Eğitimi ABD e-mail: kadriyekayacan@gmail.com

³ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Fen Bilgisi Eğitimi ABD e-mail: nkocak@konya.edu.tr

Abstract

To conduct of the education programs, the most important resource is considered that textbooks but in national assesment tests, chemistry questions prepared according to chemistry curriculum they may be considered reflections of curriculum. The purpose of this study is to review the 140 chemistry questions "algorithmic or conceptual", asked in "Free Boarding and Scholarship Examination" for 9,10,11 classes between 1998 and 2015 years. The study is a descriptive study. In data analysis, within the scope of the document analysis, qualitative research method was used. Crosstabs and Kappa statistic was used. The findings of this study revealed that the questions asked in "Free Boarding and Scholarship Examination" are 80% conceptual, 20% algorithmic in total. The distribution of question types according to the years indicates that most of questions are consisted of conceptual question types. By the findings are associated with the relevant literature and national chemistry curriculum, inferences and implications for conceptual chemistry teaching and learning have been made.

Key words: chemistry teaching, algorithmic question, conceptual question, problem solving, chemistry curriculum, measurement and evaluation.

Giriş

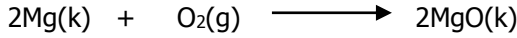
Günümüzde teknolojinin insan yaşamında giderek yaygınlaşması, bilgiye erişimi kolaylaştırmakta, buna bağlı olarak da öğrenme sürecinde bireyin inisiyatifi artırıcı bir rol üstlenmektedir. Herhangi bir konu alanını gerçekten öğrenmek, o alan bilgisinin benzer koşulları içeren problemlere doğru şekilde uygulanabilmesini gerektirmektedir. Bunun için de öğrencinin üst düzey düşünme becerisine sahip olması gerekmektedir. Öğrencileri sadece sınavlarda başarılı olan bireyler olarak değil, aynı zamanda üst düzey düşünme becerilerine sahip bireyler olarak yetiştirmek günümüzün eğitim anlayışında gittikçe önem kazanmaktadır (Üner ve ark., 2014). Buna bağlı olarak eğitim programlarının yapılandırılmasında, öğrenme sürecinde ortaya çıkan bilişsel süreçlerin göz önüne alınması gerekmektedir. Öğretim insanların doğru problem çözme yöntemleri kazanmaları olarak da tanımlanmaktadır. Yani herhangi bir alanda kazandığı bilgileri benzer problemlere doğru ve etkili şekilde uygulayabilmesi demektir. Bu bellek sistemlerini, öğrenmede şematik yapılanmanın nasıl işlev gördüğünü iyi bilmeyi gerektirir (Oral, 2001; Tan, Kayabaşı, Erdoğan, 2002; Deniz, 2004).

Kimyada Problem Çözme

Bir insan bulunduğu yer ile olmak istediği yer arasındaki mesafeyi bilir fakat bu aralığı nasıl kapatacağını bilmezse "problem" var olur. Bulduğumuz yer ve olmak istediğimiz yer gibi arasında mesafe olan, rutin olarak karşılaştığımız durumlar vardır. Fakat bu açığı nasıl kapatacağımızı bildiğimizde kendimizi güvende hissederiz. Bu olduğunda bir problemle değil de bir alıştırmayla yüz yüze geliriz. Öğrenciler kimya derslerinde problem çözmeye çok zorlanmaktadırlar. Bir konunun doğasında onu kaçınılmaz surette problem yapacak doğal karakteristik yoktur. Probleme uygun bir cevap veya çözüm bulmada bireysel zorlanmalar ve konu arasında, problemin durumu bakımından, zor bir etkileşim vardır (Bodner ve McMillen, 1986; Bodner,

1987). Aşağıdaki soru kimyaya yeni başlayan öğrenciler için bir problemdir fakat öğretmenler için sıradan bir alıştırma değildir.

10g magnezyumu yakmak için kaç gram oksijene ihtiyaç duyulur?

Polya'nın bilinen problem çözme modeli dört aşamadan oluşur: i) Problemi anlamak ii) Bir plan tasarlamak iii) Planı uygulamak iv)Yaptıklarını kontrol etmek.

Bu model genelde matematik problemlerini çözmek için kullanılır. Problem çözme sürecini, bilgi süreci modelini de içeren bir perspektifle ele alan ve çevreyle problem çözücü arasındaki etkileşimle açıklamaya çalışan yaklaşıma göre problem çözme sürecinde gerçekleşen bilişsel aktiviteyle ilgili iki husus önemlidir. Birincisi, çalışan belleğin kapasitesi sınırlıdır ve bu durum problem çözme sürecinin çok fazla yer işgal etmesiyle çelişmektedir. Buna rağmen problem çözme imkan dahilindedir ve problem çözümü esnasında konuşma ve yazma imkanı varsa çalışan belleğin bu sınırlı kapasite engeli ortadan kaldırılabilir. İkinci husus ise öğrencilerin problem çözmelerinde hayati öneme sahip, uzun süreli belleklerinde depolu mevcut bilgileridir. Öğrencilerin mevcut bilgileri, problem çözmeye başvuracakları en önemli kaynaktır ve mevcut bilgilerinin niteliği, problemi görme şekillerini etkilemektedir (Johnstone ve El-Banna, 1986; Johnstone, 1997).

Kimyada problem çözme, karmaşık bir süreçtir. Bu sürecin iyi yönetilebilmesi için problem cümlesinde ifade edilen kavramların iyi anlaşılması, problemde verilen ve istenilenlerin doğru yorumlanması ve matematiksel işlemleri yapma becerisi gerekmektedir (Bilgin, 2006). Kabul edilebilir bir biçimde bir kimya problemini çözmek için, problem çözücünün kavramsal bilimsel bilgi ve prosedüral bilginin her ikisine de vâkıf olması gerekir. Problem çözmeye başarılı öğrenciler, verileri anlamlı hale dönüştürebilmekte veya çözümlenebilmektedir. Bu Chi, Feltovitch ve Glaser (1981) tarafından "problemin gösterimi", Lee (1985) tarafından "problemin çevirimi" olarak adlandırılmaktadır. Başarılı problem çözme, problem çözücünün probleme ilişkin kavramsal bir yapı oluşturmasını gerektirir. Giriş düzeyindeki öğrenciler, kimya problemlerini genellikle yapılandıramamakta veya dönüştürememekte (Greenbowe, 1983; Lee, 1985). Bazı değişkenler, öğrencilerin probleme ilişkin bir kavramsal yapı oluşturmalarını engelleyebilir. Mesela; problemde kullanılan kelime, problemin biçimi veya gerekli değişkenlerin verilmemesi problemi çözmeye engel olabilir.

Kimyada problem çözmeye ilgili araştırmalarda (Ashmore ve ark., 1979; Johnstone ve El-Banna, 1986; Bodner, 1987; Greenbowe, 1983; Lee, 1985; Chi ve ark., 1981) ortaya konan, öğrencilerin kimyasal problemleri çözmeye başarısında etkili faktörler şunlardır:

i) Problemin doğası ve problemin temelindeki kavramlar.

ii) Öğrencilerin karakteristiği; Öğrencilerin problem çözme başarısıyla ilgili tutumları ve yetenekleri

iii) Öğrenme çevresi, öğrencinin ve problemin dışında olan problem çözücü tarafından karşılaşılan içeriksel ve çevresel faktörler.

Öğrencilerin kimya problemlerini çözmeye kullandıkları stratejileri belirlemeye yönelik çalışmalarda (Herron ve Greenbowe, 1986; Bunce, Gabel ve Samuael, 1991; Demircioğlu ve Erçebi, 2013), öğrencilerin çoğunluğunun algoritmik tekniklere bağlı kaldıkları tespit edilmiştir.

Araştırmalar, kimya problemlerinin çözümünde algoritmik yaklaşım kullanan öğrencilerin çoğunun kavramsal anlamalarının yetersiz olduğunu ortaya koymuştur (Nurrenbern ve Pickering, 1987; Gabel, Sherwood ve Enochs, 1984; Lythcott, 1990).

Anamuah-Mensah (1986) çalışmasında, "titrasyon" deneyinden sonra baz konsantrasyonunu hesaplamada sesli düşünme tekniğini kullanarak öğrencilerden düşüncelerini sözle anlatmalarını istemişlerdir. Görüşmelerin analizi sonucunda öğrencilerin yüzde sekseninin formül yaklaşımını, yüzde yirmisinin ise orantılı muhakeme yaklaşımını kullanarak problemleri çözdüğünü tespit etmişlerdir. Araştırmacı, orantılı muhakeme yaklaşımını kullanan öğrencilerin problemdeki değişkenler arası ilişkileri incelemeye yönelik bazı işlemler gerçekleştirdiğini buna rağmen formül yaklaşımını kullananların, kullandıkları formüllerdeki değişkenler arası ilişkiyi anlamak için hiç çaba göstermediklerini gözlemlemişlerdir. Anamuah-Mensah'a göre (1986), kavramsal anlama ve algoritmik problem çözme arasında ihmal edilecek düzeyde düşük bir korelasyon söz konusudur. Bodner (1991) kimya problemlerinin çözümünde, algoritmaların uygulanmasından ziyade problemler üzerinde daha çok çalışılması gerektiğini vurgulamıştır. Nurrenberg ve Pickering (1987), gazlarla ilgili çalışmalarında, öğrencilerin gazların doğasıyla ilgili çok fazla şey bilmemelerine rağmen gazlarla ilgili çoktan seçmeli problemleri çözdüğünü gözlemlemişlerdir.

Morgil, Yılmaz ve Özyalçın (2002), çalışmalarında üniversite öğrencilerinin mol-molekül, çözeltiler, çözünürlük dengesi, asit-baz ve redoks konularında karşılaştıkları problemlerin çözümünde kavramsal öğrenmeleri ile matematiksel işlem gerektiren soruları çözme yetenekleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve öğrencilerin kimyasal kavramları problem çözümünde kullanıp, kullanmadıklarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda genel olarak öğrencilerin sayısal problemleri çözme başarılarının kavramsal problemleri çözme başarılarından daha yüksek olduğunu görmüşlerdir. Kimya öğretiminde kavramsal anlamayı iyileştirmek için, laboratuvar etkinliklerine, kimyasal olayların, reaksiyonların özüne ve mikroskopik olaylara önem verilmesi; konu anlatımlarında modern ve uygun yöntemler kullanılması gerektiği şeklinde özetlenebilecek öneriler sunmuşlardır.

Dede ve Yaman (2005) tarafından yapılan bir çalışmada matematik öğretmen adaylarının problem çözme ve problem kurma becerileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla matematik öğretmeni adaylarına 5 tane açık uçlu sorudan oluşan "Matematiksel Problem Çözme Ve Problem Kurma Testi" verilmiştir. Araştırma sonucunda, matematik öğretmeni adaylarının genellikle problemleri çözdükleri ancak verilen problemler ve çözümlerden hareketle yeni problemler kuramadıkları belirlenmiştir. Okul deneyimi ve özel öğretim yöntemleri dersleri daha etkin hale getirilerek, öğrencilerde bu becerilerin geliştirilebileceğini önermişlerdir.

Özmen, Demircioğlu ve Ayas, (2002) lise 2 öğrencilerinin mol kavramı ve kimyasal hesaplamalarla ilgili başarı düzeylerini ve problem çözme yeterliliklerini tespit etmeyi

amaçladıkları çalışmalarında, öğrencilerin mol kavramıyla ilgili matematiksel işlem gerektiren sorularda, mol kavramı, kimyasal değişim ve kimyasal hesaplamalara yönelik kavramsal düzeydeki sorulara göre daha başarılı olduklarını görmüşlerdir.

Kimya Öğretim Programlarıyla (Müfredatlarla) İlgili Çalışmalar

Van den Akker (2003), müfredatı altı göstergeyle tanımlayıp, kavramsallaştırmıştır 1) *İdeal öğretim programı (niyetlenen öğretim programı)*: Bir öğretim programının temel felsefesini, mantığını ve orijinal vizyonunu kapsayan program, 2) *Resmî öğretim programı*: Bir *öğretim programı* dokümanında öngörülen, açıklanan ve örneklenen durumları içeren yazılı program, 3) *Algılanan öğretim programı*: Özellikle öğretmenler olmak üzere kullanıcıları tarafından yapılan yorumları içeren program, 4) *Uygulanan öğretim programı*: Önceki öğretim programı uygulamalarını göz önüne alarak sınıftaki gerçek öğretim süreçlerinden ibaret icra edilen program, 5) *Yaşanan öğretim programı*: Öğrencilerin gerçek öğrenme deneyimlerini içeren program, 6) *Öğrenilen öğretim programı*: Öğrencilerin öğrenme kazanımlarından ibaret ulaşılan program (Overman, Vermunt, Meijer, Bulte ve Brekelmans, 2012; Köseoğlu, 2006). Bir fen müfredatının en önemli özelliği tutarlıdır (Bybee, 2003; Rutherford, 2000 Akt: Liu ve Lesniak, 2006). Bybee, (2003), bir sistem içindeki temel bileşenler tanımlandığında, bu bileşenler birbiriyle kavramsal ilişkilendirme yapılarak organize edildiğinde ve diğer bileşenler temel bileşenlere dayandırıldığında tutarlığın oluşacağını savunmaktadır. Müfredat tutarlılığıyla ilgili güncel vurgu, müfredat yapısıyla ilgili eski bakış açılarına benzemektedir. Müfredatta tutarlığı sağlamak için en yaygın yol, birkaç tema veya temel kavram tanımlayıp (enerji transferi ve korunumu, madde değişimi ve korunumu gibi), müfredatı bunların etrafında organize etmektir (Liu ve Lesniak, 2006).

Geleneksel ortaöğretim kimya müfredatı, fen eğitimcileri, kimya eğitimcileri ve müfredat yapıcılar tarafından, farklı yönlerden eleştirilmektedir. İlk eleştiri, müfredatın aşırı yükü ve öğrencilerin konu alanını öğrenmeye ilgisizliğini vurgulayarak, öğrencilerin kimya konusunda hangi konuları öğrenmesi gerektiğiyle ilgilidir (Gilbert, Bulte ve Pilot, 2011). Devamında gelen eleştiriler ise kimya müfredatının geleneksel olarak, öğrencileri anlamlı öğrenme yerine ezbere öğrenmeye veya ezberciliğe cesaretlendiren "Temel Kimya Kavramlarına" odaklandığı, öğrencilerde bilimsel okuryazarlığın gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülen "Kimya-Teknoloji- Toplum" ve "Kimyanın Tarihi ve Felsefi Gelişimi" gibi önemli boyutlarının ihmal edildiğiyle ilgilidir (Van Driel, Bulte ve Verloop, 2005; 2007; Erdoğan ve Köseoğlu, 2012). Başka bir eleştiri ise, öğrencilerin öğrendiklerini transfer etmede ve deneyimledikleri problemleri anlamlandırmada yaşadıkları zorluklara dikkat çekilerek, bu şartlarda öğrencilere kimyanın nasıl öğretilmesiyle ilgilidir. Gilbert ve arkadaşlarına (2011) göre öğrencilerin bilgi transferinde zorlanmalarının sebebi, fen ders kitaplarındaki içeriğin çok parçalı olması ve öğrencilere birbirinden izole gerçekler olarak sunulmasındandır.

Öğretim programlarının yürütülmesinde en önemli kaynak olarak ders kitapları görülmekle (Nakipoğlu, 2009) birlikte merkezi sistemle yapılan sınavlarda sorulan kimya soruları, kimya öğretim programına göre hazırlandıkları için öğretim programının yansımaları olarak düşünülebilir. Bu çalışmada, yukarıda bütüncül bir biçimde sunulmaya gayret edilen literatür bilgileri ışığında, Milli Eğitim Bakanlığı

Ölçme, Değerlendirme Ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 9, 10 ve 11. Sınıflar için yapılan Parasız Yatılılık Ve Bursluluk Sınavlarında (PYBS) sorulan kimya soruları, "Algoritmik ve Kavramsal" soru bağlamında analiz edilip, literatürle ve ortaöğretim kimya müfredatı ile ilişkilendirilerek, değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 1998- 2015 yılları arasında lise 9, 10 ve 11. Sınıflar için yapılan Parasız Yatılılık Ve Bursluluk Sınavlarında (PYBS) sorulan 140 kimya sorusunu "Algoritmik", "Kavramsal" soru tipi (Demircioğlu ve Erçebi, 2013) bağlamında incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1- Soruların "Algoritmik", "Kavramsal" soru olarak dağılımı nasıldır?
- 2- "Algoritmik" ve "Kavramsal" soruların yıllara göre dağılımı nasıldır?

Yöntem

Bu çalışma, betimsel bir çalışmadır. Betimsel çalışma, geçmişte veya hâlihazırdaki bir durumu olduğu gibi belirlemeye, değerlendirmeye imkan tanımaktadır. Betimsel araştırmada karakterize edilmiş kişiler ya da gruplar sayısal olarak tanımlanmaya çalışılır. Bir konu hakkında ilk defa araştırma yapılıyorsa oldukça yararlı bilgiler sağlar (Sözbilir, 2010; 2012).

Veri Kaynağı ve Analizi

Kimya eğitimi literatüründe üniversite sınavlarında sorulan kimya sorularının incelenmesine yönelik bir hayli araştırma birikimi oluşmuştur. Merkezi PYBS'nda sorulan kimya sorularının incelenmesine yönelik bir araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu çalışmada PYBS soruları, nitel araştırma kapsamında yer alan doküman analizi yöntemiyle (Yıldırım ve Şimşek, 2005) analiz edilmiştir. İnternet ortamından (http://www.meb.gov.tr/meb_sinavindex.php?KATEGORI=14-20-15-16-21&B=4) pdf formatında edinilen PYBS soruları, word formatına dönüştürülerek, bu çalışmanın veri kaynağı, dökümanı oluşturulmuştur. Bu dökümanda yer alan 140 tane kimya sorusu bu çalışmanın üç araştırmacısının mutabakatıyla- meslektaş teyidi (Sözbilir, 2010a) belirlenen "Algoritmik", "Kavramsal" soru tipi bağlamına göre analiz edilmiştir. Veri setine "Kavramsal" sorular 1; "Algoritmik" sorular 2 olarak kaydedilmiştir. Kodlamalar, ikinci ve üçüncü araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Kavramsal sorular öğrencilerin kavramları anlamalarına ve yorumlamalarına yönelikken, algoritmik sorular ise formüllerin uygulanmasını ve matematiksel işlem yapılmasını gerektirmektedir (Demircioğlu ve Demircioğlu, 2009). Kodlamalarda benimsenen çerçeveyi ortaya koyması bakımından "Algoritmik" ve "Kavramsal" soru tipi örnekleri aşağıda Şekil 1 ve Şekil 2'de sunulmuştur. Oluşturulan veri seti SPSS 16.0 ortamına aktarılmıştır. Betimsel (Descriptive) istatistik tekniklerinden Crosstabs kullanılarak analizler tamamlanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirliği belirlemek için Kappa istatistiği kullanılmıştır. Kappa= 0.77 (p= .000, p< 0.005). Literatürde 0.40-0.59- orta; 0.60-0.79- iyi; 0.80 ve üzeri- çok iyi kappa değerleri olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma için belirlenen 0.77

kappa katsayısı %95 güvenilirlik aralığına (0.54-0.848) tekabül etmektedir (Landis ve Koch, 1977; Altman, 1999).

1) Fe ve S'nin birleşme oranları 7/4 olduğuna göre, 44 g FeS'de kaç g Fe vardır?

- A) 28 B) 24 C) 16 D) 14

2)

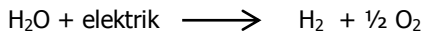
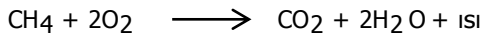
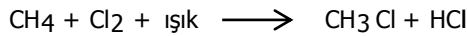
Sıcaklık (°C)/Madde	10	90
K	31	54
L	9,22	22,9
M	20,9	202
N	80	162

K, L, M, ve N maddelerinin sudaki çözünürlükleri (g/100 mLsu olarak) çizelgede verilmiştir. Bu maddelerin 90°C'taki doymuş ve eşit hacimdeki çözeltileri 10°C'a kadar soğutulursa, hangi çözeltilerdeki çözülmüş madde miktarı en az olur?

- A)K B) L C) M D) N

Şekil 1. Algoritmik soru tipine örnek sorular

1. Farklı kimyasal tepkimelere ait örnekler verilmiştir:

Bu örneklere göre, kimyasal tepkimelerle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Aynı tür enerji eşlik eder C) Atom sayısı korunur.
B) Yeni maddeler oluşur D) Atom türü korunur.

2. Periyodik çizelgedeki K, L, M ve N elementlerinden; K ile M arasında kovalent bağ, L ile K arasında iyonik bağ oluşmakta, N ile L arasında ise bağ oluşmamaktadır.

Buna göre bu elementler için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

	<u>K</u>	<u>L</u>	<u>M</u>	<u>N</u>
A) Metal	Metal	Ametal	Metal	Metal
B) Ametal	Ametal	Metal	Metal	Metal

C) Metal	Metal	Ametal	Ametal
D) Ametal	Metal	Ametal	Metal
<p>3. Periyodik çizelgede bir periyotta soldan sağa doğru gidildikçe elementlerin iyonlaşma enerjileri artar. Buna göre aşağıda elektron dizilişleri verilen elementlerin hangisinde I. iyonlaşma enerjisi en büyüktür?</p>			
A) $1s^22s^22p^63s^1$	B) $1s^22s^22p^63s^2$		
C) $1s^22s^22p^63s^23p^2$	D) $1s^22s^22p^63s^23p^4$		

Şekil 2. Kavramsal soru tipine örnek sorular

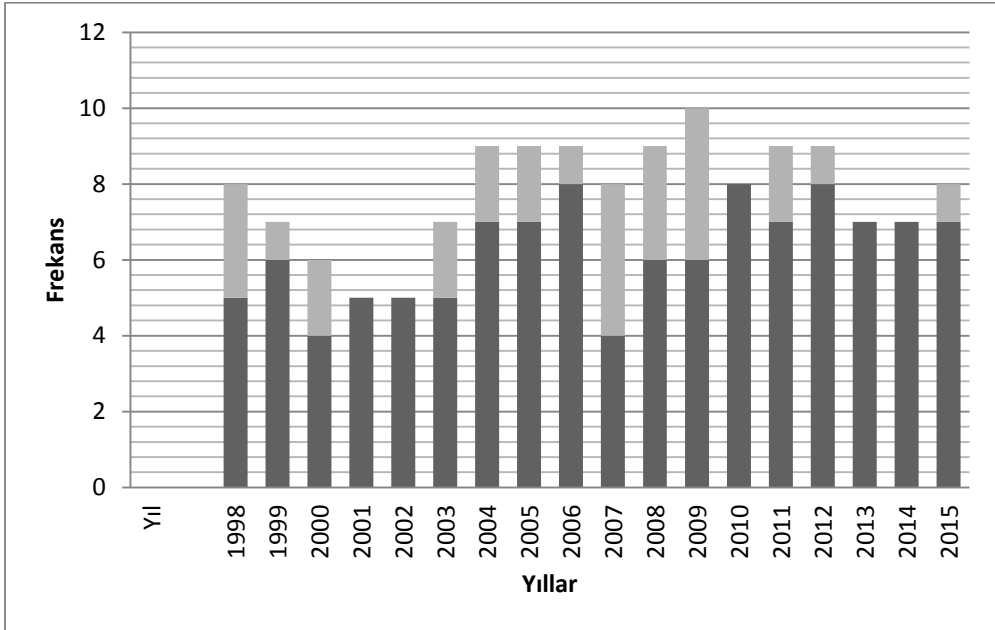
Bulgular

Bu bölümde araştırma sorularına cevap oluşturan bulgular tablo ve grafiklerle desteklenerek sunulmuştur.

Tablo 1. Algoritmik ve Kavramsal Soruların Yıllara Göre Dağılımının Frekans ve Yüzde Değerleri

Yıllar	Soru Tipi $f(\%)$		Toplam
	Kavramsal	Algoritmik	
1998	5 (62.5)	3 (37.5)	8 (100)
1999	6 (85.7)	1 (14.3)	7 (100)
2000	4 (66.7)	2 (33.3)	6 (100)
2001	5 (100)	0 (0)	5 (100)
2002	5 (100)	0 (0)	5 (100)
2003	5 (71.4)	2 (28.6)	7 (100)
2004	7 (77.8)	2 (22.2)	9 (100)
2005	7 (77.8)	2 (22.2)	9 (100)
2006	8 (88.9)	1 (11.1)	9 (100)
2007	4 (50)	4 (50)	8 (100)
2008	6 (66.7)	3 (33.3)	9 (100)
2009	6 (60)	4 (40)	10 (100)
2010	8 (100)	0 (0)	8 (100)
2011	7 (77.8)	2 (22.2)	9 (100)
2012	8 (88.9)	1 (11.1)	9 (100)
2013	7 (100)	0 (0)	7 (100)
2014	7 (100)	0 (0)	7 (100)
2015	7 (87.5)	1 (12.5)	8 (100)
Toplam	112 (80)	28 (20)	140 (100)

Tablo 1’de görüldüğü üzere 1998 yılında sorulan toplam 8 sorunun 5’i (%62.5) kavramsal, 3’ü (%37.5) algoritmik; 1999 yılında sorulan toplam 7 sorunun 6’sı (%85.7) kavramsal, 1’i (%14.3) algoritmik; 2000 yılında sorulan toplam 6 sorunun 4’ü (%66.7) kavramsal, 2’si (%33.3) algoritmik; 2001 yılında sorulan toplam 5 sorunun 5’i (%100) kavramsal; 2002 yılında sorulan toplam 5 sorunun 5’i (%100) kavramsal; 2003 yılında sorulan toplam 7 sorunun 5’i (%71.4) kavramsal, 2’si (%28.6) algoritmik; 2004 yılında sorulan toplam 9 sorunun 7’si (%77.8) kavramsal, 2’si (%22.2) algoritmik; 2005 yılında sorulan toplam 9 sorunun 7’si (%77.8) kavramsal, 2’si (%22.2) algoritmik; 2006 yılında sorulan toplam 9 sorunun 8’i (%88.9) kavramsal, 1’i (%11.1) algoritmik; 2007 yılında sorulan toplam 8 sorunun 4’ü (%50) kavramsal, 4’ü (%50) algoritmik; 2008 yılında sorulan toplam 9 sorunun 6’sı (%66.7) kavramsal, 3’ü (%33.3) algoritmik; 2009 yılında sorulan toplam 10 sorunun 6’sı (%60) kavramsal, 4’ü (%40) algoritmik; 2010 yılında sorulan toplam 8 sorunun 8’i (%100) de kavramsal; 2011 yılında sorulan toplam 9 sorunun 7’si (%77.8) kavramsal, 2’si (%22.2) algoritmik; 2012 yılında sorulan toplam 9 sorunun 8’i (%88.9) kavramsal, 1’i (%11.1) algoritmik; 2013 yılında sorulan toplam 7 sorunun tamamı kavramsal; 2014 yılında sorulan toplam 7 sorunun tamamı kavramsal; 2015 yılında sorulan toplam 8 sorunun 7’si (%87.5) kavramsal, 1’i (%12.5) algoritmik olarak sorulmuştur. Tablo 1’deki toplam değerlere göre 1998 ve 2015 yılları arasında PYBS’lerinde sorulan 140 kimya sorusunun 112’si (%80) kavramsal, 28’i (%20) algoritmiktir.

Şekil 3. Algoritmik ve Kavramsal Soruların Yıllara Göre Frekans Dağılımları

Şekil 3'teki yığılmış sütun grafiğinde yıllara göre kavramsal ve algoritmik sorularının frekans dağılımları sunulmuştur. Koyu gri sütunlar kavramsal soru tipini, açık gri sütunlar ise algoritmik soru tipini temsil etmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın bulguları 1998-2015 yılları arasında PYBS sorulan kimya sorularının % 80'nin kavramsal, %20'sinin algoritmik olduğunu ortaya koymuştur. Oysa ilgili birçok çalışmada belirlendiği üzere öğrenciler kimya problemlerini çözmeyi zor bulurlar. Kimya problemlerini çözmekte zorlanmalarının sebebi kimya kavramlarını iyi anlamamalarıdır. Kimyadaki birçok soyut kavramı anlamak, mantıksal düşünme yeteneğini kullanmayı gerektirir (Çalık ve diğ., 2005; Uzuntiryaki ve Geban, 2005). Öğrencilerin çoğu algoritmik problemlerin çözümünde daha başarılıdır (Morgil ve diğ., 2002; Özmen ve diğ., 2002) ve algoritmik soruları çözerken kendilerini daha rahat hissetmektedirler (Demircioğlu ve Erçebi, 2013). Problem çözmeye ilgili araştırmalarda, kavramsal başarının algoritmik başarıyı getirdiği ancak algoritmik başarının kavramsal anlamayı sağlamada yeterli olmadığı vurgulanmaktadır (Nurrenbern ve Pickering, 1987; Gabel, Sherwood ve Enochs, 1984; Lythcott, 1990; Demircioğlu ve Erçebi, 2013). Bu çalışmanın bulguları, yeni kimya öğretim programı öğrencilere kimya çalışırken, öğrenirken; öğretmenlere ise kimya öğretirken kavramsal anlamaya önem vermeyi gerekli kılmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin kimya konularını kavramsal düzeyde anlayabilmeleri ve öğrencilerde olayların nedenleriyle ilgili muhakeme yeteneklerinin gelişebilmesi için öğretmenler, öğretim tasarımlarında ve ortamlarında kimyanın kavramsal, bağlamsal, matematiksel ve tarihsel boyutlarını diğer bir deyişle çok boyutluluğunu (Talanquer, 2011) ve öğretim yaklaşımları açısından da iyi uygulama örneklerini göz önünde bulundurmaya önem göstermelidir. Günümüzde işlemsel öğrenmeden çok anlamsal öğrenme önem kazanmıştır (Çepni, 2011). Öğrenciler, kimya problemlerinin çözerken kavramsal bilgi kadar, analitik düşünme becerilerine de ihtiyaç duyarlar (Sumfleth, 1988; Shaibu, 1992). Çağdaş öğretim yaklaşımlarında, "sonuç odaklı" yaklaşımlardan çok "süreç odaklı" yaklaşımlara odaklanılmaktadır. Bu perspektif öğretim programlarına da yansımıştır. Yenilenen ortaöğretim kimya öğretim programının öğrenme ve öğretme boyutunda iyi yapılandırılmış kavramsal yapıya, anlamlı, kalıcı kavramsal öğrenmeye; ölçme değerlendirme yaklaşımında ise "süreç odaklı" yaklaşımlara vurgu yapılarak, öğrencilerin analitik düşünme becerilerinin belirlenmesine önem atfedilmiştir (MEB, 2013). Bu çalışmada ortaya çıkan bulgular, PYBS sınavlarında sorulan kimya sorularının problem türü açısından *resmi kimya öğretim programında* ortaya konan perspektif ile uyumlu olduğunu göstermektedir ve *resmi kimya öğretim programın* tutarlı yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu bulgular merkezi sınavlarda sorulan kimya sorularının analiz edildiği farklı çalışmaların bulgularıyla da örtüşmektedir. Mesela, Doymuş ve arkadaşlarına göre 1999 ÖSS Kimya soruları kimya öğretim programına ve ders kitaplarına uygundur. 2006 ÖSS Kimya sorularının analiz edildiği başka bir çalışmada (Özden, 2007) ise kimya soruları kapsam ve düzey yönünden kimya öğretim programı ve önerilen kitaplarla uyumlu bulunmuştur.

Kimya öğretmenleri gerek öğretim tasarımlarında gerek ölçme değerlendirme yaklaşımlarında yukarıda bahsedilen çağdaş yaklaşımları ve yönelimleri dikkate alarak öğrencilere kavramsal öğrenmelerini geliştirici ve pekiştirici öğrenme ortamları sunmalıdırlar. Öğretmenler, ölçme ve değerlendirmede, algoritmik soruları çözebilen öğrenciler kavramsal soruları da çözebilir veya kavramı anlamıştır kabulünden (Demircioğlu ve Erçebi, 2013) kaçınarak öğrencilerin kavramsal anlamalarını, muhakeme becerilerini sorgulayan kapsamlı, açık uçlu sorulara ve analitik düşünme becerilerini kullanmayı gerektiren aktif proje ödevi gibi seçeneklere yer vermelidirler. Ancak bu taktirde öğretim programı göstergeleri (*resmi kimya öğretim programı, algılanan kimya öğretim programı, uygulanan kimya öğretim programı, yaşanan kimya öğretim programı ve öğrenilen kimya öğretim programı*) arasında uyum, örtüşme, bütünlük bir başka ifadeyle tutarlık söz konusu olur.

Kaynakça

- Altman, D. G. (1999). *Practical statistics for medical research*. New York, NY: Chapman & Hall/CRC Press.
- Anamuah-Mensah, J. (1986) Cognitive strategies used by chemistry students to solve volumetric analysis problems. *Journal of Research in Science Teaching*, 23, 759–769.
- Ashmore, A. D., Frazer, M. J. & Casey, R. J. (1979). Problem solving and problem solving networks in chemistry. *Journal of Chemical Education*, 56, 377-379.
- Bilgin, İ. (2006). The effects of pair problem solving technique incorporating Polya's problem solving strategy on undergraduate students' performance in chemistry. *Journal of Science Education*, 7(2), 101-106.
- Bodner, G. M. (1987). The role of algorithms in teaching problem- solving. *Journal of Chemical Education*, 64, 513-514
- Bodner, G. M. Ve McMillen, T. L. B. (1986). Cognitive restructuring as an early stage in problem solving. *Journal of Research in Science Teaching*, 23, 727-737
- Bodner, G.M. (1991) I have found you an argument: the conceptual knowledge of beginning chemistry graduate students. *Journal of Chemical Education*, 68, pp. 385–388.
- Bunce, D. M., Gabel, D. L. Ve Sameael, J. V. (1991). Enhancing chemistry problem-solving achievement using problem categorization. *Journal of Research in Science Teaching*, 28, 505-521.
- Chi, M. H. T., Feltovich, P. J. and Glaser, R. (1981) Categorization and representation of physics problems by experts and novices. *Cognitive Science*, 5, 121–152.
- Çalık, M., Ayas, A., & Ebenezer, J. V. (2005). A Review of Solution Chemistry Studies: Insights into Students' Conceptions. *Journal of Science Education and Technology* 14 (1): 29- 50.

- Çepni, S. (Ed.). (2011). *Kuramdan Uygulamaya Fen ve Teknoloji Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dede Y., Yaman S. (2005). Matematik Öğretmen Adaylarının Matematiksel Problem Kurma ve Problem Çözme Becerilerinin Belirlenmesi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi, Anı Yayıncılık*, Yıl:5, Sayı: 18, ISSN 1302-597X.
- Demircioğlu, G., Demircioğlu, H. (2009). Kimya Öğretmenlerinin Sınavlarda Sordukları Soruların Hedef Davranışlar Açısından Değerlendirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, Cilt:3 Sayı 1, 80-98.
- Demircioğlu, G., Erçebi, M. (2013). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Kavramsal ve Algoritmik Kimya Sorularındaki Performanslarının Karşılaştırılması. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 145-169.
- Deniz Engin M., (2004). Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Öz Saygı Karar Verme Stilleri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi üzerine Bir Araştırma. *Eğitim Araştırmaları, Anı Yayıncılık*, Yıl:4, Sayı:15, ISSN 1302-597X.
- Doymuş, K., Canpolat, N., Pınarbaşı, T., Bayrakçeken, S., 1999-ÖSS Kimya Sorularının Düzey ve İçerik Yönünden Değerlendirilmesi, IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi, 2000 Ankara.*
- Erdoğan, M. ve Köseoğlu, F. (2012). Ortaöğretim Fizik, Kimya, Biyoloji Dersi Öğretim Programlarının Bilimsel Okuryazarlık Temaları Yönünden Analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. Educational Sciences: Theory & Practice* - 12(4). Güz/Autumn. 2889-2904.
- Gabel, D., Sherwood, R. & Enochs, L. (1984). Problem-solving skills of high school chemistry students. *Journal of Research in Science Teaching*, 21(2), 221-233.
- Gilbert, J.K., Bulte, A.M.W., & Pilot, A. (2011). Concept development and transfer in context-based science education. *International Journal of Science Education*, 33(6), 817-837.
- Greenbowe, T.J. (1983) An investigation of variables involved in chemistry problem solving. *PhD Thesis*, Purdue University.
- Herron, J.D. & Greenbowe, T.J. (1986) What can we do about Sue: a case study of competence. *Journal of Chemical Education*, 63, pp. 528-531.
- Johnstone, A. H. Ve El-Banna, H. (1986). Capacities, demands and processes – a predictive model for science education. *Education in chemistry*, 23, 80-84

- Johnstone, A.H. (1997) Chemistry teaching, science or alchemy?, *Journal of Chemical Education*, 74(3), pp. 262–268.
- Köseoğlu, F. (2006). Fen, teknoloji ve matematik öğretim programı reformlarında küreselleşmenin etkileri: Paradigma değişimleri. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi'nde sunulan bildiri*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics*, 33, 159-174.
- Lee, K.W. (1985) Cognitive variables in problem solving in chemistry, *Research in Science Education*, 15, pp. 43–50.
- Liu, X.& Lesniak, K. (2006). Progression in Children's Understanding of the Matter Concept from Elementary to High School. *Journal of Research in Science Teaching*, 43 (3), 320–347.
- Lythcott, J. (1990). Problem solving and requisite knowledge of chemistry. *Journal of Chemical Education*, 67(3), 248–252.
- MEB. (2013). Ortaöğretim Kimya Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim Programı. <http://ttkb.meb.gov.tr/www/guncellenen-ogretim-programlari/icerik/151> adresinden 12 Eylül 2013 tarihinde alınmıştır.
- Morgil İ. , Yılmaz A., Özyalçın Ö. (2002). Temel Kimya Dersinde Öğrencilerin Kavramları Anlama ve Sayısal Problemleri Çözme Başarıları Arasındaki İlişki, *V Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, CiltII, Ankara.
- Nakipoğlu, C. (2009). Deneyimli Kimya Öğretmenlerinin Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarını Kullanımlarının İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* Cilt 10, Sayı 1, 91-101.
- Nurrenbern, S.C. & Pickering, M. (1987). Concept learning versus problem solving: Is there a difference? *Journal of Chemical Education*, 64(6), 508-510.
- Oral G., (2001). Problem Çözme Ezbere Karşı: Eğitim Sistemi İçinde Öğretmenin Gerçek Yeri. *Eğitim Araştırmaları, Anı Yayıncılık*, Sayı:3-4, ISSN 1302-597X.
- Overman, M. , Vermunt, J.D., Meijer, P. C., Bulte, A. M. W. & Brekelmans, M. (2012): Textbook Questions in Context-Based and Traditional Chemistry Curricula Analysed from a Content Perspective and a Learning Activities Perspective. *International Journal of Science Education*, DOI:10.1080/09500693.2012.680253
- Özden, M. (2007). 2006 ÖĞRENCİ SEÇME SINAVI (ÖSS) KİMYA SORULARININ KAPSAM ve DÜZEY YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, 10.

- Özmen H., Demircioğlu G., Ayas A. (2002). Lise 2 Öğrencilerinin Mol Kavramı ve Kimyasal Hesaplamalarla İlgili Anlama Seviyeleri ve Problem Çözme Yeterliliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *V Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, CiltII, Ankara.
- Shaibu, A.A.M. (1992) A study of the relationship between conceptual knowledge and problemsolving proficiency, in: H.J. SCHMIDT (Ed.) *Empirical Research in Chemistry and Physics Education*, pp.163–174 (Kiel, The International Council of Association for Science Education).
- Sözbilir, M. (2010). <https://mustafasozbilir.wordpress.com/derslerim/> adresindeki <http://fenicay.wordpress.com/> bloğundan 03.05.2013 tarihinde alınmıştır.
- Sözbilir, M. (2010a). <https://mustafasozbilir.wordpress.com/derslerim/> adresindeki <http://fenitay.wordpress.com/> bloğundan 03.05.2013 tarihinde alınmıştır.
- Sözbilir, M. (2012). <https://mustafasozbilir.wordpress.com/derslerim/> adresindeki <http://fenicay.wordpress.com/> bloğundan 03.05.2013 tarihinde alınmıştır.
- SUMFLETH, E. (1988) Knowledge of terms and problem-solving in chemistry, *International Journal of Science Education*, 1, pp. 45–60.
- Talanquer, V. (2011). Macro, Submicro, and Symbolic: The many faces of the chemistry "triple. *International Journal of Science Education*, 33:2, 179-195, DOI: [10.1080/09500690903386435](https://doi.org/10.1080/09500690903386435)
- Tan Ş., Kayabaşı Y., Erdoğan A. (2002). *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Uzuntiryaki, E and Geban, Ö. (2005). Effect of conceptual change approach accompanied with concept mapping on understanding of solution concepts. *Instructional Science*, 33: 311–339. DOI [10.1007/s11251-005-2812-z](https://doi.org/10.1007/s11251-005-2812-z)
- Üner, S., Akkuş, H., Kormalı, F. (2014). Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarındaki ve Sınavlarındaki Soruların Bilişsel Düzeyi ve Öğrencilerin Bilişsel Düzeyiyle İlişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* Cilt 15, Sayı 1, Nisan 2014, Sayfa 137-154
- Van Driel, J.H., Bulte, A.M.W., & Verloop, N. (2005). The conceptions of chemistry teachers about teaching and learning in the context of a curriculum innovation. *International Journal of Science Education*, 27(3), 302–322.
- Van Driel, J.H., Bulte, A.M.W., & Verloop, N. (2007). The relationships between teachers' general beliefs about teaching and learning and their domain specific curriculum beliefs. *Learning and Instruction*, 17, 156–171.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Cultural Elements in EFL Course Books İngilizce Ders Kitaplarında Kültürel Öğeler

Ömer Gökhan ULUM¹

Hakkari Üniversitesi

Erdoğan BADA²

Çukurova Üniversitesi

Abstract

Language echoes cultural values, norms and many other features of a society, and is regarded as an inseparable part of such characteristics. Despite the fact that values and features of a society may be kept apart from language in language education, this though would be an incomplete process of language instruction. With this study, we aim to highlight inner and outer circle (+expanding circle) cultural and societal characteristics of the target language, in our case, English. For this, we examined state recommended English course books used in institutions of the Turkish Ministry of Education. As a result of our evaluation, we found that the outer circle (+expanding circle) characteristics occupied a significant place in the content of material designed targeting learners of English. And, this was duly attributed to writers who similarly come from an outer circle (+expanding circle) culture. Whether this leads to a positively effective way of teaching is largely debated by scholars in the field.

Keywords: culture, course book, course book evaluation

Özet

Dil kültürel değerleri, normları ve toplumun diğer birçok özelliğini yansıtır ve bu gibi özelliklerin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir. Dil eğitiminde toplumun değer ve özellikleri dilden ayrı tutulabilir ama böyle yapmak dil eğitim sürecinin eksik kalmasına sebep olur. Bu çalışmayla, hedef dilin, bizim açımızdan İngilizce dilinin, iç daire ve dış daire (+genişlemekte olan daire) kültürel ve sosyal özelliklerine ışık tutmayı amaçladık. Bu amaçla, Türk Milli Eğitim Bakanlığı kurumlarında kullanılan devlet tavsiyeli İngilizce ders kitaplarını inceledik. Değerlendirmemiz sonucunda, İngilizce öğrenenleri hedef olarak oluşturulmuş materyal içeriğinde dış daire (+genişlemekte olan daire) özelliklerinin geniş yer kapladığını bulduk. Ve beklenildiği üzere bu bulgu dış daire (+genişlemekte olan daire) kültürden gelen yazarlara bağlandı. Bunun öğretime olumlu etkisinin olup olmadığı alan araştırmacıları tarafından geniş ölçüde münazara edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: kültür, ders kitabı, ders kitabı inceleme

Introduction

English is regarded as a gate of a universal community which believes in the use of exchange of ideas, cooperation, and individual motivation (Kramsch, 2001). Language and culture are a conjoined phenomenon reflecting a society. We can easily keep language teaching apart from cultural and societal features, but ending with an unfinished course of teaching and loss of the proper data for the subject.

¹ Arş. Gör., Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi e-mail: omergokhanulum@gmail.com

² Prof.Dr , Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi
e-mail: erdoganbada@gmail.com

Consciousness of cultural values, beliefs and societal features does not particularly force the learner to follow them. They exist to purify the self in order that it takes a more global and less self-centered form (Bada, 2000; Genc & Bada, 2005). Kramsch (2013, p.71) defines culture as "outdoor gardens with no meaning in themselves unless they are related to and contrasted with indoor apartments and dwellings".

Conveying and clarifying meanings in a language cover systematic and schematic knowledge. Systematic knowledge contains formal properties of language composed of syntactic and semantic facets while schematic knowledge is socially formed. A child develops schematic and systematic knowledge together while acquiring his/her native language. Because of this, foreign language teaching materials containing cultural components of the target-language in order to introduce the systematic data are prone to intervene with this natural inclination (Alptekin, 1993). Course books for instance will convey 'ingrained sets of social and cultural values in a direct or indirect way. This feature is a hidden curriculum making a component of any course program, though not expressed explicitly. A curriculum and its teaching materials cannot be neutral as it has to mirror a perspective of social structure and convey values, implicitly or explicitly (Cunningsworth, 1995). In his study, Ulum (2014) implies that course books should respond to students' needs by developing the students through meeting different cultures. In our age, intercultural facet of communication has brought about significant objectives in EFL education to a greater extent, like confirming the improvement of the learners' intercultural knowledge and advancing their capability to communicate in intercultural environments. Considering the disadvantage of EFL setting regarding intercultural input, course books can be thought as one of the most vital materials employed in these settings (Toprak & Aksoyalp, 2014). Every language is installed in a specific culture and upon learning a language one surely learn about its hidden culture. Yet the issue is dissimilar for English language because it is a lingua franca. Instructors should know the determinants like socio-cultural information, learners' needs, stereotypes, generalizations and intercultural communication when putting 'culture' into the program and employing course books which have cultural content. When employing sources of cultural content like course books, instructors ought to consider these factors and check the material to see if it is suitable for the students and if it undertakes to appoint particular cultural information for the students (Kilickaya, 2004).

Being a lingua franca, English has influenced great numbers of people in many cultures in various useful ways (Kachru, 1990). Probably, the most universal categorization of Englishes, particularly in the language teaching field, has been to classify between English as a native language (ENL), English as a second language (ESL) and English as a foreign language (EFL). Another common categorization has been introduced by Kachru (1985) which covers 'three circles' model. To clarify the issue, he suggests that the contemporary sociolinguistic portrait of English may be seen as three concentric circles: inner, outer, expanding. The Inner Circle is attributed to the conventional cultural and linguistic grounds of English (ENL). The Outer Circle refers to the institutionalized non-native varieties (ESL) in the lands that have faced long durations of colonization. The Expanding Circle contains the lands where the performance varieties of the language are employed particularly in EFL contexts.

With all these in mind, this study aims to examine state recommended course books of English as a Foreign Language (EFL) approved by the Ministry of Turkish National Education to see to what extent they involve cultural characteristics from the inner and outer circle (categorized as expanding circle by Kachru).

Research questions

This study focuses on the inner and outer circle cultural elements contained in the Turkish- authored EFL course books employed by state high school students and aims to seek answers to the following research questions:

1. To what extent do Turkish-authored EFL course books include inner/outer circle cultural elements?
2. What are the characteristics of inner/outer circle cultural elements employed in Turkish-authored EFL course books?

Data Collection

The data for this study were collected from nine Turkish-authored course books in total. The course books were selected from a list of EFL text books authorized by the Ministry of Turkish National Education. The main reason for selecting this material is due to the fact that the books were highly recommended by the ministry and even were freely distributed by the same institution to high schools. Every book was examined focusing on cultural elements which would bear characteristics of inner or outer circle culture. In the books all topics with reading passages, dialogues and exercises were perused and as a result employed cultural inner/outer circle elements were classified as social, economical, political, geographical, entertainment or touristic.

Instruments

As was stated above, the nine EFL course books selected for the study were widely used in Turkish state high schools. The books are *Yes You Can* series: A1.1, A1.2, A2.1, A2.2, A2.3, B1.1, B1.2, B2.1, B2.2 levels according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) which is an international standard for describing language competence.

Findings and Results

As a first step, for each emerging theme, a frequency test was run utilizing SPSS program. At a second stage, a chi-square test was run in order to identify any potential significant difference in dispersion of overall themes for each item. At a third stage, examples for each cultural element were given in sentences regarding inner/outer circle cultural characteristics.

Social Factors

This group of social factors consists of 14 themes categorized into inner and outer circles of English with each emerging theme (time-of-mention=ToM) and its related percentages. In Table 1, we observe frequencies of cultural elements employed in Turkish-authored course books in terms of social factors.

Table 1. Inner and Outer Themes of Social Factors Employed in Turkish-authored Course Books

As can be observed from Table 1, regarding the social factors, except for very few themes like stereotypes (0%) and architecture (0.2%) outer circle cultural themes are highly dominant over their inner circle equivalents. The themes emerged with differing percentages. The theme, *personality* in the outer circle group emerged as

Themes	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Personality	13	2.7	144	29.6
History	2	0.4	55	11.3
Traditions	24	4.2	52	10.7
Language	27	5.5	46	9.4
Art/literature	15	3.1	19	3.9
Education	12	2.5	12	2.5
Organizations	2	0.4	11	2.3
Beliefs	3	0.6	9	1.18
Customs	2	0.4	9	1.8
Institutions	3	0.6	7	1.4
Technology	2	0.4	5	1.0
Clothing	-	-	5	1.0
Architecture	3	0.6	1	0.2
Stereotypes	4	0.8	-	-
Chi-Square (Asymp. Sig)	0.000		0.000	

the strongest (29.6%) with a dominance over its inner circle equivalent (2.7%). Besides, the theme *history* is another theme in which outer circle group emerged as the second strongest group (11.3%) with a significant occurrence outnumbering its inner circle equivalent (0.4%). Furthermore, the theme *traditions* in the outer circle group emerged as the third strongest theme (10.7%) significantly outnumbering the occurrence of its counterpart in the inner circle (4.9%). *Language* with 9.4% in the outer circle group also outnumbered its correspondent (5.5%) in the inner circle group. With 3.9%, the theme *art* in the outer circle significantly outnumbered its inner circle correspondent (3.1%) as well. Having a look at Table 1, the theme

education in both the inner and outer circle had the same frequency of occurrence (2.5%). Additionally, with 2.3%, the theme *organizations* in the outer circle group was employed significantly more than its inner circle correspondent (0.4%) while the theme *belief* in the outer circle group (1.8%) emerged with a strong frequency in comparison to its inner circle equivalent (0.6%). Furthermore, the results obtained for the theme *customs* suggest that the outer circle group (1.8%) had a significant occurrence compared to its inner circle correspondent (0.4%) while the theme *institutions* (1.4%) in the outer circle group occurred significantly more than its inner circle counterpart (0.6%). Finally, the theme *technology* in the outer circle group (1.0%) arose with a significant percentage in comparison with its inner circle counterpart (0.4%) while the theme *clothing* in the outer circle group (1.0%) notably outnumbered its inner circle equivalent (0%). Sample sentences reflecting these themes are presented below:

- Who is more successful? Al Pacino or Leonardo Di Caprio? (Yes You Can, A.2.1., p.58, inner circle personality)
- Atatürk's hometown is Salonika. (Yes You Can, A.2.1., p.26, outer circle personality)
- After World War II, Unicef has aided more than one million refugees. (Yes You Can, B.1.1., p.36, inner circle history)
- After the Greek Army withdrew from the Afyonkarahisar line, the soldiers brought a few Greek captives to Mustafa Kemal's tent at night. (Yes You Can, A.2.3., p.91, outer circle history)
- Young people can do numerous activities in different parts of Canada. Festivals are very popular in St Johns, because people love festivals, whether it is spring, summer, fall or winter. (Yes You Can, B.2.1., p.42, inner circle traditions)
- At the meeting since I knew that hierarchy is important to the Chinese I spoke directly to the director, a woman, while I shook her hand. It is highly inappropriate for a man to touch a woman in public. (Yes You Can, B2.2., p.110, outer circle traditions)

Economical Factors

In this group, 2 themes were observed to occur both in inner and outer circles of English. Pertaining themes and their emergence frequencies are presented.

Table 2. Inner and Outer Themes of Economical Factors Employed in Turkish-authored Course Books

Themes	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Transportation	5	41.7	6	50
Jobs	-	-	1	8.3
Chi-Square (Asymp. Sig)	0.174		0.174	

From Table 2, we can see that outer circle cultural themes were clearly the dominating cultural elements compared to the inner circle correspondents. For instance, the theme *transportation* in the outer circle group emerged as the strongest (50%) with a dominance over its inner circle counterpart (41.7%) while the theme *jobs* in the outer circle group (8.3%) significantly outnumbered its inner circle thematic correspondent (0%). Sample sentences representing these themes are cited below:

- The aim of this report is to give a brief overview of transport facilities in London, and to make some suggestions for improvements. (Yes You Can, B.2.2., p.105, inner circle transportation)
- The picture of transportation vehicle. (Yes You Can, B.1.2., p.27, outer circle transportation)
- He is Deng and he is an alligator wrestler. (Yes You Can, A.2.1., p.31, outer circle job)

Political Factors

Only one theme that is *government* was observed to occur in the outer circle of this group. Related the theme and percentage of emergence are illustrated in Table 3.

Table 3. Inner and Outer Themes of Political Factors Employed in Turkish-authored Course Books

Themes	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Government	-	-	6	100

The theme government in this group was employed only in the outer circle (100%). No occurrence of this theme was detected in the inner circle. To cite some sample sentences from the course books, we present the following sentences:

- Atatürk is the founder of the Young Turkish Republic. He founds the Republic of Turkey. (Yes You Can, A.2.1., p.37, outer circle government)
- And he becomes the first president of the Turkish Republic. (Yes You Can, A.2.1., p.37, outer circle government)

Geographical Factors

Two themes emerged in both the inner and outer circle of this group. Pertaining themes and percentages are presented in Table 4.

Table 4. Inner and Outer Themes of Geographical Factors Employed in Turkish-authored Course Books

Themes	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Country	50	22.7	152	69.1
Climate	6	2.7	12	5.5
Chi-Square (Asymp. Sig)	0.000		0.000	

From the table we can observe that the theme *country* was employed significantly (69.1%) more than its inner circle counterpart (22.7%). Similarly, the theme *climate* in the outer circle group (5.5%) *highly dominated its* inner circle equivalent (2.7%). The sample sentences below exemplify these themes:

- United Kingdom is an Island. (Yes You Can, B.1.1., p.23, inner circle country)
- The most powerful earthquake hit Japan on Friday March 11, 2011 at 2.46 p.m local time. (Yes You Can, A.2.2., p.28, outer circle country)
- The weather is incredibly foggy and rainy in Britain. (Yes You Can, B.1.1., p.24, inner circle climate)
- The weather. It was wet and windy/Madagascar. (Yes You Can, A.2.2., p.36, outer circle climate)

Entertainment Factors

Eight themes occurred in this group of entertainment factors. The themes and their related percentages of occurrence are presented in Table 5.

Table 5. Inner and Outer Themes of Entertainment Factors Employed in Turkish-authored Course Books

Themes	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Movies	18	26.9	2	3
Music	11	16.4	1	1.5
Cinema	7	10.4	2	3
Cartoons	5	7.5	1	1.5

Series	5	7.5	-	-
Sports	5	7.5	4	6
Dance	2	3	3	4.5
Tv	1	1.5	-	-
Chi-Square (Asymp. Sig)	0.000		0.000	

From Table 5, we can see that the theme *movies* in the inner circle (26.9%) was observed to highly outnumber its outer circle counterpart (3%). Besides, the theme *music* in the inner circle group (16.4%) emerged as the second strongest theme in the inner circle with dominance over its outer circle equivalent (1.5%). Additionally, the theme *cinema* in the inner circle group emerged as the third strongest theme (10.4%) to outnumber its counterpart (3%) in the outer circle. The theme *cartoons* in the inner circle group (7.5%) was significantly employed with much higher frequency than its counterpart in the outer circle (1.5%) as well. Furthermore, with 7.5%, the theme *series* in the inner circle emerged solely; no occurrence of this theme was observed in the outer circle. Moreover, the theme *sports* in the inner circle (7.5%) though not significantly, was employed slightly with more frequency than its correspondent in the outer circle (6%). The theme *dance* (4.53%) was observed to occur with slight more frequency in the outer circle compared to its counterpart (3%) in the inner circle. Finally, the theme *TV in the inner circle was observed to emerge with mere 1.5% while none of such occurrence was observed in the outer circle.* The sample sentences below represent themes of the entertainment factors:

- Based on the best-selling young-adult trilogy by Suzanne Collins, 'The Hunger Games' takes place in the future. (Yes You Can, B.1.2., p.13, inner circle movies)
- Sudha Chandran was born in Kerala, in 1964. She became one of the most well-known dancers and movie stars in India. (Yes You Can, B.1.1., p.72, outer circle movies)
- We Are The Champions. (Yes You Can, B.2.1., p.33, inner circle music)
- Tarkan signs his album in the music shop. (Yes You Can, A.2.3., p.21, outer circle music)
- Hollywood cinema products. (Yes You Can, A.2.2., p.84, inner circle cinema)
- Mexican-Spanish cinema products. (Yes You Can, A.2.1., p.57, outer circle cinema)

Touristic Factors

This group consists of 2 themes: hotels and touristic places. The themes and their related percentages of occurrence are tabulated in Table 6.

Table 6. Inner and Outer Themes of Touristic Factors Employed in Turkish-authored Course Books

Themes	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Touristic Places	57	23.8	177	73.8
Hotels	2	0.8	4	1.7
Chi-Square (Asymp. Sig)	0.000		0.000	

The results obtained for the theme *touristic places* in the outer circle group (73.8%) suggest a more significant coverage compared to inner circle elements (23.8%). With a slight occurrence (1.7%) in the outer circle group, the theme *hotels* emerged with a rather slight frequency (0.8%) in the inner circle. Related sample sentences from examined course books are presented below:

- It was a scuba-diving holiday on Australia's Great Barrier Reef. (Yes You Can, B.2.2., p.88, inner circle touristic places)
- Africa was my dream destination. I wanted to learn about wildlife. (Yes You Can, B.2.2., p.89, outer circle touristic places)
- The Library Hotel, Manhattan, New York. (Yes You Can, A.2.1., p.101, inner circle hotels)
- Giraffe Manor is a unique hotel in Nairobi, Kenya. (Yes You Can, A.2.1., p.100, outer circle hotels)

Overall Inner and Outer Circle Factors

All inner and outer circle factors consisted of six groups: social, economical, political, geographical, entertainment, touristic. Table 7 illustrates these factors as well as their frequencies of emergence.

Table 7. Inner and Outer Cultural Elements: Six Categories

Factors	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Social	196	17.4	372	32.9
Touristic	50	4.4	181	16
Geographical	58	5.1	168	14.9
Entertainment	55	4.9	13	1.2

Economical	5	0.4	7	0.6
Political	-	-	6	0.5
Chi-Square (Asymp. Sig)	0.000		0.000	

From Table 7, we can clearly see a striking tendency towards employing outer circle cultural elements. For instance, while inner circle social elements occupied 17.4% we can see that these elements in the outer circle were employed with 32.9%. Themes related to touristic factors in the outer circle emerged by an overwhelming 16% frequency compared to a mere 4.4% in the inner circle. Geographical themes in the outer circle similarly significantly outnumbered the inner circle counterparts; while the outer circle themes were 14.9%, the inner circle were only 5.1%. Entertainment themes however occupied a slightly different position; in that the inner circle themes (4.9%) outnumbered their correspondents in the outer circle where emergence of such themes were only 1.2%. Economical and political themes were the least occurring themes in both inner and outer circles.

Total Inner and Outer Frequencies of Cultural Elements

From our analysis above, we can observe that the outer circle themes significantly outnumbered their inner circle counterparts. A summary of this analysis can be presented in Table 8.

Table 8. Overall Inner and Outer Cultural Elements

	Inner		Outer	
	ToM	%	ToM	%
Turkish Authored Course Books	382	33.8	747	66.2

From Table 8, we can clearly observe the dominance of outer circle elements in the examined EFL course books authored by Turkish writers. While such elements were employed by 66.2%, elements of inner circle occupied only half (33.8%) of the outer coverage in the EFL text books. This finding is interesting in that it shows the tendency of outer circle authors carrying their indigenous cultural elements to the text books they produce.

Discussion and Conclusion

A number of course book evaluation studies were conducted to understand whether specific language course books contain cultural characteristics (Taş, 2010; Nemati, 2009; Roshan, 2014; Celik & Erbay, 2013; Rajabi & Ketabi, 2012). However, a detailed study focusing on the inner and outer circle cultural elements with regard to social, touristic, geographical, entertainment, economical and political factors as well as the themes emerged out of our study were not dealt with in such studies. From this perspective, this study aims to highlight the extent of inner/outer circle cultural and societal elements contained in Turkish-authored course books which are

recommended and freely distributed by the Ministry of Turkish National Education to high schools. The picture drawn by nine EFL course books illustrates that:

- Outer circle cultural elements were significantly employed in Turkish-authored EFL course books with two folds frequency compared to inner circle elements: 66.2% for outer circle, and 33.8% for inner circle; and
- Inner and outer circle cultural elements emerged in six categories: social, economical, political, geographical, entertainment and touristic. Each of these categories having its own sub categories were previously dealt with in the study.

The results obtained from this descriptive study may prove to be of some help for course book authors, curriculum and program designers and developers, instructors, educational administrators and educational policy makers.

References

- Ağırbaş, H.S., Bektaş, K.U., & İşbilen, Z. (2014). Yes you Can B2.1. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Alptekin, C. (1993). Target-language culture in EFL materials. *ELT journal*, 47(2), 136-143.
- Bada, E. (2000). Culture In ELT. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(6), 100-110.
- Cunningsworth, A. (1995). Choosing your course book. Oxford: Heinemann.
- Çağlar, C., Hoyraz, E.E., & Arslan, H. (2014). Yes you Can B1.2. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Celik, S., & Erbay, Ş. (2013). Cultural Perspectives of Turkish ELT Coursebooks: Do Standardized Teaching Texts Incorporate Intercultural Features?. *Education and Science*, 38(167), 336-351.
- Ertopçu, F.B., İnci, H., Samur, S.Ö., & Albayrak, Y. (2014). Yes you Can A1.2. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ertopçu, F.B., İnci, H., & Samur, S.Ö. (2014). Yes you Can A2.2. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ertürk, F., Ateş, M., Alkan, S., & Albayrak, Y. (2014). Yes you Can A1.1. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ertürk, F., Ateş, M., & Alkan, S. (2014). Yes you Can A2.1. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Genç, B. & Bada, E. (2005). Culture in Language Learning And Teaching. The Reading Matrix, 5(1), 73-84.
- Kachru, B. B. (1990). World Englishes and applied linguistics. *World Englishes*. 9(1), 3-20.
- Kachru, B. B. (1985). Standards, codification, and sociolinguistic realism: The English

- language in the outer circle. English in the world: Teaching and learning of Language and Literature, Randolph Quirk and Henry Md Dowson eds.: 11-30. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kilickaya, F. (2004). Guidelines to evaluate cultural content in textbooks. The Internet TESL Journal, 10(12), 38-48.
- Kramsch, C. (2001). Language, culture and voice in the teaching of English as a foreign language. *Language Issues*, 13(2), 2-7.
- Kramsch, C. (2013). Culture in foreign language teaching. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 1(1), 57-78.
- Nemati, A. (2009). Evaluation of an ESL English coursebook: A step towards systematic vocabulary evaluation. *Journal of social Sciences*, 20(2), 91-99.
- Özbek, D., Kumral, H., & Örer, S. (2014). Yes you Can B1.1. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Perşembe, E., Buluş, N., & Eroğlu-Canmetin, Z.Z. (2014). Yes you Can A2.3. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pire-Şahin, B., Sağdıç, C.H., & Canpolat, D. (2014). Yes you Can B2.2. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Rajabi, S., & Ketabi, S. (2012). Aspects of cultural elements in prominent English textbooks for EFL setting. *Theory and practice in language studies*, 2(4), 705-712.
- Roshan, S. (2014). A Critical Comparative Evaluation of English Course Books in EFL Context. *Journal of Studies in Education*, 4(1), 172-179.
- Taş, S. (2010). A Critical Evaluation of New English File Series in terms of Culture Teaching. ODU Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 1(2), 168-177.
- Toprak, T., & Aksoyalp, Y. (2015). The Question of Re-Presentation In EFL Course Books: Are Learners of English Taught about New Zealand?. *International Journal of Society, Culture & Language*, 3(1), 91-104.
- Ulum, Ö. G. (2014). Teachers' Views on "Yes you Can", the Ninth Grade English Course Book for Public Schools. *International Journal of Languages' Education and Teaching* December, 2(3), 132-148.

Öğretmenlerin Psikolojik Sermayelerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Karma Yöntem Araştırması*

A Mixed Methods Study on Developing Teachers' Psychological Capital

Mahmut KALMAN¹

Gaziantep Üniversitesi

M. Semih SUMMAK²

Gaziantep Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın (PSGP) ortaokul öğretmenlerinin psikolojik sermayeleri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmada ilk olarak 8 haftalık bir eğitim programı tasarlanmış ve deney grubunda yer alan ortaokul öğretmenlerine uygulanmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında ise uygulanan eğitim programına katılan öğretmenlerin programla ilgili görüşleri alınmıştır. Ayrıca, araştırmanın bütün oturumları bir kamera aracılığıyla kayıt altına alınmıştır. Araştırmada, nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı iç içe karma araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Gaziantep ili Şahinbey ve Şehitkâmil ilçelerinde görev yapmakta olan ortaokul öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmaya deney (N=22) ve kontrol (N=22) grubunda yer alan 44 öğretmen katılmıştır. PSGP'nin etkililiğinin incelenmesi amacıyla, Luthans, Avolio, Avey ve Norman (2007) tarafından geliştirilen Psikolojik Sermaye Ölçeği kullanılmıştır. Uygulanan programın katılımcı görüşlerine göre değerlendirilmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen 20 maddelik bir değerlendirme formu kullanılmıştır. Son olarak, programa katılan öğretmenlerin programla ilgili tutum ve algılarını gözlemek için kaydedilen videolar analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, uygulanan PSGP deney grubunda yer alan öğretmenlerin psikolojik sermayeleri üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmıştır. Hiçbir eğitimin vermediği kontrol grubunda ise psikolojik sermaye son-test puanlarında anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır. Uygulanan programın "Amaç", "İçerik", "Yöntem-Teknik-Materyal" ve "Değerlendirme" boyutlarına ilişkin katılımcı algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Video analizi sonuçlarına göre ise katılımcıların uygulanan PSGP'ye ilişkin olumlu tutum ve algılara sahip olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçlarına dayalı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pozitif örgütsel davranış, psikolojik sermaye, psikolojik sermaye geliştirme programı, öğretmen görüşleri

Abstract

The purpose of the present study was to examine the effect of the Psychological Capital Development Training Intervention (PCDTI) on middle school teachers' psychological capital. In the first phase of the study, an 8-week training intervention was designed, and the training intervention was administered to middle school teachers included in the experimental

*Bu araştırma, birinci yazarın ikinci yazarın danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir

¹ Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü e-mail: mkalman@gantep.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü e-mail: summak@gantep.edu.tr

group. In the second phase of the study, teachers' views about the PCDTI were gathered. Meanwhile, all of the sessions of the PCDTI were recorded using a camera. Embedded mixed methods research design was used in the study. The sample of the research consisted of middle school teachers working at schools located in Şahinbey and Şehitkâmil districts of Gaziantep province in the academic year of 2014-2015. A total of 44 teachers were assigned to the experimental (N=22) and control groups (N=22). In order to examine the effectiveness of the PCDTI, Psychological Capital Questionnaire, which was developed by Luthans, Avolio, Avey and Norman (2007), was used as a data collection tool. The participants' views about the PCDTI were gathered using a 20-item evaluation form developed by the researcher. Videos recorded during the sessions were analyzed to observe the participants' attitudes and reveal their perceptions regarding the intervention. The findings of the research indicated that the PCDTI was effective in developing teachers' psychological capital. In the control group, however, no statistically significant differences were detected in terms of psychological capital post-test scores. It was revealed that the participants were satisfied with "Purpose", "Content", "Methods-Techniques-Materials" and "Evaluation" dimensions of the PCDTI at high levels. Video analysis results demonstrated that the participants had positive attitudes and perceptions regarding the PCDTI. The study concludes by offering some implications based on the findings.

Key Words: Positive organizational behavior, psychological capital, psychological capital development training intervention, teachers' views

Giriş

Psikoloji bilimi, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana insan davranışlarını patolojik bir bakış açısıyla ele almış ve genel anlamda bireysel rahatsızlıkları iyileştirme üzerinde durmuştur (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Seligman'a (1999) göre, psikoloji bilimi önemli sorunlara çözüm geliştirme konusunda başarılı olmuş; fakat yaşamın pozitif yönleriyle olan bağıni kaybetmiştir. Psikolojinin problem odaklı yaklaşımlarını ve bakış açısını eleştiren Seligman ve arkadaşları, psikologların ruhsal sorunlar ve patolojiler üzerinde çok fazla yoğunlaştığını; psikolojinin iki önemli özelliği olan a) sağlıklı insanların daha mutlu ve üretken olmasına yardımcı olma, b) insan potansiyelini gerçekleştirme üzerinde çok az durulduğunu ve bu konulara odaklanılması gerektiğini öne sürmüşlerdir (Luthans ve Youssef, 2004). Dolayısıyla pozitif psikoloji, rahatsızlık ve olumsuzlukları temel alan bu bakış açısına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Nafstad, 2015). Akademisyenlerin, psikologların ve örgüt geliştirme uzmanlarının stres, kaygı, tükenmişlik, tatmin olmama, bağlılık göstermeme ve yetersiz performans sergileme gibi konulara daha çok odaklanması; insanları mutlu eden, tatmin ve bağlılık düzeylerini arttıran durumları ise çok fazla ele almaması pozitif psikoloji akımının ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Peterson, Balthazard, Waldman ve Thatcher, 2008).

Pozitif psikoloji, insanların, grupların ve kurumların gelişmesine veya üst düzeyde faaliyet göstermesine katkı sağlayan koşulların ve süreçlerin araştırıldığı bir alandır (Gable ve Haidt, 2005; Linley, Joseph, Harrington ve Wood, 2006). Carr'a (2004) göre, pozitif psikoloji mutluluk ve öznel iyi oluşu anlamayı ve açıklamayı ve bunları etkileyen faktörleri ortaya çıkarmayı öngören bir yaklaşımdır. Sheldon ve King'e (2001) göre ise pozitif psikoloji; neyin işe yaradığı, neyin doğru olduğu ve neyin geliştiği konusuna vurgu yaparak insanların güçlü yönlerinin ve erdemlerinin bilimsel olarak incelenmesidir. Hefferon ve Boniwell (2011), King (2003) ve Lyubomirsky ve Abbe (2003), pozitif psikolojinin basit bir şekilde olumlu düşünme ve

olumlu duygulara odaklanma şeklinde tanımlanamayacağını; pozitif psikolojinin bireyleri ve toplumları geliştiren her şeye odaklandığını belirtmiştir.

Pozitif psikoloji akımı, ortaya çıkmasının üzerinden kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen önemli gelişmeler kat etmiştir. Pozitif psikolojiyle ilgili dergiler (ör; *The Journal of Positive Psychology* ve *Journal of Happiness Studies*), kitaplar (ör; *Positive Psychology in Practice: Promoting Human Flourishing in Work, Health, Education, and Everyday Life*; *Positive Psychology: Theory, Research and Applications* ve *Handbook of Positive Psychology*) ve konferanslar (ör; *World Congress on Positive Psychology*), pozitif psikoloji alanının hızlı bir şekilde gelişmekte olduğunu ve sadece psikoloji alanıyla sınırlı olmadığını göstermektedir. Pozitif psikoloji alanındaki gelişmeler işletme, örgütsel davranış, sağlık, eğitim, yönetim ve organizasyon gibi alanlarda da kendini göstermeye başlamıştır. En önemli gelişmelerin kat edildiği alanların başında ise örgüt araştırmalarının geldiği görülmektedir. Donaldson ve Dollwet'e (2013) göre, pozitif psikolojinin çalışma alanına girmesiyle birlikte işyerinde pozitif psikoloji, pozitif işyerleri, pozitif örgütler, pozitif örgütsel davranış, pozitif örgüt araştırmaları ve pozitif iş sağlığı psikolojisi gibi konular ortaya çıkmıştır.

Bu araştırma bağlamında araştırmanın kapsamını sınırlandırmak adına sadece pozitif örgütsel davranış alanı ve psikolojik sermaye kavramı üzerinde durulmuştur.

Pozitif Örgütsel Davranış

Kaynağını pozitif psikolojiden alan pozitif örgütsel davranış alanı, bireylerin iş yerindeki iyi oluşu veya performans gelişimiyle ilgili olan pozitif psikolojik koşulları ve insan kaynağının güçlü yönlerini araştıran bir alandır (Bakker ve Schaufeli, 2008). Pozitif örgütsel davranış, örgüt araştırmalarında pozitif psikolojik kaynakların ve pozitif bir anlayışın oynayacağı önemli rolü vurgulamaya çalışmaktadır (Youssef ve Luthans, 2013). Pozitif örgütsel davranış alanının ortaya çıkmasında önemli katkıları olan Luthans (2002a, s.59) pozitif örgütsel davranışı (PÖD); *işyerinde performansın geliştirilmesi amacıyla ölçülebilen, geliştirilebilen ve etkili bir şekilde yönetilebilen ve pozitif yönde ilerleyen insan kaynağının güçlü yönlerinin ve psikolojik kapasitelerinin araştırılması ve uygulanması* olarak tanımlamıştır. PÖD, pozitif psikolojinin işyerine uyarlanmış halidir (Youssef ve Luthans, 2007). Luthans ve arkadaşları pozitif örgütsel davranışın yeni bir keşif olmadığını, örgütsel davranış alanındaki bakış açılarının ve dikkatin genel olarak olumsuzluklara odaklandığını ve bu akımla birlikte pozitif özellikler, durumlar, örgütler ve davranışlarla ilgili kuram oluşturma, araştırma ve uygulamalar yapma konusuna daha fazla vurgu yapılmasının amaçlandığını belirtmiştir (Luthans ve Youssef, 2007; Luthans, 2002b; Youssef ve Luthans, 2007; Luthans, Youssef ve Avolio, 2007a; Nelson ve Cooper, 2007).

Luthans'a (2002b) göre, pozitif örgütsel davranışın sadece yeni ve heyecan verici şeylerin araştırılması ve uygulanması için yeni bir yön sağlamadığını, aynı zamanda örgütsel davranış alanının içinde yaşadığımız ve çalıştığımız zamanda gitmesi gereken doğru yolu gösteren bir adım olduğunu öne sürmüştür. French ve Holden (2013), pozitif örgütsel davranışın özellikle kriz dönemlerinde örgütlerin panik olmaması için onlara yardımcı olabileceğini, bu akımın örgütteki kötü haberleri okumak için pozitif bir çerçeve sunduğunu ve böylelikle işyerlerinin daha iyimser, dayanıklı ve insancıl olabileceğini vurgulamıştır.

PÖD, ölçülebilen, geliştirilebilen ve yönetilebilen pozitif yönelimli insan kaynaklarının güçlü yönlerini ve psikolojik kapasitelerini uygulayan bir alan olma özelliği taşımaktadır (Luthans ve Youssef, 2004). Pozitif örgütsel davranışın mikro düzeyde bireyle ilgilendiğini vurgulayan Luthans, Youssef ve Avolio (2007a), PÖD'e dâhil edilecek pozitif bir kaynağın veya kapasitenin şu şartları taşıması gerektiğini belirtmiştir:

- Olumlu/pozitif ve örgütsel davranış alanı için göreceli olarak benzersiz olması,
- Kuram ve araştırma temelli olması,
- Ölçülebilir olması,
- Durumsal (state-like) veya gelişime açık olması,
- İş performansı ile ilgili çıktılarla ilgili olması (Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015).

Luthans (2002a) ve Luthans, Youssef ve Avolio'ya (2007b) göre, pozitif örgütsel davranış pozitif örgüt araştırmaları ve pozitif psikolojiden ayıran en temel özellik durumsal (state-like) özellik taşıyan kapasitelerin PÖD kapsamına alınmasıdır. Pozitif örgütsel davranış, durum özelliği taşıyan, değişime ve gelişmeye açık yapıları incelemektedir (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007a; Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015). Luthans ve Youssef (2004), yukarıda belirtilen kriterlere uyan pozitif kaynakların veya kapasitelerin öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık olduğunu belirtmiş ve bu kapasiteleri "pozitif psikolojik sermaye" olarak adlandırmıştır. Öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklılığın yanı sıra öznel iyi oluş, hikmet (wisdom), akış (flow), mizah, affedicilik, duygusal zekâ ve minnettarlığın gelecekte pozitif psikolojik sermaye kapsamında ele alınabileceği belirtilmektedir (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007b).

Pozitif Psikolojik Sermaye

Negatif yönelimli örgüt kuramları ve uygulamaları, etkili olmayan liderlere, etik dışı davranışlar sergileyen yönetici ve çalışanlara, strese, tükenmişlik ve çatışmaya, işlevsel olmayan tutum ve davranışlara ve verimsiz örgütsel kültür, strateji ve yapılara odaklanmıştır. Bu durum performansın ve işlevselliğin nasıl arttırılacağı konusunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007a). Pozitif psikoloji ve onun örgütlere uyarlanmış hali olan pozitif örgüt araştırmalarını temel referans noktası olarak alarak Luthans ve arkadaşları pozitif örgütsel davranışın ve psikolojik sermayenin temelini atmıştır (Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015). Psikolojik sermaye, Luthans, Youssef ve Avolio (2007b, s.3) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

Pozitif psikolojik sermaye bireylerin pozitif psikolojik gelişme durumunu yansıtan ve 1) zor işlerin üstesinden gelmek için gereken gayreti gösterme ve sürdürme konusunda kendine güven duymak (öz yeterlik), 2) şimdi ve gelecekte başarılı olma konusunda olumlu düşünmek (iyimserlik), 3) hedeflere ulaşmak için azmetmek ve gerektiğinde başarılı olmak için hedeflerle ilgili yollar geliştirmek (umut), 4) sorun ve zorluklarla karşılaşıldığında yola devam etmek ve başarıyı yakalamak için kendini toparlamak ve ilerlemek (dayanıklılık) ile nitelendirilen psikolojik bir kapasitedir.

Peterson, Luthans, Avolio, Walumbwa ve Zhang (2011), psikolojik sermayenin insan motivasyonu, bilişsel olarak eyleme geçme, başarı için çaba sarf etme ve işyerinde ortaya çıkan performans için kritik öneme sahip olduğu varsayılan ortak bir temel kapasite olduğunu ileri sürmektedir. Psikolojik sermaye, iş yerinde pozitifliği bireysel düzeyde incelemektedir (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007b). Bu yeni sermaye türü, çalışanların davranışlarını ve bilişsel süreçlerini yönlendirmekte ve taklit edilmesi zor bir unsur olma özelliği taşımaktadır (Akçay, 2011). Psikolojik sermaye, ölçülebilir, geliştirilebilir ve performans etkisi ve rekabet avantajı için yönetilebilir güçlü yönleri ve psikolojik kapasiteleri karşılayan kriterlerden oluşturulmuştur (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007b). Bireylerin psikolojik kaynaklarının bütünü temsil eden psikolojik sermaye (Gooty, Gavin, Johnson, Frazier ve Snow, 2009); insan kaynaklarının anlaşılması ve yönetilmesi konusunda şu açılardan farklı bir bakış açısı ve yaklaşım geliştirmiştir (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007a, b):

- Psikolojik sermaye (PS), insan sermayesinin ötesine geçmiştir.
- PS, sosyal sermayenin ötesine geçmiştir.
- PS, pozitifdir.
- PS, benzersizdir.
- PS, kuram ve uygulama temeline dayanır.
- PS, ölçülebilir.
- PS, durumsaldır (state-like) ve bundan dolayı gelişmeye açıktır.
- PS, iş performansı üzerinde etkilidir.

Pozitif psikolojik sermaye kuramı, Whetten, Felin ve King'in (2009) önerdiği "kuram aktarma" (theory-borrowing) yöntemi kullanılarak geliştirilmiştir (Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015; Peterson, Luthans, Avolio, Walumbwa ve Zhang, 2011). Psikolojik sermaye kuramı temelini ve açıklayıcı mekanizmalarını iş motivasyonu (Stajkovic, 2006), pozitif psikoloji (Lopez ve Snyder, 2009), Bandura'nın sosyal biliş (1986, 1997) ve etkinlik (agency) kuramları (2008), psikolojik kaynak kuramları (Hobfoll, 2002), Diener'in (2000) mutluluk ve öznel iyi oluşla ilgili çalışmaları ve Fredrickson'ın (2001) genişlet ve inşa et kuramından (broaden and build theory) almaktadır (Peterson, Luthans, Avolio, Walumbwa ve Zhang, 2011; Youssef-Morgan ve Hardy, 2014; Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015; Youssef ve Luthans, 2013).

Psikolojik Sermayenin Unsurları

Luthans ve arkadaşları (Luthans ve Youssef, 2004; Luthans, Youssef ve Avolio, 2007b; Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015; Luthans, Youssef ve Avolio, 2007a), umut, iyimserlik, öz-yeterlik ve dayanıklılığın pozitif örgütsel davranış için belirlenen kriterlere (ör., değişime açık olma, pozitif olma vb.) uygun olduğunu belirtmiştir. Bu dört yapının bir araya getirilerek, sinerjik bir etki oluşturduğu bir üst yapı ise psikolojik sermaye olarak adlandırılmıştır (Luthans, Avey, Avolio, Norman ve Combs, 2006).

Öz-yeterlik

Psikolojik sermayenin temel unsurlarından biri olan öz-yeterlik inançları Bandura'nın (1986, 1997) bu alandaki kuram ve araştırmalarına dayanmaktadır (Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015). Bandura (1997, s.3), öz-yeterlik

inançlarını; *insanların istedikleri sonuçlara ulaşmak için gereken eylemleri organize edebilme ve bunları başarılı bir şekilde yerine getirebilme konusunda kendi becerileriyle/kapasiteleriyle ilgili inançları* olarak tanımlamıştır. Bandura'nın öz-yeterlik kavramını işyerleri için tanımlayan Stajkovic ve Luthans (1998, s.66) öz-yeterliği, *bireyin belirli bir bağlamdaki bir işi yerine getirebilmek için gerekli olan motivasyonu, bilişsel kaynakları ve eylemleri harekete geçirebilme yeteneği konusundaki inancı* şeklinde tanımlamıştır. Algılanan öz-yeterlik, sadece doğrudan insan davranışlarını etkilemez, aynı zamanda hedefler, istekler, sonuç beklentileri, duygusal eğilimler ve sosyal çevredeki engeller ve zorluklara ilişkin algılar yoluyla da insan davranışları üzerindeki etkisini gösterir (Bandura, 2000).

Öz-yeterliliği yüksek olan insanlar, beş özellikleriyle diğerlerinden ayrılırlar (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007b):

- Kendileri için yüksek hedefler belirlerler ve sınırlarını zorlayan işler seçerler.
- Zorlukları severler ve bunlara karşı mücadele ederler.
- Öz motivasyonları yüksektir.
- Hedeflerine ulaşmak için gereken çabayı sarf ederler.
- Güçlüklerle karşılaştıklarında azimli olurlar.

Umut

Günlük yaşamda çok sık kullanılan ve farklı araştırma alanlarında inceleme konusu olan umut, pozitif psikoloji bağlamında farklı bir şekilde ele alınmıştır. Psikolojik sermayenin temel bileşenlerinden bir olarak kabul edilen umut, C. Rick Snyder'in (1995, 2000) bu konudaki çalışmalarına dayanmaktadır (Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015). Snyder, Irving ve Anderson'a (1991, s.287) göre umut, pozitif, motivasyonel bir durumdur ve 1) hedef yönelimli enerji (agency) ve 2) amaçlara ulaşma yollarını ifade eder (Akt. Luthans, Youssef ve Avolio, 2007b, s.66). Umud, bireyin amaçları doğrultusunda ilerlemesi, çabalaması ve enerji harcamasına yönelik kararlılığını ve amaçlara ulaşmak için en iyi yolu bulma konusundaki kapasitesini ifade etmektedir (Peterson, Balthazard, Waldman ve Thatcher, 2008). Youssef ve Luthans (2006) ise, umudu amaçları gerçekleştirme konusunda kararlılık ve enerji ve ilk yol tıkandığında amaçları gerçekleştirmek için alternatif yollar bulma kapasitesi olarak tanımlamaktadır.

Umudun örgütsel yaşamdaki rolüne değinen Adams, Snyder, Rand, King, Sigmon ve Pulvers (2002), umut düzeyi yüksek olan çalışanların, kendileri için açık iş hedefleri belirlediklerini, iş performansları konusunda bilinçli olduklarını, çalıştıkları kurumda bir problemle karşılaştıklarında, hemen bir suçlu aramaya çalışmadan, çözüm üretmek için çabalarını iki katına çıkardıklarını belirtmektedir. Bu insanların, özellikle zor zamanlarda kendilerini motive ettiklerini ve istenen hedeflere ulaşmak için iyi ve çok yönlü yollar belirlediklerini ileri sürmektedir. Benzer şekilde, Peterson ve Byron (2008), umut düzeyi düşük olan çalışanlara kıyasla, yüksek umut düzeyine sahip olanların iş performansını arttıracak düşünce ve davranışlara yoğunlaştığını ortaya çıkarmıştır. Çalışanların umut düzeyi, onların iş performansındaki varyansın %5-9'unu açıklamaktadır.

İyimserlik

İyimserlik ve kötümserlikle ilgili sözlük tanımları ve bilimsel yaklaşımlar, insanların gelecekle ilgili beklentilerine dayanmaktadır. Beklentilerle ilgili kuramsal temellendirmeler, iyimserlik ve kötümserlik kavramlarını motivasyonla ilgili beklenti-değer modelleriyle ilişkilendirmektedir (Carver ve Scheier, 2002). İyimserlik ve kötümserlik, sorunlarla karşılaşmaları durumunda insanların kendilerini nasıl hissettikleri konusunda etkili olmaktadır (Carver, Scheier ve Segerstrom, 2010). Peterson ve Chang'a (2002) göre, iyimserlik kavramına yönelik iki farklı bakış açısı sunan iki yaklaşım bulunmaktadır. Birinci yaklaşım, iyimserliğin gelecekte iyi olayların kötü olaylardan daha fazla meydana geleceğine ilişkin pozitif beklentileri öne çıkaran bir kişilik özelliği olduğunu vurgulayan Scheier ve Carver'ın (1985) yaklaşımıdır. Diğer yaklaşım ise Seligman (2006) tarafından öne sürülen ve açıklayıcı stil olarak adlandırılan yaklaşımdır. Açıklayıcı stil, insanların olayların neden meydana geldiğine dair yaptığı açıklama şekline denir. Olayları açıklama şekli, insanların günlük yaşamda sıkıntılarla karşılaşmaları durumunda ne kadar çaresiz veya enerjik olabileceğini belirlemektedir (Seligman, 2006).

Literatürde iyimserlik ve umudun birbiriyle karıştırılan ve bazen birbirinin yerine kullanılan kavramlar olduğu görülmektedir. Lazarus'a (1999) göre umut genel olarak koşulların iyiye gideceğine dair bir inançtır. Bu inanca eşlik eden olumsuz bir sonucun ortaya çıkabileceğine dair bir kaygı da söz konusudur. İyimserlik kavramında ise şüpheye neredeyse hiç yer yoktur. Bryant ve Cvenegros (2004), iyimserlik ve umudun iki farklı, fakat ilişkili yapı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Onlara göre, iyimserlik elde edilen kişisel çıktılarla ilgili bilişsel değerlendirmelere odaklanırken, umut daha çok kişinin sahip olduğu yeterliklerle ilgili kişisel inançlarına vurgu yapar.

Dayanıklılık

Dayanıklılık (resilience), yüzyıllardan beri incelenen kavramlardan biri olsa da, psikolojik bir yapı olarak son yıllarda büyük rağbet görmeye başlamıştır (Bonanno, Romero ve Klein, 2015). Psikolojik dayanıklılıkla ilgili araştırmalar ilk olarak çocuk gelişimi alanında gerçekleştirilmiş (Day, 2014), daha sonra ise psikoloji, yönetim, organizasyon ve eğitim gibi alanlarda araştırmacıların ilgisini çeken konulardan biri olmuştur. Psikolojik dayanıklılıkla ilgili araştırmalar, 1960 ve 1970'li yıllarda şizofren ailelerin çocuklarına yönelik olarak gerçekleştirilen araştırmalara dayanmaktadır (Luthar, 2006). Psikolojik dayanıklılıkla ilgili yapılan kavramsallaştırmalar ve araştırmalar incelendiğinde, psikolojik dayanıklılıkla ilgili çok fazla değişkenliğin olduğu görülmektedir (Griffiths, 2014). Bunun nedeni, dayanıklılık kavramının karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olmasıdır (Nolan, Taket ve Stagnitti, 2014).

Klinik psikoloji bakış açısına göre dayanıklılık, zorluk veya risk karşısında pozitif adaptasyon örüntüleriyle nitelenen bir dizi olgu olarak tanımlanmaktadır (Masten, 2001; Masten ve Reed, 2002). Yönetim bilimi açısından Luthans (2002b) dayanıklılığı, zorluk, belirsizlik, çatışma, başarısızlık veya pozitif değişim, ilerleme ve artan sorumluluk karşısında kendini toparlamaya ve tepki vermeye (rebound) yardımcı olan pozitif psikolojik bir kapasite olarak tanımlamıştır. Dayanıklılık, insanların önemli değişimler, olumsuzluklar, risk ve hatta artan sorumluluklarla başarılı bir şekilde baş edebilme konusundaki kapasitesidir (Peterson, Balthazard, Waldman ve Thatcher, 2008). Noble ve Mcgrath (2013), dayanıklılıkla ilgili pek çok tanımın olduğunu, ama bu tanımların hepsinin bireyin zorlukların üstesinden gelmek

ve sıkıntılı durumlardan kurtulabilmek için gereken kişisel güçlülükleri gösterme kapasitesine vurgu yaptığını belirtmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi ilgili alan yazında psikolojik sermayenin durumsal özellik taşıyan unsurları kapsadığı ve bunların bir takım mikro eğitim programları yoluyla geliştirilebileceği vurgulanmıştır. Bu çalışmada, "Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın ortaokul öğretmenlerinin psikolojik sermayeleri üzerindeki etkisi nedir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Psikolojik sermayeyle ilgili yurtdışında birkaç deneysel araştırma yapılmış olsa da, Türkiye'de bu konuya ilişkin deneysel bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmayla, bu konuda ortaya çıkan boşluğu doldurmak konusunda önemli bir katkının sağlanması hedeflenmektedir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, 8 haftalık Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'na katılan öğretmenler ile bu programa katılmayan öğretmenlerin psikolojik sermayelerindeki farklılığı ortaya koymak amacıyla nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada veya art arda kullanılmasına olanak tanıyan iç içe karma desen kullanılmıştır (Creswell, 2012; Creswell ve Plano Clark, 2014). 8 haftalık Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın (PSGP) öğretmenlerin psikolojik sermayelerini artırma konusundaki etkililiğini test etmek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden öntest-sontest kontrol gruplu seçkisiz desen kullanılmıştır. Deneysel araştırmalar, belli bir değişkeni doğrudan etkilemeye çalışan, neden-sonuç ilişkilerinin belirlenebildiği ve araştırmacının bağımsız değişkeni kontrol edebildiği en güçlü araştırma yöntemlerinden biridir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Öntest-sontest kontrol gruplu seçkisiz desende, iki tane katılımcı grubu bulunur. Katılımcılar, deney ve kontrol gruplarına seçkisiz olarak atanır. Her iki grup için ön-test ve sontest olmak üzere iki tane ölçüm veya gözlem yapılır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012; Schreiber ve Asner-Self, 2011). Uygulanan programla ilgili katılımcı görüşlerinin incelenmesi amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan deneysel araştırma deseni, Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. *Deneysel araştırma deseni*

	Gruplar	Ön-test	İşlem	Son-test
R	Deney (22 öğretmen)	PSÖ	Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı	PSÖ
R	Kontrol (22 öğretmen)	PSÖ	-	PSÖ

R (Random), PSÖ (Psikolojik Sermaye Ölçeği)

Nicel araştırma yönteminin yanı sıra, Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'yla ilgili katılımcıların görüşlerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, geleneksel araştırma yöntemlerine kıyasla bakış açıları, düşünme süreçleri ve duygular gibi aktarılması veya öğrenilmesi güç olan olgularla ilgili daha fazla detayın elde edilmesine olanak tanıyan bir araştırma türüdür (Strauss ve Corbin, 1998). Bu nedenle bu çalışmada, Psikolojik Sermaye

Geliştirme Programı'nın deney grubunda yer alan katılımcıların programla ilgili tutum ve algılarını incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması yöntemi (örnek olay incelemesi) kullanılmıştır; çünkü nitel veriler, genel veya deneysel araştırma desenleri gibi nicel araştırma yöntemlerinin güçlendirilmesi amacıyla kullanılabilir (Leech ve Onwuegbuzie, 2007).

Örnek olay incelemesi, sınırları belirlenmiş bir sistemi derinlemesine incelemek amacıyla bir dizi nitel prosedürün kullanıldığı araştırma türüdür. Söz konusu sistem, bir program, bir olay ve insanların katıldığı bir etkinlik olabilir. Araştırmacı, araştırmak istediği şeyi, kendi doğal ortamı/bağlamı içinde (Hancock ve Algozzine, 2006) zaman, mekân ve bazı fiziksel özellikler açısından sınırlandırarak inceler (Plano Clark ve Creswell, 2015). Genellikle açılımlı bir özelliğe sahip olan (Hancock ve Algozzine, 2006) örnek olay incelemesinin amacı, incelenen olay veya olgular hakkında kapsamlı, sistematik ve derinlemesine bilgi toplamaktır (Luck, Jackson ve Usher, 2006; Patton, 2002; Saldaña, 2011). Bu çalışmada, yapılandırılmamış gözlem tekniği kullanılarak katılımcıların PSGP hakkındaki tutum ve algıları incelenmiştir.

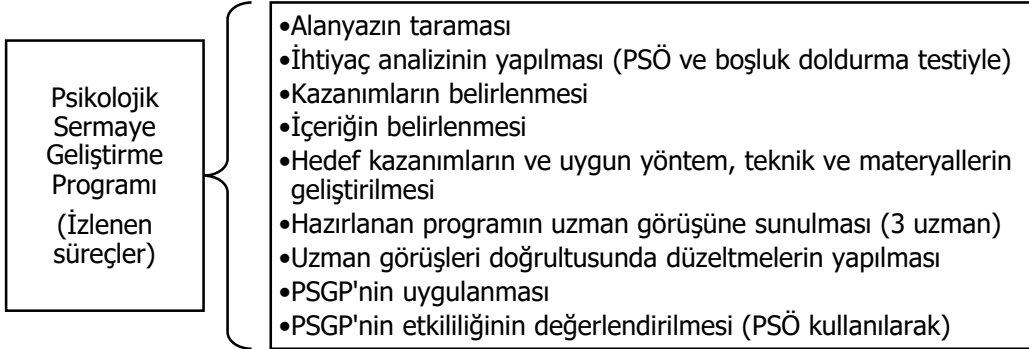
Çalışmada, deney grubunda yer alan öğretmenlere Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı uygulanırken, kontrol grubunda yer alan öğretmenlere yönelik herhangi bir program uygulanmamıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni, deney grubundaki öğretmenlere yönelik olarak uygulanan Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'dır. Araştırmanın bağımlı değişkeni ise, ortaokul öğretmenlerinin psikolojik sermaye algılarıdır. Araştırma kapsamında, program başlamadan önce ve program başladıktan sonra hem deney hem de kontrol grubunda yer alan öğretmenlere Psikolojik Sermaye Ölçeği uygulanmış ve öğretmen algılarındaki değişim incelenmiştir.

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı

Psikolojik sermaye konusunda yapılan deneysel araştırmalar (Luthans, Avey, Avolio, Norman ve Combs, 2006; Luthans, Avey ve Patera, 2008; Luthans, Avey, Avolio ve Peterson, 2010), psikolojik sermayenin gelişmeye açık bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Psikolojik sermaye geliştirme uygulamalarında insan sermayesi, kaynak-temelli bir bakış açısıyla (Barney, 1991) ele alınarak bu sermayenin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu araştırma kapsamında geliştirilen Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'yla, öğretmenlerin öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklıktan oluşan psikolojik kapasitelerindeki gelişmenin/farklılaşmanın gözlemlenmesi amaçlanmıştır.

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın tasarlanmasında izlenen süreçler aşağıdaki Şekil 1'de belirtilmiştir.

Şekil 1: Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın tasarlanmasında izlenen süreçler

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın geliştirilmesi sürecinde örgütsel davranış, işletme, psikoloji ve eğitim gibi farklı alanlarda yapılan araştırmalar taranmıştır. Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın daha önce psikolojik sermayenin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan ve uygulanmış olan programlardan farkı, psikolojik sermaye ve unsurlarını eğitim bilimleri bakış açısıyla ele alması ve daha uzun süreli bir program olmasıdır. Psikolojik sermayenin geliştirilmesine yönelik olarak hazırlanmış olan uygulamaların genellikle mikro ölçekli olduğu görülmektedir. Örneğin, Luthans, Avey, Avolio, Norman ve Combs (2006) tarafından uygulanan program, katılımcı özelliklerine göre 1-3 saat sürmektedir. Luthans, Avey ve Patera (2008), 2 saatlik web tabanlı bir program geliştirmiştir. Yine Luthans, Avey, Avolio ve Peterson (2010) tarafından 2 saatlik bir uygulama gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara uygulanan Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın geliştirilmesi sürecinde yararlanılan kaynaklar şu şekildedir:

Tablo 2. Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın geliştirilmesi sürecinde yararlanılan kaynaklar

Yazar/Yıl	Kaynak	Alan
Luthans, Avey, Avolio, Norman ve Combs (2006)	<i>Psychological capital development: Toward a micro-intervention.</i>	Örgütsel davranış
Luthans ve Youssef (2004)	<i>Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage</i>	Örgütsel davranış
Bandura (1997)	<i>Self-efficacy: The exercise of control.</i>	Psikoloji
Luthans, Youssef ve Avolio (2007b)	<i>Psychological capital</i>	Örgütsel davranış
Snyder (2000)	<i>Handbook of hope</i>	Psikoloji
Seligman (2006)	<i>Learned optimism: How to change your mind and your life</i>	Psikoloji
Locke (2002)	<i>Setting goals for life and happiness</i>	Psikoloji
Bobek (2002)	<i>Teacher resiliency: A key to career longevity</i>	Eğitim
Gu ve Day (2007)	<i>Teachers' resilience: A necessary condition for effectiveness</i>	Eğitim
Castro, Kelly ve Shih	<i>Resilience strategies for new teachers in high-</i>	Eğitim

(2010)	<i>needs areas</i>	
Masten ve Reed (2002)	<i>Resilience in development (Handbook of positive psychology)</i>	Psikoloji
Bullough (2011)	<i>Hope, happiness, teaching, and learning</i>	Eğitim
Coutu (2002)	<i>How resilience works</i>	İşletme
	<i>Teachers matter: Connecting work, lives and effectiveness</i>	Eğitim
Choudhury (2013)	<i>Managing workplace stress: The cognitive behavioural way</i>	Psikoloji
Weis ve Speridakos (2011)	<i>A meta-analysis of hope enhancement strategies in clinical and community settings</i>	Psikoloji

Yukarıda verilen kaynaklar taranarak, programda yer alması düşünülen konular ve bunlara yönelik kullanılacak yöntem ve teknikler belirlenmiştir. Edinilmesi beklenen kazanımlar ve katılımcıların özellikleri göz önünde bulundurularak 8 haftalık bir program tasarlanmıştır. Her hafta, umut, iyimserlik, öz-yeterlik ve dayanıklılık boyutlarının ele alındığı ve bir psikolojik kapasitenin geliştirilmesini amaçlayan bir başlık belirlenmiştir. Belirlenen başlıklar, bu başlıkların ilgili olduğu hedef kazanımlar ve hedef kazanımların ilgili olduğu psikolojik sermaye boyutuyla ilgili bir belirtke tablosu hazırlanmıştır. Tablo 3'te belirtke tablosundan örnekler sunulmuştur.

Tablo 3. PSGP'nin hedef kazanımları ve ilgili oldukları PS boyutu

PSGP'nin Hedef Kazanımları ve İlgili Oldukları PS Boyutu					
Hafta/konu ve hedef kazanımlar	Öz-yeterlik	Umut	İyimserlik	Dayanıklılık	
1. Hafta: Etkili öğretmenin özellikleri: İdealler ve mevcut durum analizi					
▪ Katılımcılar, etkili bir öğretmenin sahip olması gereken özellikleri açıklar.	✓	-	-	-	
▪ Katılımcılar kendilerinin "ideal öğretmen" profiline ne kadar uyduğunu değerlendirir.	✓	-	-	-	
▪ Katılımcılar, gösterdikleri performans ve bu konudaki beklentilerin farkına varır.	✓	-	-	-	
4. Hafta: Hedef belirleme-5N 1K					
▪ Katılımcılar, hedef belirlemenin neden önemli olduğu konusunda farkındalık oluşturur.	-	✓	-	-	
▪ Katılımcılar, hedef belirlemenin aşamalarını açıklar/sıralar.	-	✓	-	-	
▪ Katılımcılar, kendi meslekleriyle ilgili özel hedefler oluşturur.	-	✓	-	-	
▪ Katılımcılar, mevcut hedeflerini gerçekleştirme konusunda ne kadar başarılı olduğu konusunda farkındalık oluşturur.	-	✓	-	-	

6. Hafta: *İyimserlik: Geçmişe, bugüne ve geleceğe odaklanmak*

▪ Katılımcılar, geçmişte yapılan hataları ve bunların nedenlerini inceler.	-	-	✓	-
▪ Katılımcılar, şuan sahip olunan olumlu durumların farkına varır.	-	-	✓	-
▪ Katılımcılar, gelecekte daha olumlu bir öğrenme ortamı oluşturma konusunda sorumluluk üstlenir.	-	-	✓	-

8. Hafta: *Örgütsel stres ve baş etme yolları: Güçlü yönlerin farkına varmak*

▪ Katılımcılar, bireysel ve örgütsel stresin etkileri konusunda farkındalık geliştirir.	-	-	-	✓
▪ Katılımcılar, okuldaki stres kaynaklarıyla nasıl baş edileceği konusunda farkındalık geliştirir.	-	-	-	✓
▪ Katılımcılar, örgütsel stresin yönetilmesiyle ilgili modelleri öğrenir.	-	-	-	✓

8 haftalık oturumlar tamamlandıktan sonra, Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın (PSGP) değerlendirildiği bir toplantı yapılmıştır (9. hafta). Değerlendirme toplantısı sonrasında katılımcılara katılım belgesi verilmiştir.

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın uygulanması sürecinde, araştırmacı tarafından belirlenen başlıklara uygun sunumlar yapılmış, katılımcıların sunum yapmalarına ve fikirlerini açıkça belirtmelerine olanak sağlayan grup çalışmalarına sıkça yer verilmiştir. Belirlenen konulara özgü videolar, örnek olaylar ve senaryolar incelenmiştir. Ayrıca, program başladıktan sonra 3. oturumda öz yeterlikle ilgili belirlenen hedeflerin gerçekleşmesi için dışardan bir uzmanın katılımı sağlanmıştır. Programın 8. oturumunda ise alanında uzman bir psikolojik danışman tarafından katılımcılara yönelik olarak stres ve stres yönetimiyle ilgili etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Süresi ve Yeri

Bu araştırmada, deney grubunda yer alan öğretmenlerin katıldığı Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi C Blok'taki seminer salonlarında, haftada 2 saat olmak üzere toplamda 8 haftada gerçekleştirilmiştir. PSGP, araştırmacı tarafından yürütülmüştür.

Çalışma grubu

Bu araştırma, 2014-2015 öğretim yılı bahar döneminde Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu, Gaziantep ili Şahinbey ve Şehitkâmil ilçelerindeki ortaokullarda görev yapan 44 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde, araştırmacı tarafından yapılan ihtiyaç analizi sonuçları belirleyici olmuştur. 150 ortaokul öğretmeninden toplanan ihtiyaç analizi sonuçlarına göre PSGP'ye katılma konusunda gönüllü olan öğretmenlerle

görülmüş; görüşmeler sonucunda deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcılar belirlenmiştir. Katılımcıların seçilmesinde ikili öğretim yapan bir okulda görev yapma, branş öğretmeni olma ve en az bir yıldır aynı okulda görev yapma gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuş; katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. İhtiyaç analizi sonuçlarına göre, 70 öğretmenin çalışmaya katılma konusunda gönüllü olduğu görülmüştür. Fakat öğretmenlerden bazıları, ders saatlerinin çok yoğun olması ve bazı özel durumlardan dolayı programa katılmak istemediğini belirtmiştir. Kalan 51 öğretmen seçkisiz olarak deney ve kontrol gruplarına atanmıştır. Bu öğretmenler arasından daha sonra zorunlu yer değiştirme (tayin) ve programa katılmaktan vazgeçme gibi nedenlerden ötürü 7 öğretmen daha araştırmaya katılmamıştır. Araştırma, 44 öğretmenle gerçekleştirilmiştir. PSÖ, araştırmacı tarafından deney grubundaki katılımcılara programın gerçekleştirildiği yerde uygulanmış; kontrol grubundaki katılımcılara ise kendi okullarında uygulanmıştır. Deneysel desende yer alan öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Deneysel desende yer alan öğretmenlerin demografik bilgileri

Değişken	Gruplar	Deney Grubu		Gruplar	Kontrol Grubu	
		N	%		N	%
Cinsiyet	<i>Kadın</i>	11	50,0	<i>Kadın</i>	10	45,5
	<i>Erkek</i>	11	50,0	<i>Erkek</i>	12	54,5
	Toplam	22	100,0	Toplam	22	100,0
Yaş	<i>21-25 yaş</i>	8	36,4	<i>21-25 yaş</i>	1	4,5
	<i>26-30 yaş</i>	7	31,8	<i>26-30 yaş</i>	6	27,3
	<i>31-40 yaş</i>	6	27,3	<i>31-40 yaş</i>	12	54,5
	<i>41 ve üzeri yaş</i>	1	4,5	<i>41 ve üzeri yaş</i>	3	13,6
Branş	<i>İngilizce</i>	2	9,1	<i>İngilizce</i>	2	9,1
	<i>Türkçe</i>	1	4,5	<i>Türkçe</i>	9	40,9
	<i>Fen Bilimleri</i>	7	31,8	<i>Fen Bilimleri</i>	2	9,1
	<i>Matematik</i>	4	18,2	<i>Matematik</i>	5	22,7
	<i>Din Kültürü</i>	3	13,6	<i>Din Kültürü</i>	2	9,1
	<i>Bilgisayar Tekn.</i>	2	9,1	<i>Teknoloji Tas.</i>	1	4,5
Mesleki kıdem	<i>Sosyal Bilgiler</i>	3	13,6	<i>Sosyal Bilgiler</i>	1	4,5
	<i>1-5 yıl</i>	15	68,3	<i>1-5 yıl</i>	5	22,7
	<i>6-10 yıl</i>	4	18,0	<i>6-10 yıl</i>	6	27,3
	<i>11-15 yıl</i>	1	4,5	<i>11-15 yıl</i>	9	41,0
	<i>16-20 yıl</i>	2	9,2	<i>16-20 yıl</i>	-	-
	<i>21 ve üstü yıl</i>	-	-	<i>21 ve üstü yıl</i>	2	9,0

Tablo 4'te deney ve kontrol gruplarında yer alan öğretmenlerin demografik özellikleri verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde, deney grubunda yer alan öğretmenlerin

%50'sinin kadın, %50'sinin erkek olduğu ve öğretmenlerin çoğunun 21 (%36,4) ve 30 (%31,8) yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların branşları dikkate alındığında ise en çok Fen Bilimleri (%31,8), Matematik (%18,2), Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (%13,6) ve Sosyal Bilgiler (%13,6) branşındaki öğretmenlerin araştırmaya katıldığı saptanmıştır. Mesleki kıdeme bakıldığında ise, araştırmaya en fazla katılım gösteren grubun 1-5 yıl (%68,3) öğretmenlik kıdemine sahip olan öğretmenler olduğu görülmektedir.

Kontrol grubundaki öğretmenlerin demografik özelliklerine göre ise öğretmenlerin %45,5'i kadın ve %54,5'i erkektir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %54,5'inin 31-40 yaş, %27,3'ünün 26-30 yaş, %13,6'sının 41 ve üzeri yaş ve %4,5'inin 21-25 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların branşları incelendiğinde, en çok Türkçe (%40,9)ve Matematik (%22,7) branşına sahip öğretmenlerin programa katıldığı saptanmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %22,7'sinin 1-5 yıl, %27,3'ünün 6-10 yıl, %41'inin 11-15 yıl ve %9'unun 21 ve üzeri yıl mesleki kıdeme sahip olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, Kişisel Bilgi Formu, Psikolojik Sermaye Ölçeği ve Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı Değerlendirme Formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu, araştırmacı tarafından öğretmenlerin demografik bilgilerini öğrenmek amacıyla oluşturulmuştur. Kişisel bilgi formu, öğretmenlerin cinsiyet, yaş, branş ve mesleki kıdemleriyle ilgili sorulardan oluşmaktadır.

Psikolojik Sermaye Ölçeği

Bu araştırmada öğretmenlerin psikolojik sermayelerini ölçek amacıyla Luthans, Avolio, Avey ve Norman (2007) tarafından geliştirilen Psikolojik Sermaye Ölçeği (Psychological Capital Questionnaire) kullanılmıştır. Psikolojik Sermaye Ölçeği'nin (PSÖ) geliştirilmesinde, Parker'ın (1998) öz-yeterlik, Snyder ve arkadaşlarının (1996) umut, Scheier ve Carver'in (1985) iyimserlik ve Wagnild ve Young'un (1993) dayanıklılıkla ilgili ölçekleri ve tanımları dikkate alınmıştır (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007b; Luthans, Youssef-Morgan ve Avolio, 2015). PSÖ, öz-yeterlik (6 madde), iyimserlik (6 madde), umut (6 madde) ve dayanıklılık (6 madde) olmak üzere 4 boyuttan oluşan 24 maddelik Likert-tipi bir ölçektir. Psikolojik Sermaye Ölçeği, örgütsel davranış alanında çalışan araştırmacılar tarafından geliştirilmiş, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracıdır. Psikolojik Sermaye Ölçeği, pek çok farklı alanda yoğun bir şekilde kullanılmıştır (Bknz. Barteel, 2011; Sweetman, Luthans, Avey ve Luthans, 2011; Luthans, Youssef ve Rawski, 2011; Avey, Wernsing ve Luthans, 2008; Avey, Luthans, Smith ve Palmer, 2010; Avey, Nimnicht ve Pigeon, 2010; Luthans, Avey ve Patera, 2008).

Psikolojik Sermaye Ölçeği'nin, Türkçe versiyonunun güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları Çetin ve Basım (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Öğretmenler üzerinde gerçekleştirdiği yüksek lisans tezinde Büyükgöze (2014) Psikolojik Sermaye Ölçeği'ni, doğrulayıcı faktör analizi yaparak yeniden incelemiştir. Araştırmada, ölçeğin orijinal formunda yer alan 4'lü faktör yapısı doğrulanmıştır. Sonuçta bu ölçeğin, Türk kültürü için geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu kanısına ulaşılmıştır.

Bu araştırmada PSÖ'nün güvenilirliğinin belirlenmesi amacıyla, Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı incelenmiştir. Ölçek Gaziantep ili şahinbey ve şehitkâmil ilçelerinde görev yapan 277 ortaokul öğretmenine uygulanmıştır. Güvenirlik analizi sonuçlarına göre, PSÖ'nün tüm maddeleri için Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısının .864 olduğu görölmüştür.

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı Değerlendirme Formu

Bu araştırma kapsamında uygulanmak üzere araştırmacı tarafından deney grubunda yer alan öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Programı'na ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı Değerlendirme Formu hazırlanmıştır. Formun geliştirilmesi sürecinde daha önce deneysel bir araştırmada kullanılmış olan bir program değerlendirme formundan (Külekçi, 2015) yararlanılmıştır. Form hazırlandıktan sonra, formun kapsam geçerliği için Eğitim Programları ve Öğretim alanındaki bir uzmanın görüşleri alınmıştır. Formda, uygulanan programın amaç, içerik, öğretim yöntemleri, teknikleri ve materyal ve değerlendirme boyutları göz önünde bulundurulmuş ve bu boyutlara yönelik olarak toplam 20 maddelik bir form oluşturulmuştur. Formda kullanılan boyutlar ve boyutlara ilişkin maddeler şu şekildedir:

- Amaç boyutu: 3, 13, 14, 17
- İçerik boyutu: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10
- Yöntem-teknik-materyal: 11,12, 15,16
- Değerlendirme: 18, 19, 20

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı Değerlendirme Formu, 5'li Likert tipinde hazırlanmış bir ankettir. Bu formda yer alan maddeler için yanıtlanan seçenekler ve puan aralıkları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Ölçek Seçenekleri ve Puan Aralıkları

Seçenekler	Verilen Puanlar	Puan Aralığı
Kesinlikle Katılıyorum	5	4.20-5.00
Katılıyorum	4	3.40-4.19
Biraz katılıyorum	3	2.60-3.39
Katılmıyorum	2	1.80-2.59
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1.00-1.79

Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizleri, SPSS 20.0 istatistik programı kullanılarak gerçekteştirilmiştir. Araştırma verileri parametrik olmayan (non-parametrik test) testler uygulanarak analiz edilmiştir. Deney grubu ve kontrol grubu öntest ve sontest puanları arasında anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek üzere Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Deney grubuna ait ön-test ve son-test, kontrol grubuna ait ön-test ve son-test arasındaki farkı belirlemek amacıyla Wilcoxon Sıralı İşaretler testi kullanılmıştır. Anlamlılık derecesi $p < 0.05$ olarak alınmıştır.

Katılımcıların PSGP'ye ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla toplanan verilerle ilgili betimsel istatistikler incelenmiştir. Kamera kayıtları araştırmacı tarafından incelenmiş; oturumlarda katılımcıların nasıl tutumlar sergiledikleri konusunda gözlemlere dayalı olarak notlar alınmıştır. Programla ilgili olan katılımcı

algıları bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Katılımcı algılarından doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Araştırmada ilk olarak, deney grubu ve kontrol grubu öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını belirlemek üzere Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 6. *Psikolojik Sermaye Ölçeği (PSÖ) öntest puanlarının grup değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney-U testi sonuçları*

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
PSÖ Öntest	Deney	22	17,61	387,50	134,50	-2,527	,012
	Kontrol	22	27,39	602,50			
	Toplam	44					

Tablo 6 incelediğinde, deney grubunda yer alan öğretmenlerin ön-test puanlarıyla, kontrol grubunda yer alan öğretmenlerin ön-test puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunduğu görülmektedir (U=134,50, p<.05). Deney grubunda yer alan öğretmenlerin ön-test puanlarının, kontrol grubunda yer alan öğretmenlerin ön-test puanlarından daha düşük olduğu görülmüştür. Fark puanlarının sıra ortalamaları dikkate alındığında, farkın kontrol grubu lehine olduğu görülmektedir. Her iki grubun psikolojik sermaye puanlarının, program uygulanmadan önce birbirinden farklı olduğu saptanmıştır.

Tablo 7. *Psikolojik Sermaye Ölçeği (PSÖ) sontest puanlarının grup değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan Mann Whitney-U testi sonuçları*

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
PSÖ Sontest	Deney	22	22,91	504,00	233,00	-,211	,832
	Kontrol	22	22,09	486,00			
	Toplam	44					

Tablo 7’ye göre, deney grubunda yer alan öğretmenlerin son-test puanları ile kontrol grubundaki öğretmenlerin son-test puanları arasında istatistiksel açıdan

anlamli bir fark bulunmamaktadır ($U=233,00$, $p>.05$). PSGP uygulandıktan sonra deney ve kontrol gruplarının psikolojik sermaye ölçeği puanları arasındaki farkın ortadan kalktığı görülmektedir.

Deney ve kontrol gruplarında Psikolojik Sermaye Ölçeği puanları açısından anlamli bir farklılığın oluşup oluşmadığını belirlemek amacıyla hem deney grubu hem de kontrol grubu için öntest sonuçlarıyla son-test puanlarının karşılaştırıldığı Wilcoxon Sıralı İşaretler testi sonuçları Tablo 8 ve Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 8. *Psikolojik Sermaye Ölçeği deney grubu öntest-sontest puanları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Wilcoxon Sıralı İşaretler testi sonuçları*

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	p
PSÖ (Öntest-Sontest)	Azalanlar	6	5,92	35,50	-2,596	,009
	Artanlar	14	12,46	174,50		
	Eşit	2				
	Toplam	22				

Tablo 8'de verilmiş olan analiz sonuçlarına göre, deney grubuna katılan öğretmenlerin deney öncesi ve deney sonrası psikolojik sermaye puanları arasında anlamli bir farklılığın olduğu görülmektedir ($z=-2,596$, $p<.05$). Fark puanlarının sıra ortalamaları dikkate alındığında gözlenen anlamli farkın artanlar, yani son-test lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgudan yola çıkarak, PSGP'nin deney grubundaki öğretmenlerin psikolojik sermayelerini arttırma konusunda etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 9. *Psikolojik Sermaye Ölçeği kontrol grubu öntest-sontest puanları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Wilcoxon Sıralı İşaretler testi sonuçları*

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	p
PSÖ (Öntest-Sontest)	Azalanlar	14	10,89	152,50	-1,288	,198
	Artanlar	7	11,21	78,50		
	Eşit	1				
	Toplam	22				

Tablo 9'da verilmiş olan analiz sonuçları, kontrol grubuna katılan öğretmenlerin psikolojik sermaye puanları arasında anlamli bir farklılığın olmadığını göstermektedir ($z=-1,288$, $p>.05$). Kontrol grubundaki katılımcıların psikolojik sermaye puanlarında herhangi bir farklılık oluşmamıştır.

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı Değerlendirme Formu aracılığıyla toplanan Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'na ilişkin katılımcı görüşleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. *PSGP değerlendirme formundaki maddelere ilişkin ortalamalar ve standart sapmalar*

No	Maddeler	N	\bar{X}	Ss
1.	Verilen eğitimin psikolojik sermayenin geliştirilmesi açısından yeterli olduğunu düşünüyorum.	22	4.22	.751
2.	Verilen eğitim mesleğimle ilgili önemli sorunları/konuları meslektaşlarımla birlikte daha iyi analiz etmeme yardımcı oldu.	22	4.31	.646
3.	Verilen eğitim mesleki olarak kendimi nasıl değerlendirdiğim konusunda bir farkındalık geliştirmemi sağladı.	22	4.59	.503
4.	Verilen eğitim mesleki olarak kendimi neden geliştirmem gerektiği konusunda fikir edinmeme katkı sağladı.	22	4.54	.509
5.	Verilen eğitim mesleğimle ilgili yakın ve uzak amaçlar belirlemenin önemini anlamamı sağladı.	22	4.36	.726
6.	Verilen eğitim okulda strese yol açan etkenlerin neler olduğunu fark etmemi sağladı.	22	4.22	.751
7.	Verilen eğitim okulda strese yol açan etkenlerle nasıl baş edebileceğim konusunda bir farkındalık geliştirmemi sağladı.	22	4.27	.631
8.	Verilen eğitim öğretmenlik mesleğinde kendim için belirlediğim hedeflere ulaşmada farklı alternatifler bulma konusunda farkındalık geliştirmeme katkı sağladı.	22	4.45	.670
9.	Verilen eğitim okulda işbirliği yapmanın önemini anlamamı sağladı.	22	4.40	.734
10.	Verilen eğitim okulda yaşadığım olaylarla ilgili farkındalık geliştirmeme yardımcı oldu.	22	4.45	.595
11.	Verilen eğitim okulda karşılaştığım sorunları tanımlama ve bu sorunlara yönelik çözümler bulma konusunda neler yapabileceğime ilişkin bir fikir verdi.	22	4.40	.734
12.	Eğitim süresince kullanılan materyallerin (video, sunum vb.) psikolojik sermayenin geliştirilmesine uygun materyaller olduğunu düşünüyorum.	22	4.54	.670
13.	Eğitim süresince kullanılan yöntemlerin (örnek olay incelemesi, günlük sayfaları, anlatım vb.) psikolojik sermayenin geliştirilmesine uygun yöntemler olduğunu düşünüyorum.	22	4.50	.597
14.	Eğitimi alan katılımcıların, kendi okullarında bu programın yürütücüsü olabileceğine inanıyorum.	22	3.95	.722
15.	Katıldığım 8 haftalık eğitimin psikolojik sermayenin geliştirilmesi açısından yeterli olabileceğini düşünüyorum.	22	3.90	.811
16.	Eğitim programı boyunca kazandırılması gereken her konuyla ilgili pekiştirici nitelikte yeterli çalışmaların	22	4.27	.702

	yaşadığını düşünüyorum.			
17.	Verilen eğitimin okulda kendimi daha iyi hissetmeme yardımcı olacağını düşünüyorum.	22	4.63	.492
18.	Eğitim sürecinde yeterli dönütlerin verildiğini düşünüyorum.	22	4.27	.702
19.	Program süresince uygun formlarla değerlendirme yapıldığını düşünüyorum.	22	4.54	.595
20.	Değerlendirme formlarının amaca uygun olarak hazırlandığını düşünüyorum.	22	4.63	.492

Tablo 10'da sunulmuş olan PSGP'yle ilgili katılımcı görüşlerine ilişkin ortalamalar ve standart sapmalar incelendiğinde, öğretmenlerin iki madde için "Katılıyorum"; diğer maddeler içinse "Kesinlikle katılıyorum" seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Bu bulguya göre, eğitim programına katılan öğretmenlerin programdan memnun kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmen değerlendirmelerine ilişkin ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ortalamaya "17. Verilen eğitimin okulda kendimi daha iyi hissetmeme yardımcı olacağını düşünüyorum (\bar{X} = 4.63)" ve "20. Değerlendirme formlarının amaca uygun olarak hazırlandığını düşünüyorum (\bar{X} = 4.63)" maddelerinin sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Öte yandan, en düşük ortalamaya ise "15. Katıldığım 8 haftalık eğitimin psikolojik sermayenin geliştirilmesi açısından yeterli olabileceğini düşünüyorum (\bar{X} = 3.90)" maddesine ait olduğu görülmüştür.

PSGP değerlendirme formunda yer alan boyutların ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. PSGP ile ilgili değerlendirme formunda yer alan boyutların ortalamaları ve standart sapmaları

Boyutlar	N	\bar{X}	Ss	Min.	Max.
Amaç (4 madde)	22	4.42	.445	3.50	5.00
İçerik (9 madde)	22	4.36	.466	3.11	5.00
Yöntem-Teknik-Materyal (4 madde)	22	4.28	.552	3.25	5.00
Değerlendirme (3 madde)	22	4.49	.551	3.33	5.00
Toplam	22	4.37	.449	3.35	4.95

Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'na katılan öğretmenlerin programda yer alan alt boyutlara ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde, öğretmenlerin aldıkları eğitimden yüksek düzeyde (\bar{X} = 4.37) tatmin olduğu görülmektedir. En yüksek puana sahip alt boyutun "Değerlendirme" boyutu (\bar{X} = 4.49) olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, öğretmenlerin PSGP için kullanılan değerlendirme araçlarının yeterli olduğunu düşündüğü söylenebilir. Öte yandan en düşük ortalama sahip alt boyutun da "Yöntem-Teknik-Materyal" (\bar{X} = 4.28) olduğu görülmüştür. "Amaç" boyutunun ortalamasının (\bar{X} = 4.42) olduğu, "İçerik" boyutunun ortalamasının ise (\bar{X} = 4.36) olduğu gözlemlenmiştir. Her ne kadar en yüksek ortalama "Değerlendirme" boyutunda ortaya çıkmışsa da, "Amaç", "İçerik" ve

"Yöntem-Teknik-Materyal" boyutlarının da yüksek ortalamalara sahip olduğu ve katılımcıların programın bütün boyutlarından memnun kaldıkları söylenebilir.

Son olarak kamera kayıtlarının incelenmesi sonucunda, katılımcıların uygulanan eğitim programıyla ilgili tutumları ve algıları incelenmiş, program esnasındaki tutumları ve paylaştıkları deneyimleri incelemek amacıyla sadece ilgili yerler yazıya aktarılmıştır. Böylelikle PSGP hakkında daha detaylı verilerin elde edilmesine çalışılmıştır. Video analizi sonuçlarına göre:

- Uygulanan eğitim programı süresince öğretmenlerin;
- ✓ Bütün oturumları dikkatli bir şekilde dinledikleri,
 - ✓ Sunumlarda önemli gördükleri konularla ilgili notlar tuttukları,
 - ✓ Sorulan sorulara içtenlikle cevap verdikleri,
 - ✓ Oturumlarda sunulan örnek olay ve senaryolarla ilgili tartışmalara katıldıkları,
 - ✓ Programda sunulan konularla ilgili kendi okullarında karşılaştıkları durumlardan örnek verdikleri,
 - ✓ Verilen ev ödevlerini yaptıkları,
 - ✓ Grup çalışmalarına aktif bir şekilde katılım sağladıkları,
 - ✓ Grup çalışmalarında verilen grup liderliği ve grup üyeliği görevlerini yerine getirdikleri,
 - ✓ Katılımcıların yaptıkları sunumlara ilişkin görüşlerini belirttikleri görülmüştür.

Programın farklı oturumlarında (3. ve 5. oturum) programla ilgili görüşlerini belirten üç öğretmen görüşlerini şöyle dile getirmişlerdir:

"Aslında hep bildiğimiz, içimizde doğru olan şeyler vardı. Ama şimdi, ... hocamla da konuştuk. 'Daha fazla BEP'li öğrencilere gidelim, daha farklı davranalım' diye düşünmeye başladık. İlk hafta geldim ya... çok yaramaz bir öğrencim vardı. Ama hep ona şey yapıyordum... böyle... azarlıyor gibiyim. Tamam git başımdan falan yapıyordum. O da hep üstüme geliyordu... yine de hiç vazgeçmiyordu benden... ben de ilk gittiğim hafta hemen onu sevmeye başladım. Daha anlamaya... ya da ne bileyim... Bir öğrencim vardı saçlarını kısa kestirmiş, çok kısa... Rahatsız oluyor bundan... kız öğrenci ve sürekli kapşon takıyordu kafasına ve gittim ona şey söyledim... Ona: 'Bak sen bu saçlarınla çok güzelsin... sana çok yakışmış ve bence böyle kafanı kapatarak daha fazla dikkat çekiyorsun... ve bence açmalısın, çünkü sana çok yakışıyor' dedim... Ve o günden sonra her gün beni gördüğünde kafası kapalı olduğunda hemen açıyor böyle... gülümsüyor geçiyor. Bu bile bir farkındalık... Yani öğrencilere.. hep iyi öğrencilere değil de... problemlili ya da tembel de olabilir... o öğrencilere karşı daha iyi niyetli olmaya, daha böyle onları sevmeye başladım. Ve hakikaten onlar da mutlu oluyorlar ve bunu görebiliyorum." (K1).

Başka bir öğretmen ise;

"Ben de çocuklar bazında bir grup çalışması verdim. Hani kolektif öz-yeterlik açısından... şimdiye kadar 2 senedir derslerine giriyorum. Ev ödevi olarak hiçbir şeyi yapmamış bir çocuk grup içinde yer aldı. Gruba iyi çalışanlarla hiç ödev yapmayanları yerleştirdim. Ortaya o kadar güzel bir şey çıktı ki. Ben oturdum öğretmen masasında... Adeta bir program... çocuklar hazırladılar ödevi, süsleyip masama koydular... sonra teker teker sunum yaptılar. Şiir okudular, o 40 dakika bütün öğrencilerin katıldığı bir program gibiydi. O kadar hoşuma gitti ki. En tembel, hiçbir şey yapamaz dediğim çocuk çıktı ezber yaptı. Hem ben çok mutlu oldum hem de çocuk o grubun içinde mutlu olmuştu... Şimdi derslere daha coşkuyla giriyorum. Çocukları gördüğüm zaman mutlu oluyorum" (K8) şeklinde görüşlerini belirtmiş,

programda anlatılan kollektik öz-yeterliğe ilişkin olarak kendi derslerinden bir örnek vermiştir.

Uygulanan programın kendisinde oluşturduğu farklılığı dile getiren bir öğretmen; *"Bakış açımın farklılaştığını görüyorum. Daha rahatım artık. Özellikle de öğrencilere karşı."*(K9) şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Bu araştırmada elde edilen nicel ve nitel araştırma bulgularına göre, uygulanan PSGP öğretmenlerin psikolojik sermayelerinin artması konusunda olumlu yönde bir etkiye yol açmıştır. Oluşan olumlu etki istatistiksel açıdan ortaya konulmuş, katılımcıların tutum ve algılarıyla desteklenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Elde edilen araştırma bulgularına göre, öğretmenlerin pozitif psikolojik kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik olarak hazırlanan Psikolojik Sermaye Geliştirme Programı'nın (PSGP) deney grubunda yer alan katılımcıların psikolojik sermayelerinin geliştirilmesi/arttırılması bakımından etkili olduğu saptanmıştır. Uygulanan PSGP, deney grubunda yer alan katılımcıların psikolojik sermayelerini olumlu yönde etkilemiş ve program başlamadan önce ve program başladıktan sonra grup içinde psikolojik sermaye düzeyleri/algıları açısından anlamlı bir değişimin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kontrol grubunda yer alan katılımcılara yönelik herhangi bir eğitim programı düzenlenmemiştir. Elde edilen bulgular, kontrol grubunda yer alan katılımcıların psikolojik sermaye son-test puanlarında anlamlı bir farklılığın oluşmadığını göstermiştir. Uygulanan PSGP, deney grubunda yer alan öğretmenlerin psikolojik sermayelerinin geliştirilmesi konusunda olumlu bir etkinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu araştırmada elde edilen bulgular, psikolojik sermaye kapsamında incelenen güçlü yönlerin ve kapasitelerin durumsal özellik taşıdığını ve geliştirilebilir olduğunu (Luthans, 2002a; Luthans, Youssef ve Avolio, 2007a; Luthans ve Avolio, 2009; Luthans, Avolio, Avey ve Norman; 2007) vurgulayan araştırmalarla tutarlıdır. Bu araştırma, psikolojik sermaye yapısının uygulanan eğitim programı yoluyla geliştirilebileceğini göstermiştir.

Psikolojik sermayenin geliştirilebilir bir yapı olduğunu öne süren kuramsal araştırmaların yanı sıra ilgili alan yazında deneysel olarak tasarlanmış ve bir takım mikro eğitim programlarının uygulandığı araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmaların önemli bir kısmı psikolojik sermayenin uygulanan eğitim programları yoluyla geliştiğini göstermiştir. Bu araştırmaların sonuçları bu araştırmada bağlamında elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir.

Psikolojik sermayenin geliştirilebilir bir yapı olup olmadığının sınındığı ilk deneysel araştırmalardan biri Luthans, Avey, Avolio, Norman ve Combs (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. Luthans vd. (2006) tarafından geliştirilen bir psikolojik sermaye eğitim programı deney grubunda yer alan katılımcılara uygulanmış; kontrol grubundaki katılımcılara yönelik olarak ise farklı bir konuyla ilgili bir program uygulanmıştır. Uygulanan mikro eğitim programı sonrasında, deney grubunda yer alan katılımcıların psikolojik sermayelerinde olumlu yönde bir artış olduğu, kontrol grubunda ise herhangi bir değişimin oluşmadığı gözlemlenmiştir. Bu araştırma sonuçlarını doğrulayan diğer bir araştırma ise Luthans, Avey ve Patera (2008) tarafından hazırlanan web-tabanlı bir eğitim programının farklı alanlarda çalışan katılımcılara (kamu, hizmet sektörü vb.) uygulandığı araştırmadır. Bu araştırmada, 2

saat süren çevrimiçi psikolojik sermaye eğitim programının, katılımcıların psikolojik sermayelerinin geliştirilmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Amerika'da yapılan bu iki araştırmanın yanı sıra, sonraki yıllarda yine Amerika'da ve Bulgaristan'da gerçekleştirilen araştırmalarda psikolojik sermayenin geliştiği görülmüştür (Russo ve Stoykova, 2015; Bauman, 2014; Demerouti, van Eeuwijk, Snelder ve Wild, 2011).

Russo ve Stoykova (2015) tarafından gerçekleştirilen bir yineleme (replication) çalışmasında Bulgaristan'daki 40 öğrenci ve eğitmeniye Luthans, Avey, Avolio, Norman ve Combs (2006) tarafından geliştirilen psikolojik sermaye programı uygulanmış ve program sonrasında psikolojik sermayenin geliştiği gözlemlenmiştir. Üniversite öğrencilerinin psikolojik sermayelerini arttırmak amacıyla yaptığı araştırmada Bauman (2014), uygulanan psikolojik sermaye eğitim programının üniversite öğrencilerinin psikolojik sermaye puanlarında anlamlı bir artışa yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak psikolojik sermayenin eğitim programları yoluyla geliştirilebileceğini gösteren araştırmalardan biri de Demerouti, van Eeuwijk, Snelder ve Wild'in (2011) uyguladığı kişisel etkililik programdır. Uygulanan kişisel etkililik programının katılımcıların psikolojik sermayelerini arttırma konusunda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikolojik sermayeyi bir bütün olarak ele alan bu deneysel araştırmalar psikolojik sermaye kavramının gelişmeye açık durumsal bir nitelik gösterdiğini doğrulamıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, psikolojik sermayenin geliştirilebilir/değişime açık bir kavram olduğunu gösteren önceki araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Araştırmanın eğitim bilimleri alanında yapılması, psikolojik sermaye ve pozitif örgütsel davranış alanı için bir dış geçerlik kanıtı sağlamıştır (Youssef-Morgan, 2014).

Psikolojik sermayenin bir takım eğitim programları yoluyla geliştirildiğini gösteren araştırmaların yanı sıra, uygulanan programların psikolojik sermayeyi geliştirmede etkili olmadığını gösteren araştırmalar da bulunmaktadır. Örgütsel davranış alanında gerçekleştirilen iki araştırma, hem önceki deneysel araştırma sonuçlarıyla hem de bu araştırma bağlamında elde edilen bulgularla tutarlılık göstermeyen sonuçlara ulaşılmıştır. Hodges (2010) tarafından yöneticilerden oluşan katılımcılara uygulanan psikolojik sermaye eğitim programı katılımcıların psikolojik sermaye düzeylerinde anlamlı bir artışa yol açmamıştır. Ancak araştırmacı, eğitim programına katılan yöneticilerin astlarında psikolojik sermaye açısından bir gelişimin olduğunu, bunun da psikolojik sermayenin bulaşıcı etkisinden (contagion effect) kaynaklanmış olabileceğini vurgulamıştır. Larson (2004) tarafından gerçekleştirilen diğer araştırmada uygulanan eğitim programının deney grubundaki katılımcıların öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık ortalamaları üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce gerçekleştirilen araştırmaların sonuçları ile bu araştırma bağlamında ulaşılan bulgularla tutarsız sonuçlar veren araştırmaların olması psikolojik sermaye yapısının gelişmeye açık olduğunu vurgulayan yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Uygulanan eğitim programlarının başarılı ve başarısız olma nedenlerinin ortaya çıkarılması psikolojik sermayeyle ilgili gelecekte yapılması planlanan yeni araştırmalara rehberlik edebilir.

Psikolojik sermayeyi bir bütün olarak ele alan ve bu yapıyı değiştirmek için hazırlanan eğitim programlarının uygulandığı araştırmaların yanı sıra, öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklılığın geliştirilmesi amacıyla uygulanan araştırmalar da

mevcuttur. Bu araştırmalar, psikolojik sermaye dâhil edilen bu dört kapasitenin durumsal bir niteliğe sahip olduğuna ilişkin önemli kanıtlar sunmaktadır. Bu araştırmaların, genel olarak öz-yeterlik, umut, iyimserlik ve dayanıklılıkla ilgili olarak ayrı ayrı yapılan araştırmaların ve meta analiz çalışmalarının sonuçlarının raporlaştırıldığı araştırmalar olduğu görülmüştür (Akkermans, Brenninkmeijer, Schaufeli ve Blonk, 2015; Feldman ve Dreher, 2012; Lioşsis, Shochet, Millear ve Biggs, 2009; Millear, Lioşsis, Shochet, Biggs ve Donald, 2008; Vanhove, Herian, Perez, Harms ve Lester, 2015; Robertson, Cooper, Sarkar ve Curran, 2015; Shimazu, Kawakami, Irimajiri, Sakamoto ve Amano, 2005; Taylor, Harrison, Haimovitz, Oberle, Thomson, Schonert-Reichl ve Roeser, 2015; Meiklejohn, Phillips, Freedman, Griffin, Biegel vd., 2012; Weis ve Speridakos, 2011).

Kamu okullarında çalışan öğretmenlere yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırmada elde edilen bulguların, ilgili alan yazında var olan araştırma sonuçları göz önüne alındığında öğretmenlerin bireysel ve mesleki gelişimi açısından önemli katkılar sağlama potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Nitekim gerek örgütsel davranış, yönetim ve işletme gibi alanlarda, gerekse de eğitim alanında yapılan araştırmalar psikolojik sermayenin örgütsel davranış alanının önemli değişkenleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu araştırmada uygulanan eğitim programı yoluyla ilgili alan yazında psikolojik sermayenin olumlu yönde ilişkili olduğu saptanan değişkenler üzerinde bir takım istendik etkiler ortaya çıkarılabilir. Psikolojik iyi oluş (Siu, 2013), iş doyumunu (Cheung, Tang ve Tang, 2011), çalışanların bağlılığı (Avey, Reichard, Luthans ve Mhatre, 2011), iş performansı (Avey, Nimnicht ve Pigeon, 2010), iş mutluluğu (Choi ve Lee, 2014:133), işle bütünleşme (Nigah, Davis ve Hurrell, 2012) ve örgütsel vatandaşlık davranışları (Jung ve Yoon, 2015) gibi değişkenler psikolojik sermayenin olumlu yönde ilişkili olduğu ve öğretmenlerin bireysel ve mesleki yaşamlarına önemli katkılar sunma potansiyeline sahip olan değişkenler arasında yer almaktadır. Bu nedenle psikolojik sermayeyi geliştirmeyi amaçlayan eğitim programları yoluyla hem öğretmenlerin kendilerini okulda daha iyi hissetmesi hem de daha verimli çalışabilmesi sağlanabilir. Nitekim durumsal kapasitelerden oluşması sebebiyle psikolojik sermaye eğitim alanında insan kaynaklarının yönetilmesi ve geliştirilmesi konusunda umut vadeden bir yapı özelliği taşımaktadır. Zira sürekli karşılaşılan ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik değişimler, okul çalışanlarına yüklenen yeni roller ve sorumluluklar, uygulanan eğitim politikaları ve benzeri pek çok konu eğitimcilerin bazen karşılaştıkları sorunlar karşısında pes etmelerine, kendi kabuklarına çekilmelerine, mesleki açıdan çok fazla çaba sarf etmemelerine ve içsel enerjilerini kaybetmelerine yol açabilmektedir. Eğitimcilerin yaşadığı bu sorunlar, doğrudan veya dolaylı olarak öğrencileri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum sonuç olarak nihai amacı öğrencilerin başarılı olması olan okulların (Bush, 2008) amaçlarına ulaşmasını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Hayata ve iş yaşamına yeni bir bakış açısı getiren psikolojik sermaye okullarda yaşanan olumsuzlukların giderilmesi amacıyla bir okul geliştirme aracı olarak kullanılabilir.

PSGP'ye yönelik katılımcı görüşlerine ilişkin ortalamalar ve standart sapmalar, katılımcıların genel olarak programdan memnun kaldıklarını göstermiştir. Formda yer alan 20 madde arasından sadece iki tanesi için "Katılıyorum" seçeneği, geriye kalan 18 madde içinse "Kesinlikle katılıyorum" seçeneği işaretlenmiştir. Katılımcıların en çok görüş birliğine vardıkları maddeler, uygulanan programın kendilerini okulda iyi hissetmelerine yardımcı olması ve kullanılan değerlendirme

formlarının amacına uygun olarak hazırlanması olmuştur. Bununla birlikte, en az katıldıkları madde ise verilen 8 haftalık eğitimin psikolojik sermayenin geliştirilmesi için yeterli olduğu maddesidir.

Değerlendirme formunda yer alan boyutlar bazında ise katılımcıların en fazla tatmin olduğu boyutun "Değerlendirme" boyutu olduğu, en az tatmin oldukları boyutun ise "Yöntem-Teknik-Materyal" boyutu olduğu görülmüştür. "Değerlendirme" boyutundan sonra en fazla tatmin olunan boyutlar, "Amaç" ve "İçerik" boyutları olmuştur. Değerlendirme formundaki madde ve boyutlarla ilgili ortalamalara göre, katılımcılar uygulanan programdan yüksek düzeyde tatmin olduklarını ifade etmişlerdir. Bu formdan elde edilen sonuçlar, uygulanan PSGP'nin katılımcılar üzerinde olumlu bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, deneysel desende elde edilen sonuçlarla tutarlıdır.

Programın bütün boyutlarına ilişkin ortalamalar yüksek olsa da, uygulanan programın süresinin yeterli olmadığı belirtilmesi ve program süresince uygulanan ve kullanılan yöntem-tekni-materyallerin katılımcı görüşlerine göre en düşük ortalamaya sahip olması, uygulanan PSGP'nin süresinin uzatılması ve nispeten düşük ortalamaya sahip olan yöntem-tekni-materyallerin geliştirilmesi ve uygulamaya daha fazla ağırlık verecek şekilde yeniden tasarlanması gerektiği söylenebilir. Söz konusu programın, düşük ortalamaya sahip olan boyutlarının geliştirilmesi psikolojik sermaye programının istenen etkiyi daha fazla göstermesine katkı sağlayabilir.

Son olarak araştırmada çekilen videoların analizi sonucunda, programa katılan öğretmenlerin PSGP'ye ilişkin olumlu tutum ve algılara sahip olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin, bütün oturumlara katılmaya çalışmaları, bütün oturumları dikkatli bir şekilde dinlemeleri, sunumlarda önemli gördükleri konularla ilgili notlar tutmaları, sorulan sorulara içtenlikle cevap vermeleri, oturumlarda sunulan örnek olay ve senaryolarla ilgili tartışmalara katılmaları, ev ödevlerini düzenli bir şekilde yapmaları, programda sunulan konularla ilgili kendi okullarında karşılaştıkları durumlardan örnekler vermeleri ve grup çalışmalarına aktif bir şekilde katılmaları PSGP'ye ilişkin olumlu tutumlara sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca, öğretmenlerin grup çalışmalarında verilen grup liderliği ve grup üyeliği görevlerini yerine getirdikleri ve katılımcıların yaptıkları sunumlara ilişkin görüşlerini belirttikleri görülmüştür. Uygulanan programla ilgili katılımcı görüşleri, gösterdikleri olumlu tutumlarla paralellik göstermektedir. Katılımcılar, uygulanan programın kendilerinde özellikle de öğrencilere yönelik tutumlarında bir farkındalığa yol açtığını belirtmişlerdir. Katılımcı görüşleri, PSGP'nin olumlu bir katkısının olduğunu desteklemektedir. Video çekimlerinden elde edilen sonuçlar, programın etkililiğinin sınındığı deneysel araştırma sonuçları ve programla ilgili katılımcı görüşleriyle tutarlı sonuçlar sunmaktadır. Araştırmada elde edilen bu sonuçlardan hareketle, PSGP'nin katılımcıların psikolojik sermayelerini geliştirme/arttırma konusunda etkili olduğu söylenebilir.

Öneriler

Çok fazla maddi olanak gerektirmeden hazırlanabilecek bir takım eğitim programları yoluyla öğretmenlerin psikolojik kapasitelerinin harekete geçirilmesi mümkün olabilir. Daha da önemlisi, eğitim örgütlerinde iş doyumunu, iyi oluş, bağlılık ve örgütsel vatandaşlık gibi olumlu örgütsel çıktılarının elde edilmesi ve tükenmişlik, stres, sinizm ve işten ayrılma gibi olumsuz sonuçların ortadan kaldırılması amacıyla

bu tür programlar düzenlenebilir ve böylelikle eğitim alanındaki insan kaynağından maksimum düzeyde verim elde edilebilir. Psikolojik sermaye, performans, iş doyum ve işle bütünleşme gibi pek çok olumlu örgütsel çıktıyla ilişkili bir sermaye türüdür. Bu nedenle eğitim örgütlerinde uygulanacak programlarla okul çalışanlarının psikolojik sermayeleri geliştirilebilir ve bu şekilde söz konusu olumlu çıktıların elde edilmesi kolaylaştırılabilir. Okul çalışanlarının psikolojik sermayelerinin yüksek düzeyde olmasına katkı sağlamak amacıyla psikolojik sermayeye yönelik programlar, her eğitim-öğretim yılının belirli dönemlerinde uygulanabilir. Psikolojik sermayenin geliştirilmesini amaçlayan programların, okullarda uygulanan seminer dönemlerde gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Psikolojik sermayenin pozitif motivasyonel bir durum olması sebebiyle bu tür programlar okul çalışanlarının dönem başında motive olmasına katkı sağlayabilir. Okullarda psikolojik sermayenin gelişmesine katkı sağlayan stratejilere (stres yönetme teknikleri, iletişim, profesyonel öğrenme toplulukları vb.) başvurulabilir. Öğretmenlerin psikolojik olarak yılgınlıklarına neden olan faktörlerin belirlenmesi ve bunların ortadan kaldırılması sağlanabilir. Psikolojik sermaye konusunda ülkemizde yapılan deneysel araştırmaların sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Yeni deneysel araştırmaların yapılması yoluyla psikolojik sermaye yapısının değişime açık olma özelliği konusunda destekleyici kanıtlar elde edilebilir.

Kaynaklar

Adams, V.H., Snyder, C.R., Rand, K.L., King, E.A., Sigmon, D.R., and Pulvers, K.M. (2002). Hope in the workplace. In R. Giacalone and C. Jurkiewicz (Eds.), *Handbook of workplace spirituality and organizational performance*, (pp. 367-377). New York: Sharpe.

Akçay, V.H. (2011). Pozitif psikolojik sermaye kavramı ve işletmelerde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamadaki rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 73-98.

Akkermans, J., Brenninkmeijer, V., Schaufeli, W.B., and Blonk, R.W. (2015). It's all about CareerSKILLS: Effectiveness of a career development intervention for young employees. *Human Resource Management*, 54(4), 533-551.

Avey, J.B., Luthans, F., Smith, R.M., and Palmer, N.F. (2010). Impact of positive psychological capital on employee well-being over time. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15(1), 17-28.

Avey, J.B., Nimnicht, J.L., and Pigeon, N.G. (2010). Two field studies examining the association between positive psychological capital and employee performance. *Leadership & Organization Development Journal*, 31(5), 384-401.

Avey, J.B., Reichard, R.J., Luthans, F., and Mhatre, K.H. (2011). Meta-analysis of the impact of positive psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quarterly*, 22, 127-152.

Avey, J.B., Wernsing, T.S., and Luthans, F. (2008). Can positive employees help positive organizational change? Impact of psychological capital and emotions on relevant attitudes and behaviors. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 44(1), 48-70.

Bakker, A.B. and Schaufeli, W.B. (2008). Editorial: Positive organizational behavior: Engaged employees in flourishing organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 147-154.

Bandura A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY: Freeman.

Bandura A. (2000). Exercise of human agency through collective efficacy. *Curr. Dir. Psychol. Sci.*, 9, 75-78.

Bandura, A. (2008). An agentic perspective on positive psychology. In Lopez, S.J. (Ed.), *Positive psychology: Exploring the best in people* (Vol. 1, pp. 167-196). Westport, CT: Greenwood Publishing Company.

Barney, J. (1991). Firm resources and competitive advantage. *Journal of Management*, 17, 99-120.

Bartee, L.M. (2011). *The relationship between teachers' implicit theories of intelligence and psychological capital in urban high schools*. Unpublished doctoral dissertation, Walden University.

Bauman, L.V. (2014). *The impact of a psychological capital intervention on college student well-being*. Unpublished doctoral dissertation, Azusa Pacific University.

Bobek, B.L. (2002). Teacher resiliency: A key to career longevity. *The Clearing House*, 75, 202-205.

Bonanno, G.A., Romero, S.A., and Klein, S.I. (2015). The temporal elements of psychological resilience: An integrative framework for the study of individuals, families, and communities. *Psychological Inquiry*, 26(2), 139-169.

Bryant, F.B. and Cvenegros, J.A. (2004). Distinguishing between hope and optimism: Two sides of a coin, or two separate coins? *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(2), 273-302.

Bullough, R.V. (2011). Hope, happiness, teaching and learning. In C. Day and J.C.K. Lee (Eds.), *New understandings of teacher's work: Emotions and educational change* (pp. 17-32). New York: Springer.

Bush, T. (2008). *Leadership and management development in education*. London: Sage.

Büyükgöze, H. (2014). *Lise öğretmenlerinin görüşlerine göre algılanan örgütsel destek ve psikolojik sermaye ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Carr, A. (2004). *Positive psychology*. New York: Brunner-Routledge.

Carver, C.S. and Scheier, M.F. (2002). Optimism. In C.R. Snyder and S. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 231-243). Oxford, UK: Oxford University Press.

Carver, C.S., Scheier, M.F., and Segerstrom, S.C. (2010). Optimism. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 879-889.

Castro, A.J., Kelly, J., and Shih, M. (2010). Resilience strategies for new teachers in high-needs areas. *Teaching and Teacher Education*, 26, 622-629.

Cheung, F., Tang, C.S., and Tang, S. (2011). Psychological capital as a moderator between emotional labor, burnout, and job satisfaction among school teachers in China. *International Journal of Stress Management*, 18(4), 348-371.

Choi, Y. and Lee, D. (2014). Psychological capital, big five traits, and employee outcomes. *Journal of Managerial Psychology*, 29(2),122-140.

Choudhury, K. (2013). *Managing workplace stress: The cognitive behavioural way*. New Delhi: Springer.

Coutu, D.L. (2002). How resilience works. *Harvard Business Review*, 80(3), 46-55.

Creswell, J.W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Boston: Pearson Education.

Creswell, J.W. and Plano Clark, V.L. (2014). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi* (2. baskıdan çeviri). (Çeviri ed., Y. Dede ve S.B. Demir), Ankara: Anı Yayıncılık.

Çetin, F. ve Basım, H.N. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1),121-137.

Day, C. (2014). Resilient principals in challenging schools: The courage and costs of conviction. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 20(5), 638-654.

Demerouti, E., van Eeuwijk, E., Snelder, M., and Wild, U. (2011). Assessing the effects of a "personal effectiveness" training on psychological capital, assertiveness and self-awareness using self-other agreement. *Career Development International*, 16(1), 60-81.

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43.

Donaldson, S.I. and Dollwet, M. (2013). Taming the waves and wild horses of positive organizational psychology. In A. Bakker (Ed.) *Advances in positive organizational psychology*, (Vol. 1, pp. 1-21), Emerald Group Publishing Limited.

Feldman, D.B. and Dreher, D.E. (2012). Can hope be changed in 90 minutes? Testing the efficacy of a single-session goal-pursuit intervention for college students. *J Happiness Stud*, 13, 745-759.

Fraenkel, J., Wallen, N., and Hyun, H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.), New York: McGraw-Hill.

Fredrickson, B.L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56, 218-226.

French S.L. and Holden T.Q. (2013). Positive organizational behavior: A buffer for bad news. *Business Communication Quarterly*, 75, 208-220.

Gable, S.L. and Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of General Psychology*, 9, 103-110.

Gooty, J., Gavin, M., Johnson, P.D., Frazier, M.L., and Snow, D.B. (2009). In the eyes of the beholder: Transformational leadership, positive psychological capital, and performance. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 15(4), 353-367.

Griffiths, A. (2014). Promoting resilience in schools: A view from occupational health psychology. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 20(5), 655-666.

Gu, Q. and Day, C. (2007). Teachers' resilience: A necessary condition for effectiveness. *Teaching and Teacher Education*, 23,1302-1316.

Hancock, D.R. and Algozzine, B. (2006). *Doing case study research: A practical guide for beginning researchers*. New York, NY: Teachers College Press.

Hefferon, K. and Boniwell, I. (2011). *Positive psychology: Theory, research and applications*. Berkshire, England: Open University Press.

Hobfoll, S. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6, 307-324.

Hodges, T.D. (2010). *An experimental study of the impact of psychological capital on performance, engagement, and the contagion effect*. Unpublished doctoral dissertation, University of Nebraska-Lincoln.

Jung, H.S. and Yoon, H.H. (2015). The impact of employees' positive psychological capital on job satisfaction and organizational citizenship behaviors in the hotel. *Contemporary Hospitality Management*, 27(6), 1135-1156.

King, L.A. (2003). Some truths behind the trombones? *Psychological Inquiry*, 14(2), 128-131.

Külekçi, E. (2015). *Üniversite öğrencilerinin sosyal sorumluluk temelli liderlik becerilerinin geliştirilmesine yönelik deneysel bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Larson, M.D. (2004). *Positive psychological capital: A comparison with human and social capital and an analysis of a training intervention*. Unpublished doctoral dissertation, University of Nebraska-Lincoln.

Lazarus, R.S. (1999). Hope: An emotion and a vital coping resource against despair. *Social Research*, 66(2), 653-678.

Leech, N.L. and Onwuegbuzie, A.J. (2007). An array of qualitative data analysis tools: A call for data analysis triangulation. *School Psychology Quarterly*, 22(4), 557-584.

Linley, P.A., Joseph, S., Harrington, S., and Wood, A.M. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1(1), 3-16.

Liossis, P.L., Shochet, I.M., Milliar, P.M., and Biggs, H. (2009). The promoting adult resilience (par) program: The effectiveness of the second, shorter pilot of a workplace prevention program. *Behaviour Change*, 26(2), 97-112.

Locke, E.A. (2002). Setting goals for life and happiness. In C.R. Snyder and S. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp.299-312). Oxford, UK: Oxford University Press.

Lopez, S.J. and Snyder, C.R. (Eds.) (2009). *Handbook of positive psychology* (2nd ed.). Oxford, UK: Oxford University Press.

Luck, L., Jackson, D., and Usher, K. (2006). Case study: A bridge across the paradigms. *Nursing Inquiry*, 13(2), 103-109.

Luthans, F. (2002a). Positive organizational behavior: Developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive*, 16(1), 57-72.

Luthans, F. (2002b). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23, 695-706.

Luthans, F. and Avolio, B.J. (2009). The "point" of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 30, 291-307.

Luthans, F. and Youssef, C.M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(2), 143-160.

Luthans, F. and Youssef, C.M. (2007). Emerging positive organizational behavior. *Journal of Management*, 33, 321-349.

Luthans, F., Avey, J.B., and Patera, J.L. (2008). Experimental analysis of a web-based training intervention to develop positive psychological capital. *Academy of Management Learning and Education*, 7, 209-221.

Luthans, F., Avey, J.B., Avolio, B.J., and Peterson, S. (2010). The development and resulting performance impact of positive psychological capital. *Human Resource Development Quarterly*, 21, 41-66.

Luthans, F., Avey, J.B., Avolio, B.J., Norman, S.M., and Combs, G.M. (2006). Psychological capital development: Toward a micro-intervention. *Journal of Organizational Behaviour*, 27, 387-393.

Luthans, F., Avolio, B.J., Avey, J.B., and Norman, S.M. (2007). Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60, 541-572.

Luthans, F., Youssef, C.M. and Avolio, B.J. (2007a). Psychological capital: Investing and developing positive organizational behavior. In D. Nelson and C.L. Cooper (Eds.), *Positive organizational behavior: Accentuating the positive at work*, (pp. 9-24), Thousand Oaks, CA: Sage.

Luthans, F., Youssef, C.M. and Avolio, B.J. (2007b). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford, England: Oxford University Press.

Luthans, F., Youssef, C.M., and Rawski, S.L. (2011). A tale of two paradigms: The impact of psychological capital and reinforcing feedback on problem solving and innovation. *Journal of Organizational Behavior Management*, 31(4), 333-350.

Luthans, F., Youssef-Morgan, C.M. and Avolio, B.J. (2015). *Psychological capital and beyond*. Oxford, England: Oxford University Press.

Luthar, S.S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D. Cicchetti and D.J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology, Vol 3: Risk, disorder, and adaptation* (2nd ed.), (pp. 739-795). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc.

Lyubomirsky, S. and Abbe, A. (2003). Positive psychology's legs. *Psychological Inquiry*, 14(2), 132-136.

Masten, A.S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-239.

Masten, A.S. and Reed, M.G.J. (2002). Resilience in development. In C.R. Snyder and S. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 74-88). Oxford, UK: Oxford University Press.

Meiklejohn, J., Phillips, C., Freedman, M.L., Griffin, M.L., Biegel, G., Roach, A., ... and Saltzman, A. (2012). Integrating mindfulness training into K-12 education: Fostering the resilience of teachers and students. *Mindfulness*, 3(4), 291-307.

Milliar, P., Liopsis, P., Shochet, I.M., Biggs, H., and Donald, M. (2008). Being on PAR: outcomes of a pilot trial to improve mental health and wellbeing in the workplace with the promoting adult resilience (PAR) program. *Behaviour Change*, 25(4), 215-228.

Nafstad, H.E. (2015). Historical, philosophical and epistemological perspectives. In S. Joseph (Eds.), *Positive psychology in practice: Promoting human flourishing in work, health, education, and everyday life* (2nd Ed.), (pp. 9-30). Hoboken, NJ:Wiley.

Nelson, D. and Cooper C.L. (2007). Positive organizational behavior: An inclusive view. In D. Nelson and C.L. Cooper (Eds.), *Positive organizational behavior: Accentuating the positive at work*, (pp. 3-8). Thousand Oaks, CA: Sage.

Nigah, N., Davis, A.J., and Hurrell, S.A. (2012). The impact of buddying on psychological capital and work engagement: an empirical study of socialization in the professional services sector. *Thunderbird International Business Review*, 54(6), 891-905.

Noble, T. and Mcgrath, H. (2013). Well-being and resilience in education. In S.A. David, I. Boniwell, and A.C. Ayers (Eds), *The Oxford handbook of happiness*, (pp. 563-578). Oxford University Press, Oxford:UK.

Nolan, A., Taket, A., and Stagnitti, K. (2014) Supporting resilience in early years classrooms: The role of the teacher. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 20(5), 595-608.

Parker, S. (1998). Enhancing role-breadth self-efficacy: The roles of job enrichment and other organizational interventions. *Journal of Applied Psychology*, 83, 835-852.

Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*, (3rd ed.). Thousand Oaks, California: Sage.

Peterson, C. and Chang, E. (2002). Optimism and flourishing. In C. Keyes and J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived* (pp. 55-79). Washington, DC: American Psychological Association.

Peterson, S.J. and Byron, K. (2008). Exploring the role of hope in job performance: Results from four studies. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 785-803.

Peterson, S.J., Balthazard, P.A., Waldman, D.A., and Thatcher, R.W. (2008). Neuroscientific implications of psychological capital: Are the brains of optimistic, hopeful, confident, and resilient leaders different? *Organizational Dynamics*, 37(4), 342-353.

Peterson, S.J., Luthans, F., Avolio, B.J., Walumbwa, F.O., and Zhang, Z. (2011). Psychological capital and employee performance: A latent growth modeling approach. *Personnel Psychology*, 64, 427-450.

Plano Clark, V.L. and Creswell, J.W. (2015). *Understanding research: A consumer's guide*. (2nd Ed.). Boston, MA: Pearson.

Robertson, I.T., Cooper, C.L., Sarkar, M. and Curran, T. (2015). Resilience training in the workplace from 2003 to 2014: A systematic review. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 88, 533-562.

Russo, S.D. and Stoykova, P. (2015). Psychological capital intervention (PCI): A replication and extension. *Human Resource Development Quarterly*, 26(3), 329-347.

Saldaña, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research*. Madison Avenue, NY: Oxford University Press.

Scheier, M.F. and Carver, C. (1985). Optimism, coping, and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology*, 4(3), 219-247.

Schreiber, J.B. and Asner-Self, K. (2011). *Educational research. The interrelationship of questions, sampling, design, and analysis*. NJ: Wiley.

Seligman, M.E.P. (1999). Positive social science. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 1(3), 181-182.

Seligman, M.E.P. (2006). *Learned optimism: How to change your mind and your life*. New York: First Vintage Books Edition.

Seligman, M.E.P. and Csikszentmihalyi, M. (Eds.). (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.

Sheldon, K.M. and King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American Psychologist*, 56, 216-217.

Shimazu, A., Kawakami, N., Irimajiri, H., Sakamoto, M., and Amano, S. (2005). Effects of web-based psychoeducation on self-efficacy, problem solving behavior, stress responses and job satisfaction among workers: A controlled clinical trial. *Journal of Occupational Health*, 47, 405-413.

Siu, O.L. (2013). Psychological capital, work well-being, and work-life balance among Chinese employees: A cross-lagged analysis. *J. Pers. Psychol.*, 12(4), 170-181.

Snyder, C.R. (1995). Conceptualizing, measuring, and nurturing hope. *Journal of Counseling and Development*, 73, 355-360.

Snyder, C.R. (2000). *Handbook of hope*. San Diego, CA: Academic Press.

Snyder, C.R., Irving, L., and Anderson, J. (1991). Hope and health: Measuring the will and the ways. In C.R. Snyder and D.R. Forsyth (Eds.), *Handbook of social and clinical psychology*, (pp. 285-305), Elmsford, NY: Pergamon.

Snyder, C.R., Sympson, S.C., Ybasco, F.C., Borders, T.F., Babyak, M.A., and Higgins, R.L. (1996). Development and validation of the state hope scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 321-335.

Stajkovic, A.D. (2006). Development of a core confidence-higher order construct. *Journal of Applied Psychology*, 91, 1208-1224.

Stajkovic, A.D. and Luthans, F. (1998). Social cognitive theory and self-efficacy: Going beyond traditional motivational and behavioral approaches. *Organizational Dynamics*, 26, 62-74.

Strauss, A. and Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Procedures and techniques for developing grounded theory* (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

Sweetman, D., Luthans, F., Avey, J.B., and Luthans, B. (2011). Relationship between positive psychological capital and creative performance. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 28, 4-13.

Taylor, C., Harrison, J., Haimovitz, K., Oberle, E., Thomson, K., Schonert Reichl, K., and Roeser, R.W. (2015). Examining ways that a mindfulness-based intervention reduces stress in public school teachers: A mixed-methods study. *Mindfulness*, pp. 1-15. Advance online publication, DOI 10.1007/s12671-015-0425-4.

Vanhove, A.J., Herian, M.N., Perez, A.L., Harms, P.D., and Lester, P.B. (2015). Can resilience be developed at work? A meta-analytic review of resilience-building programme effectiveness. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. Advance online publication, sDOI:10.1111/joop.12123.

Wagnild, G. and Young, H. (1993). Development and psychometric evaluation of the resiliency scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165-178.

Weis, R. and Speridakos, E.C. (2011). A Meta-analysis of hope enhancement strategies in clinical and community settings. *Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice*, 1(5).

Whetten, D., Felin, T., and King, B. (2009). The practice of theory borrowing in organization studies: Current issues and future directions. *Journal of Management*, 35, 537-563.

Youssef, C.M. and Luthans, F. (2006). Positivity in the Middle East: Developing hopeful Egyptian organizational leaders. In W. Mobley and E. Weldon (Eds.), *Advances in global leadership* (Vol. 4, pp. 283-297). Oxford, UK: Elsevier Science/ JAI.

Youssef, C.M. and Luthans, F. (2007). Positive organizational behavior in the workplace: The impact of hope, optimism, and resilience. *Journal of Management*, 33(5), 774-800.

Youssef, C.M. and Luthans, F. (2013). Developing psychological capital in organizations: Cognitive, affective, conative, and social contributions of happiness. In S.A. David, I. Boniwell and A.C. Ayers (Eds.), *Oxford handbook of happiness* (pp. 751-766). New York, NY: Oxford University Press.

Youssef-Morgan, C.M. (2014). Kişisel iletişim (Mail yoluyla, 17.12.2014).

Youssef-Morgan, C.M. and Hardy, J. (2014). A positive approach to multiculturalism and diversity management in the workplace. In J.T. Pedrotti and L.M. Edwards (Eds.), *Perspectives on the intersection of multiculturalism and positive psychology*, (pp. 219-233). Dordrecht, the Netherlands: Springer.

Dijital Teknoloji Deneyimi, Medya Ortamlarında Geçirilen Süre Ve Çalışan Bellek Kapasitesi İlişkisi

The Relationship Between Digital Technology Experience, Daily Media Exposure And Working Memory Capacity

Muhterem DİNDAR¹

Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi

Yavuz AKBULUT²

Anadolu Üniversitesi

Özet

Günümüz genç nesillerinin dijital teknolojilerle olan yüksek düzey etkileşimleri, bu etkileşimin bireylerin bilişsel yapılarına ne tür etkileri olduğu sorusunu akla getirmektedir. Dijital yerlilik gibi popüler kavramlar çerçevesinde yeni neslin bilişsel yapısının dijital teknoloji kullanımına bağlı olarak değiştiğine ilişkin varsayımlar öne sürülmektedir. Bu çalışmada genç bireylerin dijital teknoloji kullanım deneyimleri, dijital etkinliklerde günlük geçirdikleri süre ile çalışan bellek kapasiteleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bağlamda 572 lisans öğrencisinin yedi farklı dijital teknolojiye ilişkin kullanım deneyimleri ve 14 farklı dijital etkinlik için günlük harcadıkları süre öz bildirime dayalı araçlarla ölçülmüştür. Katılımcıların çalışan bellek kapasiteleri ise Hesaplama Aralığı ve Nokta Matris çalışan bellek testleri ile ölçülmüştür. Hesaplama Aralığı testi çalışan belleğin seslendirme döngüsü, Nokta Matris testi ise görsel-uzamsal bellek bileşenlerini ölçmektedir. Araştırmada çalışan belleğin seslendirme döngüsü ve görsel-uzamsal bellek bileşenleri ile dijital teknoloji deneyimi ve günlük dijital etkinlik süresi arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Elde edilen bulgular, dijital teknolojilerin insan bilişsel mimarisini dönüştürdüğü yönündeki varsayımları desteklemektedir.

Anahtar sözcükler: Dijital Yerliler, Dijital teknoloji deneyimi, Çalışan bellek

Abstract

Today's youngsters interact with digital technologies to a great extent which leads scholars to question the influence of this exposure on human cognitive structure. Through resorting to digital nativity assumptions, it is presumed that cognitive architecture of the youth may change in accordance with digital technology use. In this regard, the current study investigated the relationship between digital technology experience, daily media exposure and working memory capacity of so-called digital native participants. A total of 572 undergraduate students responded to self-report measures, which addressed years of experience for 7 different digital devices and the daily time spent for 14 different digital activities. Participants' working memory capacity was measured through the Computation

¹ Arş. Gör. Dr., Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü
e-mail: muhteremdindar@gmail.com

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü
e-mail: yavuzakbulut@anadolu.edu.tr

Span and the Dot Matrix Test. While the former was used to measure the phonological loop capacity, the latter was used to address the visuo-spatial sketchpad capacity. Correlational analyses revealed that neither the phonological loop capacity nor the visuo-spatial sketchpad capacity was related to digital technology experience and daily media exposure. Thus, the transformative contribution of digital technology experience to human cognitive architecture could not be observed through the current measures.

Keywords: Digital natives, Digital technology experience, Working memory

Giriş

Gençlerin dijital dünya ve medya ile olan etkileşimleri çok erken yaşlarda başlamaktadır. Okul öncesi çocuklarda bile günlük medya kullanım süresinin dört saatin üzerinde olduğu belirtilmektedir (Tandon, Zhou, Lozano ve Christakis, 2011). Bu oran üst yaş gruplarına doğru gidildikçe daha da artmaktadır. Amerika'da sekiz ila on sekiz yaş aralığındaki gençlerde günlük medya kullanım süresinin yaklaşık 11 saat olduğu belirtilmektedir (Rideout, Foehr ve Robers, 2010). Ülkemizde de durum farklı değildir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından altı ve on sekiz yaş aralığındaki gençler üzerinde gerçekleştirilen bir araştırma sonuçlarına göre ülkemizde gençlerin medya ortamlarında geçirdiği süre yedi saatin üzerindedir (RTÜK, 2013).

Araştırmalar bilgisayar, cep telefonu, tablet gibi taşınabilir aygıtların ve internete erişimin yaygınlaşması ile birlikte dijital medya ortamlarında zaman geçirmenin gençler için vazgeçilmez bir gereksinim haline geldiğini vurgulamaktadır (Cassidy vd. 2014; Eynon, 2009; Fitton, Ahmedani, Harold ve Shifflet, 2013; Madden, Lenhart, Duggan, Cortesi ve Gasser, 2013). Dijital dünya ile bu kadar yoğun etkileşim içerisindeki günümüz gençleri, bir önceki nesle göre bu teknolojileri çok daha rahat bir biçimde kullanabildikleri varsayımıyla alanyazında dijital yerli, NET nesli ya da milenyum nesli gibi kavramlarla tanımlanabilmektedir (Gros, Garcia ve Escofet, 2012). Bu kavramlar arasında en popülerinin dijital yerlilik olduğunu söylemek olasıdır. Bu yüzden ilerleyen bölümlerde dijital dünyada doğup büyüyen bireyleri ifade etmede NET nesli ya da milenyum nesli yerine dijital yerli kavramı kullanılacaktır.

Dijital yerli bireylerin özellikle öğrenme alışkanlık ve becerilerinin bu durumdan nasıl etkileneceği kayda değer bir araştırma alanı olarak görülmelidir. Nitekim dijital yerlilik çerçevesinde genç nesillerin özellikle öğrenme alışkanlıklarına ve becerilerine ilişkin birtakım varsayımlar öne sürülmektedir (Howe ve Straus, 2007; Prenksy, 2001a, 2001b; Tapscott, 1998). Bu varsayımlar, dijital yerlilerin bir önceki nesle göre farklı ve avantajlı öğrenme özelliklerine ilişkin çıkarımların yanı sıra bilişsel mimarilerinin de farklılaşabileceğine ilişkin bazı sorgulamalar içermektedir. Bu araştırmada da dijital yerli olarak adlandırılan gençlerin güncel teknolojiler ile etkileşim düzeylerinin bilişsel kapasiteleri üzerinde yordayıcı bir gücünün olup olmadığı irdelenmektedir.

Dijital Yerliler ve Öğrenme

Genç nesillerin dijital dünya ile yoğun etkileşimlerini bir fenomen olarak ele alan ilk araştırmacılardan biri Marc Prenksy'dir. Prenksy (2001a) günümüzde ortalama bir bireyin çocukluğundan üniversiteden mezun olma yaşına kadar on binlerce saat TV ve video izlediğini, video oyunları oynadığını, cep telefonu aracılığı ile görüştüğünü, yüzbinlerce e-posta alıp gönderdiğini belirtmektedir. Bu noktadan hareketle dijital dünyaya gözlerini açan, dijital teknolojileri rahatlıkla öğrenen ve kullanan bireyleri dijital yerli olarak tanımlamıştır. Prenksy'ye (2001a, 2001b) göre dijital yerliler, dijital göçmen olarak tanımladığı geçmiş nesillerden çok farklı özellikler taşımakta, hatta bilgiyi zihinlerinde geçmiş nesillerden farklı işlemektedirler (Prenksy, 2001b).

Dijital yerlilik kavramı akademik dünyanın yanısıra medyada da geniş yankı bulmuştur. Örneğin Thompson (2012) bilimsel alanyazın ve medyada listelenen dijital yerlilik özelliklerini derlemiş ve şu şekilde sıralamıştır:

- Düşünce biçimlerinin yoğun medya kullanımından ötürü değişmesi ve nöroplastik beyin,
- Bilgiye beklemeden, anında ve rastgele erişme isteği,
- Aynı anda birden çok görevle baş edebilme (çoklu görev) becerisi,
- Düz yazı yerine görseller aracılığıyla öğrenme,
- Çevresiyle sürekli iletişimde olma,
- Oyunla, anlık ödüllerle, bilginin aktif yapılandırıcısı olarak ve teknolojiyle öğrenme,
- Simülasyon ve üç boyutlu oyunlar gibi fantezi ortamlarını gerçek ortamlara tercih etme.

Prenksy (2001a) yukarıda listelenen özelliklere sahip bireylerin eğitim gereksinimlerine karşılık vermede geleneksel eğitim ve öğretim ortamlarının yetersiz olduğunu, eğitim ortamlarının ivedilikle yeni neslin beklentilerine göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini iddia etmektedir. Benzer bir biçimde Veen ve Vrakking (2006) dijital teknolojilerin içine doğan ve bu teknolojilerin olmadığı bir dünyayı hiç tanımayan yeni nesillerin kendilerinden önceki nesle göre oldukça farklı öğrenme biçimleri olduğunu öne sürmektedir.

Öte yandan alanyazında dijital yerlilik kavramı ve bu kavram çerçevesinde listelenen avantajlı özelliklere ciddi eleştirilerin yöneltildiği, hatta dijital yerliliğin şehir efsanesinden öte bir şey olmadığı da iddia edilmektedir (örn. Kirschner ve van Merriënboer, 2013). Dijital yerlilerin öğrenme ve sosyalleşme amacıyla kullandıkları dijital teknolojilerin oldukça sınırlı olduğu (Margaryan, Littlejohn ve Vojt, 2011), sahip oldukları teknolojilerin gelişmiş işlevlerinden bihaber oldukları (Bullen, Morgan, Belfer ve Qayyum, 2008), kolaylıkla ulaşabildikleri zengin teknolojilerin aslında bilgi işleme, arama ya da değerlendirme yetilerine herhangi bir katkı sağlamadığı (Rowlands vd., 2008) gibi çıkarımlara da sıklıkla rastlanmaktadır. Bir sonraki bölümde bu eleştiriler daha ayrıntılı bir biçimde tartışılmaktadır.

Dijital Yerlilik Özelliklerine Yöneltilen Eleştiriler

Son yıllarda dijital yerlilik özelliklerinin ampirik verilere dayanmadan üretilmiş olmasına karşı çıkan çalışmalara rastlanmaktadır (Bennett, Matton ve Kervin, 2008). Bu çerçevede dijital yerli olarak adlandırılan bireylerin sanıldığı gibi teknoloji aracılığıyla iletişim kurmanın ötesine geçemedikleri ve dijital içerik üretmede pek de başarılı olmadıkları belirtilmektedir (Jones, Ramanau, Cross ve Healing, 2010). Örneğin, dijital yerlilerin çok azının blog yazdığı, podcast ürettiği bilinmektedir (Kennedy, Judd, Churchward, Gray ve Krause, 2008). Öte yandan birçok dijital yerlinin sahip oldukları aygıtların gelişmiş özelliklerini kullanarak günlük yaşam problemlerini çözebilmekten uzak oldukları iddia edilmektedir (Bullen, Morgan, Belfer ve Qayyum, 2010). Dolayısıyla, dijital teknolojileri yaratıcılık gibi üst düzey becerileri sergilemede kullanmaktan uzak olan gençlerin, sırf teknoloji-yoğun bir dünyada büyümüş olmalarından ötürü dijital yerli olarak adlandırılmasının doğru olmayacağı ileri sürülmektedir (Bennet ve Maton, 2010).

Dijital yerlilerin öğrenme alışkanlıklarının geçmiş nesillerden pek de farklı olmadığı yönünde bulgulara da rastlanmaktadır. Örneğin, Kaznowska, Roger ve Usher (2011) Kanadalı 8000 üniversite öğrencisinin dijital kaynaklarla zenginleştirilmiş e-öğrenme ortamlarındaki öğrenme deneyimlerini incelemiş ve öğrencilerin geleneksel sınıf ortamlarında verilen derslere göre eğitim sürecinden daha az tatmin oldukları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca araştırmada öğrencilerin etkileşimli ortamlarda arkadaşları ile tartışarak öğrenme yerine durağan ders materyallerini okuyarak öğrenmeyi ve kendi başlarına öğrenmek yerine bir öğretim elemanının yönettiği dersleri tercih ettikleri vurgulanmıştır. Thompson (2012) 388 lisans öğrencisi üzerinde dijital yerlilik özellikleri ile üretici öğrenme alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçları dijital yerlilik ile üretici öğrenme alışkanlıkları arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Margaryan ve arkadaşları (2011) ise sanıldığı gibi dijital yerliler ve öğretmenleri arasında eğitim beklentilerinden kaynaklı bir çatışmanın söz konusu olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Yukarıdakilere ek olarak bazı araştırmacılar dijital yerlilik ve dijital göçmenlik kavramlarını ayrımcı olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Bu kavramların bireyleri doğum tarihlerine göre iki farklı gruba ayırarak gruplar arası geçişliliğe izin vermediği iddia edilmektedir (Brown ve Czerniewicz, 2010). Oysa alanyazındaki araştırmalar bazı yetişkinlerin de en az gençler kadar dijital teknolojileri kullanmada yetkin olduklarını göstermektedir (Brown ve Czerniewicz, 2010; Helsper ve Eynon, 2010).

Dijital yerliliğe ilişkin önemli bir diğer tartışma alanı dijital yerlilerin çoklu görev (multitasking) yapabilme becerileri ile ilgilidir. Çoklu görev, bireylerin aynı anda birden çok görevi gerçekleştirmeleri, aynı anda birden çok medya ortamından gelen içeriğe maruz kalmaları ya da birden çok dijital aygıtı eşzamanlı olarak kullanmaları olarak tanımlanabilir (Foehr, 2006; Ophir, Nass ve Wagner, 2009; Salvucci, Taatgen ve Borst, 2009). Bireylerin bir taraftan televizyon izlerken diğer taraftan ödev yapmaları, araba sürerken telefonda konuşmaları, öğretmen ders anlatırken bir yandan da cep telefonları ile mesajlaşmaları çoklu göreve örnek olarak gösterilebilir. Prensky (2001b) çoklu görevi dijital yerliliğin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul etmektedir. Kirschner ve van Merriënboer (2013) ise psikoloji disiplindeki bulgulardan hareketle insan bilişsel mimarisinin aynı anda

birden çok görevi gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını ileri sürmekte, hatta dijital yerliliğin şehir efsanesinden ibaret olduğunu iddia etmektedir.

Yukarıda özetlendiği üzere dijital yerlilik özellikleri bağlamında süregiden bir tartışmanın varlığından söz edilebilir. Bu tartışmalar incelendiğinde dijital yerliliğe ilişkin problem durumlarının alanyazında yeterince ele alınmamış olduğu görülmektedir. Prenksy (2001a, 2001b) dijital teknolojiler ve dijital medya ile olan etkileşimi, bireyleri dijital yerli olarak tanılamada işe koşulacak en önemli değişkenlerden biri olarak sunmaktadır. Buna ek olarak dijital dünyadaki yoğun etkileşimin bireylerin zihinlerinde bilgiyi işleme davranışlarını değiştirdiğini iddia etmektedir (Prenksy, 2001a, 2001b). Bu noktadan hareketle mevcut araştırmanın amacı, bireylerin dijital aygıt kullanım deneyimleri, günlük medya kullanım düzeyleri ve çalışan bellek kapasiteleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma bulgularının dijital dünyanın insan bilisi üzerindeki etkisinin aydınlatılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları Türkiye'deki bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan 572 lisans öğrencisidir. Katılımcıların yaş ortalaması 20,24 yıl (SS:2,24) olarak hesaplanmıştır. Katılımcı bilgileri Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Katılımcı bilgileri

Ana bilim dalı (n=572)	f	%
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	146	25.5
İlköğretim	115	20.1
Yabancı Diller	110	19.2
Özel Eğitim	97	17.0
Eğitim Bilimleri	57	10.0
Güzel Sanatlar	47	8.2

Sınıf (n=572)	f	%
1. sınıf	204	35.7
2. sınıf	110	19.2
3. sınıf	201	35.1
4. sınıf	57	10.0

Cinsiyet (n=572)	f	%
Erkek	213	37.2
Kadın	359	62.8

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgiler Anketi

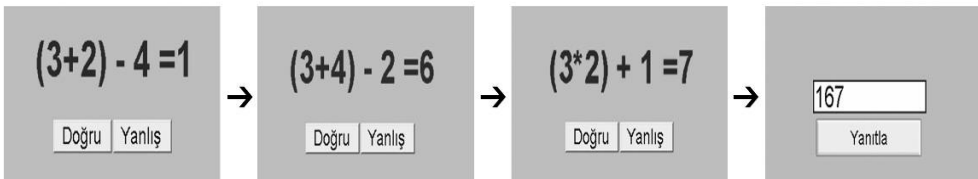
Bu veri toplama aracı yaş, cinsiyet gibi temel demografik bilgilerin yanı sıra bireylerin dijital teknolojilere ilişkin geçmiş deneyimlerini ve günlük medya kullanım düzeylerini ölçen sorulardan oluşmuştur. Öncelikle katılımcılardan birtakım dijital aygıtları kaç yıldır kullanmakta olduklarını belirtmeleri istenmiştir. Bu aygıtlar masaüstü bilgisayar, dizüstü bilgisayar, tablet, cep telefonu, akıllı cep telefonu, oyun konsolu ve taşınabilir müzik oynatıcıdır. Bu bölümün iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .680$ olarak hesaplanmıştır.

Bu veri toplama aracının bir sonraki kısmında ise katılımcılardan ön dört farklı dijital etkinliğe günlük ne kadar vakit ayırdıklarını belirtmeleri istenmiştir. Bu dijital etkinlikler gençlerin dijital dünyadaki etkinliklerini inceleyen geniş çaplı araştırmalar ışığında belirlenmiştir (Callejo, 2013; Davies ve Eynon, 2013; Rideout vd. 2010; RTÜK, 2013; Varghese, Nivedhitha ve Krishnatray, 2013). Bu bölüme ilişkin iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .781$ olarak hesaplanmıştır.

Çalışan Bellek Testleri

Alanyazında çalışan belleğin seslendirme döngüsü, görsel-uzamsal bellek ve merkezi işlemci olmak üzere üç bileşenden oluştuğu belirtilmektedir (Schüler, Scheiter ve van Genuchten, 2011). Araştırmada, katılımcıların seslendirme döngüsü kapasiteleri Hesaplama Aralığı, görsel-uzamsal bellek kapasiteleri ise Nokta Matris testleri ile ölçülmüştür. Ölçekler Colom, Martinez-Molina, Shih ve Santacreu (2010) tarafından bilgisayar-temelli olarak düzenlenmiş olup mevcut araştırma için gerekli kullanım izni araştırmacılarından alınmıştır.

Hesaplama aralığı testinde katılımcılara her bir test adımı için iki görev tanımlanmıştır (Ackerman, Beier ve Boyle, 2002). Hesaplama testinin bir adımına ilişkin ekran görüntüsü Şekil 1'de verilmektedir. Testteki ilk görev ekranda verilen denklem seti sonucunun doğru ya da yanlış olduğuna karar vermektir. İkinci görev ise verilen denklem sonucunu hafızada tutmaktır.

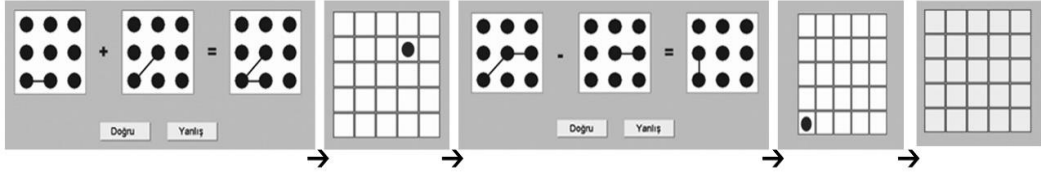

Şekil 1. Hesaplama Aralığı Testi (Dindar, 2015, s. 58)

Testin her bir adımında katılımcılara ard arda verilen denklem sayısı üç ile yedi arasında değişmektedir. Dolayısıyla katılımcılar her bir adımda sayıları üç ile yedi

arasında değişen denklem sorularını hafızalarında sırasıyla tutmak ve adım sonunda gelen ekrana bu sonuçları girmekle yükümlüdürler.

Nokta matris testi Miyake, Friedman, Shah ve Hegharty (2001) tarafından geliştirilmiştir. Test, Hesaplama Aralığı testine benzetmekle birlikte bu testte katılımcılardan noktalardan oluşan denklem sonucuna karar vermeleri ve nokta konumlarını hafızalarında tutmaları istenmektedir. Teste ilişkin ekran görüntüsü Şekil 2’de verilmektedir.

Şekil 2. Nokta Matris Tesi (Dindar, 2015, s.59)

Nokta Matris testinde öncelikle katılımcılara sonucuna karar vermeleri için bir denklem sunulmaktadır. Denklem sonrası gelen ekranda ise katılımcılardan ekranda beliren noktanın konumunu hafızalarında tutmaları istenmektedir. Her bir adımda verilen denklem sayısı iki ile beş arasında değişmektedir. Hesaplama Aralığı ve Nokta Matris testine ilişkin katılımcı toplam puanları Colom vd. (2010)’de belirtildiği biçimde hesaplanmıştır.

Web ortamı ve Bilişim Teknolojileri Laboratuvarları

Araştırma kapsamında işe koşulan tüm ölçme araçları geliştirilen web ortamı aracılığıyla katılımcılara yöneltilmiş olup, veriler bu ortama kaydedilmiştir. Öğrenciler, veri toplama araçlarına fakültenin bilgisayar laboratuvarlarında yanıt vermişlerdir. Bu laboratuvarlarda 30 ila 35 bilgisayarın yerleşimi U düzeninde olup tüm bilgisayarlar web ortamını verimli bir biçimde kullanmayı kolaylaştıracak teknik özelliklere sahiptir (Windows 8, 64 bit; Intel i7-3770 3,40 Gigahertz; 8 GB bellek; ATI Radeon 7350 1 GB ekran kartı; 21 inç LCD).

Verilerin Toplanması

Veriler, fakülte bünyesinde yer alan üç adet bilişim teknolojileri laboratuvarında toplanmıştır. Her üç laboratuvar da yukarıda özetlendiği üzere birbirinin aynı özellik ve bileşenlere sahip bilgisayarlardan oluşmaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğretmen adayları, gruplar halinde laboratuvarlara alınarak oturum düzeni her bir katılımcıya bir bilgisayar düşecek biçimde ayarlanmıştır. Bilgisayar karşısına geçen katılımcılar, internet tarayıcısı yardımıyla kendilerine verilen web adresine erişmişler ve duyurulan şifreyi girerek araştırma web ortamına giriş yapmışlardır. Bu ortamda katılımcılar öncelikle demografik bilgiler anketini doldurmuşlardır. Anketi dolduran katılımcılar, web ortamında ikinci bir şifre ekranı ile karşılaşmışlardır. Laboratuvardaki tüm katılımcılar demografik anketi yanıtlamayı tamamladığında ikinci şifre katılımcılara duyurularak Hesaplama Aralığı testi ekranına geçiş sağlanmıştır. Hesaplama Aralığı testi ekranında ilk olarak öğrencilere yaklaşık iki dakikalık bir tanıtım videosu sunulurak

testin nasıl yanıtlanması gerektiği anlatılmıştır. Sonrasında katılımcılar deneme ekranına geçerek örnek bir denklem adımını yanıtlamışlardır. Deneme etkinliğini tamamlayan katılımcılara asıl Hesaplama Aralığı testi verilmiştir. Hesaplama Aralığı testi sonrası beş dakikalık mola verilerek katılımcıların dinlenmesi sağlanmıştır. Mola sonrası tekrar bilgisayar başına geçen katılımcılara bu kez Nokta Matris testi ekranına ulaşmak için gerekli şifre duyurulmuştur. Katılımcılar bu ortamda bir önceki testte olduğu gibi önce yaklaşık iki dakikalık test tanıtım videosunu izlemişler, sonrasında deneme etkinliği gerçekleştirmişler ve en sonunda da asıl Nokta Matris testini yanıtlamışlardır. Her bir katılımcı grubu için veri toplama süresinin yaklaşık yirmi beş dakika olduğu hesaplanmıştır. Bu etkinlikler tamamlandıktan sonra öğrenciler yine mola vermişler ve sonrasında proje kapsamındaki diğer deneysel uygulamaları gerçekleştirmişlerdir.

Bulgular

SPSS18 yazılımı aracılığıyla öncelikli olarak betimsel istatistikler hesaplanmıştır. Katılımcıların dijital teknoloji deneyimleri ve günlük medya kullanım süreleri Çizelge 2 ve Çizelge 3'de verilmektedir.

Çizelge 2. Dijital teknoloji deneyimleri (yıl olarak)

	N	Minimum	Maksimum	\bar{x}	SS
Masaüstü bilgisayar	571	0	17	6.53	3.87
Dizüstü bilgisayar	571	0	19	3.98	2.51
Tablet	569	0	7	0.74	1.17
Normal cep telefonu	569	0	16	7.50	2.85
Akıllı cep telefonu	566	0	10	2.44	1.76
Konsol oyun sistemi	571	0	19	2.29	3.96
Müzik oynatıcısı	566	0	18	4.58	3.91

Çizelge 2 incelendiğinde katılımcıların uzun süredir kullanmakta olduğu aygıtların sırasıyla normal cep telefonu, masaüstü bilgisayar, müzik oynatıcı ve dizüstü bilgisayar olduğu görülmektedir. Katılımcıların en az kullanım deneyimine sahip oldukları aygıtlar ise tablet, konsol oyun sistemi ve akıllı telefondur. Çizelgede özetlenen betimsel değerlerin söz konusu dijital aygıtların yaşamımıza giriş yılları ile de paralellik gösterdiği söylenebilir.

Çizelge 3. Günlük dijital etkinlik süresi (dakika olarak)

	n	Minimum	Maksimum	\bar{x}	SS
TV İzleme	567	0	279	47.60	54.46
Müzik dinleme	569	0	300	76.55	60.68
Bilgisayarda oyun oynama	565	0	300	27.73	49.91
Konsol oyunları oynama	568	0	300	8.29	25.87

Cep telefonu ile oyun oynama	569	0	300	28.11	44.62
Bilgisayarda dizi, film izleme	568	0	300	73.10	63.04
İnternette video izleme	569	0	300	39.93	41.47
Sosyal ağlarda gezinme	569	0	300	89.92	72.77
Cep telefonu ile anlık mesajlaşma	568	0	300	82.98	88.14
Bilgisayar ile anlık mesajlaşma	568	0	300	24.19	39.94
İnternette gezinme	569	0	300	82.64	71.91
Cep telefonundaki mobil uygulamalar ile vakit geçirme	568	0	300	50.79	60.90
E-posta okuma, yazma	569	0	281	11.40	21.55
Ofis programlarını (Word, Excel, PowerPoint) kullanma	567	0	300	25.71	43.312

Çizelge 3'e göre katılımcılar günlük olarak en çok sosyal ağlarda gezinme, cep telefonu ile anlık mesajlaşma, müzik dinleme etkinliklerinde zaman harcamaktadırlar. Katılımcıların en az zaman ayırdıkları etkinlikler ise konsol oyunları oynama, e-posta okuma ve yazma, bilgisayar ile anlık mesajlaşma ve ofis programlarını kullanma olarak listelenmiştir.

Veri analizinin ikinci aşamasında katılımcıların toplam dijital teknoloji deneyimleri, belirttikleri kullanım yılları toplanarak hesaplanmıştır. Benzer biçimde her bir katılımcı için günlük dijital etkinlik süresi kişinin tüm etkinlikler için harcadığı toplam süre olarak kabul edilmiştir. Hesaplanan dijital teknoloji deneyimi ve günlük dijital etkinlik toplam puanlarının Hesaplama Aralığı ve Nokta Matris test puanları ile ilişkisi korelasyon analizi ile incelenmiştir. Sonuçlar Çizelge 4'te verilmektedir.

Çizelge 4. Korelasyon analizleri

	Hesaplama aralığı		Nokta matris testi	
	r	p	r	p
Dijital teknoloji kullanım deneyimi	0.039	0.355	0.028	0.497
Günlük dijital etkinlik süresi	-0.055	0.189	-0.016	0.71

Çizelge 4'te görüleceği üzere değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Analiz sonuçları, dijital teknoloji kullanım deneyimi ile çalışan belleğin ne seslendirme döngüsü ne de görsel-uzamsal bellek bileşenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Benzer biçimde, günlük dijital etkinlik süresi ile seslendirme döngüsü ve görsel-uzamsal çalışan bellek bileşenleri arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bununla birlikte günlük dijital etkinlik süresi ile çalışan bellek kapasitesi bileşenleri arasında anlamlı olmamakla birlikte ters yönlü bir ilişkinin olması dikkat çekicidir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada bireylerin dijital teknoloji deneyimleri, günlük dijital etkinlik süreleri ve çalışan bellek kapasiteleri arasındaki ilişki dijital yerlilik bağlamında incelenmiştir. Araştırma sonuçları çalışan bellek bileşenleri ile belirtilen araştırma değişkenleri arasında anlamlı ilişki bulunmadığını göstermektedir. Bu bulgular Prensky'nin iddia ettiği gibi (2001a, 2001b) artan teknoloji kullanımı ve dijital etkinlik sürelerinin bireylerin bilişsel yapılarında değişikliğe neden olduğuna ilişkin varsayımları desteklememektedir. Araştırma sonuçları dijital aygıtları yüksek oranda kullanan, dijital ortamlarda bolca vakit geçiren bireylerin, daha az dijital deneyime sahip ve daha az dijital etkinliklerde bulunan bireylere göre üst düzey bilişsel kapasiteye sahip olmadığını göstermektedir. Günlük dijital etkinlik süreleri ve katılımcı gençler arasında en yaygın olan dijital etkinlikler ayrıntılı olarak incelendiğinde, bu etkinliklerin alanyazında da belirtildiği üzere sahip olunan teknolojileri oldukça basit düzeyde kullanmayı gerektirdiği (Bullen vd., 2008; Margaryan vd., 2011); bilgi işleme ya da değerlendirme yetilerine katkı sağlayabilecek nitelikler taşımadığı değerlendirilebilir (Rowlands vd., 2008).

Araştırma sonuçları dijital teknolojilerin bireyler üzerindeki etkisini incelemeye yalnızca dijital teknoloji kullanım sıklığına odaklanmanın yeterli olmadığı yönündeki bulguları desteklemektedir (Bennet ve Matton, 2010). Bu noktada bireylerin dijital dünyadaki etkinliklerinin yalnızca nicel olarak değil, nitelik olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin, Green ve Hannon (2007) dijital teknoloji kullanıcılarını dijital öncüler, yaratıcı üreticiler, günlük iletişimciler ve bilgi toplayıcılar olarak gruplamaktadır. Bu gruplardaki bireylerin hangi teknolojileri neden ve nasıl kullandıklarının incelenmesi değerli bulgular ortaya koyabilir. Ayrıca ileriki araştırmalarda Green ve Hannon'da (2007) belirtilen farklı kullanıcı gruplarından bireylerin bilişsel özelliklerinin karşılaştırılması da alanyazına önemli katkılar getirebilir.

Gelecekteki araştırmalarda bireylerin bilişsel kapasitesini geliştirmede dijital aygıtların öneminin, salt dijital aygıt kullanımı ve dijital etkinlik bağlamında değil, dijital üretim becerileri bağlamında da incelenmesi oldukça yararlı olabilir. Nitekim geçmiş araştırmalarda genç bireylerin dijital araçları anlamlı öğrenme etkinliklerinde yeterince işe koşmadıkları vurgulanmaktadır (Bullen vd. 2010; Jones vd. 2010; Oliver ve Goerke, 2007). Mevcut araştırmada da katılımcıların en az süre harcadıkları etkinliklerin e-posta okuma-yazma ve ofis programlarını kullanma olduğu görülmektedir. Bu durum mevcut örneklemdaki katılımcıların dijital üretim becerisi ve motivasyonundan uzak olduğu biçiminde de yorumlanabilir. Ancak dijital üretimi değerlendirme bağlamında bu araştırmada kullanılan veri toplama araçları oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda, dijital üretim becerisi ve bilişsel kapasite arasındaki ilişkinin daha kapsamlı veri toplama araçları ile incelenmesi yararlı olabilir.

Bu araştırma, yeni nesli dijital teknolojileri verimli bir biçimde kullanma bağlamında yetiştirmeye çalışırken ne derece başarılı olduğumuza ilişkin bazı ipuçları da içermektedir. Üniversite öğrencisi olan araştırma katılımcılarının farklı dijital araçları kullanım sıklıkları incelendiğinde, bazı yararlı araçlara eğitim yaşantılarında pek de gereksinim duymadıkları görülmektedir. Buradan hareketle ülkemiz eğitim kurumlarında genç bireylerin dijital dünya için değer taşıyan ürünler ortaya koyması

yönünde eylem planlarına gereksinim olduğu düşünülmektedir. Tarım ve sanayi toplumlarının yerini bilgi toplumlarına bırakmakta olduğu modern dünyada (Powell ve Snellman, 2004) bilgi üretmeyen, dijital araçları iletişim ve tüketimin ötesinde kullanamayan bireylerden oluşmuş bir toplumun küresel rekabette başarılı olabilmesi oldukça zor görünmektedir.

Son olarak, bu araştırmada katılımcıların teknoloji kullanım deneyimleri bireylerin kendi bildirimlerine dayanılarak ölçülmüştür. Özbildirime dayalı ölçümlerde bireylerin sosyal kabul edilebilirlik endişelerinden dolayı önyargılı yanıtlar verebileceği (Bryman, 2008); hatta sosyal kabul edilebilirlik endişesi taşınmayan anonim ortamlarda bile tutarsız bildirimlerin oldukça yaygın olduğu görülmektedir (Akbulut, 2015). Bu bağlamda gelecek araştırmalarda bireylerin teknoloji kullanım deneyimleri ile birlikte teknoloji kullanım becerilerini performansa dayalı ölçen yaklaşımların da işe koşulmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Not: Bu çalışmada kullanılan veriler, TÜBİTAK (114K633) tarafından desteklenen ve ikinci yazar tarafından yürütülen bir araştırma projesine aittir. Çalışma, birinci yazarın proje kapsamında desteklenen doktora tezinden bulgular içermektedir. Söz konusu bulgular, ilk olarak IETC 2015 konferansında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Kaynakça

- Ackerman, P. L., Beier, M. E., & Boyle, M. D. (2002). Individual differences in working memory within a nomological network of cognitive and perceptual speed abilities. *Journal of Experimental Psychology: General*, 131(4), 567.
- Akbulut, Y. (2015). Predictors of inconsistent responding in web surveys. *Internet Research*, 25(1), 131-147.
- Bennett, S. ve Maton, K.A. (2010). Beyond the 'digital natives' debate: Towards a more nuanced understanding of students' technology experiences. *Journal of Computer Assisted Learning*, 26(5), 321-331.
- Bennett, S., Maton, K.A., ve Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775-786.
- Brown, C. ve Czerniewicz, L. (2010). Debunking the 'digital native': beyond digital apartheid, towards digital democracy. *Journal of Computer Assisted Learning*, 26, 357-369.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods (3rd edition)*. Oxford: Oxford university press.
- Bullen, M., Morgan, T., Belfer, K., ve Qayyum, A. (2008). The digital learner at BCIT and implications for an e-strategy. *The 2008 Research Workshop of the European Distance Education Network (EDEN)*, Paris.

- Bullen, M., Morgan, T., Belfer, K. ve Qayyum, A. (2010). The net generation in higher education: Rhetoric and reality. *International Journal of Excellence in e-Learning*, 2(1),1-13.
- Callejo, J. (2013). Media time use among adolescents and young adults: Analysis of differences. *Communication & Society*, 26(2), 1-26.
- Cassidy, E. D., Colmenares, A., Jones, G., Manolovitz, T., Shen, L., ve Vieira, S. (2014). Higher education and emerging technologies: Shifting trends in student usage. *Journal of Academic Librarianship*, 40, 124-133.
- Colom, R., Martínez-Molina, A., Shih, P. C., ve Santacreu, J. (2010). Intelligence, working memory, and multitasking performance. *Intelligence*, 38(6), 543-551.
- Davies, C. ve Eynon, R. (2013). *Teenagers and Technology*. New York: Routledge.
- Dindar, M. (2015). *Teknoloji destekli öğrenme ortamlarında çoklu görev yapmanın öğrenmeye etkisi* (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Eynon, R. (2009). *Harnessing technology: The learner and their context-mapping young people's uses of technology in their own contexts – a nationally representative survey*. University of Oxford A Report for BECTA. 03 Şubat 2015 tarihinde http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110130111510/http://research.becta.org.uk/upload-dir/downloads/page_documents/research/reports/ht_learner_context_survey.pdf adresinden alınmıştır.
- Fitton, V. A., Ahmedani, B. K., Harold, R. D., ve Shifflet, E. D. (2013). The role of technology on young adolescent development: Implications for policy, research and practise. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 30, 399-413.
- Foehr, U. G. (2006). *Media multitasking among American youth: Prevalence, pairings and predictors*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Stanford Üniversitesi, Cambridge.
- Green, H., & Hannon, C. (2007). *Young people are spending their time in a space which adults find difficult to supervise or understand*. London: Demos.
- Gros, B., Garcia, I., ve Escofet, A.(2012). Beyond the net generation debate: A comparison of digital learners in the face-to-face and virtual universities. *The International Review in Open and Disrubuted Learning*, 13(4),1-12.
- Helsper, E. J. ve Eynon, R. (2010). Digital natives: where is the evidence? *British Educational Research Journal*, 36(3), 503-520.
- Jones, C., Ramanau, R., Cross, S., & Healing, G. (2010). Net generation or Natives: Is there a distinct new generation entering university? *Computers & Education*, 54(3), 722–732.

Kaznowska, E., Rogers, J., ve Usher, A. (2011). *The state of e-learning in Canadian universities, 2011: If students are digital natives, why don't they like e-learning?* Toronto: Higher Education Strategy Associates.

Kennedy, G. E., Judd, T. S., Churchward, A., Gray, K., & Krause, K. L. (2008). First year students' experiences with technology: Are they really digital natives? *Australasian journal of educational technology*, 24(1). 05 Şubat 2015 tarihinde <http://www.ascilite.org.au/ajet/ajet24/kennedy.html> adresinden alınmıştır.

Kirschner, P. A. ve van Merriënboër, J. G. (2013). Do learners really know best? Urban legends in education. *Educational Psychologist*, 48(3), 169-183.

Madden, M., Lenhart, A., Duggan, M., Cortesi, S., ve Gasser, U. (2013). *Teens and Technology 2013*. Washington DC: Pew Research Center. 02 Şubat 2015 tarihinde <http://www.pewinternet.org/2013/03/13/teens-and-technology-2013/> adresinden alınmıştır.

Margaryan, A., Littlejohn, A., ve Vojt, G. (2011). Are digital natives a myth or reality? University students' use of digital technologies. *Computers & Education*, 56(2), 429-440.

Miyake, A., Friedman, N. P., Rettinger, D. A., Shah, P., ve Hegarty, M. (2001). How are visuospatial working memory, executive functioning, and spatial abilities related? A latent-variable analysis. *Journal of Experimental Psychology: General*, 130, 621-640.

Oliver, B. ve Goerke, V. (2007). Australian undergraduates' use and ownership of emerging technologies: Implications and opportunities for creating engaging learning experiences for the Net generation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(2), 171-186.

Ophir, E., Nass, C., ve Wagner, A. D. (2009). Cognitive control in media multitaskers. *PNAS*, 1-5.

Powell, W. ve Snellman, K. (2004). The knowledge economy. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 199-220.

Prensky, M. (2001a). Digital natives, digital immigrants, Part 1. *On The Horizon* 9(5). 04 Şubat 2015 tarihinde <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> adresinden alınmıştır.

Prensky, M. (2001b). Digital natives, digital immigrants, Part 1. *On The Horizon* 9(6). 04 Şubat 2015 tarihine <https://edorigami.wikispaces.com/file/view/PRENSKY+-+DIGITAL+NATIVES+AND+IMMIGRANTS+2.PDF> adresinden alınmıştır.

Rideout, V. J., Foehr, U. G., ve Roberts, D. F. (2010). *Generation M². Media in the lives of 8-to 18-Year-Olds*. Henry J. Kaiser Family Foundation.

Rowlands, I., Nicholas, D., Williams, P., Huntington, P., Fieldhouse, M., Gunter, B., Withey, R., Jamali, H.R., Dobrowolski, T. ve Tenopir, C. (2008). The Google generation: The information behaviour of the researcher of the future. *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, 60, 290–310

RTÜK. (2013). *Türkiye’de çocukların medya kullanma alışkanlıkları araştırması*. 02 Şubat 2015 tarihinde http://www.byegm.gov.tr/uploads/docs/RTU%CC%88K%EF%80%A2_Tu%CC%88rkiyede_C%CC%A7ocu_klar%C4%B1n_Medya_Kullanm_a_Al%C4%B1s%CC%A7kanl%C4%B1g%CC%86%C4%B1_Aras%C4%B1_rmas%C4%B1_Eylu%CC%88l_2013.pdf adresinden alınmıştır.

Salvucci, D. D., Taatgen, N. A., ve Borst, J. P. (2009). Toward a unified theory of multitasking continuum: From concurrent performance to task switching, interruption, and resumption. *SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems içinde (s. 1819-1828)*. Boston, Amerika Birleşik Devletleri.

Schüler, A., Scheiter, K., ve van Genuchten, E. (2011). The role of working memory in multimedia instruction: Is working memory working during learning from text and pictures? *Educational Psychology Review*, 23(3), 389-411.

Tandon, P. S. Zhou, C., Lozano, P., ve Christakis, D. A. (2011). Preschoolers’ total daily screen time at home and by type of child care. *Journal of Pediatrics*, 158, 297-300.

Tapscott, A. (1998). *Growing up digital. The rise of the net generation*. New York: McGraw Hill.

Varghese, T., Nivedhitha, D., ve Krishnatray, P. (2013). Teenagers’ use of social networking media in a south Indian state. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 4(12), 622-636.

Veen, W. ve Vrakking, B. (2006). *Homo Zappiens: Growing up in a digital age*. London, UK: Network Continuum Education.

Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: OECD Ülkeleri Örneği

Investigation of the Validity of Purchasing Power Parity Hypothesis with Fourier Unit Root Tests: The Case of OECD Countries

Mehmet Akif DESTEK¹

Gaziantep Üniversitesi

İlyas OKUMUŞ²

Gaziantep Üniversitesi

Özet

Satın alma gücü paritesi (SAGP) hipotezi, ülkelerin finansal istikrar, yapısal uyum ve ekonomik reform programları açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. SAGP hipotezinin geçerliliği ise genellikle reel döviz kurlarının durağanlığı üzerinden test edilmektedir. Bu çalışmada 27 OECD ülkesi için SAGP'nin geçerliliği geleneksel ADF birim kök testi, KSS birim kök testi, Fourier ADF ve Fourier KSS birim kök testleri ile incelenmiş ve reel döviz kuru durağanlığının, yapısal değişim ve doğrusal olmama formu da gözetilerek araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre 14 OECD ülkesi için reel döviz kurunun yapısal değişimler altında doğrusal olmayan formda durağan olduğu dolayısıyla bu ülkelerde SAGP hipotezinin geçerli olduğu desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Satın Alma Gücü Paritesi, Fourier KSS, OECD Ülkeleri

Abstract

It is assumed that purchasing power parity (PPP) hypothesis is an important indicator with regard to financial stability, structural adjustment and economic reform programs of countries. The validity of PPP hypothesis is generally tested with the stationarity of real exchange rates. In this study, the validity of PPP hypothesis is examined with traditional ADF unit root test, KSS unit root test, Fourier ADF and Fourier KSS unit root tests for 27 OECD countries and it is aimed to investigate the stationarity of real exchange rate considering with structural changes and nonlinearity form. According to the results of study, real exchange rate is stationary in nonlinear form under structural changes for 14 OECD countries therefore it is supported that PPP hypothesis is exist in these countries.

Keywords: Purchasing Power Parity, Fourier KSS, OECD Countries

¹ Arş.Gör., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
e-mail: adestek@gantep.edu.tr

² Arş.Gör., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
e-mail: iokumus@gantep.edu.tr

Giriş

Satın alma gücü paritesi (SAGP), açık ekonomide makro modellerin ve birçok uluslararası teorik modellerin temel taşı olan önemli bir hipotezdir. Bu yüzden sadece araştırmacıların değil politika yapıcıların, merkez bankalarının ve uluslararası firmaların ilgisini çeken bir konudur. Satın alma gücü paritesi, iki ülkenin döviz kurlarının fiyat düzeyleri oranına eşitliğini göstermekte kullanılan bir yaklaşımdır (Akgül, 1995). Satın alma gücü paritesi yaklaşımı, Salamanca Üniversitesi bilim adamlarının 15. ve 16. yy. yazılarına kadar uzanan çok uzun bir geçmişe sahiptir (Taylor, 2003). Satın alma gücü paritesi terimi, reel döviz kuru hesaplamaları ile ilgili olarak ise ilk olarak Cassel (1918) tarafından literatüre kazandırılmıştır.

Tam rekabet koşulları altında homojen bir malın her yerde aynı fiyat düzeyine sahip olması gerektiğini savunan tek fiyat kanunu (TFK), SAGP'nin temel dayanağıdır. SAGP teorisini tek fiyat kanunun toplu bir genellemesi olarak; "iki ülkenin satın alma gücü aynı ise, her iki ülkenin para birimi arasındaki değişim oranı dengede olur" şeklinde ifade edebiliriz (Sarno ve Taylor, 2003). SAGP'nin geçerliliğinin test edilmesi yalnızca uluslararası parasal ekonomi için değil, aynı zamanda politik konular açısından da çok önem arz etmektedir. Hipotezin geçerliliği, döviz kuru paritesi ve döviz kuru politikasının ayarlanmasıyla doğrudan ilişkili olduğu için, birçok finansal istikrar planları, yapısal uyum politikaları ve ekonomik reform programları için çok önemlidir. Ayrıca, herhangi bir ekonominin dış rekabeti döviz kuru açısından sık sık değerlendirilir. SAGP, bu değerlendirmeyi yapmak için iyi bir araçtır.

Baharumshah vd. (2010) SAGP'nin para, enflasyon ve döviz kuru hedeflemesi seçimi için oluşturulan para politikası formülasyonunda ve mal ve hizmetlerin ortalama maliyetlerinin karşılaştırılmasında da kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, SAGP uygulaması, ülkeler arasında ticari entegrasyonun derecesi ve serbestleştirilmesini yansıtan bir gösterge olarak da kullanılır (Liew vd., 2009). Ayrıca, enflasyon farklarının iki ülke arasındaki nominal faiz oranları farkını etkilemesi nedeniyle SAGP hipotezini uluslararası Fisher hipoteziyle ilişkilendirmek mümkündür (Akinboade ve Makina, 2006).

SAGP hipotezi yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı iktisatçılar ve politika yapıcılar tarafından sürekli takip edilmektedir. SAGP hipotezi, sabit ya da ortalamaya geri dönme eğiliminde olan bir reel döviz kuru düzeyini gerektirmektedir. Bu yüzden reel döviz kuru hareketleri incelenmektedir. Yüksek dalgalanmalı bir reel döviz kuru SAGP ile uyumlu değildir. SAGP hipotezinin uzun dönemde geçerli olması için reel döviz kurunun durağan olması ve sabit bir ortalamaya geri dönmesi gerekmektedir. Reel döviz kuru uzun dönemde durağan değil ise yani birim köklü ise kurun ortalamadan sapmaları kalıcı olacak ve SAGP hipotezi geçersiz olacaktır.

Son zamanlarda, geleneksel birim kök testlerinin bölgeler arası bilgiyi dikkate almada başarısız olduğu böylelikle daha az etkin tahminlere neden olduğu ve aynı zamanda daha az güce sahip olduğu kabul edilmektedir (Choi ve Chue, 2007; Im vd., 2003; Levin vd., 2002; Maddala ve Wu, 1999; Pesaran, 2007; Taylor ve Sarno, 1998). Bu nedenle çalışmada SAGP hipotezinin 27 OECD ülkesindeki geçerliliği, geleneksel ADF birim kök testinin yanı sıra serilerin doğrusal olmama formunu da göz önünde bulunduran KSS birim kök testi ve bu testlerin yumuşak geçişli değişimlerini de göz önünde bulunduran Fourier fonksiyonların dahil edildiği modeller aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın takip eden kısımları şu şekildedir; ikinci bölümde SAGP hipotezinin geçerliliğini geleneksel ve güncel birim kök teknikleriyle sınanan çalışmalara ve bu çalışmalarda elde edilen bulgulara yer verilmiş daha sonra çalışmada kullanılan veriler, faydalanılan yöntemler ve ampirik model hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde analizler sonucunda elde edilen ampirik bulgulara yer verilirken, son olarak ulaşılan sonuçlar dahilinde çeşitli politik önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Taraması

Literatürde SAGP'nin geçerliliğini sınanan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Hipotezi test etmek için çok çeşitli birim kök testleri kullanılmaktadır. Sabit bir ortalamaya geri dönen reel döviz kuru SAGP ile uyumluyken, durağan olmayan bir reel döviz kuru durumunda SAGP geçerli değildir. Reel döviz kuru sabit ise uzun dönemde denge değerinden uzaklaşmamakta ve SAGP hipotezi geçerli olmaktadır (Sarno ve Taylor, 2003). SAGP'nin geçersiz olması durumunda, reel döviz kurundaki şoklar kalıcı olmakta, nominal döviz kurları ve görelî fiyat seviyeleri uzun dönemde yakınsamamakta ve değişimi belirlemek için herhangi bir para politikasının kullanılması mümkün olmamaktadır (Yılanıcı ve Eriş, 2013). Uygulamalı çalışmalarda hipotezin geçerliliği ile ilgili bir fikir birliğine ulaşılamadığı görülmektedir. Çalışmalarda kullanılan ekonometrik yöntem ve veri aralığına göre farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Ayrıca SAGP'nin geçerliliğini uzun dönemde sınamak için eşbütünleşme testleri de kullanılmaktadır. Bu testlerde nominal döviz kuru ile yurtiçi ve yurtdışı fiyatları arasındaki eşbütünleşme ilişkisine bakılmaktadır. İlişkinin varlığı SAGP'nin geçerli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada son zamanlarda yapılan ve güncel ekonomik teknikleri kullanan çalışmaların detaylarını sunmaya çalıştık. Önceki çalışmalardaki SAGP ve reel döviz kurunun teorik ve ampirik yönleri hakkında daha detaylı literatür için, MacDonald ve Taylor (1992), Taylor (1995), Rogoff (1996), Taylor ve Sarno (1998), Sarno ve Taylor (2002), Taylor ve Taylor (2004), Lothian ve Taylor (2000, 2008) çalışmaları incelenebilir.

Jiang vd. (2015), keskin kırılmalı (sharp breaks) ve yumuşak değişmeli (smooth shift) panel birim kök testi aracılığıyla reel efektif döviz kuru oranlarını 34 OECD ülkesi için Ocak 1994-Ağustos 2013 dönemini kapsayan bir zaman aralığında test etmişler ve bu panel birim kök testi sonucunda 34 OECD ülkesinin yarısında SAGP'nin geçerli olduğunu savunmuşlardır. Bahmani-Oskooee vd. (2014a) ise ani kırılmaya ve düzgün değişmeye izin veren panel birim kök testini kullanarak 1971-2012 yılları arasında çeyrek dönemlik reel döviz kuru oranlarını kullanarak 20 Afrika ülkesi için SAGP'nin geçerliliğini test etmişlerdir. Bu yeni panel birim kök testi sonucuna göre 10 Afrika ülkesinde SAGP'nin geçerli olduğu görülmüştür. Bahmani-Oskooee vd. (2014b) çalışmasında panel KSS birim kök testi ardışık panel seçim yöntemiyle 1971-2012 yılları arasında çeyreklik reel döviz kuru oranlarını kullanarak 20 Afrika ülkesi için SAGP hipotezini test etmişlerdir. Sonuçlar sadece 3 ülkede SAGP'nin geçerli olduğunu göstermiştir.

He vd. (2014) çalışmalarında doğrusal olmayan ve yapısal kırılmalı panel birim kök testi kullanarak SAGP'nin geçerliliğini 15 Latin Amerika ülkesi için Aralık 1994-Şubat 2010 dönemini kapsayan bir zaman aralığında test etmişler ve Fourier Panel SURKSS testi sonuçlarına göre Honduras hariç 15 Latin Amerika ülkesinde SAGP'nin geçerli olduğunu belirtmişlerdir. Bahmani-Oskooee vd. (2014c) çalışmasında Fourier panel KSS birim kök testine ardışık panel seçim yöntemi

kullanarak BRICS ve MIST ülkeleri için 1994-2012 yılları arasında aylık reel efektif döviz kuru oranlarını kullanarak SAGP'nin geçerliliğini test etmişler ve her iki ülke grubu için döviz kurlarının ortalamaya dönme eğiliminde olduğu belirtmişlerdir.

Tiwari ve Shahbaz (2013) çalışmalarında DF-GLS birim kök testi aracılığıyla SAGP'nin geçerliliği Hindistan ve önemli 5 ticaret ortağı ülke için Ocak 1991-Şubat 2009 dönem için test edilmiş ve bu ülkelerde SAGP'nin geçerliliğini destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Yılcı ve Eriş (2013) çalışmalarında geleneksel birim kök testleri ile doğrusal ve doğrusal olmayan Fourier birim kök testlerini kullanılarak 33 Afrika ülkesi için SAGP'nin geçerliliği sınanmıştır. Sonuçlar 20 ülkede SAGP hipotezinin geçerliliğini desteklemektedir. Yıldırım vd. (2013) çalışmasında yapısal kırılmaları dikkate almayan genişletilmiş Dickey Fuller (ADF), Phillip-Perron (PP) birim kök testleri ve yapısal kırılmaları dikkate alarak analiz eden Lee-Strazicich (LS) (2003) ve Carrion-i-Silvestre vd. (2009) testleriyle 1960-2012 yılları arasında Türkiye'de SAGP'nin geçerliliği test edilmiştir. Bu testler sonucunda Türkiye'de SAGP'nin geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri için panel CADF testi kullanılarak SAGP hipotezinin geçerliliği test edilmiştir. Bu test sonucunda bu ülke gruplarında hipotezin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Holmes vd. (2012) 26 OECD ülkesi için SAGP'nin geçerliliğini Hadri ve Rao (2008) panel birim kök testini kullanarak 1972-2008 yıllarını kapsayan dönem için test etmişlerdir. Bu testin sonucu bu ülkelerde hipotezin geçerli olduğunu göstermiştir. Snaith (2012) çalışmasında 15 OECD ülkesi için SAGP'nin geçerliliğini test etmek için çok bilinmeyenli düzey ve trend kırılmalarına izin veren yeni bir panel birim kök testi olan CSD testini kullanmıştır. Çalışma sonucunda yapısal kırılmaların para birimi ve fiyat endeksleri üzerindeki etkileri kanıtlanmıştır. Özcan (2012) ise SAGP hipotezinin geçerliliğini 1980-2010 yılları arasında G7 ülkeleri için test etmiştir. Yatay kesit bağımlılığı ve çoklu yapısal kırılma durumunu dikkate alan PANKPSS testi sonuçlarına göre, SAGP'nin geçerliliği teyit edilmiştir. Bozoklu ve Yılcı (2010) çalışmalarında yapısal kırılmalı birim kök testi ile Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya ve Türkiye için satın alma gücü paritesinin geçerliliğini 1995-2009 yılları aylık reel döviz kurları verileri kullanarak test etmişler ve Çin ile Meksika'da SAGP'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Guloglu vd. (2011), Türkiye'nin ticari partneri olarak kabul edilen 18 ülke için reel döviz kurlarının durağanlığını 1991-2008 gözlem aralığında, yapısal kırılmalar altında panel KPSS testi ile inceledikleri çalışma sonucunda SAGP'nin geçerli olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Tatoğlu (2009), yapısal kırılmalara izin veren ve yapısal kırılmaları göz ardı eden panel durağanlık testlerini kullanarak 25 OECD ülkesi için 1977-2004 yılları arasında yıllık reel döviz kuru verilerinden fayalandığı çalışmada, SAGP teorisinin geçerliliğini sınamış ve yapısal kırılmanın göz ardı edildiği birim kök testlerinde sadece 10 ülkede, yapısal kırılmaların dikkate alındığı test sonuçlarına göre ise ele alınan tüm ülkelerde SAGP hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varmışlardır. Lau (2009) çalışmasında, IPS birim kök testi kullanarak Danimarka, Norveç, Hollanda ve İspanya'nın 1950-1995 yıllarını kapsayan dönemde reel döviz kuru verilerini test etmiştir. Testin sonucunda bu ülkelerde SAGP'nin geçerli olmadığı görülmüştür. Cuestas (2009) ise çalışmasında Bierens (1997) ve Kapetanios vd. (2003) tarafından geliştirilen doğrusal olmayan birim kök testlerini kullanarak Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde SAGP hipotezinin geçerliliğini test etmiştir. Bu testlerin sonucu güçlü bir şekilde SAGP teorisini desteklemektedir. Bahmani-Oskooee vd. (2008) geleneksel

ADF birim kök testi ve KSS birim kök testlerini kullanılarak 88 gelişmekte olan ülke için SAGP'nin geçerliliği test edilmiştir. Geleneksel birim kök testine göre 19 ülkede SAGP desteklenmekte iken, KSS birim kök testine göre 41 ülkede hipotez geçerlidir. Narayan (2005) bir eşzamanlı yapısal kırılmalı birim kök testini kullanılarak 17 OECD ülkesi için SAGP'nin geçerliliği test edilmiştir. Bu test sonucuna göre ise 5 ülkede hipotezin geçerliliği desteklenmiştir.

Veri ve Model

Bu çalışmada Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) geçerliliğinin 27 OECD ülkesi (Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, İspanya, İsveç, İngiltere, ABD) için incelenmesi amaçlanmıştır. Analizlerde 1990:1-2015:5 dönemini kapsayan aylık verilerden faydalanırken, bu veriler International Monetary Fund (IMF), International Financial Statistics (IFS) veritabanından elde edilmiştir. Reel döviz kurunu elde ederken şu formülden yararlanılmaktadır;

$$y = e + p^f - p^d \quad (1)$$

denklemden yer alan ifadelerden y reel döviz kurunun logaritmasını, e nominal döviz kurunun logaritmasını, p^f ve p^d ise sırasıyla yurtdışı ve yurtiçi fiyat düzeylerini ifade etmektedir. Bu çalışmada yurtiçi ve yurtdışı fiyat düzeyleri yerine tüketici fiyat endeksi (2010=100) kullanılmıştır.

Yöntem

Son yıllarda Satın Alma Gücü Paritesinin geçerliliğinin incelendiği çalışmalarda reel döviz kurunun doğrusal olmayan formda olmasının beklenen bir durum olması nedeniyle sıklıkla doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testlerinden faydalanılmakta ve test sonuçları kıyaslanmaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle ADF ve KSS birim kök testlerinden faydalanılmış daha sonra da bu testlerin Fourier modellemeleri kullanılmıştır. Çalışmada maksimum gecikme uzunlukları Schwert (1989) tarafından önerilen genelden özele t anlamlılık testi ile belirlenmiştir.

Fourier fonksiyonlar periyodik y_t serisinin trigonometrik değerlerinin toplamı şeklinde ifade edilmektedir. Christopoulos ve Ledesma (2010) tarafından geliştirilen Fourier ADF ve Fourier KSS testleri, deterministik terimlerdeki ortalamalardan sapmaları yakalamak amacıyla trigonometrik terimlerden faydalanmaktadır (Yılancı ve Eris, 2013). Ayrıca bu testin en önemli avantajı belirgin yapısal değişimlerin yanı sıra yumuşak geçişli değişimlere izin vermesidir (Gumus ve Zeren, 2014). Temel ekonometrik model şu şekildedir;

$$y_t = \gamma_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (2)$$

denklemden t trendi, T örneklem büyüklüğünü, $\pi = 3.1416$, k ise kalıntı kareleri toplamını minimum yapan frekans değerini ifade etmekte ve 1 ile 5 arasında bir tamsayı değeri almaktadır. Boş hipotezi serinin birim köklü olduğunu ifade eden test, üç aşama ile hesaplanmaktadır. İlk aşamada uygun k değeri ile 2 no'lu denklem tahmin edilerek, en küçük kareler tahmincisi kalıntıları elde edilmektedir;

$$v_t = y_t - \left[\gamma_0 + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \right] \quad (3)$$

3 no'lu denklemden elde edilen kalıntılar şu fonksiyonlarda kullanılarak;

$$\Delta v_t = a_1 v_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (4)$$

$$\Delta v_t = \delta_1 v_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (5)$$

tahmin edilmektedir. 3 no'lu denklem Fourier ADF (FADF) testini ifade ederken; 4 no'lu denklem Fourier KSS (FKSS) testini ifade etmektedir. Bu denklemlerde boş hipotez birim kök sürecini ($a_1 = 0$ ve $\delta_1 = 0$) gösterirken, alternatif hipotez FADF testi için doğrusal formda durağanlığı ($a_1 < 0$); FKSS testi için doğrusal olmayan formda durağanlığı ($\delta_1 < 0$) göstermektedir. Son aşamada ise trigonometrik terimlerin anlamlılığı F - testi ($F(\hat{k})$) ile incelenmekte ve doğrusal olmayan trendin mevcut olmadığı yönündeki boş hipotez, kırılmalı deterministik trend etrafında serinin durağanlığını ifade etmektedir. Trigonometrik terimlerin anlamlılığı ise Becker vd. (2006) çalışmasındaki kritik değerler ile sınanmaktadır.

Ampirik Sonuçlar

Ülkeler için Satın Alma Gücü Paritesi'nin geçerliliği incelenirken geleneksel birim kök testlerinden ve güncel tekniklerden faydalandığı görülmektedir. Bu doğrultuda serilerin durağanlığı oransal, doğrusal ve üssel değişimler altında incelenmektedir. Çalışmamızda Satın Alma Gücü Paritesi'nin geçerliliği incelenirken reel döviz kurlarının durağanlığı geleneksel ADF birim kök testi, KSS birim kök testi ve bu testlerin fourier formlarını inceleyen birim kök testleri ile sınanmıştır. Reel döviz kurunun durağan olması, kurun ortalamaya dönme eğiliminde olduğunu dolayısıyla SAGP'nin geçerli olduğunu; reel döviz kurunun birim kök içermesi ise kurda meydana gelecek şokların kalıcı olduğunu ve SAGP'nin geçerli olmadığını göstermektedir.

Tablo 1. ADF ve KSS birim kök testi sonuçları

Ülke	ADF	KSS
Avustralya	-1.357 (2)	-1.766 (2)
Avusturya	-2.293 (13)	-2.022 (13)
Belçika	-1.992 (1)	-1.902 (1)
Kanada	-1.807 (11)	-1.883 (11)
Şili	-2.470 (7)	-3.611*** (7)
Çek Cum.	-1.226 (0)	-1.805 (0)
Danimarka	-2.346 (11)	-3.091** (11)
Fransa	-1.699 (3)	-2.084 (3)
Almanya	-1.289 (1)	-1.766 (1)
Yunanistan	-2.294 (3)	-2.835* (3)
Macaristan	-2.684* (13)	-4.158*** (13)
İzlanda	-2.033 (15)	-3.609*** (15)
İrlanda	-1.737 (3)	-1.873 (12)
İsrail	-1.842 (12)	-1.580 (12)
İtalya	-3.002** (13)	-4.260*** (16)
Japonya	-1.446 (14)	-1.480 (14)
Lüksemburg	-1.981 (8)	-1.708 (16)
Meksika	-3.233** (10)	-4.739*** (10)

Hollanda	-2.825* (10)	-2.996** (10)
Norveç	-2.329 (13)	-4.141*** (13)
Polonya	-4.337*** (1)	-5.337*** (11)
Portekiz	-2.845* (12)	-3.922*** (12)
Slovakya	-0.406 (3)	-1.014 (8)
İspanya	-2.069 (11)	-3.053** (11)
İsveç	-2.236 (14)	-2.122 (14)
İngiltere	-1.929 (3)	-2.332 (3)
ABD	-1.569 (7)	-1.409 (7)

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler optimum gecikme uzunluklarıdır.

Tablo 1’de ADF ve KSS birim kök testi sonuçları görülmektedir. ADF birim kök testi sonuçlarına göre reel döviz kuru, Macaristan, İtalya, Meksika, Hollanda, Polonya ve Portekiz’de durağan iken; KSS birim kök testi sonuçları incelendiğinde reel döviz kurunun Şili, Danimarka, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Meksika, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz ve İspanya’da durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Fourier ADF ve Fourier KSS birim kök testi sonuçları

Ülke	Min. KKT	\hat{k}	FADF	FKSS	$F(\hat{k})$
Avustralya	1.7382	1	-3.022 (2)	-2.469 (2)	416.283
Avusturya	0.1332	2	-3.105* (1)	-2.822 (13)	121.423
Belçika	0.2635	2	-2.882 (2)	-2.892 (1)	104.990
Kanada	0.9638	1	-2.897 (11)	-2.783 (11)	575.025
Şili	0.8485	2	-2.583 (16)	-4.372*** (1)	214.848
Çek Cum.	7.6449	1	-1.633 (0)	-1.705 (0)	310.667
Danimarka	0.1179	1	-3.9207** (9)	-3.730** (11)	138.399
Fransa	0.2392	2	-3.5889** (3)	-3.070* (3)	176.827
Almanya	0.4845	2	-2.495 (1)	-3.322** (1)	162.727
Yunanistan	0.7255	1	-3.277 (3)	-4.032** (3)	160.498
Macaristan	3.0405	1	-2.585 (16)	-2.673 (16)	440.647
İzlanda	3.1189	2	-2.265 (15)	-4.418*** (15)	109.685
İrlanda	1.0993	1	-1.814 (3)	-3.481* (12)	117.885
İsrail	0.8854	1	-2.743 (12)	-2.861 (12)	188.138
İtalya	1.0863	1	-2.718 (16)	-4.575*** (16)	52.282
Japonya	3.8732	1	-2.638 (14)	-1.140 (14)	120.607
Lüksemburg	0.1577	1	-2.072 (16)	-2.329 (8)	130.718
Meksika	3.2072	2	-3.718** (10)	-5.229*** (10)	31.183
Hollanda	0.3025	2	-3.316** (12)	-4.050*** (12)	54.213
Norveç	0.3472	1	-4.295** (6)	-4.167** (13)	121.435
Polonya	9.5234	1	-2.637 (13)	-3.306* (13)	137.703
Portekiz	0.4171	1	-4.362*** (9)	-4.308*** (12)	171.124
Slovakya	7.2420	1	-0.905 (8)	-1.642 (8)	503.192
İspanya	0.3695	1	-2.871 (11)	-3.437* (11)	373.953
İsveç	2.0969	1	-2.227 (7)	-1.335 (7)	122.155
İngiltere	1.7618	1	-2.696 (14)	-3.248 (14)	82.459
ABD	0.6611	1	-2.291 (7)	-1.366 (7)	242.522

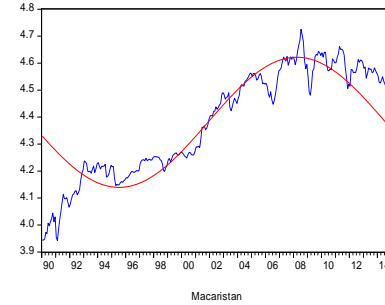
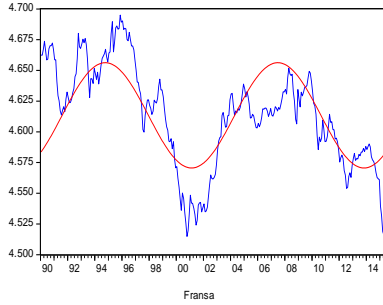
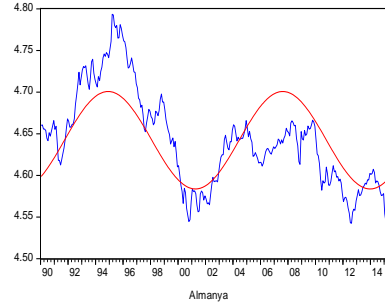
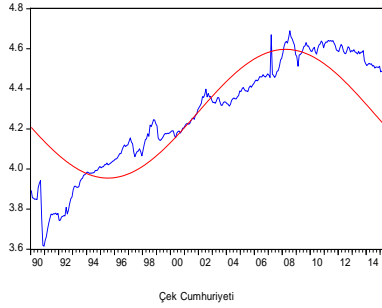
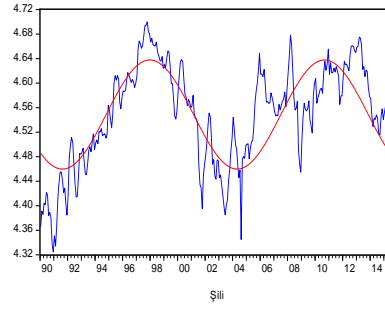
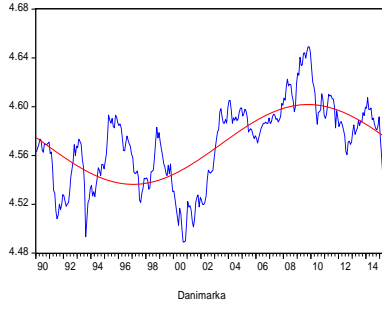
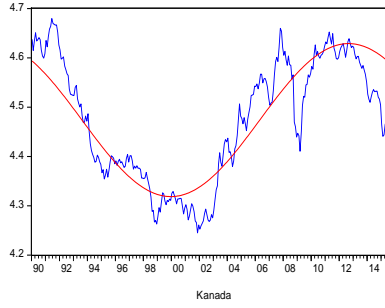
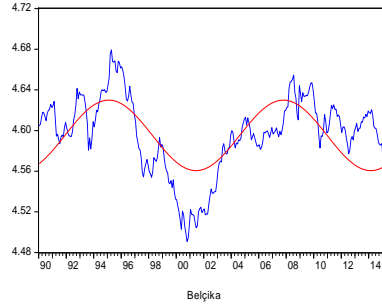
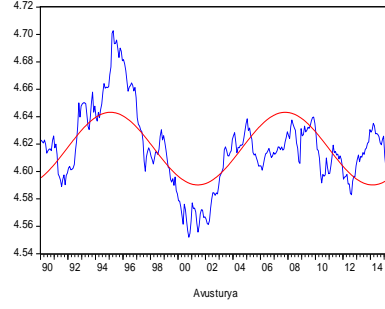
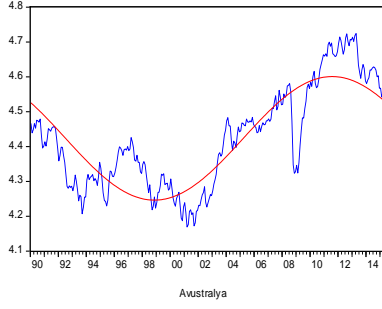
Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: OECD Ülkeleri Örneği

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler optimum gecikme uzunluklarıdır.

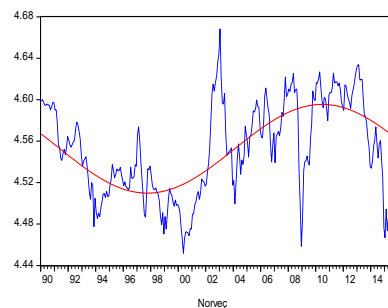
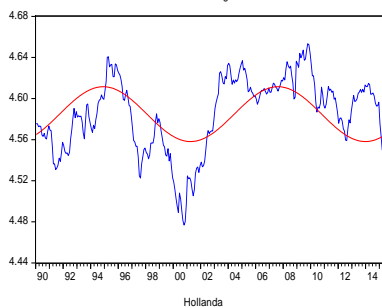
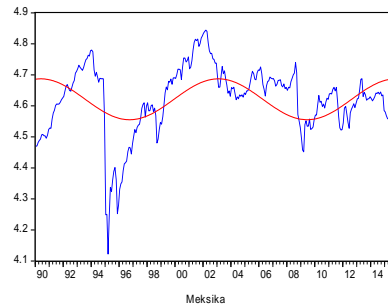
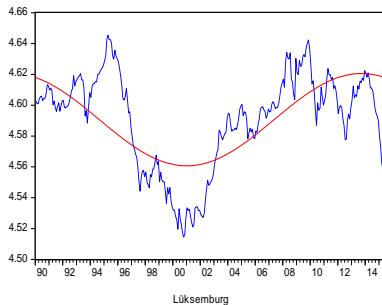
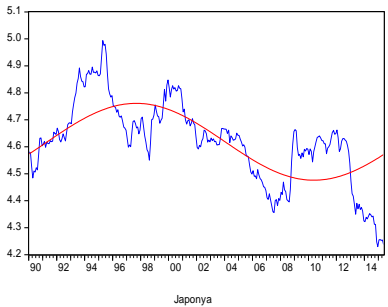
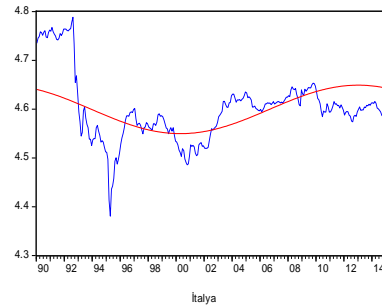
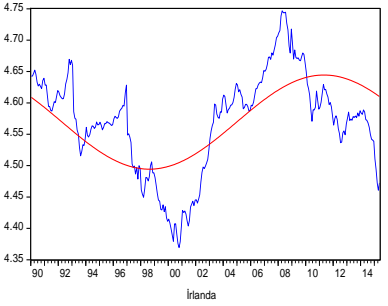
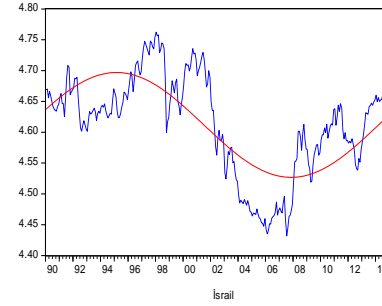
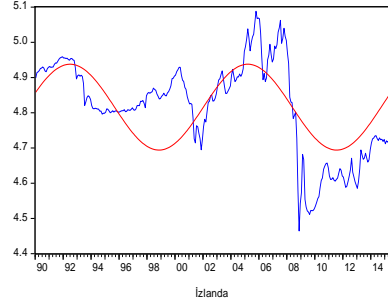
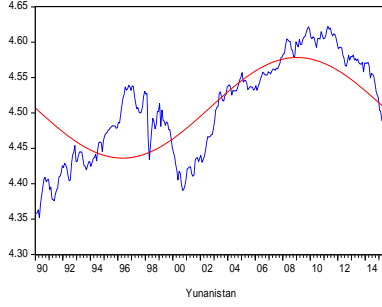
Fourier ADF ve Fourier KSS birim kök testleri sonuçları ise Tablo 2'de görülmektedir. Bu testleri uygulamadan önce kalıntı kareleri toplamını minimum yapan k değerlerini belirlemek gerekmektedir. 27 OECD ülkesinin 19'unda uygun frekansın (k) 1 değerini aldığı görülmektedir. İlk sütunda ise minimum kalıntı kareleri toplamı görülmektedir. FADF birim kök testi sonucunda, 7 OECD ülkesinde reel döviz kurlarının durağan olduğu ve SAGP'nin geçerli olduğu görülmekte; FKSS birim kök testi sonuçları incelendiğinde 14 OECD ülkesi için reel döviz kurlarının durağan olduğu görülmektedir. Özellikle Şili, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Polonya ve İspanya'da reel döviz kurlarının sadece FKSS birim kök testi sonucuna göre durağan olduğu ve bu ülkelerde reel döviz kurunun doğrusal olmayan formda yapısal değişimler altında durağan olduğu görülmektedir. Dolayısıyla FKSS birim kök testinin SAGP'nin incelenmesinde daha tutarlı sonuçlar verdiği söylenebilir. Elde edilen sonuçlardaki farklılıklardan ADF ve KSS birim kök testi sonuçlarındaki farklılıklar ile FADF ve FKSS birim kök testi sonuçlarındaki farklılıklar, serilerin doğrusal olmama durumundan kaynaklanırken; ADF ve FADF birim kök testleri ile KSS ve FKSS birim kök testleri sonuçlarındaki farklılıklar yapısal değişimlerin göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır.

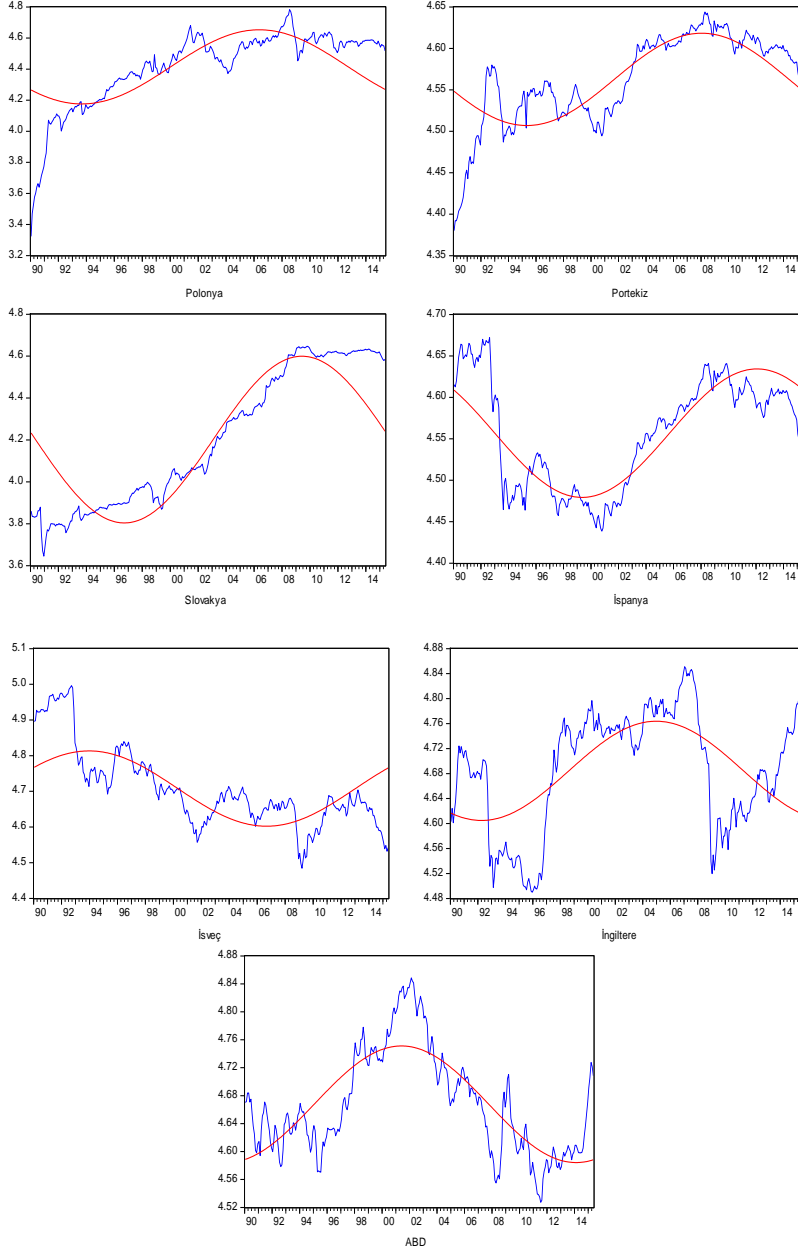
Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde FADF ve FKSS birim kök testi sonuçlarına göre Avustralya, Belçika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İsrail, Japonya, Lüksemburg, Slovakya, İsveç, İngiltere ve ABD için reel döviz kurunun durağan olmadığı ve ortalamaya dönme eğiliminde olmadığı dolayısıyla SAGP'nin bu ülkelerde geçerli olmadığı görülmektedir. Reel döviz kurunun birim köke sahip olduğu ülkelerde, ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörlerdeki verimlilik farkının SAGP'de kalıcı sapmalara neden olduğu söylenebilir (Balassa-Samuelsun Etkisi). FKSS birim kök testi sonuçlarına göre reel döviz kurunun doğrusal olmayan formda durağanlık gösterdiği ülkelerdeki reel döviz kurunun doğrusal olmaması, Merkez Bankası'nın müdahaleci politikalarından kaynaklanabilmektedir (Taylor, 2004; 2005). Reel döviz kurunda doğrusal olmama formunun diğer nedenleri olarak işlem maliyetleri, vergileme, ticaret kısıtlamaları ve sübvansiyonlar gösterilebilir. Ayrıca Kilian ve Taylor (2003); Yilanci ve Eris (2013), heterojen piyasa ajanlarının döviz piyasalarındaki etkileşiminin de reel döviz kurlarında doğrusal olmama formuna neden olabileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 2'de görülen $F(\hat{k})$ istatistikleri, Becker vd. (2006) çalışmasındaki kritik değerler ile kıyaslandığında tüm ülkeler için trigonometrik terimlerin tahminlere dahil edilmesi gerektiği görülmektedir. Analize dahil edilen tüm ülkeler için yapısal değişimler ve reel döviz kurları Şekil 1'de görülmektedir. Şekil 1 incelendiğinde doğrusal olmama formunun ve yapısal değişimlere izin verilmesinin, reel döviz kuru serilerinin durağanlığının incelenmesinde gerekli olduğu görülmektedir.

*Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi:
OECD Ülkeleri Örneği*

Şekil 1. Reel Döviz Kurları ve Yapısal Değişimler

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada 27 OECD ülkesi için Satın Alma Gücü Paritesi'nin geçerliliği geleneksel ve güncel birim kök teknikleri ile incelenmiştir. 1990:1-2015:5 dönemini kapsayan çalışmada reel döviz kurlarının durağanlığını, doğrusal olmayan formda ve

yumuşak geçişli değişimler altında da inceleyebilmek amacıyla ADF, KSS, Fourier ADF ve Fourier KSS tekniklerinden faydalanılmıştır.

Geleneksel ADF birim kök testi sonucunda reel döviz kurunun 6 OECD ülkesinde (Macaristan, İtalya, Meksika, Hollanda, Polonya ve Portekiz) durağan olduğu sonucuna ulaşılırken, KSS birim kök testi sonucuna göre 12 OECD ülkesinde (Şili, Danimarka, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Meksika, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz ve İspanya) reel döviz kurunun doğrusal olmayan formda durağan olduğu dolayısıyla SAGP'nin geçerli olduğu gözlemlenmiştir. Yumuşak geçişli yapısal değişimlere de izin veren Fourier ADF birim kök testi sonucunda SAGP, 7 OECD ülkesinde (Avusturya, Danimarka, Fransa, Meksika, Hollanda, Norveç ve Portekiz) geçerli iken; Fourier KSS birim kök testi sonucunda 14 OECD ülkesinde (Şili, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Meksika, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz ve İspanya) reel döviz kurunun durağan olduğu görülmüştür. Bu durum reel döviz kurlarının doğrusal olmayan formda ve yumuşak geçişli yapısal değişimler altında incelenmesinin daha tutarlı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Reel döviz kurlarının doğrusal olmamasının nedeni olarak Merkez Bankası'nın müdahaleci politikaları, işlem maliyetleri, vergileme, ticaret kısıtlamaları ve sübvansiyonlar gösterilmektedir. Reel döviz kurunun durağanlığı, ülkelerin finansal istikrar politikalarının güvenilirliği bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada elde edilen bulgular sonucunda reel döviz kurunun birim köke sahip olduğu ülkeler için iktisat politikaları uygulamalarında öncelikle döviz kuru istikrarının hedeflenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akgül, I. (1995). Satınalma Gücü Paritesi: Uzun Dönem Yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi Ekonometri Dergisi*, s. 61-100.
- Akinboade, O. A. ve Makina D. (2006). Mean Reversion and Structural Breaks in Real Exchange Rates: South African Evidence. *Applied Financial Economics*, 16(4): 347-358.
- Baharumshah, A. Z., Lau, E. ve Nziramasangat. (2010). Purchasing Power Parity in African countries: Evidence from Panel SURADF Test. *South African Journal of Economics*, 78(1): 40-56.
- Bahmani-Oskooee, M., Chang, T. ve Wu, T.-P. (2014a). Revisiting Purchasing Power Parity in African Countries: Panel Stationary Test with Sharp and Smooth Breaks, *Applied Financial Economics*, 24, 1429-38.
- Bahmani-Oskooee, M., Kones, A. ve Chang T. (2014b), Purchasing Power Parity in African Countries: Evidence from the Sequential Panel Selection Method. *Economic Papers*, Vol. 33, No. 3, 295-304.
- Bahmani-Oskooee, M., Chang, T. ve Lee, K.-C. (2014c). Purchasing Power Parity in the BRICS and the MIST Countries: Sequential Panel Selection Method. *Review of Economics & Finance*. 1-12.
- Bahmani-Oskooee, M., Kutan, A. M., ve Zhou, Z. (2008). Do Real Exchange Rates Follow A Nonlinear Mean Reverting Process in Developing Countries. *Southern Economic Journal*, 74(5): 1049-1062.

- Becker, R., Endes, W. ve Lee, J. (2006). A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 3(5): 381-409.
- Bierens, H. J. (1997). Testing the Unit Root with Drift Hypothesis Against Nonlinear Trend Stationarity, with an Application to the US Price Level and Interest Rate. *Journal of Econometrics*, 81(1), 29-64.
- Bozoklu, Ş. ve Yılandı V. (2010). Reel Döviz Kurlarının Durağanlığı: E7 Ülkeleri İçin Ampirik Bir İnceleme. *Maliye Dergisi*, Sayı 158, Ocak-Haziran 2010:587-606.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., Kim, D. ve Perron, P. (2009). GLS-Based Unit Root Tests with Multiple Structural Breaks under Both the Null and the Alternative Hypotheses. *Econometric Theory*. 25: 1754-1792.
- Cassel, G. (1918). Abnormal Deviations in International Exchanges. *The Economic Journal*, 28(112): 413-415.
- Choi, I. ve Chue, T.K. (2007). Subsampling Hypothesis Tests for Nonstationary Panels with Applications to Exchange Rates and Stock Prices. *J. Appl. Econ.* 22, 233–264.
- Christopoulos, D. K., ve Leon-Ledesma, M.A. (2010). Smooth Breaks and Non-linear Mean Reversion: Post-Bretton Woods Real Exchange Rates. *Journal of International Money and Finance*, 29(6): 1076-1093.
- Cuestas, J. C. (2009). Purchasing Power Parity in Central and Eastern European Countries: An Analysis of Unit Roots and Nonlinearities. *Applied Economics Letters*, 16, 87-94.
- Guloglu, B., Ispir, S., ve Okat, D. (2011). Testing the validity of quasi PPP hypothesis: evidence from a recent panel unit root test with structural breaks. *Applied economics letters*, 18(18), 1817-1822.
- Gümüş, F. B., ve Zeren, F., (2015). Analyzing the Efficient Market Hypothesis with the Fourier Unit Root Tests: Evidence from G-20 Countries. *Ekonomski Horizonti* 16(3): 225-237.
- Hadri, K. ve Rao, Y. (2008). Panel Stationarity Test with Structural Breaks. *Oxf Bull Econ Stat*, 70:245–269.
- He, H., Chou, M. ve Chang, T. (2014) Purchasing Power Parity for 15 Latin American countries: Panel SURKSS Test with a Fourier Function, *Economic Modelling*, 36, 37–43.
- Holmes, M.J., Otero, J. ve Panagiotidis, T. (2012). PPP in OECD Countries: An Analysis of Real Exchange Rate Stationarity, Cross-Sectional Dependency and Structural Breaks. *Open Economies Review*, 23(5), 767-783.
- Im, K.S., Pesaran, M.H. ve Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *J. Econom.* 115, 53–74.
- Jiang, C., Bahmani-Oskooee, M. ve Chang, T. (2015). Revisiting Purchasing Power Parity in OECD. *Applied Economics*, 2015 Vol. 47, No. 40, 4323–4334.
- Kapetanios, G., Shin, Y. ve Snell, A. (2003). Testing for a Unit Root in the Nonlinear STAR Framework. *Journal of Econometrics*, 112, 359-379.
- Kilian, L. ve Taylor, M. (2003). Why is it So Difficult to Beat the Random Walk Forecast of Exchange Rates? *Journal of International Economics*, 60(1): 85-107.
- Lau, C. (2009). A More Powerful Panel Unit Root Test with an Application to PPP. *Applied Economics Letters*, 16(1), 75-80.

Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi Geçerliliğinin Fourier Birim Kök Testleri ile İncelenmesi: OECD Ülkeleri Örneği

- Lee, J. ve Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *The Review of Economics and Statistics*, 85(4): 1082-1089.
- Levin, A., Lin, C.F. ve Chu, C.S. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties. *J. Econom.* 108, 1–24.
- Liew, V. K-S., Lee, H.-A. ve Lim, K.-P. (2009). Purchasing Power Parity in Asian economies: Further Evidence from Rank Tests for Cointegration. *Applied Economics Letters*, 16(1): 51-54.
- Lothian, J.R. ve Taylor, M.P. (2000). Purchasing Power Parity over Two Centuries: Strengthening The Case for Real Exchange Rate Stability: A Reply To Cuddington And Liang. *J. Int. Money Financ.* 19, 759–764.
- Lothian, J.R. ve Taylor, M.P. (2008). Real Exchange Rates over The Past Two Centuries: How Important is The Harrod–Balassa–Samuelson Effect? *Econ. J.* 118, 1742–1763.
- MacDonald, R. ve Taylor, M.P., (1992). Exchange-rate economics: a survey. *Int. Monet. Fund Staff. Pap.* 39, 1–57.
- Maddala, G.S. ve Wu, S. (1999). A Comparative Study Of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. *Oxf. Bull. Econ. Stat.* 61, 631–665.
- Narayan, P. K. (2005). New Evidence on Purchasing Power Parity from 17 OECD Countries. *Applied Economics*, Vol. 37 (9), 1063-1071.
- Özcan, B. (2012). Satın Alma Gücü Paritesi G7 Ülkeleri için Geçerli mi?. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt-30, Sayı-2:137-162.
- Pesaran, M.H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross Section Dependence. *J. Appl. Econ.* 22, 265–312.
- Rogoff, K. (1996). The Purchasing Power Parity Puzzle. *J. Econ. Lit.* 34, 647–668.
- Sarno ve Taylor, M. P. (2003). *The Economics of Exchange Rates*. New York: Cambridge University Press.
- Sarno, L. ve Taylor, M.P. (2002). Purchasing Power Parity and The Real Exchange Rate. *IMF Staff. Pap.* 49, 65–105.
- Schwert, G. W. (1989). Tests for Unit-Roots: A Monte Carlo investigation. *Journal of Business and Economic Statistics*, 7: 147-159.
- Snaith, S. (2012). The PPP Debate: Multiple Breaks And Cross-Sectional Dependence. *Economics Letters*, 115, 342- 344.
- Tatoglu, F.Y. (2009). Reel Efektif Döviz Kurunun Duraganlığının Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testleri Kullanılarak Sınanması. *Dogus Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 310-323.
- Taylor, A.M. ve Taylor, M. P. (2004). The Purchasing Power Parity Debate. *J. Econ. Perspect.* 18, 135–158.
- Taylor, M. P. (1995). The economics of exchange rates. *J. Econ. Lit.* 33, 13–47.
- Taylor, M. P. (2003). Purchasing Power Parity. *Review of International Economics*, 11: 436-452.
- Taylor, M. P. (2004), Is Official Exchange Rate Intervention Effective? *Economica*, 71(281): 1-11.
- Taylor, M. P. (2005), Official Foreign Exchange Intervention as a Coordinating Signal in the Dollar-Yen Market. *Pacific Economic Review*, 10(1): 73-82.
- Taylor, M.P. ve Sarno, L. (1998). The Behavior of Real Exchanges During The Post-Bretton Woods Period. *J. Int. Econ.* 46, 281–312.

- Tiwari, A. K. ve Shahbaz M. (2013). Revisiting Purchasing Power Parity for India Using Threshold Cointegration and Nonlinear Unit Root Test. *Econ Change Restruct*, DOI 10.1007/s10644-013-9144-9.
- Yılanıcı, V. ve Eriş Z. A., (2013). Purchasing Power Parity in African Countries: Further Evidence From Forier Unit Root Tests Based on Linear And Nonlinear Models. *South African Journal of Economics* Vol. 81:1, 20-34.
- Yıldırım, K., Mercan, M., ve Kostakoğlu, F. S. (2013). Satın Alma Gücü Paritesinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 75-95.

Kızıl Tuğ Romanında Türkçülük Fikri The Turkism Idea in Kızıl Tuğ Novel

Ahmet İhsan KAYA¹
Gaziantep Üniversitesi

Özet

Kızıl Tuğ, tarihî roman yazarı Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun ilk ve en önemli eseridir. 1927'de kitap olarak basılan roman, 1980'li yıllara kadar en çok okunan eserler arasında yerini alır. Türk edebiyatının önemli tarihî macera romanlarından olan *Kızıl Tuğ*, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının da ilk tarihî romanıdır. O, Türk edebiyatında yeni hayat bulan çizgi romana kaynaklık, Yeşilçam'da tarihî kahramanların anlatıldığı filmlere de öncülük eder. Eser, bu yönüyle, kendisinden sonra gelen tarihî roman yazarlarını etkiler. Daha çok gençler ve çocuklar tarafından okunan roman, günümüz aydın ve politikacılarının birçoğunu da tesiri altına almıştır. Olaylar, Orta Asya'da 1200'lü yılların ilk çeyreğinde geçer. Yazar, Cengiz Han'ın Çinliler ve diğer Türk boylarıyla yaptığı savaşları anlatırken Türk birliğinin önemi üzerinde durur. Ulus devlet anlayışı ekseninde kaleme alınan eser, Türk milletinin büyüklüğü ve Türklerin kökenini anlatmayı amaçlar. Türk kültür hayatı ve edebiyatında önemli yeri olan *Kızıl Tuğ*, A. Ziya Kozanoğlu'nun Türk ulusuna bakışını ve Türkçülük anlayışını yansıtmaları bakımından dikkatleri çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kızıl Tuğ, Tarihî Roman, A. Ziya Kozanoğlu, Türkçülük

Abstract

Kızıl Tuğ is the first and most important novel by Abdullah Ziya Kozanoğlu, who was a writer of history novels. The novel, published in 1927, was among the best seller until 1980s. *Kızıl Tuğ*, the important history adventure novels of the Turkish Literature, was also the first history novel of the Republican Period of Turkish Literature. It acted as a source for comic books newly entering the Turkish Literature and as a Pioneer for Yeşilçam movies narrating heroic figures in The Turkish history the novel influenced the following history novelists in this respect. In addition to its popularity among the youth and the children, this work of literature still has effects on contemporary intellectuals and politicians. *Kızıl Tuğ* narrates the Middle Asian Turkish history in the first quarter of 1200s. The author focuses on the importance of the Turkish Union while narrating the war between Genghis Khan and China. *Kızıl Tuğ* was written under the idea of nation-state, and it was fictionalized to express the sovereignty of The Turkish nation and the origins of The Turkish people. *Kızıl Tuğ*, which has an important place in Turkish culture and literature, is of great importance in Turkish Literature since it reflects A. Ziya Kozanoğlu's perspective on Turkish nation and his concept of Turkism.

Key Words: *Kızıl Tuğ*, History Novel, A. Ziya Kozanoğlu, Turkism

¹ Yrd.Doç.Dr. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü
e-mail: ikaya@gantep.edu.tr

Giriş

Edebî, felsefî, siyasî akımlar, toprağa atılan tohumlar gibi hazırlık dönemleri yaşarlar. Onlar üzerinde fikirler yürütülür, geliştirilir ve temel dinamiklerle örtüştürülürse bir ağaç, belki de çınar olma yolunda ilerlerler. Türkçülük faaliyeti de çınara dönüşen önemli fikir hareketlerinden biridir. Türkler, millet olma şuuruna eski çağlardan beri sahiptir. Bilim adamları Türklerde milliyetçiliğin, bundan iki bin yıl öncesine ait izler taşıdığını söyler. Hun İmparatorlarından Çi-çi (? -M.Ö.36) "Tarihte milliyetçiliği devlet siyasetinde temel yapan ilk devlet adamı" olarak bilinir (Kafesoğlu, 1999: 19). Zira Türkler Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında uzun soluklu devletler kuran bir millettir. Sahip oldukları millî şuur vasıtasıyla asıl vatanları Orta Asya kültürünü bozmadan uzun süre yaşamlarına devam ederler. Bu milliyet şuru, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam eder. Ancak Selçuklulardan itibaren yerini beynelmil bir anlayışa bırakır. Devletin politikası, dili, düşünce ve yaşam sistemi yavaş yavaş İslamî bir yapı ekseninde şekillenmeye başlar. Bu değişim genel hatlarıyla Osmanlı'nın son zamanlarına kadar sürer (Uca, 1996: 126-129). Çok uluslu devletler kuran Türklerin diğer milletlere hep baba algısı, şefkati ve temellüküyle yaklaştığı görülür. Bundan dolayı kendi ırkî bilincini de geç dönemlere kadar erteleme ihtiyacı duyar. Nitekim Türkçülük hareketinin ilk belirtileri, Osmanlı topraklarında değil Avrupa'da görülür. İlk "Türk kültür değerlerinden çeşitli el sanatları mahsulü ve mamulü olan eserler toplanıp koleksiyonları"nın yapıldığı görülür. Daha da önemlisi "Rusya, Almanya, Macaristan, Danimarka, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde önemli Türkologlar yetişir" (Parlak, 1989: 543). Türk dili, Türk tarihi ve Türk kültürü gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapılır. Farkındalık oluşturan bu tür gelişmeler aydın ve yöneticileri etkiler ve Türk milliyetçiliğinin ilk tohumları zihinlerde atılmış olur.

Türk tarihi üzerine çalışan Bernard Lewis, İslamiyet'i kabul eden milletler arasında ulusal özelliklerini en çok Türklerin kaybettiğini söyler. Osmanlı Devleti'nin çok uluslu bir imparatorluk oluşturması da bunda etkilidir. Osmanlı Devleti'yle ilgili "herhangi bir alanda Türk ulusal özdeşliğine ara sıra rastlanılmaktadır. Müslüman olan ilk Türkler, (...) kendilerini yeni dinleriyle tamamen özdeşleştirir ve kendi geçmişlerini şaşılacak bir hızda tamamıyla unuturlar" (Lewis, 1968: 329-333). Zamanla Türk sözcüğüne olumsuz anlamlar yüklenmeye başlanır. Türk adı önceleri göçebe Türkmenlerle Yörükler; daha sonraları ise kaba saba Türkçe konuşan Anadolu köylüleri için kullanılmaya başlanır. Artık Türk denince akla hoyrat, itici, kaba, serseri gibi anlamlar gelmeye başlar. Bu yüzden Osmanlı efendileri, kendilerine "Türk" diye hitap edilmesini saygısızlık veya hakaret olarak kabul ederler. Hatta "Türk'lerin algılama ve anlama yeteneğinden yoksun "Etrak-ı bi idrak" (idraksız Türkler) olduğu"nu söyleyenler bile çıkar. (Güvenç, 1994: 22). Türk sözcüğüne böyle olumsuz anlamlar yüklenmesi, aydınları Türkoloji üzerine çalışmaya ve millî uyanışa sevk eder.

Türkçülükle ilgili sistemli ilk çalışmalar, Tanzimat yıllarında görülür. Çünkü o yıllarda Osmanlı adı yerine veya onunla birlikte Türklükten ve Osmanlı dışındaki Türklerden bahsedilmeye başlanır. Sultan II. Abdülhamit devrinde yayımlanmış bazı kitaplara -önceleri mahallilik anlamı içerse de- "millî roman", "millî tiyatro" gibi ifadelerin eklenmesi, Türkçülüğün Meşrutiyetten sonra gelişen faaliyetlerini hatırlatır. Nihayet Mehmet Emin Yurdakul'un 1897 Yunan harbi sırasında "Anadolu'dan Bir Ses -yahut- Cenge Giderken" manzumesindeki meşhur: 'Ben bir Türk'üm, dinim cinsim

uludur' mısraı, siyasi Türkçülüğün sloganı olur". İttihat ve Terakki'nin siyasi desteğini alan Türkçülük hareketi, Meşrutiyet'in ilanıyla resmen teşkilatlanmaya başlar. Türk Yurdu, Türk Derneği, Türk Ocağı gibi sivil toplum kuruluşları ve siyasi, fikri, edebî dergilerle gücüne güç katar. Aynı zamanda Hristiyan ve Müslüman milletlerin Osmanlı'dan ayrılmaları, İslamcılığın ve Osmanlıcılığın kurtuluş reçetesi olmadığını gösterir. Bu durum, aydınları bir taraftan Turancılığa yöneltirken bir taraftan da "Türk ırkını temel alan bir devlet yapısı teklif etmeye yönelir. Bu yapı zamanla dil ve kültür milliyetçiliğine yönelerek yumuşar. Turancılık anlayışı ise Türkiye dışı, özellikle Rusya Türkleriyle dil ve kültür beraberliğini koruyarak gönüllerde büyük ve müebbet bir ülke" olma ideali benimser (Okay, 1990: 13).

Millî şuur ve kimlik inşası, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında dil, tarih ve edebiyat sahasında yapılan çalışmalarla pekiştirilir. Şinasi'yle başlayan dilde sadeleşme mevzuu edebiyatın ana konularından birini oluşturur. "Yeni Lisan Hareketi"yle devam eden bu çalışmalar, Milli Edebiyat Devrinde olgunluğa erer. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra Şemsettin Sami, Necip Asım Yazıksız, Velet Çelebi, Emrullah Efendi, Bursalı Tahir Olgun, Mehmet Fuat Köse Raif, Süleyman Paşa ve Necip Türkçü gibi aydınlar çalışmalarını dil-tarih birliği üzerinde yoğunlaştırır. Bu dönemde dikkatleri en çok Mehmet Fuat Köprülü'nün Türkoloji sahasında yaptığı çalışmalar çeker. Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin'in eserleri de millî şuurun uyanışına ivme kazandırır. Türkçülük fikri, siyasi alanda ise Tunalı Hilmi, Yusuf Akçura, Hüseyinzâde Ali, Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu gibi aydınların desteğiyle büyük gelişme gösterir. Bu aydınlar, önce Doğu ve Batı Türklerini bir araya getirebileceklerine inanırlar. Ancak İttihat ve Terakki'nin tutumu ve 1917 Rus İhtilali sonrasında Turan hayalinden uzaklaşır ve Anadolu'daki Millî Mücadele'ye yönelirler. Türkoloji üzerinde yapılan çalışmalar, dönemin basın organları tarafından da desteklenince toplumun kültürel ve sosyal hayatında olumlu etkiler uyandırır. Toplumla birlikte edebiyat ve sanat dallarını yeniden şekillendiren bu çalışmalar, henüz inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da etkili olur (Türkçülük, 1998).

Cumhuriyet'in ilanından sonra da Türkçülük fikri çalışmaları devam eder. Siyasi ve sosyal içerikli roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerle Cumhuriyetin ilkeleri ve toplumsal değişim halka benimsetilmeye çalışılır. 1930'lu yıllarda "redd-i miras" anlayışından doğan kimlik arayışı, popüler tarihî romanlarla, "millî kimlik ve öze dönüş" sloganıyla İslam öncesi Türk tarihinde aranmaya başlanır. Cumhuriyet döneminde bu anlayışla kaleme alınan ilk Türk romanı Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun kaleme aldığı *Kızıl Tuğ*'dur. *Kızıl Tuğ* romanı Türk kimliği ve Türk ırkının özünü Türkistan'daki Türk boylarında arar. Ulus devlet anlayışı çerçevesinde kurgulanan eser, Türk milletinin büyüklüğü ve birliğini konu edinir. Yazarın ilk romanı olan eser, Cumhuriyet döneminin de ilk tarihî romanı olma özelliğini taşır. Başka dillere de çevrilen eser (*Kızıl Tuğ* Romanı, 1936), kendisinden sonra gelen tarihî macera romanlarına öncülük eder. Türk edebiyatında çok okunan romanlar arasında yer alması, beyaz perdeye aktarılan ilk tarihî macera romanı olması (Türkeş, 1999: 50), "Beşir Ayvazoğlu, Altan Deliorman, Suat Yalaz, Altemur Kılıç, Hıncal Uluç, Adnan Özyalçın, Nurettin Zorlu, İstemihan Talay, Osman Durmuş" gibi (Kaya, 2010: 96-99) çok sayıda aydını ve sanat adamını etkilemesi yönüyle önem arz etmektedir.

Yazar ve Eser Hakkında

Abdullah Ziya Kozanoğlu, Türkçülüğü kendine dava edinen Turancı-Türkçü bir yazardır. İstanbul'da (1906) dünyaya gelir. İlk tahsilini Nişantaşı İttihat ve Terakki Mektebinde, ortaokulu Gazi Osman Paşa, liseyi de Kabataş Lisesi'nde tamamlar. Kabuğuna sığmayacak kadar hareketli, bir o kadar da başarılı öğrencilik yılları yaşayan Kozanoğlu, üniversite öğrenimine İstanbul Üniversitesinin Yüksek Mühendis Bölümünde başlar. Ancak bir eylemi organize ettiği gerekçesiyle okuldan atılır. Daha sonra Güzel Sanatlar Akademisinin Mimarlık bölümüne girer. Ekonomik sıkıntılar yaşayan yazar, gazetelere resimler çizerek geçimini sağlar. Zorluklara rağmen akademiye iki yılda ve birincilikle bitirir (Kozanoğlu, 1973: 6). Eğitimine Avrupa'da devam etmek için burs kazanan yazar, *Son Posta* gazetesinde çarpık kentleşmeyle ilgili çıkan eleştiri yazılarından dolayı lisansüstü öğrenimine başlayamaz. Kendi ifadesiyle "Hocam olan Nebatat Enstitüsünün mimarını kandırdılar Avrupa'daki tahsilime devam ettirmediler" (Kozanoğlu, 1956: 26), diyerek Avrupa'ya gidişinin engellendiğini söyler.

Mesleği mimar olan Kozanoğlu, öğrencilik yıllarında başladığı çizgi roman ve tarihî roman yazarlığına devam eder. Sporcu, ressam, yazar, tiyatrocu, gazeteci, mimar, mühendis, müteahhit, bürokrat, kulüp reisi ve organizatör olarak çeşitli görevlerde bulunur. Ancak o, edebiyatımızda Cumhuriyet döneminin ilk tarihî macera romancısı olarak bilinir. Edebiyatı bir araç olarak gören yazar, eserleriyle genç nesillere Türk tarihini sevdirmek ve öz kimliklerini tanıtmak ister. O, Atatürk ilke ve inkılâplarını benimseyip ulus devlet anlayışını ve "ümmetten millete geçiş bilincini" savunan Türkçü-Turancı yazarlardandır. Eserlerini çatışmalar, entrikalar ve macera dolu olaylar ekseninde kurgular. Üslup kaygısı taşımayan; sade, basit ve anlaşılır bir dil kullanan yazar, çocuk edebiyatı yazarları arasında da yerini alır. 23 Eylül 1925'te tefrika ettiği Kızıl Tuğ romanıyla edebiyata ilk adımını atan Kozanoğlu, 1925'den 1966'ya kadar 20 tarihî roman, 10'dan fazla çizgi roman, tiyatrolar, hikâyeler ve köşe yazıları kaleme alır. 28 Mart 1966 'da hareketli ve renkli hayatının aksine dünyadan sessizce ayrılır (Kaya, 2010: 32-57).

Kızıl Tuğ, 23 Eylül 1925'te *Resimli Mecmua*'nın 13. sayısında "Semerkant'tan Ölüme" başlığıyla tefrika edilmeye başlanır. Ancak sonraki sayıda ismi *Kızıl Tuğ* olarak değiştirilen eserin doğuşu Tahsin Demiray tarafından şöyle dile getirilir:

"...Bu mecmuanın yazarları, ben dâhil olduğum halde, yaşları yirmiyi geçmeyen gençlerdi. Mecmuanın resimlerini de o zaman Mühendis Mektebinde öğrenci olan Aptullah Ziya yapıyordu. Ziya, bir gün, 13'üncü sayının kapağına konulmak üzere, bir resim getirdi. Bu resimde doludizgin giden Orta Asyalı iki Türk atlısı görülüyordu. Resmi o gün beğendik, fakat bunu kapağa ne diye koyabiliriz diye düşünmeye başladık. Ziya bir çare buldu: 'Yazarlardan biri resme uygun içeriye bir yazı yazsın' dedi. Bu teklifi arkadaşlar yersiz buldular. İş uzadı, halbuki vakit dar ve resmin mutlaka basılması lâzımdı. Ben Ziya'ya: 'Şu halde iş sana kalıyor, resmi yaptığın gibi yazısını da yaz.' dedim. Hemen masaya oturdu. Bir saat içinde uzun bir hikâye yazıverdi. 19 yaşındaki Mühendis Mektebi talebesinin çırpıstırdığı bu yazı '*Semerkant'tan Ölüme*' başlığı altında *Resimli Mecmua*'da çıktığı gün '*Kızıl Tuğ*' başlamış oluyordu" (Demiray, 1941: 5-6).

14. sayıda ismi *Kızıl Tuğ* olarak değiştirilen eser, tefrika bitiminden kısa bir süre sonra (1927) "*Kızıl Tuğ - Kızıl Sultan Ölüm Habercileri*" adıyla kitap olarak basılır. Büyük ilgi uyandıran eser, on dokuz baskı yapar. İlkere imza atması nedeniyle

kendisinden sonra gelen tarihî roman ve çizgi roman yazarlarını da tesiri altında bırakır. Sade dili, akıcı anlatımı ve macera dolu olay örgüsüyle çocuk ve genç okuyucuların ilgisini çeken eser, çok sayıda günümüz fikir ve sanat adamını çocukluk ve gençlik yıllarında etkilediği bilinmektedir (Kaya, 2010: 100).

Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu'nu kurduğu 1206'lı yılları anlatan *Kızıl Tuğ*'da olaylar, Türkistan'da başlar. Tarihî ve gizemli yapısıyla Alamut Kalesi, geçmişte ve günümüzde önemli kültür merkezlerinden Semerkant, Çin ve Çin'in başkenti Pekin gibi ilgi çekici yerlerde geçer. Geniş şahıs kadrosuna sahip olan eserde yirmi kişi öne çıkar. Aslında tüm olaylar Otsukarcı'nın etrafında geçer. Diğer şahıslar ise ağırlıklı olarak tip özelliği gösterir. Bunlardan Çakır, Sabiha, Hasan Sabah, Timuçin, Ömer, Ali Mervan, Mehmet Töküs'ün oğlu Celaledin, Pars Parçalayan Cemle aktif olanlardır. Timuçin (Cengiz Han), Hasan Sabbah (Şeyhülcebel), Harzem Şahı Mehmet Töküs, Celaledin Mengü Berti, Tokta Bey, Çin kralı Altın Hakan tarihîte yaşamış kişilerdendir. Olaylar çoğunlukla hayali kişilerin başından geçer. Romanın özeti şöyledir:

Babası ölünce annesinin başka biriyle evlenmesi üzerine yurdunu (Türkistan) terk eden Otsukarcı, açık sözlü, korkusuz, kara yağız bir delikanlıdır. Bir handa Timuçin'in hayatını kurtarır. Bunun üzerine Timuçin ona beraber Türk birliğini kurmayı teklif eder. Ancak kimseye bağlı olmak istemeyen Otsukarcı, teklifi ve kendisine önerilen parayı kabul etmez. Sadece Timuçin'in atı Payaza'yı hediye olarak alır. Otsukarcı ayrılırken Timuçin, eğer yolu üzerindeyse Hasan Sabbah'a uğrayıp kardeşi Bekter'e vereceği paraları bundan sonra kendisine vermesi gerektiğini söylemesini ister. Alamut Kalesine uğrayan Otsukarcı, sıkı güvenliğe rağmen, Hasan Sabbah'ın oğlu Halit'e çok benzediği için Şeyhin makamına kadar rahatça girer ve Timuçin'in mesajını iletir. Onun Halit olmadığı anlaşılınca çatışma çıkar. Arbede sırasında kendini Hasan Sabbah'ın çocukları Halit'le Sabiha'nın hisarında bulur. Sabiha kardeşine benzeyen bu adamı görünce şaşırır. Ondan kardeşinin kılığında girerek kendilerine yardımcı olabileceğini düşünür. Çünkü Hasan Sabbah, oğlunu komşusu Talmaç Kalesi beyinin kızıyla evlendirmek istemektedir. Ancak dünürü, damadı olacak Halit'in halk önünde zorlu yarışmalara girmesini şart koşar. Halit ise at ve kılıç kullanmasını bilmeyen sanatla uğraşan nazik biridir. Sabiha ve babası yaklaşan yarışmalarda ne yapacaklarını düşünürken Otsukarcı ile karşılaşmaları Sabiha'yı rahatlatır. Sabiha, kardeşinin yerine yarışması için bu delikanlıyı ikna eder.

Yarışmalara hazırlanan Otsukarcı'ya Çakır isminde bir yardımcı atanır. Çakır, Hasan Sabbah'tan öç almak için Alamut Kalesine sızmış bir Türk'tür. Kısa sürede Otsukarcı ile Çakır sadık iki dost olur. Romanda olaylar içinden çıkılmaz olduğunda araya Çakır'ın keskin zekâsı ve pratik çözümleri girer. Ayrıca esere renk katan mizahî unsurlar da Çakır'ın başından geçer. Otsukarcı, cephanede Türklerin Ergenekon'dan çıkarken kullandıkları *Kızıl Tuğ*'u görür. Yanına aldığı bu Tuğ'u açarak yarışmalara katılır. Otsukarcı, yarışmaları kazanınca Halit'in eğitmenleri Arap asıllı Ömer ve Ali Mervan, bu yiğidin Halit olmadığını anlar ve halkı galeyana getirirler. Durumu fırsat bilen Çakır, kalabalıkların ortasına Otsukarcı yerine Halit'i atarak Hasan Sabbah'tan öcünü alır. Bir müddet sonra kaleyi terk eden Otsukarcı, Hasan Sabbah'tan Timuçin'e vereceği altınları almaya gelir, vermeyince de çatışma çıkar. Şeyhülcebel kaba kuvvetle Otsukarcı'yı yenemeyeceğini anlar ve onu hipnotize eder. Yine devreye giren Çakır, Sabiha'nın yardımıyla onu kurtarır.

Alamut'tan ayrılan bu iki dost, Semerkant yakınlarında eşkiyanın elinden bir kadını kurtarırlar. Kadın Harzem Şah Muhammet Tokuş'un annesi Türkan Hatun'dur. Türkan Hatun bu yiğitlere Harzem Şah'ın kalesinde rahat günler yaşatır. Ancak bir yere bağlı kalamayan Otsukarcı, Çakır'la kaleden ayrılır. Bir handa Pars Parçalayan Celme'yle karşılaşır. Celme, askerleriyle birlikte Timuçin'in karısını kaçıran Tokta Bey'in peşine düştüklerini söyler. Otsukarcı, Celme'ye Timuçin'e yardıma gitmesini belirtir, kendisi de askerlerle Tokta Bey'in peşine düşer. Tokta Bey, tam yakalanmak üzereyken Sabiha'nın komuta ettiği Şeyh'in ordusuna sığınır. Otsukarcı, Timuçin'in karısını alarak geri döner.

Cengiz Han'ın Çin'e savaş açtığını öğrenen Otsukarcı, Türk ordusuna katılır. Savaş hazırlığı sırasında Çakır, Hasan Sabbah'ın Timuçin'e düzenlediği suikastı önler. Otsukarcı, Çakır'la birlikte otuz askeriyle öncü kuvvet olarak Çin'e gider; ancak yakalanır ve zindana atılırlar. Çakır'ın zekâsı sayesinde zindandan kurtulan Otsukarcı, Sabiha'nın sarayda olduğunu öğrenince, gizlice, İmparator'un odasına kadar girer. Öldürüleceğini anlayan imparator, sarayı ateşe verir ve zehir içerek intihar eder. Çin'i ele geçiren Timuçin, Çin beyleriyle birlikte Sabiha'yı da sorguya çeker. Çinlileri Timuçin'e karşı kışkırtmakla suçlanan Sabiha'nın boynunun vurulmasına karar verilir. Çakır, bir yolunu bularak Sabiha'yı kurtarır. Yangında öldüğü zannedilen Otsukarcı, Timuçin'in huzuruna gelerek Sabiha'yı affetmesini ister. Aralarında sert tartışmalar yaşanırken Otsukarcı, Çakır'ın Sabiha'yı kaçırdığını öğrenir. Timuçin'e bir gün hesaplaşacaklarını ve bunun bedelini ağır ödeteceğini söyleyerek çadırdan ayrılır.

Sabiha ile evlenen Otsukarcı, Çakır'ı da yanlarına alarak Mehmet Tokuş'un ülkesine yerleşip sakin bir hayat sürerler. Ancak iyice güçlenen Timuçin, Harezm ülkesine de savaş açar. Celeleddin Mengü, Otsukarcı'dan yardım ister. Ardından Hasan Sabbah'a, Cengiz Han'a karşı birlikte savaşmayı teklif eder ancak aralarında çıkan tartışmada Celeleddin, Hasan Sabbah'ı öldürür. Savaş başlar, Timuçin, tüm cephelerde galip olur ancak Otsukarcı'nın birliğini bir türlü yenemez. Sonunda Timuçin, Sabiha'yı rehin alır. Bunun üzerine Otsukarcı, tüm gücüyle saldırır, bu saldırıda Timuçin'in oğlu Tuluy ölür. Yüz yüze gelen Timuçin ile Otsukarcı tam vuruşacakları sırada araya Çakır girerek anlaşmalarını sağlar. Otsukarcı, Sabiha'yı alarak Hindistan'a yerleşir.

Kızıl Tuğ'da Türkçülük-Turancılık Fikri

Türkçülük "Türk milletini yüceltmek demektir" (Gökalp, 2004: 16). Bir milleti yüceltmek için önce o milleti keşfetmek, keşfetmek için de o milletin dil, tarih ve kültürünü iyi bilmek gerekir. Kozanoğlu, Türk gençlerine tarihini ve kültürünü sevdirmeyi amaçlayan yazarlardandır. Zira amacının "Türk çocuklarının kalbinde, kendisine adımızı, dilimizi, bayrağımızı, varlığımızı borçlu olduğumuz Türk kahramanının hayalini canlandırmak, kendilerine güvenmelerini, atalarıyla övünmelerini, kendilerini başarılı görmelerini sağlamak" olduğunu belirtir (Kozanoğlu, 1975: 5). Ulus devlet anlayışına sahip olan Kozanoğlu'nun dünyaya gelişi (1906) ile Türkçülüğün ortaya çıkışı (1908) aşağı yukarı aynı yıllara denk gelir. "Yetişme çağı boyunca, yükselen bu yeni değerlerin etkilerini hisseden Abdullah Ziya'nın Türkçülüğü, yıkılan imparatorluğun yerine kurulacak ulus devlet modelini savunan tarzdadır" (Türkeş, 1999: 50). Tahsin Demiray, gençlik yıllarının bir anıtı olduğunu söylediği *Kızıl Tuğ*'un, o dönem neslinin ruhundaki gizli arzu ve heyecanları

üste çıkararak bir darbe niteliği taşıdığını belirtir. Büyük Türk ulusunu birleştirecek o tek dile, tek şiveye ve tek ölküye doğru *Kızıl Tuğ*'da başlayan yürüyüşün yedi yıl sonra Atatürk'ün komutasında tempolaştığını ve dünya savaşının buhranları içinde bile hızını kaybetmeden, yoluna düzenle devam ettiğini söyler (Demiray, 1941: 9).

Türk kimliğini İslam öncesinde arayan Kozanoğlu, yerleşik hayata geçerek İslam dinine giren Türklerin özlerini kaybettiklerine inanır. Türklüğü ve Türk kültürünü değiştirdiği için İslam'a karşı çıkar. Bu açıdan "bir bakıma Nihal Atsız'ı çağrıştırdığı veya haber verdiği gibi, Müslümanlığın yozlaştırıcılığı noktasında kendine, birkaç yıl sonra çıkagelecek resmî Türk Tarih Tezi ile de bir uzlaşma ve örtüşme alanı bulur" (Berkay, 2008). Zira yazar, çoğu eserlerinde İslam öncesi Türk tarihini konu edinir. *Kızıl Tuğ*'da Otsukarcı da eser boyunca Müslüman olan Türkleri, özlerinden uzaklaşmakla suçlar.

Yazar, bir ulusun dil, tarih ve kültür birliğiyle ayakta kalacağına inanır. Bu yüzden eserlerinde bu konulara çokça yer verir. *Kızıl Tuğ*'da, Türk birliğini amaçlayan Timuçin, eserin ilk sayfalarında arkadaşı Celme'ye şunları söyler: "...Moğol diye ayrı bir ulus yoktur. Bundan başka ben de eski Göktürkler soyundanım. Ben bu göçebe avulları, senin Moğol, Türk, Tatar, Özbek, Kırgız dediğin cıvasınları bir araya, bir bayrak altına alacağım. Ben Türk, Tatar, Moğol derdinde değilim. Ben avul başbuğu değil ulus hakani olacağım..." (Kozanoğlu, 2004: 6). Bu amaçla yola çıkan Cengiz Han, eserin sonuna doğru Türk boylarını tek bayrak altında toplamayı başarır ve Çin İmparatorluğuyla savaşa hazırlanan Türk komutanlarına bu amacını yineler: "Buğatırlar!.. Ben size Göktürkler, Gökmoğollar diyorum. Bundan sonra adınız Gökmoğoldur. İşte Türkler, Konratlar, Ta-cıyutlar, Kirayitler, kardeşimiz olan bu arslanlar da gök bayrağın, kara ve ak bu dokuz tuğun altında çarpışacaklar. Onlar da Gökmoğoldur..." (Kozanoğlu, 2004: 181). Romanın diğer şahısları da bu birlik arzusunu farklı ortamlarda dile getirir. Kozanoğlu'nun Türk birliği anlayışı ile Ziya Gökalp'in Turancılık fikri tamamen örtüşür. Çünkü Ziya Gökalp de asrımız Türkleri için "Türklerin uzak mefkûresi, Tûran nâmı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri Yakutları, dilde, edebiyatta, kültürde birleştirme" arzusundadır (Gökalp, 2004: 27). Eserini bu anlayışta kurgulayan yazar, Türk milletini diğer milletler karşısında dil, tarih ve kültür açısından yüceltir ve onları üstün bir konuma oturtur. Bu açıdan eserdeki Türkçülük fikri kültür, dil ve tarih bağlamında değerlendirilmelidir.

Kültür Açısından Türkçülük Fikri

Ümmetçilik fikrine karşı çıkan Kozanoğlu, "ümmetten millete geçiş" anlayışını savunur. Bu çerçevede dinden önce ırkın önemli olduğunu, ümmet bilinci yerine ulus bilincinin verilmesi gerektiğini söyler. Anadolu Selçuklu Devleti'nde başlayıp Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar devam eden ümmetçilik anlayışı, hemen her alanda kendini hissettirmektedir. Örneğin insanlar tanışırken önce dinini, arkasından da ırkını belirlemekteydi. Kozanoğlu, *Kızıl Tuğ*'da Otsukarcı ile Hasan Sabbah'ın tanışma sahnesinde, Otsukarcı'nın Hasan Sabbah'a "Türk müsün?" sorusuna karşılık "Müslüman'ım" cevabını alması üzerine aralarında şu diyalog geçer:

"-Müslüman ne demek koca baba? Okumuş adama benzersin. Bir adamın önce bağlı olduğu bir bayrağı, bir avulu, bir obası olur. Din gönülleri birleştiren ayrı bir bağıdır.

İmandır. Ben sana uyruğunu, boyunu, dokuz atanı soruyorum; sen bana dinden imandan söz açıyorsun. Uyruğunu, soyunu-sopunu bilmiyor musun yoksa?" (Kozanoğlu, 2004: 41)

Kozanoğlu, bu diyalogda ulusun dinden daha önemli olduğunu vurgular ve diyalog sonunda;

"– Ne pis konuşuyorsun. Türküm de be adam. Ne korkuyorsun? Türküm diye bağır! Utanacak, korkacak ne var?" ifadesiyle Türk kelimesine olumsuz anlamlar yüklenen önceki yıllara göndermelerde bulunur. Türk milletinin ırkıyla utanması yerine onun büyüklüğüyle onur duyulması gerektiğini söylemek ister.

Selçuklu ve Osmanlı'da Türk kültüründen çok Arap ve Fars kültürüne itibar edilmesi yazarı rahatsız eder. Zira Türklerin yaşadığı yerlerde İslam ve Fars kültürünün baskın oluşunu kabullenemeyen Otsukarcı, saz eşliğinde güzel sesiyle gazel okuyan bir kadını duyunca: "– Bilmem, ne diye buralarda Türkler Farsça gazel okur, Arapça dua ederler?" diyerek kızar (Kozanoğlu, 2004: 56). Yazar, eserin birçok yerinde İslam öncesi Türk kültürünün -Müslüman olan Türkler dâhil- öteki milletlere göre daha güzel olduğunu ifade eder. Bunu için yeni Müslüman olan Harzem Türkleriyle Müslüman olmayan Türklerin yaşam farklılıklarını anlatmadan önce Acem halları, bakır antika sahanlar, seccadeler, ipekli kumaşlar, Lâhur şalları asılı dükkânların bulunduğu Semerkant'ın sokak ve pazarlarını tasvir eder. Pazarlar iğne atsan yere düşmeyecek kadar kalabalıktır. İnsanlar gelip gitmekte; satıcılar, pide, şerbet, bir çeşit baharlı çiğ et satmaktadır. Birden önu kafesli dükkânların içinde kadınların yemek yemesi dikkatini çeker. Türk kültürünü şöyle dile getirmeye çalışır:

"...Burada, gün batısı diyarlarında, Türkistan'da olduğu gibi kadınlar erkeklerle beraber bulunmuyor, savaşa, çarşıya, tarlaya birlikte gitmiyorlardı. Yüzleri kara peçe denilen bir şeyle örtülü idi. Yeni girdikleri İslam dini bunu emrediyor sanıyorlardı. Akıllarınca böylelikle kötülüğün önüne geçeceklerini umuyorlardı. Halbuki Otsukarcı Türkistan'da, Cayan'da erkekle beraber çalışan kadınların arasında buradakiler kadar kötülük ve düşkünlük görmemişti, Orada bir kadına satışan erkek, eğer sataştığı kız ise karılığa alırdı. Eğer kadının eri varsa aralarında pek büyük bir suç olan bu günahı işlediği için kafası koparılırdı. Burada ise Mehmed Töküş'ün karısı Türkân Hatun'un bile Şeyh Meceddin ile kötülükler yaptığı sokaklarda söyleniyordu..." (Kozanoğlu, 2004: 114-115).

Orta Asya Türklerindeki sanat/estetik anlayışı da Müslüman Türkler, Araplar, Çinliler ve Bizanslılar gibi diğer milletlerden üstündür. Zira Semerkant'ta Harzemşahi Hanım Sultan onuruna bir program hazırlanır. Programda âşıklar, Arap ve Bizans kültürlerinden oluşan şarkılar söylerler. Ancak bu şarkıların hemen hepsi insana ölüm, ahiret korkusu sunar. İnsanın içini büsbütün ezen ağır Bizans ve Arap şarkılarından sonra insana yaşama sevinci veren, Türk kültürünü yansıtan Türküler söylenir. Kaleye girmek için âşıklar arasına katılan Otsukarcı, programda Türkü söylemek zorunda kalınca insana huzur veren içi aşk, çiçek, dağ, su, kuş, ceylân dolu, Türkistan kokan halk türküleri söyler (Kozanoğlu, 2004: 116).

Yazar, eserde Türk kültürünün üstünlüğünü öteki kültürlerle karşılaştırarak vermeye çalışır. Bunu yaparken kültürü oluşturan Türk töresinin farklı güzelliklerinden bahseder. Türk töresinde her şeyden önce insan sözünün eri olmalıdır. Karşıdaki kişi düşman da olsa ona iki kişi birden saldırmamalıdır (Kozanoğlu, 2004: 9). Darda kalan, muhtaç olanlara yardım edilmeli; mazlumun

yanında olunmalıdır. Zorda kalan kadın ise daha hassas davranılmalıdır. Zira Türkan Hatun haydutlardan, Sabiha esaretten, Börte Çoçin Hatun Tokta Bey'in elinden kurtarılır. Yazara göre böyle nitelikli bir millet, diliyle, giyimiyle hatta inandıkları tanrılarıyla Çinlilerden ayrı olduklarının bilincinde olmalı ve bir araya gelip eski törelerini canlandırmalıdır (Kozanoğlu, 2004: 104).

Dil Açısından Türkçülük Fikri

Türkçülük hareketinin önemli isimlerinden Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip, Mehmet Emin Yurdakul gibi aydınlar, millî edebiyatın ancak millî bir dille gerçekleşeceğini düşünürler. Bunun için arı bir Türkçenin kullanılması gerektiğini savunur ve 1911 yılında *Genç Kalemler* etrafında "Yeni Lisan" hareketini başlatırlar. Kozanoğlu da dilde sadelik anlayışını benimseyen ve eserlerinde uygulayan yazarlardandır. Kozanoğlu, Osmanlı Türkçesini savunanlar tarafından sade/basit bir dil kullandığı için bu topraklarda değil ancak Hiyve'de okunabileceği söylenerek eleştirilir. Tahsin Demiray ise yazarın, *Kızıl Tuğ*'da olduğu gibi Buhara ve Hiyve'de değil, Anadolu'da okunduğunu "...büyük Türk ulusunu birleştirecek o tek dile, tek şiveye ve tek ülkeye doğru ... dünya savaşının buhranları içinde bile hızını kaybetmeden, yoluna düzenle devam ettiğini" belirtir (Demiray, 1941: 9).

Yazar, Türk birliğinin, Türkçenin Arapça ve Farsça gibi yabancı kelimelerden arındırılarak sağlanacağına inanır. Eserlerinde yabancı kelimeler kullanmayan yazar, arkaik kelimelere çokça yer verir. Zira *Kızıl Tuğ*'un ilk sayfasında "sadak, avul, başbuğ, arpakçı, çamçak, kaan" gibi kelimeleri kullandığı görülür. Bununla birlikte eserin çeşitli yerlerinde bu tür kelimelerin anlamlarını dipnotta verir. Bu kelimelerin bazıları şöyledir: Od: Ateş, Uluğlamak: Saygı göstermek, Arpakçı: Kâhin, Tamu: Cehennem, Bağaltak: Hırka, Pusat: Her türlü demir silâh ve zırh, Noyan: Bey, Prens, Otsukarcı: Yenici, Sağrak: Kadeh, Otak: Çadır, ev, Arkış: Kervan, Sav: Haber, Sart: Tüccar, Utacı: Doktor, Merket: Atıcı, vurucu, Bac: Vergi, Çaşit: Ajan, casus...

Kozanoğlu, Türklerin kendi dilleriyle değil de Farsça şiirler yazıp okumalarına, Arapça dua etmelerine tahammül edemez. Otsukarcı ile Çakır arasında geçen bir diyalogda Çakır, en güzel gazelleri Fars ilinin, belki de dünyanın en ünlü ozanı ve Türk asıllı olan Ömer Hayyam'ın yazdığını söyleyerek övünür. Ancak Otsukarcı, bir Türk kendi özüne sahip çıkar, kendi kültürünü ve dilini kullanırsa övünç kaynağı olabileceğini söyler ve şöyle devam eder: "O ve ona benzeyenlerle biz Türkler övünemeyiz. Yurduna, kendi diline, bayrağına, doğduğu yere yaramış mı? Ben ona bakarım" (Kozanoğlu, 2004: 56) diyerek Türklük bilincinin nasıl olması gerektiğini vurgulamak ister.

Dilin en az bayrak kadar önemli oluşu eserin çeşitli yerlerinde vurgulanır. Mesela Cengiz Han ile Otsukarcı arasında geçen bir konuşmada Cengiz Han, "Savaşa girmekten korkan, dağılan, birleşmeyen ulusu öteki büyük uluslar korkutur, dağıtır, pençeleri altına alır. Dilini, bayrağını, soyunu unutan uluslar ölümü göze alan uluslara uşaklık ederler." der (Kozanoğlu, 2004: 232). Yazar, Cengiz Han'ın bu ifadesiyle dilin bayrak kadar önemli olduğuna, özde bağımsızlığın dille sağlandığına dair göndermelerde bulunur.

Tarih Açısından Türkçülük Fikri

"Tarihi sevdiren adam" (Türkeş, 2004) Kozanoğlu, Türk tarihinin macera dolu sahnelerini ulus devlet anlayışı çerçevesinde okuyucularına yeniden yaşatmayı ister. Yazar, İslam öncesi Türk tarihini olumlu, İslam sonrasını ise -laik bir anlayışla- olumsuz yönleriyle dile getirir. Zira Müslüman tipler Türk asıllı olsa bile olumsuz yönleriyle öne çıkar. Entrika ve çatışmalara yer verilen eserde, iyiyi temsil eden Türk milleti ötekiler karşısında daima üstündür. *Kızıl Tuğ*'da Türk tarihi ve Türk'e ait unsurlar övülürken Çinliler ve Araplar yerilir. Zira Alamut kalesi ve Semerkant'ta Arap ve Müslüman Türkler; Pekin'de ise Çinliler hep öteki konumundadır. Türklüğü bırakıp Müslüman olduktan sonra kendi mezhebini kurarak ümmetçiliği savunan Hasan Sabbah, Celâleddin Harzemşah'ın birlik olma çağrısına "Ben, Türk'ten önce İsmailiye mezhebini şeyhiyim, Türkler bana baş eğsinler, benim mezhebime girsinler. Millet yok, ümmet var. İsmailiye ümmeti" diye karşılık verir (Kozanoğlu, 2004: 240). Arap asıllı eğitimci/hoca olan Ömer ve Ali Mervan, çıkarları için din değiştiren, softa, yobaz, ayetleri kendilerine göre yorumlayıp hadisler uyduran, mantık ve akıl esaslarından yoksun; Türkler gibi onurlu yaşamak yerine efendilerine casusluk etmeyi, entrikalar çevirmeyi, suikastlar düzenlemeyi tercih eden zavallı kişiler olarak anlatılır (Kozanoğlu, 2004: 27-28).

Yazar, roman tekniğinden çok okuyucuya tarihi sevdirmeyi amaçlar. Bazen olayın akışını kesip bilgiler vermeye çalışır. Hatta zamanları aşarak vaka zamanından günümüze -Cengiz Han'ın zamanından bugüne- Türk tarihinin şanlı yıllarını bir film şeridi gibi zihinlere kazımak ister. Mesela yazar, romanın en heyecanlı yerlerinde, Otsukarcı'nın Cengiz Han'ın eşini kaçıran Tokta Bey'in yakalanma sahnesi heyecanlı bir şekilde tasvir edilirken, "...Onlar da Tokta Beğ'i görmüşler, kulaklarını delecek kadar korkunç naralar atıyorlardı. Hepsinin kargıları parlıyordu." Yazar, okuyucuya tam burada Türk tarihiyle ilgili şöyle göndermede bulunur.

"Geçtikleri yeri yakıp kavuran bu ünlü atlıların önünden tarihin çevirdiği yapraklar arasında kim kurtuldu? Avrupa, Büyük Atlıhan'dan bugün bile korkmaz mı? Çinliler, Gültekin'den sanki az mı dayak yemişlerdi? Hele şimdi dört, beş kişilik bir avuldan çıkarak yavaş yavaş acunu korkutmaya başlayan, çok yakında da acunu Tuğ'una tutsak kılacak olan Çingiz'in arkadaşları kimlerdi?" (Kozanoğlu, 2004: 165)

Batı üstünlüğünün her yönüyle kabul edildiği XXI. yüzyılda "Avrupa, Büyük Atlıhan'dan bugün bile korkmaz mı?" cümlesiyle Türk devletlerinin tarih boyunca Avrupa'dan üstün olduğuna ve özündeki büyüklüğü bugün de devam ettirdiğine vurgu yapılır. Her fırsatta Türklerin üstünlüğüne göndermeler yapılan eserde Turancılık fikri ve Türk birliği üzerinde çok durulur. Cengiz Han, Otsukarcı, Çakır ve diğer komutanlar defalarca birlik çağrılarında bulunur. Hatta -ötekileştirilen yani Müslüman olan- Celâladdin Mengü Bertî' bile Türklerin büyüklüğü ve birliği konusunda şunları söyler:

"İki büyük Türk ulusunun çarpışması çok kanlı olacak Otsukarcı! Biz Müslümanız. Fakat Müslümanların başı olan Arap halife, bizi putperest Çingiz ile vuruşturarak iki Türk ulusunu da ezmek-istiyor. Korkuyorum Otsukarcı. Türkler böyle hep Doğuda ve Batıda iki yağdı gibi mi kalacaklar? Birleşseler... Bütün acunu bayraklarına baş eğdirebilecek kadar güçlü olan Türkler hep böyle birbirlerini mi kıracaklar? Hiçbir ulusun belini bükemediği Türk'ü kendi kardeşleri mi kırıp bükcekler?" (Kozanoğlu, 2004: 238-239).

Kozanoğlu, Türk tarihi ve Türk milletinin büyüklüğünü "Kızıl Tuğ" ile sembolleştirmek ister. Ergenekon'da açılan bu bayrak Türk gençliğini temsil eden Otsukarcı'nın eline geçer. Hasan Sabbah'ın oğlu Halit'in yerine girdiği savaş oyunlarında Haşhaşilerin bayrağını değil, Göktürklerin *Kızıl Tuğ*unu açar. Otsukarcı, eser boyunca yaşamını *Kızıl Tuğ*un altında geçirir. Yazar, eserin devamı olan çizgi romanlarında da *Kızıl Tuğ*u hiç indirtmez. Kozanoğlu, Türkleri ve Türk tarihini temsil eden *Kızıl Tuğ*u, Türk gençliğinin temsilcisi olan roman kahramanlarına kullandırmak suretiyle, Türk milletine; nerede ve hangi şartlarda olunursa olunsun diline, tarihine, kültürüne ve bayrağına sahip çıkması gerektiği mesajını vermektedir.

Sonuç

Kozanoğlu (1906-1966) çocukluk ve gençlik yıllarını Türkçülük fikrinin doğup yükseldiği yıllarda geçirir. Bu yükselen değerle yetişen yazar, makale ve fıkralarında fikrî ve edebî konulara pek değinmez. Polemiklerden hep uzak durur. Düşüncelerini genellikle roman, çizgi roman, hikâye ve tiyatrolarıyla okuyucularına aktarmak ister. Kozanoğlu'nun Türkçülük anlayışı, Cumhuriyet'le birlikte inşa edilen ulus devlet anlayışıyla paralellik gösterir. Ümmetten millete geçişi savunan yazarın fikirleri, Türk tarih teziyle de örtüşmektedir. 1930 ile 1980'li yıllar arasında çok okunan yazarın en önemli eseri *Kızıl Tuğ*'dur. On dokuz baskı yapan *Kızıl Tuğ*, beyaz perdeye aktarılmış ve günümüze kadar ilgiyle izlenmektedir. Zira eser, 45-50 yaş üzeri aydın, siyasetçi, okur-yazar hemen herkes tarafından okunan ve bilinen bir kitaptır.

Türk edebiyatı ve kültüründeki yeri bakımından önem arz eden "Kızıl Tuğ" incelemeye değer bir eserdir. Bu çalışmayla hem *Kızıl Tuğ*'a dikkat çekmek hem de Kozanoğlu'nun en çok okunan eserinden hareketle onun nasıl bir Türkçü/Turancı fikrine sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Üzerinde fazla durulmayan Kozanoğlu ve eserlerinin -roman, çizgi roman, hikâye ve tiyatrolar- edebiyat, kültür ve eğitim açısından farklı bakış açılarıyla değerlendirme düşüncesi, araştırmacılara yeni kapılar aralayacağı düşünülebilir.

Kaynakça

- Bozkurt, G. (1994). *Türk kimliği kültür tarihinin kaynakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Demiray, T. (1941). *Kızıl Tuğ*, (Yaz. Aptullah Ziya Kozanoğlu). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güvenç, B. (1994). *Türk kimliği kültür tarihinin kaynakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1999). *Türk milliyetçiliğinin meseleleri*. Ankara: Ötüken.
- Kaya, A. İ. (2010). *Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun hayatı sanatı eserleri ve romanlarının gençlerin duygusal gelişimine etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Kızıl Tuğ Romanı. (1936, 24 Şubat). Çocuk Sesi, [Ulusal Baskı.]. 13, 2.

- Kozanoğlu, A. Z. (1956). Avrupa ve biz. *Hafta*, 2 (52), 26.
- Kozanoğlu, A. Z. (1973). *Kızıl Kadırga*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Kozanoğlu, A. Z. (1975). *Gültekin*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Kozanoğlu, A. Z. (2004). *Kızıl Tuğ*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Lewis, B. (1968). *The emergence of modern Turkey*, London: Oxford University Press.
- Okay, M. O. (1990). *Mesrutiyet sonrası Türk edebiyatı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Parlak, M. (1989). Ahmet Mithat Efendi'nin Türkçülük anlayışı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 543-555.
- Solelli, S. (Mayıs 1950). Abdullah Ziya Kozanoğlu. *Hafta*, 2 (35), 10-33.
- Türkçülük. (1998). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi içinde (1. Baskı. Cilt. 8, s. 423-432.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkeş, A. Ö. (1999). Orta Asya'dan gelen at ve kılıç sesleri. *Virgöl*, 17, 50-51.
- Uca, A. (1996). Türk toplumunda milliyet ve milliyetçilik fikrinin tarihi gelişimi. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6, 125-144.

Elektronik Kaynaklar

- Berkay, H. (2008). Kenan'ın Gelişme Yönleri: Radko ve Primo. Taraf.
<http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/halil-berktay/kenanin-gelisme-yonleri-radko-ve-primo/2772/> (erişim tarihi: 06.07.2015)
- Türkeş A. (2004). Tarihi sevdiren adam. *Radikal*, 02/04/2004
http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=2606 (erişim tarihi 24.05.2015)

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâriz Vergisinin Uygulanışı (Şer'iyye Sicillerine Göre)

Implementation of 'Avâriz Tax' in Antep in The First Half of XVIII Century (According to Şer'iyye Registries)

Serhat KUZUCU¹
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Özet

Şer'iyye sicilleri geçmiş günümüze yansıtan kıymetli yazılı kaynaklardır. Belli bölgelere ait olan bu kayıtların incelenmesiyle sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanda çok önemli veri ve bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu çalışmada Anadolu coğrafyasının en eski ve önemli şehirlerinden biri olan Antep'in Şer'iyye sicillerinden istifade edilerek on sekizinci yüzyılın ilk yarısına ait Avâriz vergisi ve bu verginin Antep'teki yansımaları incelenecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki avâriz uygulaması ana çizgileriyle gözden geçirilerek, avâriz vergisinin XVIII. yüzyıldaki uygulaması üzerinde durulup, avâriz vergisinin hukukî esas ve dayanakları ile Antep Sancağındaki toplanış biçimleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antep, Avâriz, Vergi, Şer'iyye Sicilleri

Abstract

Şer'iyye Registries are among the valuable resources that reflect the past to the present. By studying those records belonging to specific districts, it becomes possible to reach very significant data and knowledge about social, cultural, economical and political spheres of the relevant society. In this study, 'Avâriz tax' and its reflections in Antep, one of the oldest and important cities of Anatolian geography, will be examined according to the court records within the first half of 18th century. Apart from that, implementation of 'Avâriz' in Ottoman State will be reviewed in general terms; implementation of 'Avâriz tax' in 18th century will be dwelled on and forms of tax collection in Antep district and legal basis of 'Avâriz tax' will be discussed in this study.

Keywords: Antep, Avâriz, Tax, Şer'iyye Registries

Giriş

Osmanlı Devleti, yeni fethettiği bir bölgeyi önce çeşitli tetkikler yaptırıp iktisadi, siyasî ve sosyal durumu hakkında genel bir bilgi edinirdi. Bu tetkikler sırasında bu bölgenin, eski devirleri de nazarı itibara alınarak tatbik edilen vergi sistemi, iktisadî hayat şartlarıyla birlikte memleketin o günkü durumu incelenirdi. Bütün bu tetkiklerden sonra elde edilen

¹ Yrd. Doç.Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
e-mail: kuzucu@kilis.edu.tr

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)*

verilere göre o bölge için en uygun, halkını bir kat daha iktisadî refaha kavuşturacak şartlara haiz ve yalnız o eyalet veya sancağa mahsus, yeni bir vergi kanunnâmesi meydana getirilirdi. Bir tecrübe veya deneme süresinden sonra, bu yeni kanunun tatbiki hakkında gelen raporlar iyice inceleniyor kanunnâmenin değiştirilmesi icap eden kısımları değiştiriliyor ve aksaklık yaratan tarafları tamamen çıkarılıyor veya yeni eklemeler yapılıyordu (Altundağ: 1947: 191). Bu şekilde o bölge için en uygun vergi sistemi tespit edilmiş oluyordu.

Osmanlı idari taksimatında devlet; eyalet, sancak (liva), kaza ve nahiye şeklinde teşkilatlanmıştı. Eyaletlere ayrılmasında güdülen asıl amaç, her şeyden önce iktisadî bakımdan kendi kendini idare etmesi idi. Her eyalet aynı zamanda devletin savunması için lâzım olan ve gelirine göre hissesine düşen asker miktarını da yetiştirmekle yükümlü idi. Yeni fethedilen şehirler büyüklüğüne ve zenginliğine göre ya hususî bir eyalet halinde veya önceden mevcut bir eyalete sancak olarak eklenmek suretiyle idaresi tespit edilirdi. Şehrin eklendiği eyaletle iktisadî ayrılıkları olması bir sorun yaratmazdı. Zira yeni eklenen bu sancak veya sancakların, eklendikleri eyaletin iktisadi yapısına bir benzerlik göstermesi şart değildi. Bir eyalet içinde yer alan muhtelif sancakların aynı eyalette olmalarına rağmen, büyük kara yolu üzerinde olması, önemli bir durak veya liman oluşları, hayvan yetiştirileceğinden, zirai faaliyetlerinin türüne göre bünyelerine en uygun ve özel şekilde hazırlanmış kanunları vardı. Bu yüzden vergi kanunu hazırlanmasında asıl unsur idare birliği eyalet değil, sancaktı (Altundağ, 1947: 191-192).

Osmanlı Devleti, Antep'i 1516 yılında topraklarına kattıktan kısa bir süre sonra iktisadi, siyasi ve sosyal durumu hakkında genel bir tetkik yapılmasına karar verildi. Bu çerçevede Antep bölgesinin tahriri yapılarak karye (köy) ve mezraalarının vergi nüfusu ve kaynakları tespit edildi. Elde edilen veriler ışığında burada timar sistemi uygulanarak idari taksimatı yapılarak bir sancak statüsü verildi. Bu durum Hicri 926 tarihli ve BOA. TD 93 numaralı Halep livası mufassal tahrir defteri ile yine Ayntab livasına tabi olan Nehrü'l-Cevz nahiyesinin bir kısım köylerin yer aldığı Hicri 926 (Miladi 1519) tarihli BOA. MAD 75 numaralı Birecik livası defterinden anlaşılmaktadır (Özkılıç vd, 2000:2).

Antep'in Tarihçesi

Tarih boyunca birçok milletin ve devletin kontrolü altında kalan Antep, Anadolu coğrafyasındaki en eski şehirlerden biridir. Bunda Antep'in coğrafi konumunun yani yer unsurunun önemi büyüktür. Bu bölgenin ilk uygarlıkların doğduğu Mezopotamya ile Akdeniz arasında oluşu, bu bölgeler arasındaki yolların kavşağında bulunması tarihinin gelişimde önemli bir etken teşkil etmiştir. Tarih öncesi dönemlerde itibaren bu etken kendini göstermiş, kuzeye çıkan Asurlular, İranlılar, Doğu ve Güneye giden Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Haçlılar, Araplar, Osmanlılar hep bu bölge üzerinden gelip geçmişlerdir. Bu nedenle şehrin her tarafında, bu dönemlere ait farklı kültür kalıntılara kısa zaman aralıklarıyla rastlamak mümkündür (Göğüş, ? : 19-20; Fidan, 2013: 73).

Antep adına ilkçağa ait belli başlı kaynak ve araştırmalarda rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Antep'in on iki km kuzeyinde Maraş yolu üzerindeki Dülük'ün oldukça eski bir mevki olduğu bilinmektedir (Özdeğer, 1996: 466). Ancak Dülük şehrinin 1397-1398 yıllarında doğru Antep'e naklinden sonra kaynaklarda bu şehir ile bilgilere rastlanılmaya başlanmıştır (Darkot, 1997: 64-65).

Şehrin ismi muhtelif kaynaklarda "*Hantab*", "*Entab*", "*Hamtab*", "*Hatab*", "*Ayıntab*" olmak üzere değişik isimlerle anılmakla birlikte, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de

kullanıldığı bilinmektedir. Bu adın "*parlak güneş*" yahut "*gür güneş*" anlamına gelen "Ayıntab" kökünden geldiğini söyleyenler olduğu gibi, aynı zamanda "Hantap" ile bağlantılı olarak "hükümdara ait toprak" anlamına geldiğini de belirtenler bulunmaktadır (Altınöz, 1999: 95-97).

Antep bölgesindeki ilk Türk fetih hareketleri, Alpaslan emrindeki Selçuklu Türkmenlerinin bu bölgeye gelişi ile olmuştur. Alpaslan tarafından görevlendirilen Gümüş Tekin, Afşin ve Ahmet Şah adlı kumandanlar, Türkmenlerden oluşan birlikleriyle 1066-1067 yıllarında Antep ve Raban bölgesini ele geçirdiler. Alpaslan'dan sonra fetihlere devam eden Süleyman Şah 1084 yılında Antakya'yı ele geçirerek, Halep ve civarı ile Antep bölgesini fethetti (Turan, 1999: 207). Haçlı seferlerine kadar Suriye Selçuklularının idaresinde kalan bu bölge daha sonra Haçlıların işgaline uğradı. Antep, 1098 yılında Urfa Haçlı Kontluğuna daha sonra da Maraş kontluğuna tabi oldu. Anadolu'ya yeniden hâkim olmak için Haçlılara karşı harekete geçen Selçuklular, 1150 yılında Sultan Mesut, oğlu Kılıç Arslan komutanlığı öncülüğünde Haçlıların elinde bulunan Göksun, Behisni, Göynük, Raban ve Antep'i geri aldılar (Demirken, 1974: 77).

Antep, 1242 yılına kadar Anadolu Selçukluları hâkimiyetinde kaldı (Yılmazçelik, 1998: 106). Bu tarihten sonra Antep kenti Mısır Memluklerinin eline geçmişse de 1516 yılına kadar Antep ve çevresi Memlûkler ile Dulkadir Beyliği arasında bir çekişme olanı oldu (Canbakal, 2009: 35). Dulkadir Beyliği ile Memlûklü çekişmesi yüzünden şehir oldukça fazla tahribata uğradı. Onlarca defa şehir Memlûkler ile Dulkadirililer arasında el değiştirdi. Ancak her iki taraf da bölgede ciddi bir hâkimiyet kuramadı. Bu uzun mücadele döneminde Antep şehri iktisadî ve sosyal bakımdan oldukça ağır zayıatlar verdi (Gökhan, 2000: 60).

Antep'te Osmanlı hakimiyeti ise 1516 yılında başladı. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi esnasında Behisni üzerinden gelerek Antep yakınlarındaki Merzbân suyu kenarına ordugâh kurduğu sırada, Şam ve Halep nâibleri ile birlikte Memlûklerin Antep Nâibi Yusuf Bey de ordugâha gelerek Osmanlı hizmetine girdi. Yavuz Sultan Selim 20 Ağustos 1516 senesinde Antep'e gelerek üç gün kaldı. Böylece Antep kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girdi (Özdeğer, 1988:11).

Antep, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra bir sancak haline getirilip(Evliya Çelebi, 2005:178) önce Arap vilayeti adıyla oluşturulan beylerbeyliğe bağlandı. Sonradan Dulkadir Beylerbeyliği teşkil edilince buraya bağlanarak bu durumunu XVIII. yüzyıl sonlarına kadar korudu. Antep Osmanlı idaresine girdikten sonra gerek fizikî gerekse nüfus bakımından bir gelişim sürecine girdi (Özdeğer, 1996: 468-469; Akis, 2002:4-5).

Osmanlıların yükselme devri Antep için de yükselme ve gelişme çağı oldu. Şehrin mahalleleri ve çehresi, bu dönemde bütün çizgileriyle ortaya çıkarak şehirdeki cami, mescit, medrese, imaret, suluk, çeşme, han ve hamam sayısı başka yerlerle kıyas edilmeyecek kadar arttı. Şehir yalnız imar ve kültür yönünden değil, iktisadî ve ticarî bakımdan da önemli bir gelişme süreci yaşadı (Gögüş: ?, 28; Yıldırım, 2012: 1206).

Osmanlı Vergi Düzeni

Osmanlı Devleti, çok geniş coğrafyalar üzerinde yüzyıllarca hüküm süren bir devlettir. Bu yüzden bu geniş hâkimiyet sahası içinde birçok ırk, din, dil, örf, adet ve kültürlere bağlı toplulukları ve milletleri bünyesinde barındırıyordu. Devlet her yönü ile birbirinden çok farklı ve değişik kültürlere sahip halkının durumunu gözden geçirmek ve korumakla yükümlüydü. Buna karşılık bağlı bulunduğu hukuk sistemi çerçevesinde onları yönetmek ve onlardan bazı mükellefiyetleri yerine getirmelerini istemek durumundaydı. Bu

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şer'iyye Sicillerine Göre)*

beklentilerinin ilk ve en önemlisi devlet ve kamu faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla halkından vergi almasıydı (Küçük, 2007: 26).

Vergi kısaca; devletin işlerini yürütebilmesi için, halkın devlete ödemesi gereken para veya devlet için hizmet karşılığı yapması gereken yükümlülüklerdir (Baykara, 2000: 165). Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarının en önemlisini de vergiler oluşturmaktaydı. Osmanlı yönetimi imparatorluğun her bölgesinin ırk, din, kültür ve diğer bazı iktisadi ve sosyal şartlarını göz önünde bulundurarak ayrı ayrı vergi kanunnameleri hazırlama yoluna gitmişti. Devletin her tarafında cârî olan ve sipahi zümresi ile reâyâ arasındaki münasebetleri tanzim eden kanunnâmeler tertip edilmiş olduğu gibi, eyaletlerin, sancakların, nahiyelerin ve hatta bazı sosyal zümrelerin özellikleri dikkate alınarak, ayrıca kanunnâmeler de düzenlenmişti (Çakar, 2003: 236).

Osmanlı Devleti, vatandaşını iki kurala göre vergilendirirdi. Bunlardan ilki dinseldi. Yani diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti de İslami inanç ve esaslara göre tespit ettiği vergilere, *Tekâlif-i Şer'iyye* veya "*Rûsum-ı Şer'iyye*" yani şeriatın ön gördüğü vergiler, diye adlandırılmıştı. İkincisi ise devletin türünü ve miktarını kanunnamelerle düzenlediği, şer'i prensipler dışında ortaya çıkan "*Rûsum-ı Örfiyye*" veya "*Tekâlif-i Örfiyye*" olarak adlandırdığı vergilerdi. (Çadırcı, 1997: 105).

Şer'i vergiler; öşür, zekat, haraç, resm-i çift, resm-i ağnam gibi daha birçok vergi kalemini içine almaktaydı. Esasında bu vergi türünün temelini, devletin sayılan miri arazinin ekilmesi suretiyle elde edilen mahsulünden yahut otu veya suyu sayesinde elde edilen diğer hayvan mahsulü gibi gelirlerden çiftçinin ödediği vergi akla gelmekteydi (Akdağ, 1999: 409).

Örfi vergiler ise devletin yürütme ve uygulama görevlerini yapmakta olanlara bütün bu hizmetleri karşılığı olarak görev harcamalarının reayaca ödenmesiydi. Zekât, cizye, haraç ve öşür gibi şer'i olarak kabul edilenler dışında kalan bütün vergiler bu gruba girmektedir. Bu vergilerin miktarı ve türü, Osmanlı sancaklarının her biri için ayrı ayrı hazırlanan kanunnamelerde belirlenirdi (Ortaylı, 2010:136). Çünkü her bölgenin iklimi, tarım arazisi, hayvan yetiştirme şartları birbirinden farklı olabilmekte ve bu durum çeşitli yaşam şekillerinin ortaya çıkmasına sebep olabilmekteydi. Bu durum da her sancak için ayrı bir vergilendirme usulünün yapılması gerekliliğini doğurmuştu (Taşkın, 2013: 57). Bu örfi vergiler ilk başlarda nadiren ve çok düşük oranlarda toplanmaktaydı. Lakin ihtiyaçların artması ve devlet hazinesinin bunları karşılayamaz hale gelmesi üzerine daha sık ve artan miktarlarda toplanmaya başlandı (İpşirli, 1991: 109).

Aslında Osmanlı vergi sistemini genel olarak devletin iktisat politikaları dâhilinde incelemek gerekmektedir. Osmanlı iktisat politikasında devletin en önemli görevlerinin başında; iâşe, gelenekçilik ve fiskalizm olarak bilinen devlet hazinesinin dolu tutulması yönünde izlenen politikalar oluşturmaktaydı². Yani devlet bir yandan halkın iâşesini sağlamak için gerekli tedbirleri alırken bir taraftan da geleneği korumak ve gelirlerini arttırarak hazinesini dolu tutmak zorundaydı. Bu yüzden vergi sistemini de bu esaslara göre inşa etmek mecburiyetindeydi. Bu hususlar çerçevesinde vergilerini ödenebilir ve halkının iâşesine zarar vermeyecek şekilde olması ve elbette halkın ödeme gücüne göre olması gerekliydi. Halkın ödeme gücünü aşan veya zorlayan vergiyi toplamak mümkün olmayacağı gibi, halkın devlete olan güvenin de sarsılmasına neden olacaktı. Bu hassas dengeyi

² Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2003.

Osmanlı Devleti'nin çağına göre üstün bir teşkilatlandırma kurarak sağladığını söylemek mümkündür (Öztürk, 2013: 590).

Osmanlı Devlet düzeninde nüfus yani halk başlıca iki gruba ayrılıyordu. Savaşçı ve yönetici sınıfı meydana getiren askeriler, sultanın temsilcileri olarak şu veya bu kamu görevini yerine getirenler ile topluca, reaya diye adlandırılan ikinci gruptaki tüccar, zanaatkâr ve köylüler idi. Birinci grup resmi her türlü vergiden muaf tutulurken, üretken faaliyetlerde bulunun ikinci grup ise vergi ödemekle yükümlü sayılıyordu. Osmanlı Devlet düzeni, önceki Bizans-Balkan düzenlerine göre reayaya daha basit ve en azından, başlangıçta, daha hafif vergiler getirmekteydi. Ayrıca devlet, dağ geçitlerini ve hisarları korumak ya da sarayın veya ordunun özel bazı ikmal ihtiyaçlarını karşılamak gibi belirli hizmet görevlerini yerine getiren bazı reaya gruplarını, savaş zamanına özgü olağanüstü vergilerden (avâriz) muaf tutuyordu. Özel statüleri muaf müsellemlerle dile getirilen bu gruplar, askerilerin altında, reayanın üstünde yer alan bir çeşit ara sınıfı oluşturuyordu. Her üç grup, yani askeriler, reaya ve müsellemler, belirli aralıklarla devlet çapında gerçekleştirilen tahrirler temelinde özel defterlere kaydedilmekteydi. Diğer taraftan, bu gruplar arasında belirli bir dikey hareketliliğin de varlığı bu düzenin bir kast sistemi gibi olmadığının ispatıydı (İnalçık, 2000: 52).

Bununla birlikte esas olan, devletin ve toplumun dengesinin korunması açısından her bireyin kendi statü grubu içinde tutulmasıydı. Anlaşılan, Osmanlı düzenin mantığı, devletin küçük bir profesyonel savaşçılar grubunun, Osman Gazi önderliği altında toplanmış olan bir çeşit savaş birliğinin çabalarıyla kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Hanedan, kendisinin ve askeri sınıfın bu merkezi konumunu, tüm sosyal-politik yapılanmanın temel taşı olarak korumuştur (İnalçık, 2000: 52-53).

Avâriz Vergisi

Avâriz, sözlük anlamı olarak "*sonradan meydana gelen, sonradan ortaya çıkan şey*" anlamına gelmektedir. Osmanlı maliyesinde ise dîvanın kararı ve padişahın emri ile olağanüstü hallerde toplanan ve kayıtlarında genellikle "avâriz-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiye" şeklinde ifade edilen vergilere denilmektedir (Kütükoğlu, 1999: 539; Ünal, 2010: 172). XVI. yüzyıl boyunca, sadece savaş gibi olağan dış durumlarda ortaya çıkan giderlerin karşılanması için konan ve tahsil olan bir vergi iken aynı yüzyılın sonlarına doğru değişen şartlara göre bu vergilerle karşılanan masraflar oldukça geniş bir alana yayıldı. Çok yönlü ve çeşitli bir hal alan bu vergiler, birçok alanda ihtiyacın karşılanmasında kullanılmaya başlandı. Bunlar arasında (Barkan, 1979: 14; Karamursal, 1989: 182-183);

- a) Askerin geçeceği yollar boyunca tesis edilen menzillere belirlenen çeşit ve miktarda zahire götürmek ve satmak.
- b) Ordunun ihtiyacı olan gıda malzemesini yani buğday arpa, saman gibi çeşitli ihtiyaç maddelerini tedârik etmek ve nakletmek.
- c) Amele, araba, hayvan bulmak, kürekçi, azap, kavas isimleri altında orduya yardımcı sınıflar temin etmek, hisar yapmak.
- d) Avâriz akçesi veya avâriz bedeli akçesi ile seferin idare masraflarına iştirak etmek bu vergilerin belli başlılarıdır.

Müslim-gayri müslim ayırt etmeksizin herkesin kendi kudreti nispetinde bu tür vergiler ile mükellef olmalarına karşın bazı istisnai grup ve zümreler bu vergilerden muaf tutulmuşlardı. Bu vergi muafiyetleri bireyin meslek grubu ile sağlık durumu gibi özellikler göz önünde bulundurularak belirlenmekteydi. Askeri sınıflarla, ilmi ve din görevlilerin tamamı yani çavuş, sipahi gibi askeri hizmetlerde bulunanlarla imam, hatip, kayyum,

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâriz Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)*

zaviyedar, gibi dini hizmette bulunanlar ile muhassıl, amil adları ile anılan vergi memurlar bu vergilerden muaftılar (Ortaylı, 2010:141-142). Herhangi bir şekilde çalışmayacak durumda olan özürü ve sakat gibi faal nüfusun dışında kalanlar ile ülke çapında ulaştırma ve ticaret güvenliğini sağlayan derbent ve menzil teşkilatı içerisinde yer alanlar yaptıkları hizmetlerden dolayı muafiyet elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra devlet, bir takım hizmet gruplarını da yaptıkları hizmetlerden dolayı avâriz vergilerinden muaf tutmuştu. Örneğin posta teşkilatı içerisinde yer alanlar sundukları hizmetlerden dolayı muafiyet elde etmişlerdi. Ayrıca devlet için önem arz eden tuzla ve maden ocakları gibi yerlerde işçi olarak ve yakıt temin etme işinde görevli olanlar da bu muafiyetten yararlanmıştı. Devlet çeltik tarımı ile uğraşanları da bu muafiyet grubu içinde değerlendirmişti. Pirinç tarımı devletin savaş ekonomisi içerisinde önemli bir yer tuttuğundan dolayı bu faaliyet ile uğraşanları da muafiyet verilmişti (Küçük, 2007: 39-40; Barkan, 1979: 15; İnalçık, 1995: 598-599).

Avâriz vergisi dîvanın kararı ve padişahın emri ile olağanüstü hallerde toplanan bir vergi iken, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle mali ve askeri alanda ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde, klasik timar sistemindeki bozulma ve iltizam sisteminin genişlemesi gibi sebeplerle değişime uğradı. Artık XVII. yüzyılın başlarından itibaren avâriz-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiye" şeklinde ifade edilen bu vergi de yıllık tahsil edilen düzenli bir vergi halini aldı (Tabakoğlu, 2003: 188; Sahillioğlu, 1991: 108-109). Bu değişim sadece verginin düzenli bir hale getirilmesi ile sınırlı kalmadı. Aynı zamanda hazinenin nakit ihtiyacının karşılanması için mümkün olduğunca muafiyetlerin kapsamı daraltılarak, bu vergiyi ödeyenlerin sayısı artırılmaya çalışıldı. Vergi yükümlülüğüne emlak ve arazi sahibi olmanın esas ölçüt olarak tespit edilmesi, daha önce bu vergi mükellefi olan reaya ve bu vergiden muaf olan askeri gruplar arasındaki ayrımın kalkmasına neden oldu (Gökçe, 2005: 74). Bu dönüşüm aynı zamanda verginin usulünde de yeni uygulamalara sebep olarak aynı yükümlülük şeklindeki kısmı kaldırılıp, tamamen nakdî bir vergi statüsü aldı (Çınar, 2000: 296).

Osmanlı Devleti, avâriz-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiye diye adlandırılan vergi çeşitlerini "avâriz hane" adı verilen birimler üzerinden tahsil etmektedir. Devlet yetişkin erkek nüfusunu fert fert tahrir ettirir daha sonra bu veriler çerçevesinde avâriz vergisi esas olmak üzere avâriz haneleri tespit ederdi (Çakar, 2006: 3). Avâriz vergilerinin toplanmasında esas alınan ve Osmanlı kanunnamelerinde sık sık geçen bu hane, tek ailenin oturduğu genel hane anlamına gelmemektedir. Belirli bir nispette göre tanzim edilmiş, bekâr ve evli, belli bir erkekler grubunu ifade eden, sayısı beldeden beldeye değişen bir grubu ifade etmektedir. Bir avâriz hane içinde kaç tane gerçek hanenin yani evin olduğu noktasında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sayı o bölgenin ekonomik durumu halkın şehirli, köylü veya göçebe oluşu gibi kıyaslara göre ortaya çıkmaktaydı (Göyünç, 1979: 331-332,). Lakin bu sayı hakkında bu alanda yapılmış çalışmalarda çeşitli rakamlar verilmektedir.

Ömer Lütfi Barkan, birer vergi birliği halinde oluşan bir avâriz hane içinde 3 ile 15 kimsenin bulunabileceğini belirtmektedir (Barkan, 1979: 15). Nejat Göyünç ise her avâriz haneyi 5 kişiyi olarak hesap etmiştir (Göyünç, 1969: 86). Cengiz Orhonlu avâriz hanelerin 3, 5, 10, 15 evli olarak kabul edilen birer vergi birliği (birimi) teşkil ettiğini ifade eder (Orhonlu, 1990: 57-58). Rifat Özdemir de aynı şekilde bir avâriz hanenin gerçek manada 3, 5, 15 veya daha fazla haneden oluşabileceğini bu durumun bölgesel farklılıktan dolayı ortaya çıktığını ifade eder (Özdemir, 1986: 100-101). Mustafa Öztürk de bir avâriz hanenin yine 5, 10, 15 veya daha fazla eş ve çocuklardan oluşan gerçek haneden oluşabileceğini belirtir (Öztürk, 1990: 253). Faruk Sümer, bu rakamların aksine bir avâriz haneyi 7 kişi

olarak hesap etmiştir(Sümer, 1997: 461). Ahmet Tabakoğlu ise bir avâriz hanesinin 3-10 gerçek hane arasında değiştiğini vurgulamaktadır (Tabakoğlu, 2002: 672). Halil Sahillioğlu, avâriz adı altında toplanan vergilerde 4-5 gerçek hanenin 1 avâriz hanesi olarak sayıldığını belirtmektedir (Sahillioğlu, 199: 109).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı mali kayıtlarında bir avâriz hanenin gerçek manada kaç haneye denk geldiği hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Anlaşılan odur ki bu durum bölgelerin zenginlik, fakirlik, halkın şehirli, köylü, göçmen ve konar-göçer olup olmadığı gibi hususlar göz önünde alınarak verginin dağıtılmasında bir avâriz hanenin farklı gerçek hane sayılarından oluşmasına neden olmuştur.

Antep'te Avâriz Vergisinin Uygulanışı ve Buna Dair Tespitler

XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı eyalet, sancak, kazâ, nâhiye ve köylerden meydana gelmekteydi. Eyaletlerin bir alt birimi olan sancaklar ülke idaresinin temel birimi olup devlet teşkilatının temelini oluşturmaktaydı (Özkaya, 1994: 15-17). XVIII. yüzyılın başında Antep Maraş Beylerbeyliğine bağlı Tel-bâşer ve Burç nahiyelerinde müteşekkil bir sancak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihte Maraş Beylerbeyi Ali Paşa uhdesinde bulunmaktayken (GSS, 65: s.220/2) 1716 yılının yılından sonra Mehmet Paşa (GSS, 67: 290), daha sonra ise Ahmet Paşa vali olmuştur (GSS, 71: 205).

Antep, Yavuz Sultan Selim döneminde 1516 yılında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra, önce Arap vilayetine daha sonra Şam'ın ayrı bir vilayet statüsü kazanması üzerine kuzeyde kalan sancaklarla birlikte Halep Vilayetine dâhil edilmiştir. Dulkadir Beylerbeyliğinin kurulmasına müteakip buraya bağlanmış, lakin XVI. yüzyılın sonlarında Antep bir ara Halep Beylerbeyliğine bağlanmışsa da bu durum fazla sürmüyerek Maraş Beylerbeyliğinin idaresi altına girmiştir. Bu tarihten sonra genel olarak Maraş'ın idaresi altında kalarak, XVIII. yüzyılın ilk yarısında sefer zamanı Maraş valisi emri altında savaşa gidilmiş, Avâriz gibi vergilerin tahsili ise yine Maraş valisi tarafından yaptırılmıştır (Çınar, 2000: 74-75).

Sancakların en büyük mülki amiri sancakbeyleriydi. Bunların başlıca görevleri arasında bölgesinde emniyeti ve asayişi sağlamak, timarların tevcihi, sipahinin reâyâ ile münasebetinde dürüst ve kanunlara uygun hareketini temin etmek geliyordu. Sancak beyinin vazife ve sorumluluğu sefer zamanında daha da artmaktaydı. Bölgesindeki idareciler ile sefere iştirak etmek, timarlı sipahilerin yoklamasını yaparak cebeliler ile birlikte eksiksiz sefere katılmasını sağlamak onun asli görevi sayılıyordu (Halaçoğlu, 2003: 84).

Sancaklarda sultanın adlı ve idarî yönden vekili ise kadılardı. Bunlar normal yargı vazifesinin yanı sıra, bölgenin iktisadî nizamın düzenlemek ve merkezden istenen avâriz, nüzul, sürsat gibi halkın vermekle yükümlü olduğu diğer vergilerin tahsilinde, birinci derecede sorumlu kişilerdi. Zira avâriz, nüzul ve sürsat vergileri için verilen emirlerin kadılara hitaben yazılmış olduğu görülmektedir. Şer'iyye sicillerinde özellikle merkezden gelen her türlü yazılar kayıt altına alınmaktaydı. Bu kayıtlar genel anlamda iki kısma ayrılmaktaydı. Bunlardan ilki merkez ve devlet adamları tarafından gönderilen yazılar yani, ferman, berat, buyruldu gibi belgelerdir. İkincisi ise kadı tarafından düzenlenip sicile yazılan ilâm, hüccet ve vakfiyelerdi. Bu yazılar sicil defterlerine kaydedilirken mahallî olaylar ile ilgili belgeler ilk dönemlerde sicillerin baş tarafına, merkezden gelen yazılar ise defterin son tarafında başlanarak kaydedilmisti (Selçuk,2008: 163).

Şer'iyye sicilleri başta ait olduğu yerin genel manada ise Osmanlı mali ve iktisadi hayatına dair birinci elden orijinal tarih vesikalar arasındadır. Merkezden gönderilen avâriz vergilerinin toplanması ile alakalı fermanlar da yine bu şer'iyye sicillerine kayıt edilmektedir.

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâriz Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)

Kadılar, avâriz vergilerinin tevzi ve tahsilinde, birinci derecede sorumlu kişilerdir. XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait şeri'yye sicil defterlerinde avâriz vergilerinin toplanması ile alakalı merkezden gönderilen emir yazılar da önemli bir yere sahiptir. Antep sancağına gönderilen avâriz vergisi ile ilgili alakalı emir yazılarında en çok kullanılan tabir ise *nişânlu mevkûfât defter-i sureti mûcebince* (GŞS, 55: 25) ve *mevkûfât defteri mûcebince* tabiridir. Zira vergi hanelerinin adedi mevkufât dairelerinin icmal defterlerinde sancak sancak kayıtlı idi. Bu yüzden, şeri'yye sicillerinde *nişânlu mevkûfât defteri sûreti mûcebince* ifadesi kullanılmış ve merkezde bulunan deftere ilaveten kazâ mahkemelerine bu defterlerin bir sureti gönderilmiştir (Selçuk, 2008: 163). Sicil kayıtlarında "*işbu bin yüz otuz senesine mahsus olmak üzere livâ-i Ayıntab'ın avâriz ve bedel-i nüzul mallarını bâ fermân-ı âlî cemâ' ve tahsiline me'mûr olan fazî'l-kirâm Osman Ağa'nın yedinde olan mevkûfât defteri sureti*" ifadesi ile de bu durum açıkça görülmektedir (GŞS,72A: 265).

Avâriz vergisi merkezden gelen emir yazılarında yer alan miktara göre toplanmaktaydı. Her sancağın gelirine göre tespit edilen bu miktar, sancağın ihtiva ettiği avâriz hane sayısına göre alınmaktaydı. XVIII. yüzyılın başında Antep Sancağının merkez ve buraya bağlı Tel-bâşer ve Burç nahiyelerinde Tablo:1'de görüldüğü gibi toplam 373,5 avâriz hane bulunmaktaydı. Bu hanelerin tamamından istenen Avâriz vergisi ise her avâriz haneden 10 guruş olmak üzere 3730 guruş idi³.

Defter No	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Avâriz HaneSayısı	Avâriz Miktarı(Guruş)
55	H. 1117	M. 1705	373,5	3730
58	H.1119	M. 1707	373,5	4108
60	H. 1120	M.1708	373,5	4108
66	H. 1127	M.1714	355	3550
68	H. 1130	M.1718	353	3530
72A	H. 1133	M.1721	336	3696
75	H. 1135	M.1723	336,5	3785,5
77	H. 1137	M.1725	331	3745
79	H. 1140	M.1728	320	3838
80	H. 1141	M.1729	328	3772
82	H. 1143	M.1731	332	3923
87	H. 1147	M.1735	321	4081
89	H. 1149	M.1737	310	3943,5

³ Bu istenen bu rakamın ancak 359,5 akçesi tahsil edilebilmiştir. Bkz. GŞS, No:55, s. 223.

91	H. 1150	M.1738	310	4036
93	H. 1151	M.1739	311	4047
94	H. 1152	M.1740	313	3765
99	H. 1156	M.1744	310	3929
101	H. 1157	M.1745	315	3772
102	H. 1159	M.1747	314	3767

Tablo:1. Antep'in XVIII. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Avâız Kayıtları

Lakin Tablo:1'de görüleceği üzere Antep'in avâız hane sayısında, XVIII. yüzyılın başından ilk yarısının sonuna kadarki elli yıllık sürede bir gerilemenin olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında Antep'in nüfusunda ve buna paralel olarak şehrin tarihi gelişimde bir gerileme olduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun nedenin tespiti noktasında genel anlamda bakıldığında hiç kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde sağlam temeller üzerine kurup geliştirdiği, askeri, mali, idari vb. alanlarındaki tüm unsurlarında meydana gelen bozulmanın XVIII. yüzyılın başlarından itibaren artık kendini iyice hissettirmeye başlaması ve durumun devletin genel anlamda bir duraklama ve gerileme dönemine girmesi söylenebilir. Ancak bu durumun özel nedenlerine yönelikler tespit yapmak gerekirse bu döneme denk gelen Osmanlı-İran savaşlarının olumsuz etkisi gösterilebilir⁴. Özellikle bu coğrafyaya yakın bir noktada cereyan eden bu mücadelelerde Osmanlı ordusu için, Maraş, Halep, Rakka, Malatya ve Antep gibi bölgelerden gerek asker gerekse zahire tedariki yapılmıştır. Elbette ki bu durumun Antep'in ekonomik ve nüfus hareketlerine olumsuz etkisi olacağı şüphesizdir. Bir diğer özel sebep olarak XVIII. yüzyılın hemen başlarına denk gelen ve aşiretlerin Rakka bölgesine zorunlu iskânları sonrası başlattıkları isyan hareketleri gösterilebilir⁵. Zira Antep'in de içinde yer aldığı bu iskân bölgesinde aşiretler her fırsat isyan ederek Antep ve civarındaki başta yerli halka zulm edip, şehre sürekli saldırarak zararlar vermekteydi. Örneğin bu dönemde Kilis ekradından Okça İzzeddinli Aşireti'nin Antep ve civarındaki eşkıyalık faaliyetlerinden halk artık bezmiş ve başka bölgelere göç etmiştir (GŞS, 82: 31-32; BOA, İE, DH: 31/2724).

Antep Sancağının bu elli yıllık döneminde avâız hane sayısında belirgin bir düşüş olmasına karşın, toplanan vergi oranında genel anlamda bir değişim olmamıştır. Bu durum avâız haneler üzerindeki vergi oranının artırılması ile telafi edilmeye çalışılmıştır. Daha önce her avâız haneden 10 guruş toplanırken bu oran ilerleyen zamanda 13 guruşa kadar çıkarılmıştır. Bu da Antep halkının gittikçe artan bir vergi yükü altında kaldığını göstermektedir.

⁴ Bu dönemde 1723 yılında başlayan Osmanlı-İran Savaşları, daha sonra yaklaşık 50 yıl sürmüştür. Daha geniş bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, IV*, İstanbul, 2006.

⁵ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Murat Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2001.

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)

Mahalle	1705 ⁶	1721 ⁷	1728 ⁸	1737 ⁹	1747 ¹⁰
Akyol	4,5	3	3	3	3
Ali Neccar	10	10	10	10	10
Ammu	10	10	10	10	10
Bey	3	3	3	3	3
Boyacı	1,5	2	2	2	2
Bostancı	3,5 -1 rub'	3 -1 rub'	3-1 rub'	3-1 rub'	3-1rub'
Cabi	4	2	2	2-3 rub'	3-3rub'
Cevizlice	3 -1 rub'	3 -1 rub'	3 -1 rub'	3-2 rub'	3 -1 rub'
Çukur	8	8	8	8	8
Ciceli		0,5		0,5	
Eblehan	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Ehl-i Cefa	3	3		3	3
Hayik Müslüman	8	8	7	8	7
Hacı Baba	3 rub'	3 rub'	3 rub'		
Hayık-ı Zimmiyan	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Hayık Baba	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Hızır Çavuş					1
İbn-i Eyyub	15	10	10	10	10
İbn-i Kör	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
İbn-i Şeker					
Kanalıcı	3,5	3,5	3,5	3	2-3 rub'
Karasakal	1,5	1	1	1	1
Kayacık	3	3	3	3	3
Kayser	3	3	3	2,5	2
Kastel	2	2	2	2	2
Kızılca Mescid	5	3	3	3,5	3
Kozanlı	1,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Monla Ahmed	1	1	1	1	1
Musulluzade		0,5			
Kürkciyan	8	8	8	7	6-3 rub'
Kürtünciyan	7	7	7	6	3
Sefer Paşa Yeri				0,5 rub'	
Seng-i Hoşkadam	3	3	3	2	2
Seng-i Nakkaş	1 -3 rub'	1-3 rub'	1-3 rub'	1-3 rub'	1-3 rub'
Seng-i Tavil	3	3	3	3	3
Şehreküstü	17-1 rub'	17	17	16	16
Şarkiyân	3	3	3	3	3
Tarla-i Atik	8,5-0,5 rub'	7,5	7,5	6,5	6,5
Tarla-i Cedid	4	3	3	3	3
Tışlakı	3,5	3-1 rub'	3-1 rub'	3	3
Tövbe	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
Yahni	5-1 rub'	5	5	5	5
Kurb- Tarla-i Cedid		0,5	0,5	0,5	0,5
Kurb-ı Cevizlice	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Kurb-ı Bostancı		1,5	1,5	1,5	1,5
Kurb-ı Hayık			1		
Müslüman					
Kurb-ı Kanalıcı		1 rub'	1 rub'		

⁶ GŞS, No:55, s. 225.

⁷ GŞS, No: 72A, s.265.

⁸ GŞS, No:79, s. 12-13.

⁹ GŞS, No: 89, s. 203.

¹⁰ GŞS, No: 102, s. 212.

Kurb-ı Kılıçoğlu Bağı		1 rub'		0,5	1
Kurb-ı Kozanlı	1,5	2	0,5	2	2
Kurb-ı Bey	1 rub'	1 rub'	1 rub'	0,5	0,5
Kurb-ı Hayık Baba	0,5			1 rub'	
Kurb-ı Ali Neccar			1 rub'		
Kurb-ı Kayacık		0,5		0,5	
Kurb-ı Musulluzade			0,5	0,5	0,5
Kurb-ı Mağrabaşı				1	1
Kurb-ı Hızır Çavuş	1	1	1	1	
Kurb-ı Şehreküstü	1	1	1	1	
Kurb-ı Zincirli		2,5	2,5	2,5	2,5
Kurb-ı Kanalcı				1-0,5 rub'	0,5
Kurb-ı Kayacık				0,5	
Kurb-ı Kozanlı	1,5				
Toplam Avâriz Hane Sayısı	188,5 1,5 Rub'	178 1 Rub'	172 1,5 Rub'	170 1 Rub'	171 0,5 Rub'

Tablo:2. Antep Sancağının Merkez Mahalleri ve Avâriz Hanelerinin Yıllara Göre Dağılımı

Avâriz vergisi kayıtlarında her sancağın kaç mahalle ve bunların avâriz hane sayıları hakkında net bilgilere ulaşılabilmektedir. Tablo:2'de Antep'in mahalleleri ve bunların ihtiva ettikleri avâriz hane sayıları verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Antep'in nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu mahallelerin başta Şehreküstü olmak üzere Ali Neccar, Ammu, Hayık Müslüman, Çukur ve Kürkiyan mahallelerinin olduğu tespit edilmektedir. Akyol, Kürtüncüyan, Tarla-i Atik gibi mahallelerin bu elli yıllık süreçte hane sayılarında yani nüfusunda bir düşüşün yaşandığı gözlenirken Boyacı ve Kozanlı mahallelerinde çok azda olsa bir artışın meydana geldiği görülmektedir.

Burc Nahiyesi		
Hicri ve Miladi Sene	Karye(Köy) Sayısı	Toplam Avarız Hanesi
H. 1109 –M.1705 ¹¹	95	123
H. 1119-M. 1707 ¹²	98	123
H. 1127-M. 1715 ¹³	97	120
H. 1130-M.1718 ¹⁴	98	119
H. 1133-M.1721 ¹⁵	98	113
H. 1139-M. 1726 ¹⁶	98	109
H. 1149-M. 1736 ¹⁷	98	100
H. 1156- M.1743 ¹⁸	98	95

Tablo:3. Antep'e Bağlı Burc Nahiyesinin Karyeleri ve Avâriz Haneleri

Avâriz vergilerinden sadece ilgili sancağın merkezi değil aynı zamanda buraya bağlı nahiyeye ve bu nahiyelere bağlı karye yani köylerde yaşayan halk da vergi mükellefiydi. Avâriz hane tespitinde buralar da toplam avâriz hane sayılarına dâhil edilirdi. Antep

¹¹ GŞS, NO: 55, s. 224.

¹² GŞS, NO: 58, s. 290-291.

¹³ GŞS, NO: 66, s. 241-242.

¹⁴ GŞS, NO: 68, s. 526-526.

¹⁵ GŞS, NO: 72A, s. 260-261.

¹⁶ GŞS, NO: 79, s. 13-14.

¹⁷ GŞS, NO: 89, s. 203-204.

¹⁸ GŞS, NO: 99, s. 165-166.

*XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avâız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)*

sancağının 1705 yılına ait toplam 373,5 avâız hanesi içinde Tablo:3'te görüldüğü üzere Burc nahiyesine bağlı 95 köyden 123 avâız hane de bu toplam içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde Tablo:4'de görüldüğü gibi Tel-bâşer nahiyesine bağlı 79 köyde, 48 avâız hane olarak tespit edilmiş ve bu rakam da toplam avâız hane sayısı içinde yer almıştır.

Bu tablolarda (Tablo: 3 ve Tablo:4) görüldüğü üzere elli yıllık sürede Antep şehrinin merkezinde tespit ettiğimiz avâız hane sayısındaki düşüş buna paralel olarak nüfusundaki gerileme taşra kısmında da yaşanmıştır. Hatta bu düşüş oranının sancak merkezinden daha fazla olduğu da görülmektedir.

Tel-bâşer Nahiyesi		
Hicri ve Miladi Sene	Karye(Köy) Sayısı	Toplam Avâız Hanesi
H. 1109 –M.1705 ¹⁹	79	48
H. 1119-M. 1707 ²⁰	79	47
H. 1127-M. 1715 ²¹	78	35
H. 1130-M.1718 ²²	87	35
H. 1133-M.1721 ²³	92	37
H. 1139-M. 1726 ²⁴	89	36
H. 1149-M. 1736 ²⁵	88	33
H. 1156- M.1743 ²⁶	86	33

Tabo:4. Antep'e Bağlı Tel-bâşer Nahiyesinin Karyeleri ve Avâız Hane Sayıları

Avâız vergisinin toplanması işi doğrudan devlet tarafından gönderilen memurlar vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bu memurlar tahsildar ve kâtiplerden oluşmaktaydı. Bunların görev ücretleri ile tüm giderleri Avâız vergisine eklenerek ilgili sancağın avâız hanelerinden tahsil edilirdi. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Antep sancağında bu ücretler tahsildar için elli guruş kâtipler için beş guruştur. Ayrıca bunların konaklama masrafları için yirmi guruş, *hüddamiye* yani temizlik hizmetleri içinse yedi guruş ödenmekteydi (GŞS, 93:24). Bu ödemeler dışında bunların başka herhangi bir ad altın halktan para talep etmeleri kesinlikle yasaktı.

Sonuç

Osmanlı Devleti çok geniş bir coğrafyada uzun yıllar hüküm sürmüş bir devletti. Bu yüzden bu geniş hâkimiyet sahası içinde birçok ırk, din, dil, örf, adet ve kültürlere bağlı toplulukları ve milletleri bünyesinde barındırmıştır. Devlet, her yönü ile birbirinden çok farklı ve değişik kültürlere sahip halkının durumunu gözden geçirmek ve korumak zorundaydı. Buna karşılık bağlı bulunduğu hukuk sistemi çerçevesinde onları yönetmek ve onlardan bazı mükellefiyetleri yerine getirmelerini istemek durumundaydı. Bu beklentilerinin ilk ve en

¹⁹ GŞS, NO: 55, s. 224-225

²⁰ GŞS, NO: 58, s. 291

²¹ GŞS, NO: 66, s. 240-241.

²² GŞS, NO: 68, s. 528.

²³ GŞS, NO: 72A, s. 259-260.

²⁴ GŞS, NO: 79, s. 18.

²⁵ GŞS, NO: 89, s. 202-203.

²⁶ GŞS, NO: 99, s. 165-166.

önemlisi devlet ve kamu faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla halkından vergi almasydı.

Osmanlı Devletinde vergiler şer'i ve örfi olarak iki başlık altında toplanmıştır. Şer'i vergiler öşür, zekat, haraç, resm-i çift, resm-i ağnam gibi daha birçok vergi kalem içine almaktaydı. Bu vergilerin dışında kalan bütün vergiler ise örfi gruba girmektedir. Bu vergilerin miktarı ve türü ise hazırlanan kanunnamelerde belirlenirdi.

Osmanlı Devleti, toprağın mülkiyet ve tasarruf şeklini, reyanın yükümlülüklerini ve asıl olarak da tahsil edeceği vergi cins ve miktarlarını tespiti için fethettiği bölgelerde tahrir yapmıştır. Aynı şekilde 1516 yılında Osmanlı hakimiyetine geçen Antep'te bu maksatla 1519 yılında ilk tahririni yaptırılarak bölgenin, iktisadi siyasî ve sosyal durumunu ile gelir kaynaklarının tespit edildi. Bu veriler ışığında buraya sancak statüsü verilerek timar sistemi uygulanmaya başlanmıştır.

Antep şehri Osmanlı hakimiyeti ile birlikte hızlı bir gelişme sürecine girdi. Ticaret yollarının bu bölgeden geçmesi, şehre ayrı bir önem katıp, kendi bölgesinde bir ticaret şehrine dönüşmesine sebep oldu. Gelir kaynaklarının artışına paralel olarak şehrin nüfusunda da belirgin bir artış gözlenmeye başladı. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki vergi gelirlerinin de artışına neden oldu. XVIII. yüzyıla kadar şehrin bu gelişimi devam etti. Bu tarihten sonra Antep şehrinin gelişiminde bir durağanlık ve hatta bir gerilemeye başladı. Bu yüzyıl aynı zamanda devlet otoritesinin eski gücünü kaybedip, bir gerilimenin başladığı dönemdir. Bu bölgede İran ile başlayan uzun süren savaşlar, aşiret iskanları sonrası patlak veren isyanlar Antep'i derinden etkileyerek halkın başka bölgelere göç etmesine neden olmuştur.

Bu durum Antep'in bir vergi birimi olan avâız hanelerinin de azalmasına da etki etmiştir. Bu yüzyıl başında 373 olan avâız hane sayısı peyder pey bu yüzyılın ortasında 314 avâız haneye kadar düşmüştür. Bu düşüş Antep'in nüfus yoğunluğunun da ciddi anlamda azaldığının da göstergesidir. Ancak devletin nüfus oranını baz alarak miktarını belirlediği avâız vergisi oranının da bu düşüşe paralel olarak bir azaltma yapılmaması, halkın ağır bir vergi yükü ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Zira bu yüzyılın başında Antep sancağının 373 avâız hanesinden 3730 gurusu talep edilirken aynı yüzyılın ortasında 314 avâız haneye düşen sancaktan 3767 gurusu toplanması istenmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Şer'iyye Sicilleri

- 55 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 58 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 60 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 66 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 67 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 68 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 71 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 72A Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 75 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 77 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 79 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 80 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili

- 82 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 87 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 89 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 91 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 93 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 94 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 99 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 101 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili
- 102 Numaralı Gaziantep Şer'iyye Sicili

İbnül Emin Tasnifi

Dahiliye: GN. 31/2724

Araştırma ve İnceleme Eserler

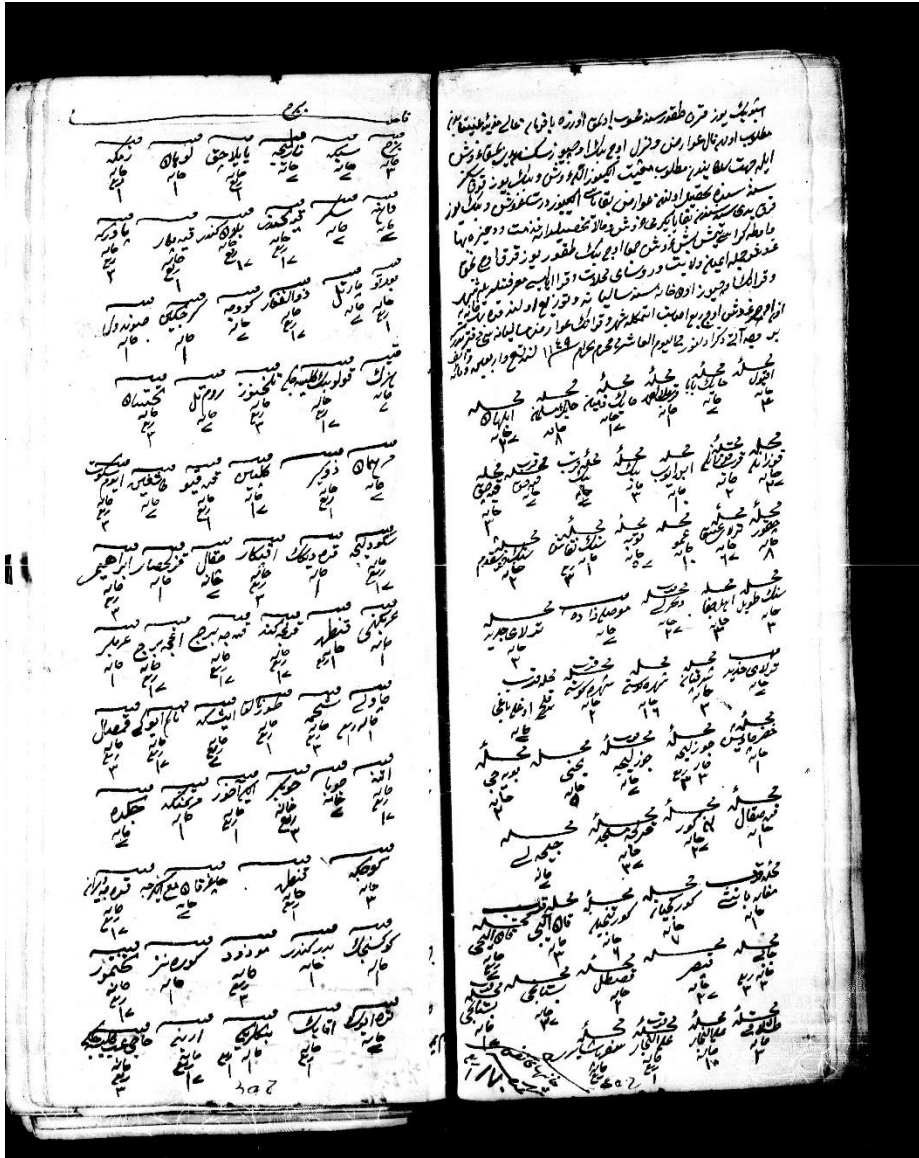
- Afyoncu, E. (2006). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu, IV.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi 1 (1453-1559)*. Ankara: Barış Yayınevi.
- Akis, M. (2002). *XVI. Yüzyılda Kilis ve Azez Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Altınöz, İ. (1999). Dulkadir Eyaleti'nin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl). *Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları*, s.89-146, Gaziantep.
- Altundağ, Ş. (1947). Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 187-197.
- Barkan, Ömer L. (1979). "Avârız", *İ.A, MEB*, Cilt: 2, s. 12-19, Eskişehir.
- Baykara, T. (2000). *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi (XI.-XIV. Yüzyıllar)*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Canbakal, H. (2009). *17. Yüzyılda Ayntâb*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakar, E. (2003). *XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516-1566)*, Elazığ: Fırat Üniv. Orta-Doğu Araş. Merkezi Yayınları,
- Çakar, E. (2006). *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*. Elazığ: Fırat Üniv. Orta-Doğu Araş. Merkezi Yayınları.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: TTK. Yayınları.
- Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, (Basılmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Çınar, H. (2000). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Darkot, B. (1997). "Ayıntab", *İ.A, MEB.*, Cilt: 2, s.64-67, Eskişehir.
- Demirken, I. (1974). *Urfa Haçlı Kontluğu (1098'den 1118'e kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları

- Evliya Ç. (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. IX. Kitap, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fidan, M. (2013). 1714–1715 Tarihleri Arasında Ayntab'da Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapı (65 Numaralı Ayntab Şer'îye Sicili'ne Göre). *Asia Minor Studies*, I, (2), 72-92.
- Genç, M. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökçe, T. (2005). Osmanlı Nüfus ve İskan Tarihi Kaynaklarından "Mufassal-İcmâl" Avârız Defterleri ve 17001-1709 Tarihli Gümülcine Kazâsı Örnekler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX, (1), 71-134.
- Gökhan, İ. (2000). "Gaziantep ve Yöresinin Osmanlı Hâkimiyetine Geçmesi" *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, s.59-65, Gaziantep.
- Göğüş, O. (?). *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*. Gaziantep: Cihan Ofset.
- Göyünç, N. (1979). Hane Deyimi Hakkında. *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak., Tarih Dergisi*, 32, 331-348.
- İnalçık, Halil (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (cilt 1 1300-1600)*, İstanbul: Eren Yayınları.
- İpşirli, M. (1991). "Avârız Vakfı", *DİA*, Cilt: 4, s. 109, İstanbul.
- Karamursal, Z. (1989). *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*. Ankara: TTK.
- Küçük, L. (2007). *Osmanlı Vergi Hukukunda Avârız Kavramı ve Avârızın İdaredeki Rolü*, (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1999). "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 2, Editör E. İhsanoğlu, İstanbul: Feza Yayıncılık.
- Orhunlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. İstanbul: Eren Yayınları,
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, İstanbul: Cedit Neşriyat.
- Özdeğer, H. (1996). "Gaziantep" *DİA*, Cilt:13, s.466-469, İstanbul.
- Özdeğer, H. (1988). *On Altıncı Asırda Ayıntâb Livâsı*, C. I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özkaya Y. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara: TTK.
- Özkılıç, Ahmet-Ali Çoşkun vd. (2000). *373 Numaralı Ayntab Livâsı Mufassal Tahrir Defteri (950/154)*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Öztürk, M. (1990). 1616 Tarihli Halep Avarız-Hane Defteri. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*. 8, 249-293.
- Öztürk, M. (2013). Osmanlı Devletinde Vergilerin Hayat Standartlarıyla Mukayesesi. *İkinci İktisat Tarihi Kongresi, Bildiriler-2*. 585-596. Elazığ.

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şer'iyye Sicillerine Göre)

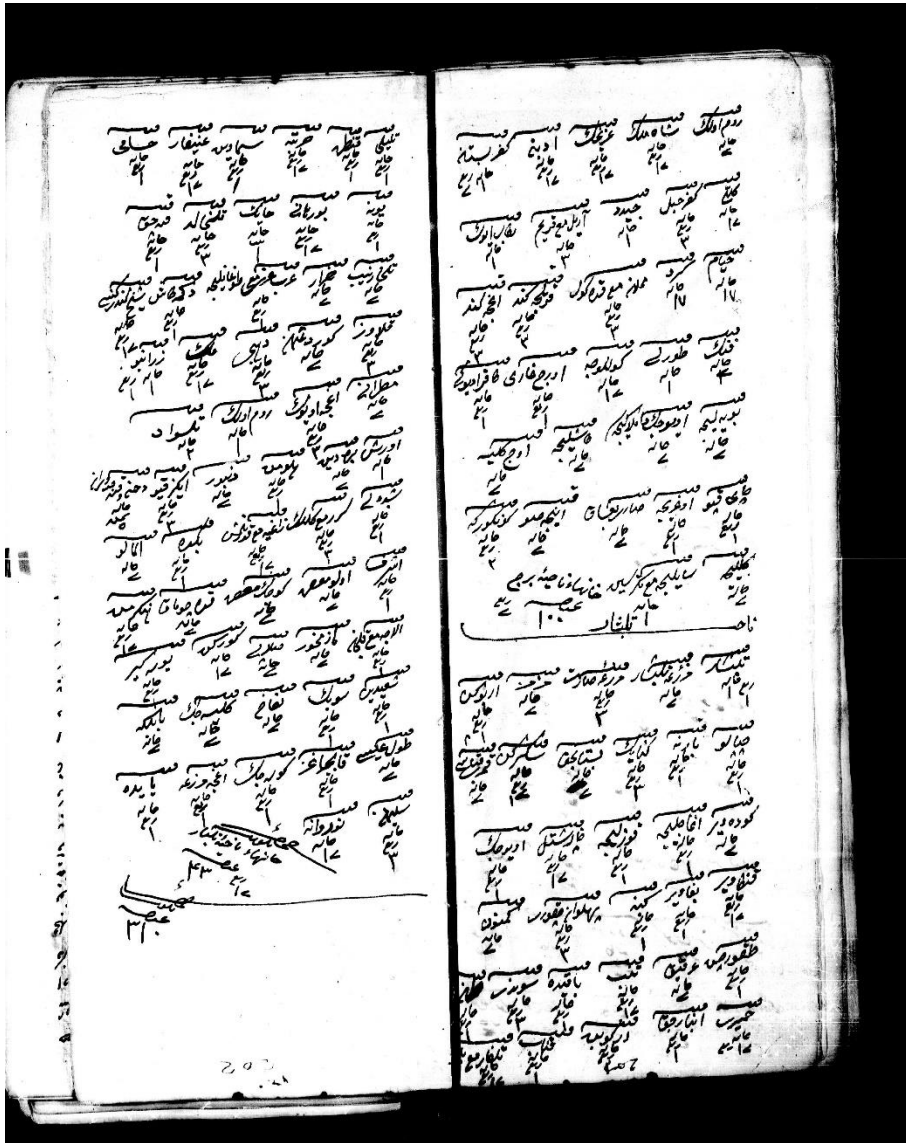
- Sahillioğlu, H. (1991). "Avarız", *DÍA*, Cilt: 4, s. 108-109, İstanbul.
- Selcuk, H. (2008). "Osmanlı Devletinde Merkez-Taşra İlişkisi Bağlamında Avârız, Nüzul ve Sürsat Vergileri (Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Kayser Sancağı)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 160-201.
- Sümer, F. (1997). "Kayı" *İ.A*, MEB, Cilt: 6, s. 459-462, Eskişehir.
- Taşkın, Ü. (2013). Rüsûm-I Örfiye, *Tarih Okulu Dergisi*, XIV, 55-73.
- Turan, O. (1999). *Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tabakoğlu, A. (2002). Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi. *Türkler*, Cilt: 10, s. 653-694, Ankara.
- Tabakoğlu, A. (2003). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yıldırım, M.A. (2012). XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ayntab'ın Sosyal ve Ekonomik Durumundan Bir Kesit. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Vol 11, No 4, 1205-1225.
- Yılmazçelik, İ. (1998). XVIII. Yüzyılda Gaziantep'in İdarî, Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Durumu. *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, XVIII, 105-123.

Ek:1

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep'te Avârız Vergisinin Uygulanışı
(Şeri'yye Sicillerine Göre)

Ek: 2

Osmanlı Devleti Döneminde Reklamcılık Anlayışı ve 1908-1909 Tanin Gazetesi Örneği*

Advertising Intellection in Ottoman Empire Period end Sample of Tanin Newspaper between 1908 and 1909 Years

Ayşe Hanife KOCAKAYA¹
Yaşar Üniversitesi

Özet

Günümüz koşullarının vazgeçilmez unsuru haline gelen reklam, firmaların sıklıkla kullandığı bir mal ve hizmet aracı haline gelmiştir. Teknolojinin de gelişmesiyle birlikte mallarını pazarlayan firmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Reklamın bu denli önemli bir sektör haline gelmesi, bu sektörün; günümüz iletişim dünyasında, aynı anda birden çok insanla iletişime geçebilme imkânı sunmuştur. Bunun içindir ki pazarlama iletişim araçları arasında reklam konusu özel bir yere sahiptir. Ele alınan konumuzca da incelenen Tanin Gazetesi örneği, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çıkarılmaya başlanan bir yayındır. Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve cumhuriyetin kuruluş yıllarına rastlayan Tanin Gazetesi, yayınlarında verilen reklamlardan ziyade siyasi bir yayın organı olarak da ön plana çıkmaktadır. Konumuz gereği 1908-1909 yıllarında yayınlanmış Tanin Gazetesi'nin sayıları incelenmiştir. Ele alınan yıllardaki sayılarına bakılan Tanin Gazetesi içerik bakımından birçok reklama ve markaya yer vermiştir. Yayın hayatı boyunca çeşitli engellerle karşılaşan gazete, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları tarafından kurulmuş olması sebebiyle de dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tanin Gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet, Reklam.

Abstract

Advertising that has become an indispensable element of today's conditions has also become a frequently used tool of goods and services the companies utilized. With the advances in technology, the number of companies that commercialises their goods has been steadily increasing day by day. That fact that advertising has become such a significant sector of the industry; has provided this sector with the opportunity to contact a lot of people all at the same time. That is why; advertising is special among the marketing and the media tools. The Tanin newspaper discussed in this article began to be broadcast towards the end of the Ottoman Empire. The newspaper that began to be published in the late Ottoman and the early Turkish Republic eras came to the fore as a political organ rather than the advertisements of the publication. The number of Tanin newspaper published during the years 1908-1909 were examined in this article. The newspaper had published many advertisements and covered many brands in the issues that were published during this period, The newspaper that encountered various obstacles during its life of publication bears importance by being, established by the Committee of Union and Progress members as well.

* Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Projesi, Osmanlı Devleti Dönemi'nde İzlenen Milli İktisat Politikasının İşletmelerin Reklam ve Tanıtım Faaliyetlerine Etkisi, çalışmasından özetlenerek hazırlanmıştır. Kocakaya, A. H. (2014). Osmanlı Devleti Dönemi'nde İzlenen Milli İktisat Politikasının İşletmelerin Reklam ve Tanıtım Faaliyetlerine Etkisi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, ss, 56.

¹ Öğr. Grv., Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü e-mail: kocakayah@gmail.com

Keyword: Tanin Newspaper, Committee of Union And Progress, Second Constitutional Period, Advertisement.

Giriş

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte kurulan *Tanin Gazetesi*, Hüseyin Cahit Yalçın, Hüseyin Kazım ve Tevfik Fikret tarafından 1908 yılında kurulmuştur. Gazetenin ilk sayısı 1-2 Ağustos 1908 (19 Temmuz 1324) tarihinde çıkarılmıştır. Her ne kadar bağımsız ve serbest bir gazete gibi görünse de yayınlarından dolayı bir cemiyet organı olduğu anlaşılmaktadır. *Tanin Gazetesi* ilk çıktığında maddî imkânsızlıklardan ötürü sadece 4 sayfadan oluşmaktaydı. Birinci sayfada Hüseyin Cahit Yalçın'ın makaleleri, iç ve dış haberler, ikinci sayfada araştırma ve inceleme yazıları, üçüncü sayfada yurt haberleri, son sayfada ise edebiyat ve sanat haberleri yer almaktaydı. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında etkili olan gazete, Osmanlı'nın son döneminde de etkili bir gazete olarak bilinmektedir(Sakarya, 2007, 3).

Tanin Gazetesi özellikle *İttihat* ve *Terakki* partisinin yarı resmî yayın organı olması yönüyle dikkat çekmektedir. Gazete ilk kez 31 Mart olayları ile kapatılmıştır. 17 Mayıs 1909'da *Tanin* yeniden yayınlanmaya başlanmış lakin 18 Mayıs 1911 tarihinde insan haklarına aykırı yazılar yayınladığı için yeniden kapatılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın *Renin*, *Cenin Hak* ve *Senin* adı altında değişik isimler kullanarak gazete yayınına devam etmiştir(Altınkaya, 2011:9). Nitekim Hüseyin Cahit Yalçın'ın farklı isimlerle çıkardığı bu yayınları da kısa süreli olmuştur. Bu kapatılma olayının ardından yine 1912-1913 yıllarında *Hürriyet* ve *İtilaf Fırkası* iktidarlığı döneminde 1912 yılındaki makalelerinde Kamil Paşa hükümetini çok sert şekilde eleştirdiği için *Tanin*'in yayın yapması yasaklanmıştır.

Ayrıca Hüseyin Cahit Yalçın, Kamil Paşa'nın intikamından korktuğu için Viyana'ya kaçmıştır.(11 Kasım 1912) Babiâli baskını üzerine İstanbul'a dönen Hüseyin Cahit Yalçın 13 Ocak 1913 tarihinde gazeteyi tekrar çıkarmaya başlamıştır. Fakat makalelerinde *İttihat* ve *Terakki* Cemiyeti'ni çok sert biçimde eleştirdiği için cemiyet tarafından tehditler almış ve gelen baskılara dayanamayarak *Tanin*'i 9 bin liraya cemiyete satmak zorunda kalmıştır. *Tanin* bu tarihten sonra yayın hayatına 30 Ekim 1918 tarihine kadar devam etmiştir(Sakarya, 2007, 3).

Ayrıca Hüseyin Cahit Yalçın 1919 yılında Malta'ya sürülmüş, Sakarya Savaşı'nın ardından Malta Adası sürgünlerinin serbest bırakılmasıyla İstanbul'a dönmüştür(Altınkaya, 2011:9). Bir süre yayın yapamayan *Tanin Gazetesi*, Milli Mücadele yıllarında ise *Tanin*, *Cenin* adı ile Hüseyin Cahit Yalçın, Cavit Bey, İsmail Canbolat, Rahmi ve Kemal Beyler tarafından çıkarılmış, buna müteakip gerekli izin alındıktan sonra gazete yine eski ismini almıştır. *Tanin*, 1922-1925 tarihleri arasında yayınlanarak Mustafa Kemal'e karşı açık bir muhalefet yapmaktan da geri durmamıştır(Sakarya, 2007, 3).

1922 yılında *Tanin*, tekrar yayın hayatına başlamıştır. Nitekim kurucu Hüseyin Cahit Yalçın Bey, kurtuluş yıllarından sonra Ankara merkezli sert dilli söylemleri ve yazıları yüzünden, -Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak- 16 Nisan 1925 tarihinde (Sakarya, 2007, 3) İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmasının ardından ömür boyu sürgün hayatıyla cezalandırılarak Çorum iline gönderilmiştir(Altınkaya, 2011:9). Nitekim Cumhuriyet'in onuncu yılı münasebeti ile affedilen Hüseyin Cahit Yalçın basın hayatına tekrar dönmüştür. Uzun bir aradan sonra 1943 yılında *Tanin* tekrar yayınına başlamıştır. Nitekim uzun ömürlü olmayan bu yayın hayatı da nihayet 1947 yılında tamamen son bulmuş ve *Tanin* yayını yasaklanmıştır(Altınkaya, 2011:9).

Çalışmamızda incelenen *Tanin Gazetesi'nde* birçok ürün reklamı yapılmaktadır. Gazete çıkarıldığı yıllar bakımından ayrıca bir önem ihtiva etmektedir. Burada gazetenin yayım hayatında ne gibi reklamlara yer verdiği, ayrıca reklam veren şirketler yönünden yabancı veya yerli sermayenin ne derece ön plana çıktığı da yer almaktadır.

Bu amaçla, *Tanin Gazetesi'nde*, 1908-1909 yılları arasında verdikleri reklam ve tanıtım faaliyetleri analiz edilmiştir.

Konu birkaç başlık altında toplanarak ele alınmıştır. Özellikle ele alınan gazetenin içeriği somutlaştırmak babında tablo çıkarılıp analizi yapılmıştır. Bu tabloya konu sonunda ekler başlığı altında detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca gazetenin dönemine ait eski Türkçe olan Osmanlıca yazı örnekleri de yine ekler bölümünde örnek olarak verilmiştir.

Reklamın Tanımı

Dilimize Fransızcadan geçen *Reclame* kelimesinden kaynaklı olarak kullanılan reklam kelimesi, asıl itibari ile *Latince* bir kelime olan *Clamare* den türemiştir(Fidan, 2007: 108; Batı, 2012: 11). Reklam; *Bir mal yada hizmetin, bir kurumun, bir kişinin yada fikrin, kimliği belirli sorumlusu tarafından tarifesi önceden belli bir ücret karşılığında kitle iletişim araçları vasıtasıyla olumlu bir biçimde tanıtılıp benimsetilmesi çabalarıdır*(Torlak vd., 2002: 228) şeklinde ifade edilmektedir. Birçok kaynakta çeşitli tanımlamaları ile karşılaştığımız reklam, değişen dünya düzeni ve ihtiyaçlar çerçevesinde çok sık duyduğumuz bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Taş, Şahim, 1996: 9).

Bir başka tanıma göre reklam; bir işin, bir malın veya bir hizmetin para karşılığında, genel yayın araçlarında tarif edilerek geniş halk kitlelerine duyurulmasıdır (Kocabaş, Elden, 1997: 12). Kısaca reklam, *Bedeli ödenmiş, kitle iletişim araçları ile yapılan ikna etme çabasıdır* (Q'guinn vd., 1998: 6).

Ayrıca Türk Dil Kurumu sözlüğü reklamı: *Bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol* olarak tanımlamaktadır(Kocabaş, Elden, 1997: 13-14; Erol, 2006: 8).

Bu tanımlardan hareketle, reklamın bir yatırım enstrümanı olduğu ve işletmenin sunduğu ürün veya hizmete karşı bağlılık yaratma çabasıyla yine işletmeye ürününü tanıtmak amacıyla hizmet ettiği şeklinde özet bir yaklaşımda bulunabiliriz. Amacı ve ürünü ortaya çıkarması bağlamında beklenen etki paralelinde reklamın, tüketim bilinci oluşturu, ürün özelliklerini kısa ve net bir biçimde ifade eden, geniş kitlelere ulaşabilen ve işletmelerin ürün veya markasına özenme/sahip olma hissi oluşturacak öğeleri içeren bir niteliğe sahip olması gerekir.

Bir başka deyişle reklam; belirlenen alıcıya, istenilen mesajı içeren nitelikteki iletiyi, kitle iletişim ortamları aracılığı ile ulaştırmayı hedefler ve bu yönüyle de zaman zaman bir karışıklık olarak halkla ilişkiler alanında değerlendirilir(Gürdal, 2000: 386). Ancak reklam, pazarlamanın kullandığı en temel enstrüman olmasının yanı sıra reklamcılıkta başlı başına bir uygulama sahasıdır. Reklamcılık ve halkla ilişkilerin birbiriyle ilintisi, her iki faaliyetin de kitle iletişim mecralarını kullanarak hedef kitlelerine ulaşmalarını sağlamalarıdır(Asna, 1998: 21).

Firmalar ekonomik piyasada, var olan rakipleri ile içinde buldukları rekabet sürecinde geri kalmamak için reklam faaliyetlerine önem verirler. Tüketiciler ise, ürün ve marka bolluğu karşısında kafalarında oluşan soruları gidermek ve bilgilenecek isterler. Bu noktada reklam aydınlatıcı bir etkiye sahiptir. Gerek firmalar için gerekse tüketiciler için oldukça önemli bir araç olan reklam, işletmeler ile tüketicileri

buluşturan, tüketicinin markanın bilincine varmasını sağlayan önemli bir unsurdur(Serttaş Ertike, 2010:21).

Reklamlar; ürünü, hedef kitleye tanıtır ve pazara sunulan ürünün ya da hizmetin rakipleri arasında ilgi çekmesini ve satın alma eyleminin gerçekleşmesini sağlamayı hedeflemektedir. Reklam aracılığıyla hedef kitle etki altında bırakılıp, hedef kitlenin o ürünü ya da hizmeti satın alması sağlanmaktadır (Dutka, 2002: 30).

Reklamın/Reklamcılığın Tarihsel Gelişimi ve Osmanlı Devletinde Reklam Olgusu

İnsanlar arasında ticarî ilişkilerin başlamasıyla birlikte reklam vurgusunun da ön plana çıktığını ve bunun sonucunda da reklamcılığın başladığını söyleyebiliriz. Reklam İlkçağ uygarlıkları kadar eski bir tarihsel süreç taşımaktadır. Çok eskilerden beri satıcılar mallarını satmak için halka tanıtım yapmak ve seslerini duyurmak için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Kendi mallarını ön plâna çıkarıp diğerlerinden farklı gösterme çabası ile satıcılar büyük çabalar sarf etmişlerdir. Gerek çığırkanlık ile gerek kapı kapı dolaşarak mallarını satmaya çalışan bu insanlar farkında olmadan reklam kavramını fiilî manada harekete geçirmişlerdir.

Gelişen dünya düzeni içerisinde teknolojiye de bağlı kalarak değişen pazarlama yöntemleri, bu değişime paralel olarak kendini geliştirmiştir. Tüketicie ulaşmak manasında bütün teknolojik yöntemleri kullanan reklam sektörü, günümüz dünyasına kadar büyük gelişmeler kat ederek değişmiş ve gelişmiştir.

Bu bağlamda değiş tokuş ilişkilerinin insanlar arasında başlamasıyla ortaya çıkan reklam sektörü insanlık tarihi kadar eskidir demek yanlış olmayacaktır. Babil, Eski Yunan ve Roma dönemi kalıntılarında rastlanan duvar yazıları, papirüsler üzerine yazılmış esir satışları, gladyatör dövüşleri, döneme ait toplumsal duyurular olarak nitelenebilir. Gerçek anlamdaki reklam çalışmalarına yönelik ilk örnekler, Ortaçağ döneminde özellikle Avrupa'da yaşanan teknolojik ve coğrafi keşiflere paralel olarak ortaya çıkmıştır (Elden, Yeygel, 2006: 5-6).

İlk ve Ortaçağ'da reklamcılığın genelde sesli reklamlarla yapıldığı görülmektedir. Sesli reklamcılıkta, kişisel kabiliyet ve maharet büyük rol oynamakta ve hitap gücü iyi olan satıcı, diğer satıcılara nazaran daha fazla başarılı olmaktadır. O dönemde çığırkanlar ve tellallar aracılığıyla yapılan sesli reklamlar, günümüzün radyo reklamcılığının temel taşları olarak kabul edilmektedir (Amil, 2002: 14).

Buna bağlı olarak sesli reklamcılık ve çığırkanlıkla yapılan reklamlar zamanla markalar, semboller, etiketler ve işaretler ile yapılan reklam devrini başlatmıştır. Satılan malları temsil etmek amacıyla duvarların ve kapıların üzerine resimler çizilmeye başlanmıştır. Bu duruma örnek olarak; Roma'da ayakkabıcılar dükkânlarının önüne büyük çizme dekorları yerleştirmiş, balıkçılar yine dükkân önlerine balık asmaya başlamış, kasaplar kapılarına koyun ya da satır resimleri yapmıştır. Bunun yanı sıra 1450 yılında matbaanın icadı ile el ilanları şeklinde reklamlar basılıp dağıtılmaya başlanmıştır. Daha başka örnek olarak, 1480 yılında ilk duvar afişi Londra'da kilise kapısına asılmış, 1525 yılında ise Almanya'da ilk gazete ilanı verilmiştir (Karabağ, 1999: 15).

Aynı zamanda coğrafi keşifler ile birlikte, kolonileşme döneminin başlaması ile insanlar yeni yerler, ham maddeler ve değerli madenler gibi ekonomi ve pazarlama açısından önemli olan şeyler keşfetmiş ve bunun sonucunda da üretimde yeniliklerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bütün bu sebep ve gelişmelere bağlı olarak insanlar mallarını daha uzak bölgelere gönderip oralarda yeni pazar bulma ve kendi

mallarını rekabet ortamı içerisinde satmak için reklama ihtiyaç duymuşlardır(Elden, Yeygel, 2006, 6).

Yine 18. yy' da Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen teknolojiye bağlı olarak artan üretim koşulları ve dolayısıyla ortaya çıkan yüksek rekabet ortamında işletmeler bu rekabet ortamında ayakta durabilmek ve mallarını pazarlayabilmek için reklam faaliyetlerine önem vermişlerdir(Elden, Yeygel, 2006, 7).

Avrupa 15. yy' da matbaayı kullanmaya başladıktan neredeyse 300 yıl gibi uzun bir süre sonra Osmanlı devleti matbaayı kullanmaya başlamıştır. 1727'de Mehmet Çelebi ve oğlu Sait Efendi'nin Paris gezisi sırasında etkilendikleri matbaayı İstanbul'a getirerek bir evin alt katında kurmuş olmaları, devletin bu işi ciddiye almadığının bir göstergesidir. Aslında Osmanlı topraklarına matbaa ve basın gelişi, İspanya'nın 1492'de birliğini kurmasıyla topraklarından kovduğu Yahudilere dönemin padişahı II. Bayezid sayesinde olmuştur. 1492'de II. Bayezid' in gönderdiği gemilerle İstanbul'a kaçmak zorunda kalan Yahudi nüfusu aracılığı ile matbaa da İstanbul'a giriş yapmıştır. Bunu izleyen diğer gayrimüslim gruplar da İstanbul'da matbaanın devamını getirmişlerdir. Bunu diğer Osmanlı eyaletlerinde yaşayan gayrimüslim tebaanın kurduğu matbaalar izlemiştir.

Reklamcılığın önemli bir iş sektörü haline gelmesi uzun yıllar ve uğraşlar sonucunda olmuştur. Avrupa'nın 15. yy' da matbaayı kullanmaya başlamasıyla reklam sektörü eskisine göre oldukça büyük bir ivme kazanarak gelişimini teknoloji eşliğinde daha ileri bir boyuta taşımıştır. Nitekim Türk reklamcılık sektörünün gelişmesine bakıldığında Avrupa'dan oldukça geride kaldığı görülmektedir. Bunların sebebini teknoloji bağlamında verebileceğimiz gibi aynı zamanda dinsel, sosyal gibi çeşitli etkenlerinde etkili olduğunu söylemek gerekir. Bu sebeplere bağlı olarak ülkemiz, Batı'dan matbaayı 300, gazeteyi 250, reklamcılığı da 200 yıl sonra almıştır (Koloğlu, 1999: 16).

Osmanlı'da, Batı'ya göre reklamcılığın daha geç gelişmesinin en önemli sebeplerinden biri, Osmanlı'nın teknolojik açıdan Batı'nın daha gerisinde olmasıdır. Batı'da reklamcılığın gelişmesindeki en önemli araçlardan biri sayılan matbaanın, Osmanlı'ya Batı'dan 300 yıl sonra gelmiş olması, dolayısıyla reklamcılığın da Türkiye'ye daha geç gelmesinin başlıca sebeplerinden birisidir.

Osmanlı İmparatorluğu'na matbaanın gelişinin geç olma sebebi din olarak görülse de tek neden bu değildir. Diğer etkenler arasında kuşkusuz en önemlisi Osmanlı toplumunda kitapları el yazmasıyla kopyalayarak geçimini sağlayan bir grubun varlığıdır. Bu grubun tepkisi de unutulmamalıdır. Bunu sanayi devriminin öncüsü İngiltere'de el tezgâhlarında dokumacılık yaparak geçimini sağlayan işçilerin, ilk dokuma makinesine gösterdikleri tepkiyle aynı kaygılarla yapıldığını düşünebiliriz. Bu tepkiyi makineler yüzünden işsiz kalacağını düşünen işçi sınıfının tepkisi olarak tanımlayabiliriz. Matbaanın gecikmesinin tek nedeni olarak dinin verilemeyeceğine bir başka örnek; tam o yıllarda çıkan büyük bir halk isyanı şeklini alan Patrona Halil isyanıdır. İslam'a uygun yaşamadığı gerekçesiyle isyan eden halkın basimevlerine saldırmayıp sadece yapılan şatafatlı binalara saldırdığı görülmüştür. Gösterilen tepki batıdan gelen teknolojiye karşı değil, Osmanlı'nın o sırada İran'la yaptığı başarısız savaşlardan aldığı maddî kayıpları halkın üzerine yüklediği ağır vergilerle karşılamaya çalışmasından kaynaklanmıştır.

Gerekçe ne olursa olsun bu faktörler bütününün toplumsal gelişim çizgisinde 300 yıllık bir gecikmeye neden olduğu açıktır. Matbaanın kuruluşundan 100 yıl kadar sonra ilk Türkçe-Arapça gazete, Mısır modernleşmesinin öncüsü ve uygulayıcısı

Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından bastırılmıştır. Bu gazeteyi 1830'da Hanya'da yayınlanan Vaka-i Giridiye Gazetesi izlemiştir. İstanbul'da ise Fransız elçiliğinin yayınladığı gazetede Français de Constantiople izlerken 1824'te İzmir'de ise Smyréene le Spectateur Oriental olmuştur. Osmanlı'nın resmî devlet gazetesi olarak çıkacak olan ilk Türk gazetesi ise 1831'de İstanbul'da çıkartılan Takvim-i Vekayi olmuştur. Gazetenin amacı devlet işleriyle ilgili memurları bilgilendirmektir. II. Mahmut'un padişah olduğu bu yıllar, Osmanlı modernleşmesinin ve anayasal düzene geçişin başlangıcı sayılan Tanzimat Fermanı'nın hazırlanışı olan döneme tekabül etmektedir. Osmanlı'da Türkçe başka bir gazeteyi ise, İngiliz vatandaşı bir tüccar olan W.Churcill çıkartmıştır. Bu gazete devlet desteği aldığı için yarı özeldir. Ceride-i Havadis isimli bu gazete Türkleri haberleri gazeteden öğrenmeye alıştıranın yanında, basın ticaretiyle ilgili yan kanalları da açması bakımından faydalı olmuştur (Lewis, 1984: 18). 1860'da Agâh Efendi ve Şinasi ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahvâl'i yayınlarken hemen ardından, 1862'de Şinasi Tasvir-i Efkâr'ı yayınlamıştır (Koloğlu, 1999: 22).

Bunun yanı sıra Türk reklamcılık tarihsel sürecinde, Edham Eldem'in bularak paylaştığı ticarî içerikli el ilanı bilinen en eski reklam kabul edilmektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısına ya da en geç 18. yüzyılın başına ait olduğu sanılan Türkçe ilan Venedik'te basılmıştır. *En ala Altunbaş Tiryak* (baş ağrısından vebaya kadar her derde deva bir macun) için hazırlanmış olan son derece ayrıntılı ve bilimsel nitelikli bir ilandır (Koloğlu, 1999: 22).

Gazete ilanı olarak ilk ticarî ilanlara Tercüman-ı Ahvâl'in 1864 yılı baskılarında rastlamak mümkündür. Bunlardan biri, Yeni Cami avlusunda tabak çanak satan bir mağazanın Ramazan ayı dolayısıyla yeni çeşitler ithal ettiğini duyuran ilandır. İlk resimli ilanlar olarak da zirâî aletler ve demir eşya satan Loton Ciznel müessesesinin peş peşe çıkardığı iki ilan göze çarpmaktadır. İlanların birinde demirden bir bahçe kanepesi, diğerinde ise zirâî bir alet tanıtılmıştır (Avşar, Elden, 2005: 26).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1831-1806 arasında sadece 4 Türkçe gazete basılmışken 1860-1866 arasında bu sayı 17'ye ulaşmıştır. Basında yaşanan bu hareketlilik II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla sona ermiştir. Birçok özgürlüğün kısıtlanmasının yanında basın da bu istibdat döneminde oldukça yara almıştır. Bu rejim İttihat ve Terakki Partisi'nin 1908'de Abdülhamid'i tahttan indirip II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar sürmüştür. 1908-1914 arasında ise İttihat ve Terakki'nin politikaları damgasını vuracaktır. Yine bu dönemin hemen başında ülkede esen özgürlük rüzgârları ve Kanun-i Esasi'nin ilanı ile anayasal düzene geçen Osmanlı Devleti topraklarında 1909 yılına kadar basılan gazete ve dergi sayısı 350' ye yaklaşmıştır (Kabacalı, 2000: 24).

Takvim-i Vekayi'nin resmî, Ceride-i Havadis'in de yarı resmî niteliğe sahip olması sebebiyle, birçok gazeteci Türk basın tarihinin başlangıcı olarak, özel teşebbüsün ürünü olan Tercüman-ı Ahvâl'i kabul etmektedir. Tercüman-ı Ahvâl'in yayınlanması hem gazetecilik, hem de edebiyat ve kültür tarihinin dönüm noktası kabul edilmektedir. Türk gazetecilerinin ustası sayılan Agâh Efendi, hazineinden yardım almadan 21 Ekim 1860 tarihinde Tercüman-ı Ahvâl gazetesini yayımlamaya başlamıştır. Gazetede Şinasi'nin, Ahmet Vefik Paşa'nın ve Namık Kemal'in makaleleri yayınlanmaktaydı. İmzalı ilk başyazı, ilk siyasî eleştiri yazısının yanında, Şinasi'nin *Şâir Evlenmesi* adlı manzum oyunu basın tarihimizin ilk tefrikası olarak Tercüman-ı Ahvâl'de yer almıştır (Topuz, 2003: 15). Yazı zenginliğine ve sayfa düzenine büyük önem verilen gazetede, iç ve dış haberlerin yanı sıra, resmî haberlere, tüzüklere, antlaşmalara,

piyasa-borsa haberlerine ve halkın ilgisini çekecek inceleme yazılarına yer verilmekteydi. Tercüman-ı Ahvâl, yayın hayatına 5 yıl devam etmiş, 11 Mart 1866 tarihinde kapanmıştır.

Gazete çıkarmak isteyenlerin izin almasını düzenleyen 25 Kasım 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi'yle basın özgürlüğüne ilk kısıtlama da getirilmiştir. Gazete çıkarmayı hükümetten alınacak izne bağlayan, hükümete gazete kapatma yetkisi veren bu nizamnameyle Tanzimat döneminde 12 gazete, ya süreli olarak kapatılmış, ya da sürekli olarak yayınlanması yasaklanmıştır.

1878-1908 yılları arasında kısıtlamalar artmıştır. II. Abdülhamid'in bir başka kayda değer yasağı da gazetelerde tahttan indirme, savuşturma, anayasa, özgürlük, vatan, eşitlik, Bosna, Hersek, Girit, Kıbrıs, Makedonya, Yıldız, büyük burun, Murat, istibdat, uluslararası, veliht, cumhuriyet, milletvekilleri, ayan azası, bomba, Mithat Paşa, Kemal Bey, devrim, grev, suikast, ihtilal, anarşi, sosyalizm, dinamit, infilak ve kargaşalık sözcüklerinin kullanılmasını yasaklamasıdır. V. Murat'ın çıkardığı afla sayıları onu aşan gazeteler, II. Abdülhamit'in tahta geçmesiyle Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Türk Gazetesi, İkdam ve Mizan ile sınırlı kalmıştır(İnuğur, 1982: 184).

II. Meşrutiyet Dönemi Reklamcılık Anlayışı ve Döneme Ait Reklam ve Propaganda Örnekleri

Modern anlamda reklamcılığın başlangıcı tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da basınla birlikte olmuştur. Bu dönemden önce çarşı ve pazarlardaki çığırta ve haber yaymaya yarayan tellalları modern anlamdaki reklamcılığa dâhil etmemiz mümkün değildir.

Osmanlıya matbaanın gelişinin gecikmesinin yanında, batı tarzında ticarî yaşamında girişi geç olmuştur. Matbaa Osmanlı'ya gelene kadar Avrupa'da bir basın endüstrisi kurulmuş ve ticarî yaşamdaki yerini almıştır. Aynı şekilde reklamın girişi de gecikmeli olacaktır. Avrupa'da reklamı sağlayan tüketimdir. Osmanlı'da ise endüstri devrimi olmadığı için bu hızlı üretim dönemi yaşanmamıştır, dolayısıyla Avrupa'da yaşandığı gibi bir tüketim olmamış ve haliyle geniş bir tüketici kitlesi oluşmamıştır. İslam dini kapitalizmi kazanç ve zenginlik sağlama olarak onaylarken, zenginliğin dışarıya gösteriş amaçlı sunulmasını hoş görmemiştir. Bunlar da reklamcılığın gelişmesi için çok uygun koşullar değildir. 1838'de İngilizlerle imzalanan ticaret anlaşması ise bu yapının değişiminde başlangıç olacaktır. Sanayi devriminin başladığı ilk ülke olan ve kapitalizmin yerleşkesi sayılan İngiltere, Osmanlı topraklarında ticaret yapma imtiyazını elde edince içerideki tekel kırılmış ve yabancı tüccarlarla yerliler eşit hale gelmiştir. Büyük bir sermaye birikimi ve ürün sahibi olan Avrupalıların önünde bir engel daha vardır; o da Osmanlı halkını tüketim toplumu haline getirmektir. Beyoğlu'nda Avrupalı gibi yaşayan küçük bir gruba hitap etmek onlara yetmeyecektir ve alt sınıflarda da iyi yaşayan bu gösterişli sınıfa bir özenme yaratılmalıdır, ancak o zaman kazanacaklardır(Çakır, 1999: 141).

II. Meşrutiyet'in 1908'de ilanı ile daha önce de sözü edildiği gibi gazete ve dergi sayılarında çok büyük bir artış olması, reklam ve tanıtım macerasını da etkilemiştir. Reklam vermenin ekonomiyi canlandıracağı düşüncesi, ilanların değerini yükseltmiştir. Bu arada gazete ve dergilerde yayınlanan reklamlara aracılık eden firmaların da ortaya çıkışıyla, ilk reklam ajansı kuruluşları da çalışma hayatına dâhil olmuştur. İlk reklam şirketinin kuruluşu da 1909'a tarihlenmektedir. İlanlık isimli bu şirket var olana kadar daha önce düzenli bir iş olarak olmasa da reklamlara aracılık yapan kuruluşlar

olmuştur. Ancak bir gerçekte yadsınamaz ki bu şirket düzenli olarak bu işi yapan ilk firma olmuştur(Koloğlu, 1999: 31).

1908'de ilanlarda da klasik görüntüler değişmeye başlamıştır. Reklam başlıkları kısalmıştır. Reklam başlıkları güzel yazı ustaları, hattatlar tarafından yazılmaya başlanmıştır. İlanlar çerçeveye alınıp kenar süsleri ya da şekiller yapılarak basılmıştır. Firmalar gazete ilanlarıyla satış promosyonlarını duyurmaya başlamışlardır. Bu hızlı süreç 1912 Balkan Savaşları'nın başlamasıyla yine kesintiye uğrayacaktır. Ardından gelen I. Dünya Savaşı ve bu savaştan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti'nin işgali elbette sadece bu sektörü değil, tüm hayatı sekteye uğratmıştır. Mustafa Kemal'in Anadolu'da örgütlediği direniş hareketini halka duyurmak için Sivas'ta çıkarttığı gazetenin dışında basın diyebileceğimiz bir şey kalmamıştır.

1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti yerli üreticiyi özendirmeye ve korumaya dayalı bazı önlemler almıştır. Ulusçuluğu yaygın ve etkili bir politika haline getirmek için reklamları kullanmışlardır. Örneğin 1918'de iç borçlanma için halka tahvil satışı yapılmış bunlar da reklamlarla duyurulmuştur. Konuya ilişkin şarkılar, marşlar yazılmış, ilanlar dağıtılmış, büyük şehirleri afişlerle süslemişler, sokaklara elektrikli aydınlatılmış panolar asılmış, halkın bu tahvillerden aldığını gösteren filmler çekilmiş, tütün ve sigara paketlerine küçük etiketler konulmuştur (Toprak, 1979: 224). 1909'da Musavver Osmanlı Fransız Tacir Gazetesi, Reklam Gazetesi, 1911'de çıkartılan Şark gazetesi olmak üzere ilk reklam gazeteleri de yayın hayatına dâhil olmuştur. Yine bu dönemde el ilanları ve duvarlara afiş reklamları da sıkça kullanılmıştır (Çelik, 2009: 176).

Meşrutiyet Dönemi reklamcılığında bir başka fark ise kadın figürünün yayınlara ve reklamlara dâhil olmasıdır. Fransızca yayınlanan bir gazetede 1867'de elektrikli diş fırçası hakkında bilgi veren bir reklamda kadın resmi kullanılmıştır. Meşrutiyet Dönemi'nde esen özgürlük ve ulusçu rüzgârlar savaş döneminin başlamasıyla sona ermiş İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yöneticileri I. Dünya Savaşı sonunda ülkeden kaçmış ya da sürgün edilmişlerdir.

İttihat ve Terakki Fırkası yönetimi, kendileri hakkında yer alan haberleri yakından takip etmekteydi. Meşrutiyet'in ilanının ilk günlerinde bazı muhalif gazetelerde kendileri hakkında yayınlanan asılsız haberleri, cemiyete yakınlığıyla bilinen *Tanin Gazetesi'nde* tezkip etmekteydiler. Bu haberlerden biri Tan Gazetesi'nde yer almaktaydı. Tan Gazetesi'nin 25 Ağustos 1908 tarihli sayısında, İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerinden Cemal ve Necip beylerin padişahla görüştüklerine dair bir haberin yayınlanması üzerine, cemiyet böyle bir görüşmenin gerçekleşmediğine dair Tanin'de bir tezkip yazısı yayınladı. Bu yazıda, söz konusu iki kişinin padişahla görüşmediği vurgulanmakta, böyle bir ifadenin cemiyetin oluşturduğu esasa aykırı olduğu belirtilmekteydi (Tanin, Nr. 9, 13 Recep 1326 (11 Ağustos 1908)).

Konya'da Meşrutiyet'in ilanından sonra yayınlanmaya başlanan Anadolu gazetesi, İttihat ve Terakki Fırkası'nın açıkça propagandasını yapmakta, cemiyete ait haberlere yer vermekteydi. İttihat ve Terakki Fırkası'nın Orta Anadolu'da, çalışmalarını daha iyi anlatmak istediği gazetenin ikinci sayısında açıkça görülmektedir. Haftada üç defa yayınlanan gazetenin Meşrutiyet ve cemiyet taraftarı olduğu açıkça belirtilmekteydi. Cemiyetin Edirne şubesi yönetim kurulu üyelerinden Kaymakam Galip Bey'in Konya'yı ziyaretinden övgüyle bahsedilmesi cemiyetin propagandası bakımından örnek gösterilebilir (Anadolu, Nr. 2, 2 Ağustos 1324 (19 Ağustos 1908)).

Bundan başka Gazete reklamları sadece fırka üzerine bulunmayıp, 19. yy'ın önemli şahsiyetleri hakkında bazı haberlere de yer vermekteydi. Gazetenin yedinci sayısında büyük puntolarla *Türk'ün en büyük vatanperveri Mithat Paşa* başlığı atılmış,

başlığın üstünde de Mithat Paşa'nın resmine yer verilmişti. Yine gazetenin dokuzuncu sayısında *Edib-i azam merhum Namık Kemal Bey* büyük punto ile yazılmış, yazının üstünde de Namık Kemal Bey'in resmi konulmuştu (Necm-i Terakki, Nr.7, 28 Ramazan 1326 (24 Ekim 1908). Meşrutiyet'in birinci yıl dönümüne ait sayısında birinci sayfadan büyük puntolarla Yaşasın Padişahımız, Yaşasın Hürriyet, Yaşasın 10 Temmuz ifadesini kullanmıştır. Bu kelimeler, gazetenin çizgisini göstermesi, bunu da heyecanlı bir şekilde yansıtması bakımından dikkate değer örnekler arasında sayılabilir. Yine Meşrutiyet'in ikinci yıl dönümünde Afitab gazetesinde hürriyet ve eşitlik kavramlarına vurgu yapılmaktaydı. Altmışıncı sayısının ilk sayfasında *Yaşasın Hürriyet, Yaşasın Musavat* başlığı altında hürriyet ve eşitlik kavramları üzerinde durulmaktaydı (Afitab, Nr.60-61, 18 Recep 1328 (26 Temmuz 1910).

Meşrutiyet dönemi yayınlanan gazetelerin ilk günlerdeki heyecanlı ve tarafgir yazıları bir süre sonra durulmaya başlamıştır. Bu durumun, Balkan savaşları sırasında bir canlanmaya dönüştüğü gözlenmektedir. Savaş nedeniyle bu dönemde çıkan gazetelerin daha fazla propaganda içeren, halkı kahramanlığa teşvik edici sütunlara yer vermeleri, Meşrutiyet'in ilk günlerine bakıldığında hemen dikkati çekmektedir. Gazetelere verilen isimler de bu düşünceyi doğrular niteliktedir (Ateş, Nr. 1, 15 Mart 1911). Balkan Savaşları'nın zor günlerinde Peyam'ın ilk sayısında *Türkiye Uyan, Türkiye Uyan* başlığı altında yer alan yazıda zor günlerde halkın birlik beraberlik içinde bulunması gerektiği, topyekûn bir seferberliğin vatan için gerekli olduğu vurgulanmaktaydı (Peyam, Nr.1, 21 Zilkade 1331 (22 Ekim 1913).

1908-1909 Tanin Gazetesi Örneği

Literatür taraması kısmında ayrıntılı olarak belirtildiği üzere, 1908-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanının verdiği özgürlük ortamı, basın hayatına da yansımış ve 1909 yılına kadar basılan gazete ve dergi sayısı 350'yi bulmuştur. Bu çalışmada, belirtilen dönemde hükûmet yanlısı bir yayın çizgisine sahip olduğu bilinen ve II. Meşrutiyet Dönemi başında yayın hayatına başlamış olan *Tanin Gazetesi* örneklem olarak alınmış ve dönemin işletmelerinin hükûmet yanlısı çizgisi ile tanınan bu gazetede verdikleri reklam ve tanıtım faaliyetleri analiz edilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, 24 Temmuz 1908 tarihinde, yayın hayatına başlamış ve ilk baskısını 1 Ağustos 1908'de yapmıştır. *Tanin Gazetesi*, uğradığı kesintilere rağmen yayın hayatına 1947'ye kadar devam etmiş ve özellikle incelenen 1908-1909 yılları arasında hükûmetin görüşlerini yansıtan bir yayın organı işlevi görmüştür (Koloğlu, 1987: 90; Topuz, 1973: 59-60; Emiroğlu, 1999: 105; Dağlar, 2008: 151-159).

Çalışmada belirtilen dönem içerisinde seçilen gazetede, toplam 585 reklam ve tanıtım faaliyeti incelenmiştir. Seçilen bu faaliyetler, genel eğilimi yansıtması açısından tesadüfi örnekleme yöntemi ile ayın belli günlerinde-başı, ortası ve sonu-derlenmiştir. Bu süreçte, İzmir Pirıştina Kent Kütüphanesi'nin ulusal süreli yayınlar arşivinden, 1908 ve 1909 yıllarını kapsayan tarihlere ait gazete baskılarındaki 585 reklama ilişkin 800 adet fotoğraf çekilerek geniş kapsamlı bir arşiv oluşturulmuştur. Bu arşiv içerisinde, analiz etmek üzere çözünürlüğü en iyi olan fotoğraflar seçilmiştir. Gazete Harf Devrimi öncesinde çıkan yayın organlarından biri olduğu için, Osmanlıca yazılı olan bu metinler, öncelikle Osmanlıca'dan günümüz Türkçesi'ne çevrilmiştir.

Yine çalışma, reklam ve tanıtım faaliyetleri kültür-sanat ve eğitim, sağlık sektörü, hazır giyim ve manifatura, makine ve teçhizat, gıda sektörü, kozmetik, emlak, kurumsal tanıtım ve duyurular, banka, alkol-tütün ve son olarak da turizm ve eğlence

başlıkları altında niceliksel olarak kategorize edilmiştir. Diğer taraftan, ilgili faaliyetleri gazetede tanıtmak isteyen ve reklam veren işletmelerin millî olup olmadıkları, belirlenen çeşitli kriterlere ilişkin bilgiler-işletme adının ve/veya işletme sahibinin yabancı olup olmaması, ürünün Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde üretilip üretilmemesi gibi-taranarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın çerçevesini çizdiği tarihsel döneme ilişkin izleri yansıtmak amacıyla, sadece 1908 ve 1909 yıllarına ait bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda *Tanin Gazetesi'nde* 1908-1909 yıllarında yayınlanmış olan reklamlara ilişkin yapılan analiz *Tablo 1* de gösterilmektedir. (Daha detaylı reklam analiz tablosu ekler kısmında verilmiştir.)

Tablo 1: 1908-1909(Kasım-Aralık) Yıllarında *Tanin Gazetesi'nde* Yayınlanan Reklamların Analizi

Reklam Türleri	1908	1909	Toplam	Yüzde (%)	Millî İşletme Sayısı
Kültür-Sanat ve Eğitim	99	106	205	35	- ²
Hazır Giyim ve Manifatura	46	47	93	15	7
Sağlık İlaç ve Doktor İlanları	24	105	129	22	6
Makine ve Teçhizat Satış	3	44	47	8	-
Gıda (çikolata ve hububat)	3	28	31	5	-
Kozmetik	-	20	20	3	3
Kurumsal tanıtım ve duyuru	9	5	14	2	- ³
Emlak	5	14	19	3	19
Banka	3	8	11	1,8	-
Turizm ve Eğlence (Piyango)	-	5	5	0,85	1
Alkol ve Tütün	-	11	11	1,88	1
Toplam	192	393	585	100	37

Kaynak: 1908-1909 Tanin Gazetesi

Tablo 1'de görüldüğü üzere, 1908 yılında incelenen 192 adet reklam ve tanıtım faaliyetinin, 99'u kültür-sanat ve eğitim alanındadır. 1908 Ağustos ayında ilk sayısını yayınlayan *Tanin Gazetesi'nin* ilk yılında incelenen reklam ve tanıtım faaliyetinde, çok sayıda kitap ve kitapçı duyurusu bulunmaktadır. Kitap ilanlarında, sanatsal bir yaklaşımla büyük ve süslü bir yazı üslûbu kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, reklamın tanıttığı mal veya hizmete ilişkin özellikleri dikkate alarak verilmeye çalışıldığını, diğer bir ifade ile içeriği ile bağlantılı şekilde oluşturulduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Küçük ilanlarda ise ders verenler ve ders verdikleri konular yer almıştır. Verilen derslerin birçoğu yabancı dil üzerinedir; bunlar içerisinde özellikle Fransızca yaygındır. Ders veren hocalar da yabancı ya da gayrimüslim tebaadandır. Yine bu kapsamdaki reklam ve tanıtım faaliyetleri arasında, sıklıkla müzik aletleri satan bir dükkân ilanı da o yılın gazetesinin reklam sayfasında sıkça yer almıştır.

² Analiz edilen kültür, sanat ve eğitim faaliyetleri, kurumsal düzeyde bir işletme tarafından değil, genel olarak bireysel düzeyde tanıtım faaliyetlerini veya kar amacı gütmeyen diğer kuruluşların faaliyetlerini kapsadığı için (bir birey tarafından verilen dans veya yabancı dil dersleri gibi), yerli-yabancı analizinin dışında bırakılmıştır.

³ Analiz edilen kurumsal tanıtım ve duyurular, bir işletmenin mal veya hizmetlerinin tanıtımından ziyade, işletmelere ilişkin çeşitli bilgilerinin duyurulduğu (örneğin halka arz duyurusu, ortaklık yapısındaki değişim, şirket devri vb. gibi) faaliyetleri kapsadığı için, yerli-yabancı analizinin dışında bırakılmıştır.

Tanın, Selânik'te çıkartılan bir kadın gazetesi ve Kalem Dergisi'nin ilanını da sık sık yinelemiştir. Kadın Gazetesi'nin çıkartılması ve bunu alınması için ilanla teşvik edilmesi, kadının o yıllarda görünürlüğünü izlemek açısından önemli bir veridir. Diğer taraftan, toplumda okuma yazma bilenlerin oranının düşüklüğü göz önüne alındığında, kültür-sanat ve eğitim alanında çok fazla sayıda reklam olması dikkat çekicidir. Bunun temel sebebinin, reklam azlığından doğan boşluğu giderme ve/ya gazeteyi çıkartanların edebiyat âleminden olması olduğu düşünülmektedir.

Yine aynı dönemin reklam ve tanıtım faaliyetlerinde ikinci sırada, 46 ilanla hazır giyim ve manifatura mağazaları yer almaktadır. İncelenen bu mağazaların genellikle gayrimüslimlere ait olduğu görülmektedir. Aralarında sadece bir tanesi Türkçe isimli olan Gülizar Mağazası'dır; ancak onun da menşei konusunda ismi dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Giyim mağazalarının hepsinde dikkat çekici en önemli nokta, sadece Avrupa mallarının satıldığına vurgulanmasıdır. Osmanlı toplumunda, tekstilde yerli üretimin çok gelişmiş olmaması ve kısmen de Avrupa mallarının daha kaliteli olduğu inancıyla bu tür bir reklam yapılmış olması muhtemeldir.

1908 reklam ve tanıtım faaliyetlerinde basına en çok ilan veren sektörlerden biri de, 24 duyuruyla üçüncü sırada yer alan sağlık sektörüdür. Bu sektörün reklam ve tanıtım faaliyetleri 1909'da oldukça artmış ve sektör ikinci sıraya yerleşmiştir. Muayenehanesi olan doktorun isimlerine bakıldığında, birçoğunun gayrimüslim olduğu görülmektedir. 6 reklamda ise doktorların, Türk hekimler oldukları vurgulanmaktadır. Gayrimüslim hekimlerin ilanlarının hemen hepsinde, Avrupa'da eğitim görmüşlüğü ya da staj yapmışlığı vurgulanarak, Avrupa eğitiminin güvenilir bulunduğu dair bir izlenim verilmektedir. Doktorların uzmanlık alanı, oldukça geniş bir çeşitlilik arz etmektedir. Bu reklamlarda, asabiyeden çocuk hastalıklarına, cildiye ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara kadar geniş bir yelpazede tedavi olanaklarının olduğu tanıtılmaktadır. Bunun yanında bir tane de diş hekimi ilanına rastlanmıştır. Çoğu ilanda doktorun ismi çalışma alanı ve saatleri yer almaktadır. Bazı doktorların ise kısa bir süre için İstanbul'da bulunduğu ve tekrar Avrupa'ya dönecekleri vurgulanarak, zaman kısıtı dolayısıyla müşterilerin acele etmeleri gerektiği duyurulmaktadır. Bir doktor ilanında ise elektriğin, yeni bir teknolojik tedavi aracı olarak kullanıldığının yazılması olmuştur. Elektriğin henüz yaygınlaşmadığı bir ülkede, bunun sağlık sektöründe kullanılması dikkat çekicidir.

Emlak başlığında yer alan reklam ve tanıtım faaliyetleri ise günümüzde inşaat sektörünün yükselişi ile gösterişli hale gelen konut reklamlarından oldukça uzaktır. Bu reklamlar genellikle gazetenin köşesine sıkışmış, oldukça küçük ilanlar şeklindedir. Bu tip ilanlarda en çok ismi geçen Vatan Emlak ofisidir. Bunun dışında takip ve intikal işleri yaptığını söyleyen kimi işletmelere ait ilanlarla çok sık tekrarlanmayan ilanlar mevcuttur. Diğer taraftan, belirtilen dönemce sadece 3 adet Banka reklamına rastlanmıştır. Ziraat Bankasıyla ilgili bu reklamlar sadece tanıtım ve bilgilendirme niteliğinde yapılmıştır. Burada, daha çok şube ağının genişliği, sahip olunan kasa vb. gibi olanaklardan bahsedildiği görülmektedir.

1908 ve 1909 yıllarında gıda sektöründe, bir Fransız hububat firmasına ve 3 adet çikolata firmasına (Nestle, Lucerna (Osmanlıca Luserna) ve Callier) ait reklamlar dışında, herhangi bir tanıtım faaliyeti görülmemiştir. Son olarak, yine 1908'e ait makine ve teçhizat satış başlığı altında incelenen üç reklam da üretime değil yine satışa yönelik reklamlardır. Bu sebeple, incelenen reklamlar göz önüne alındığında, 1908 yılında, tarımsal ya da sanayi üretimine yönelik hiç bir veriye rastlanmamış olduğunu söylemek mümkündür.

Yine gazetede 1909 yılına ait 393 reklam ve tanıtım faaliyeti incelenmiştir. Bunlardan yine en yüksek sayıda olanı, kültür, sanat ve eğitim faaliyetleri olmuştur; bu kategoride döneme ait 106 reklam bulunmaktadır. Bir önceki yıla kıyaslandığında, daha fazla ay taranmış olmasına rağmen 106 reklam ve tanıtım olması alanda gazeteye reklam ve tanıtım vermekte azalma olduğunu göstermektedir. 1908 yılında sadece 24 reklam ve tanıtımı olan sağlık sektöründe, reklam sayısı artmış ve 105 ilana yükselmiştir. Ancak bu yine de gayrimüslim ağırlığını değiştirmemiştir. Bu kategoride çok az sayıda Müslüman Türk doktora ait muayenehane reklamı bulunmaktadır.

1909 yılına, gıda sektörüne ait reklam ve tanıtım faaliyetlerinde, 28 ilan incelenmiştir. Her ne kadar bu kategoride bir artış olsa da, yukarıda ayrıntılı olarak belirtilen hububat ve üç çikolata markasından başka firma reklamına rastlanmamıştır. Yine aynı yıla ait emlak kategorisi, 14 reklam ve tanıtımla devam etmiş ve bu ilanlar bir önceki yıla benzer şekilde küçük ilanlar şeklinde gazetenin köşesinde yer almıştır. Bu yıl, Vatan Emlak hariç profesyonel olmayan küçük ilanlarda olduğu görülmüştür. Bunlardan bir tanesi kiraya vereceği mülkün anahtarının köşedeki bakkaldan alınabileceğini yazarak, çok da profesyonel olmadığını, gösterir niteliktedir. Diğer taraftan, incelenen 8 banka ilanından 2'si yabancı firmaya aitken, 6'sı Ziraat Bankası'na aittir. Yabancı bankalardan biri, Alman Bankası, diğeri de Rus Bankası'dır ve şubelerinin de Avrupa kentlerinde olduğu ilanda belirtilmiştir.

1909 yılına ait reklam ve tanıtım faaliyetlerinde, ürün çeşitliliğinde bir artış olduğu gözlenmektedir. Yeni ürünlerin arasında dikkat çekenlerden biri kozmetik ürünleri olmuştur. Bunlar daha ziyade krem ve pudra reklamlarını içermektedir. Cilt bakımı ve güzelliği adına yapılan ürünlerdir ancak daha ziyade sağlıkla ilişkilendirilmektedir. Satış noktaları daha çok eczanelerdir. Bunlardan yerli olarak göze çarpan Nezahat kremleri ve Pertev⁴ markasıdır. Bunları da üretim olarak sayabilmek çok mümkün görülmemektedir.

1909 yılında, gazetede ilk kez tütün ve alkol reklamı (11 adet) yer almaktadır. Tütün sarma kâğıdı tanıtımı daha net yapılırken, bira reklamı sadece isim olarak geçmekte çok uzun tanıtımlar yapılmamaktadır. Biranın dışında da alkol yoktur; bunlardan biri bir Fransız markası, diğeri ise İstanbul Feriköy'de üretilen Bomonti birasıdır. Son olarak incelenen reklamlardan 5 tanesinin turizm ve eğlence kategorisinde olmuştur. Burada Avrupa'ya İstanbul'dan yapılacak gemi turunun ilanı yer almaktadır. Diğer üç tanesi de bir piyango oyununun eşya çekilişine ait yapılan listenin ilanlarıdır. 1909'da menşei belli olmasa da tur reklamının olması da ilginç ve dikkat çekici bir ilandır.

Makine ve teçhizat ilanlarında en sık rastlanan ürün İngiliz tankı (hava gazı üreten bir makinedir), Osmanlı silah deposundan ucuza silah alınabileceğine dair ilanlardır. Bu durum, o dönemde silahın serbestçe alınıp satılan bir ürün halinde olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Bunun yanında yine yabancılara ait olan dürbün, çorap makinesi ve matbaa kiralama ilanları da gazetede yer almaktadır. Kurumsal tanıtım başlığında toplanılan ilanlar, genellikle duyuru niteliğinde olmuştur; ya şirket ortakları ayrılmış ya başka birileri şirketten hisse almış türünden bilgilendirme ilanlarıdır. Bir önceki yıla benzer şekilde, incelenen firmaların çoğunluğu Gayrimüslimlere ait olup, tabloda belirtildiği üzere giyimde 7, sağlıkta 6, kozmetikte 3 ve tütünde 1 firmanın ismine bakılarak, Türklere ait olduğu düşünülmektedir.

⁴ Pertev Eczanesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. www.e-kutuphane.teb.org.tr.

Gazetenin içerik bakımından baya ilgi çekici olduğu yukarıda verilen bilgilerden de açıkça anlaşılmaktadır. 1908-1909 yıllarını kapsayan *Tanin Gazetesi'nde* dönemin ticari manada ithalat veya ihracat yapılan mallarını görebilmek adına yararlı bilgiler mevcuttur. Ekler kısmında verilen tablonun içeriğine bakıldığında hangi reklam türünden ve reklam menşeiinden ne kadar olduğu bilgisi çıkarılabilir.

Sonuç

Reklam; etkilendiği ve etkilediği toplumsal çevre içerisinde, gerek ekonomik gerekse siyasal yapılar kapsamında soyut ve somut olan bütün unsurların neticesidir. Kitlesele üretimini yazı kültürünün gelişmesi ve endüstri alanında yapılan devrimler ile birlikte yaygınlaşmasıyla beraber tüketim ihtiyacı artmıştır. Aynı zamanda oluşan bu tüketim ihtiyacına paralel olarak reklamcılığın gelişimi de hızlanmıştır. Matbaanın bulunmasıyla el ilanlarının ve afişlerin yayınlanmaya başlaması, bunun ardından gazete yayımlarının yapılmaya başlanması reklamcılık alanında ilerlemelerin de somut delilleridir. Çünkü el ilanları, afişler ve gazetelerin ticari anlamda kullanılması reklamcılık sektörünün gelişmesine ivme kazandırmıştır. Aynı zamanda hızlı bir değişim içerisinde olan teknolojik gelişmeler ve artan rekabet ortamına bağlı olarak tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarındaki değişimler, reklamcılığı günümüz dünyasında önemli bir olgu haline getirmiştir.

Bu bağlamda bütün bu gelişmelere paralel olarak diyebiliriz ki, yazılı kültürün oluşması, matbaanın bulunup kullanılmaya başlanması ve özellikle de gazetelerin ortaya çıkması reklamcılığın günümüz modern dünyasında şekillenmesini sağlamıştır.

Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de reklamcılık belirli safhaların gerçekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. İlk reklam örneklerini gazete sayfalarında gördüğümüz Türk reklamcılık sektörü Osmanlı devleti döneminde çeşitli gazetelerde kendini göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ne önemli bir miras bırakan Osmanlı Devleti döneminde ilk gazetelerin yayınlanmaya başlamasıyla birlikte reklam örnekleri de gazete sayfalarında kendine yer bulmuştur.

İncelenen gazete reklamlarından çıkarılan sonuçlara bakıldığında, Türk menşeiile çok fazla reklam ürününün olmadığı göze çarpmaktadır. Konumuzun temelini de oluşturan *1908-1909 Tanin Gazetesi'nin* incelenen sayılarında da bunu görmek mümkündür.

Birçok ürün reklamına yer verilen gazete de özellikle yabancı marka ürünlerin sayfalarda yer alması ayrıca dikkat çeken konulardan birisidir.

585 reklama ve tanıtım faaliyeti incelenen gazetenin ilgili dönemlerinde birçok ürün tanıtılmıştır. Sağlık, gıda, kozmetik, eğitim, vb. konularda reklam yapan gazete siyasi manada da incelenmesi gereken bir yöne sahiptir.

Çalışmada 1908-1909 yıllarına ait *Tanin Gazetesi* ele alınıp incelenmiş ve dönemin ekonomik anlamda

Günümüzde reklamcılığı; Birçok çalışma alanı ile bir arada planlı ve sistemli bir şekilde yürütülmesi gereken, karmaşık ve kapsamlı bir iletişim süreci olarak tanımlayabiliriz. Günümüz reklam işleri profesyonel ajanslar aracılığı ile birçok çalışma evrelerinden geçirilerek, tüketicinin istek ve ihtiyaçlarıyla örtüşecek reklam türleri ortaya çıkarılmıştır. El ilanlarından profesyonelliğe giden yolda reklam sektörü oldukça büyük yollar kat etmiştir. Özellikle teknoloji ile paralel bir yapı içerisinde seyreden reklam sektörü bu imkânları sonuna kadar kullanmaktadır.

Bu bağlamda reklamcılığın tarihsel gelişimine bakmak, reklamların biçim ve içerik kapsamında geçirdiği evreleri görmek ve genel özellikleri ile bu evreleri anlama açısından oldukça önemlidir.

Kaynak

- Amil, E. (Aralık 2002). Reklam ve Reklamcılık, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S,9, 11-19.
- Asna, A. (1998). Bankacılar İçin Halkla İlişkiler Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Türkiye İş Bankası Vakfı, Ankara, s. 21.
- Avşar, Z. ve Elden, M. (2005). *Reklam ve Reklam Mevzuatı*, Piramit Yayıncılık. Ankara. ss, 468.
- Batı, U. (2012). *Reklamın Dili*, Alfa Yayınları, İstanbul, ss, 341.
- Çakır, H. (1997). Osmanlı Basınında Reklam, Elit Reklamcılık, Ankara, ss, 226.
- Çelik, M. (2009). 1923-1950 yılları Arası Cumhuriyet Dönemi Türk Reklamcılığı Gazete Reklamlarında Kullanılan Mesaj Stratejileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniv. Sosyal Bil. Enst., İzmir, ss, 525.
- Dağlar, O. (2008). II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908), İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:38, İstanbul, 141-159.
- Dutka, S. (2002). *Ölçülür Reklam Sonuçları İçin Reklam Hedeflerini Tanımlamak*, Çev. Haluk Mesci, Reklamcılık Vakfı Yayınları. İstanbul, ss, 116.
- Elden, M. ve Yeygel, S. (2006). *Kurumsal Reklamın Anlattıkları*, Beta Basım, İstanbul, ss, 346.
- Emiroğlu, K. (1999). Anadolu'da Devrim Günleri, II. Meşrutiyet'in İlanı, Ankara, ss, 350.
- Erol, G. (2006). Reklam ve Medya Planlaması, Beta Yayıncılık, İstanbul, 193.
- Fidan, B. (2007). Reklam ve Karikatür, Yazın Matbaacılık, İstanbul, ss, 206.
- Gürdal, S. (2000). Satış Yönetimi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.386.
- İnuğur, M. N. (1982). *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, ss. 368
- Karabağ, A. (1999). *Reklamcılığa Yeni Bakış*, Akba Yayıncılık, İstanbul, ss, 217.
- Kocabaş, F. ve Elden, M. (1997). Reklamcılık, İletişim Yayıncılık, İstanbul, ss, 239.
- Koloğlu, O. (1987). Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, ss, 124.
- (1999). *Reklamcılığımızın İlk Yüzyılı 1840-1940*, Reklamcılık Derneği Yayınları, İstanbul, ss, 336.
- Kocakaya, A. H. (2014). Osmanlı Devleti Dönemi'nde İzlenen Milli İktisat Politikasının İşletmelerin Reklam ve Tanıtım Faaliyetlerine Etkisi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, ss, 56.
- Lewis, B. (1984). Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Kıratlı M., TTK yay,2. Baskı, Ankara.
- Q'quinn, T., Allen, C.T. ve Semenik, R.J. (1998). Advertising, Southwestern Collage Publishing, Ohio.
- Serttaş, E. A. (2010). *Reklam*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Taş, O. ve Şahim T. (1996). Reklamcılık Ve Siyasal Reklamcılık, Aydoğdu Ofset, Ankara.
- Topuz, H. (2003), *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, ss. 470.
- Torlak, Ö., Altunışık, R. ve Özdemir, Ş., (2002). Modern Pazarlama, Değişim Yayınları, İstanbul s.228.

Gazeteler

Afitab, Nr.60-61, 18 Recep 1328 (26 Temmuz 1910,)

Anadolu, Nr. 2, 2 Ağustos 1324 (19 Ağustos 1908).

Ateş, Nr. 1, 15 Mart 1911.

Necm-i Terakki, Nr.7, 28 Ramazan 1326 (24 Ekim 1908)

Peyam, Nr.1, 21 Zilkade 1331 (22 Ekim 1913)

Tanin, Nr. 9, 13 Recep 1326 (11 Ağustos 1908).

<http://www.ekutuphane.teb.org.tr/pdf/eczaci-dasiyayinlari/konya/16.pdf>, Erişim: 18.10.2015.

<http://www.pandora.com.tr/urun/dagmar-olculur-reklam-sonuclari-icin-reklam-hedeflerini-tanimlamak/63751>, Erişim; 16.10. 2015.

EKLER**Ek 1: 1908-1909 Tanin Gazetesi Orijinal Nüshalarından Örnekler**

Korse Reklamı (Foster Diz Bağlı Kadın Korseleri)

LUCCERNA
CHOCOLAT
LE MONDE EN TIEN EN DELECTE

تاریخى عموى

الک سؤدق اوقامد فلطیله دارتسمنده عوی
شیخ موسیو سالیوس طرفینن یازیلان کار
حوسن حسین جاہد تکلیف قلمیله ایلمیله
تدریس ایلنک اوزره ترحم ایلنکده فورمه فورمه
اسر اولکندهور . بو عطف ایلنکده اولن
ایچون اولن ارقه هر عطفه و شیکلی طایفه
ایچنجه حلقه ایچون قاضی کیمیا اولن
قیه ایچنجه . هر کیم عطف اولن ایلنکده
عطف دردی فورمسی ایلنکده . عطف
ایچنجه فورمه ایلنکدهور . شکی عطف
دارتسمندهور . ایچنجه عطف ایلنکده
ایچنجه و ایچنجه عطف ایلنکدهور .
ایچنجه اولن . هر کیم عطف اولن ایلنکدهور .
حسین جاہد

Çikolata Reklamı (Has İsviçre Çikolatası: Mevcud çikolataların en lezizi her yerde arayınız)

اوله رق یکیدن وودد ایتمشدور .
قرمک استمدانندن مکره قرمک استمدانندن اول

قرمه قاورا : شمدی یه قدر موجود اولان قرمه لریک
کافهسته قائمدر جلده طراوت ولطافت خصوصه
ودامجه بختن ایلدر . یوزدهق چیل لکلری
بوروشقلری محو والتها بلری تسکین ایلدر . قرمش
یقلری ازاله ایلدر . بو قرمی بر دفعه استمال
ایدلر بردها واقعه سار .

حسین جاہد

Güzellik Kremi Reklamı (Şimdiye kadar mevcut olan kremlerin en iyisi)

۲۳ نومورلی دائره ددر . تجره جاناً .

ببقده
تورخانه ، دودوکون
کرمینه فد ساید .
پایله بزا فایر شهور پردور .

حسین جاہد

Güzellik Kremi Reklamı (Pertev Kremleri)

EK 2: 1908-1909 Tanin Gazetesi yayımlanan reklamların içerikleri

TARİH	TOPLAM	SEKTÖR DAĞILIMI	AÇIKLAMA
3 TEŞRİN-İ SANİ 1908 (3 KASIM 1908)	5	KÜLTÜR-SANAT ve EĞİTİM: 4 GİYİM-KONFEKSİYON: 1	1. Kültür-Sanat: Muharriri Hüseyin Cahit olan Hayat-ı Muhayyel isimli kitap her gün reklamları yapıyor. Yirmi küçük hikâyeden oluştuğu yazılmış. 2. Kültür-Sanat: Hürriyet Notaları her türlü müzik aletinin piyano ve sair sazların satıldığı bir yer. Şimdiye kadar bestelenen vatan ve hürriyet marşları notaları burada. Şamlı Selim sahibi. 3. Eğitim: Fransızca ticaret dersleri reklamı var. Sonunda Ticaret lisansı diploması veriliyor. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Habren İngiliz mağazası. Hazır ve sipariş üzerine gömlekler, yakaları, tamiri, İngiliz potinleri, şemsiyeleri, boyunbağları bulunur. 5. Kültür-Sanat: Dergi reklamı. Siyasi-Edebi-İçtimai mecmuası.
4 TEŞRİN-İ SANİ 1908	4	KÜLTÜR-SANAT: 2 GİYİM: 1 DİĞER: 1	1. Kültür-Sanat: Muharriri Hüseyin Cahit olan Hayat-ı Muhayyel isimli kitap her gün reklamları yapıyor. Yirmi küçük hikâyeden oluştuğu yazılmış. 2. Kültür-Sanat Vuslat-ı Memnu ufak romanlardan oluşan kitap ilanı. 3. Hazır Giyim Ve Manifatura: Yunan Ticarethanesi. Ucuz fiyatlara kumaş verilir. 6,5 liradan başlayan fiyatlarla. Hepsisi Fransız malıdır. Beyoğlu'nda. (Hem Yunan hem de Fransız malı satıyor Türklükle alakası yok) 4. Diğer: Proje ilanı ya da ihale. Vapur yapmak için firmalara ilan. Ayastefanos projesi için başvuru Galata-ı Umumiyesi
5 TEŞRİN-İ SANİ 1908	5	KÜLTÜR-SANAT: 2 SAĞLIK: 1 GİYİM: 2	1. Kültür-Eğitim Usul-u Geometri kitabı ilanı. Profesörlerce yazılmış. 2. Eğitim: Hadika-i Meşveret Mektebi ilanı. İdadi-rüştü-iptidai. Taksit de yapıyor. 3. Sağlık: Halis Balık yağları. Avrupa'dan gelmiştir. Mühürlü şişelerde satıldığına dair ila. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: İngiliz anonim şirketi kırmızı horoz un reklamı. 5. Hazır Giyim ve Manifatura: Rus tabiiyetinde ticarethane reklamı. Fransız malı montlar, ceketler satıyor.
6 TEŞRİN-İ SANİ 1908	6	KÜLTÜR-EĞİTİM: 5 GİYİM: 1	1. Kültür-Sanat. Küçük hikâyeler kitap reklamı. 2. Eğitim Türkçe aksanı öğreten kitap reklamı. Avrupa'da çok satılmış. Malumat-ı Medine. (Avrupa sürekli örnek verilerek satışta etkili olmaya çalışılmış. Avrupa'da beğenilmek Avrupalı olmak önemli) 3. Kültür-Sanat: Osmanlı Tarihi kitabı reklamı. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Kürkçü başı Salih Efendizade ve Mehmetalı ve kardeşleri. Kürk mağazası reklâmı. 5. Eğitim: Fransız Ticaret Okulu reklâmı. 6. Kültür-Sanat: İstanbul mirası satılıyor ilanı var.
7 TEŞRİN-İ SANİ 1908	7	KÜLTÜR-SANAT: 4 SAĞLIK: 1 GİYİM: 2	1. Kültür-Sanat: Hayat-ı Muhayyelat kitabı ilanı yazarı Hüseyin Cahit.(2.kez) 2. Eğitim: Hadika-i Meşveret Mektebi ilanı. İdadi-rüştü-iptidai. Taksit de yapıyor.(2.kez) 3. Kültür-Sanat: Vuslat-ı Memnu ufak romanlardan oluşan kitap ilanı.(2.kez) muharriri İsmail hikmet 4. Kültür-Sanat: Hürriyet Notaları her türlü müzik aletinin piyano ve sair sazların satıldığı bir yer. Şimdiye kadar bestelenen vatan ve hürriyet marşları notaları burada. Şamlı Selim sahibi. Karakalemle çizim yapılmış notalar müzik aletleri var. (2. kez. çok sık tekrarlanan reklamlardan biri bu) 5. Sağlık: Halis Balık yağları. Avrupa'dan gelmiştir. Mühürlü şişelerde satıldığına dair ilan.(2.kez) 6. Hazır Giyim ve Manifatura: Habren İngiliz mağazası.(2.kez) 7. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz İngiliz şirketi(2.kez)
8 TEŞRİN-İ SANİ 1908	4	KÜLTÜR-SANAT: 3 DİĞER: 1	1. Kültür-Sanat: Hayat-ı Muhayyelat kitabı ilanı yazarı Hüseyin Cahit.(3.kez) 2. Eğitim Türkçe aksanı öğreten kitap reklâmı. Avrupa'da çok satılmış. Malumat-ı Medine.(2.kez)

			<p>3. Kültür-Sanat: İstanbul haritası satılıyor ilanı var.(2.kez)</p> <p>4. Diğer: Meşhur İngiliz mağazasının Galatadaki şubesinin ilanı. Mağazanın adı yok İngiliz mağazası ve şubesi yeterli bulunmuş sanırım.</p>
10 TEŞRİN-İ SANİ 1908	11	<p>GIYİM: 2</p> <p>KÜLTÜR-SANAT: 8</p> <p>HİZMET: 1</p>	<p>1. Kültür-Sanat: Hayat-ı Muhayyelat kitabı ilanı yazarı Hüseyin Cahit.(4.kez)</p> <p>2. Eğitim, Türkçe aksanı öğreten kitap reklâmı. Avrupa'da çok satılmış. Malumat-ı Medine.(3.kez)</p> <p>3. Kültür-Sanat: İstanbul haritası satılıyor ilanı var.(3.kez)</p> <p>4. Hazır Giyim ve Manifatura: Kürkübaşı Salih Efendizade ve Mehmetali ve kardeşleri. Kürk mağazası reklâmı.2.kez) Kalpaklık kuzu derisi de var.</p> <p>5. Kültür-Sanat: Hürriyet Notaları her türlü müzik aletinin piyano ve sair sazların satıldığı bir yer. Şimdiye kadar bestelenen vatan ve hürriyet marşları notaları burada. Şamlı Selim sahibi. Karakalemle çizim yapılmış notalar müzik aletleri var.(3.kez)</p> <p>6. Hizmet: Rus tabiyetinde şirket Fransız malları satıyor ilanı.</p> <p>7. Kültür-Sanat: Hürriyet ve Millet makale kitap ilanı</p> <p>8. Kültür-Sanat: Tarih-i Tabiye İlmî hayvanat kitabı ilanı.</p> <p>9. Kültür-Sanat: Kalem Gazetesi ilanı(çok sık yer alacak bundan sonra) karakalem büyük bir kaf çizilmiş resimli ilan. II. Meşrutiyet döneminin önemli bir mizah dergisi olacak.</p> <p>10. Hazır Giyim ve Manifatura: Hanımlara Parisin son modasından getirilen kıyafetler kumaşlar 6,5 liradan başlayan fiyatlarla veriliyor ilanı.</p> <p>11. Eğitim: Fransız raks hocası muallimi ders veriyor ilanı.</p>
19 TEŞRİN-İ SANİ 1908	4	<p>SAĞLIK: 1</p> <p>GIYİM: 1</p> <p>DİĞER: 1</p> <p>KÜLTÜR-SANAT: 1</p>	<p>1. Sağlık Hizmetlerimiz başlığı altında kasık lastiği reklâmı yapılıyor. Kasık çıkığı olanlara öneriliyor. Resim yok ancak çok sık yinelenen bir reklam ve iyileşen insanların tavsiye ettiği söyleniyor. Yakınlarınıza öneriniz deniyor.</p> <p>2. Hazır Giyim ve Manifatura: Mustafa Şamlı ve Mahdumlarının kumaş reklâmı. Sadece 3 hafta sürecek bir sergi olduğu haber veriliyor. Türk firma olması açısından dikkatimi çekti.</p> <p>3. Diğer: İhracat firması reklâmı istavruz ismi.</p> <p>4. Kültür-Sanat Amatör tiyatro oyunu reklâmı. Kanlı Mahkemeler.</p>
19 TEŞRİN-İ SANİ 1908	9	<p>KÜLTÜR-SANAT: 6</p> <p>GIYİM: 2</p> <p>DİĞER:1</p>	<p>1. Kültür-Sanat: Hayatı muhayyelat kitap.</p> <p>2. Eğitim Telaffuz kitabı.</p> <p>3. Kültür-Sanat: Kalem dergisi.</p> <p>4. Kültür-Sanat: Vuslatı memnune.</p> <p>5. Hazır Giyim ve Manifatura: Hayden ingiliz mağazası sırf İngiliz malları satıyor.</p> <p>6. Diğer Başlık sadece İngiliz mağazası olan bir ilan.</p> <p>7. Kültür-Sanat: Hürriyet millet makalelerden oluşan bir eser 60 pare. Bahçe mecmuası.</p> <p>8. Kültür-Sanat: Mesevveri Bulgaristan: 1878 Berlin antlaşmasıyla ilgili yazıyor.</p> <p>9. Konfeksiyon Linoliyum yer muşambaları hasırlar tül perdeler, pul çantaları (cüzdan) satıyor.</p>
22 TEŞRİN-İ SANİ 1908	4	<p>GIYİM: 1</p> <p>KÜLTÜR-SANAT: 3</p>	<p>1. Kültür-Sanat Hayat-ı Muhayyelat kitabı ilanı yazarı Hüseyin Cahit.(5.kez)</p> <p>2. Kültür-Sanat: Hürriyet Notaları her türlü müzik aletinin piyano ve sair sazların satıldığı bir yer.(4.kez)</p> <p>3.Hazır Giyim ve Manifatura: Mehpere mağazası(çiçekli çerçevede verilen ilan)Sahibi Hakkı Nazmi. Kışlık kıyafetler satıyor. Türk olması dolayısıyla dikkatimi çekti.</p> <p>4. Eğitim: Raks hocası Josef mükemmel ve çabuk dans öğretiyor(Muhtemelen bir öncesinde verilen ilanla aynı ancak burada isim de kullanılmış)</p>
24 TEŞRİN-İ SANİ 1908	8	<p>GIYİM: 2</p> <p>KÜLTÜR-SANAT: 5</p> <p>SAĞLIK: 1</p>	<p>1. Kültür-Sanat: Hayatı muhayyelat kitap.</p> <p>2. Eğitim Telaffuz kitabı.</p> <p>3. Hazır Giyim ve Manifatura: Mehpere mağazası kışlık elbiseler satıyor 6 hafta devam edecek</p> <p>4. Kültür-Sanat: Hürriyet notaları.</p> <p>5. Kültür-Sanat: Sedayı mazlum kitap.</p> <p>6. Sağlık Hizmetlerimiz başlığı altında kasık çıkığı olanlara lastik.</p> <p>7. Hazır Giyim ve Manifatura: Osmanlı Gülizar mağazası İngiliz ve Fransız malları satıyor.</p> <p>8. Sanat Raks muallimi joseph pesalti mükemmel ve çabuk ders öğrenmek isteyenler için.</p>

25 TEŞRİN-İ SANİ 1908	8	GİYİM: 3 KÜLTÜR-SANAT: 2 SAĞLIK: 3	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hazır Giyim ve Manifatura: Hasan İntihap mağazası konfeksiyon malları satıyor ilanı. İsim Türk sahip Türk. 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Kumaş imalathanesi reklâmı. 3. Hazır Giyim ve Manifatura:: Kırmızı Horoz İngiliz şirketi reklâmı(3. Kez) 4. Kültür-Sanat: Tarih-i İslamiye kitabı reklâmı. Bu tarihte doktor ilanları da başlıyor. 5. Sağlık: Tüm hastalıkları elektrik aletiyle tedavi ediyor.(Elektrikten bahsediliyor) 6. Sağlık Pariste eğitim görmüş kulakçı doktor ameliyatta yapabiliyor.(eğitim yerine vurguya dikkat!) 7. Sağlık Hizmetler ilanı daha öncede geçti yine akrabalara kask ağrıları için lastik tavsiye edilmiş.(çok sık tekrar eden ilanlardan) 8. Eğitim Ders verilir ilanlarına bir yenisi daha Fransızca ders verilir ilanı.
5 KANUNİEVV EL 1908 (5 ARALIK 1908)	14	SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 8 GIYİM: 4	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kültür-sanat: Hayatı muhayyele kitap. 2. Sağlık Doktor ilanı. 3. Eğitim Türkçe telaffuz kitabı. 4. Kültür-sanat: Hürriyet notaları müzik için ilan. 5. Hazır Giyim ve Manifatura: Mağaza erkekler ve çocuklar için birinci marka yağmurluklar konfeksiyon vs. 6. Hazır Giyim ve Manifatura: Kürk mağazası ilanı. 7. Eğitim Raks muallimi joseph pesalti mükemmel ve çabuk ders öğrenmek isteyenler için. 8.Kültür-sanat Kadın dergisi. 9. Sağlık Doktor ilanları 10. Kültür-sanat: Vuslatı memnune kitap. 11. Kültür-Sanat: Ermeni mazlumları tiyatro oyunu kitabı. 12. Hazır Giyim ve Manifatura: Yunan ticarethanesi kadınlara gayet mutedil fiyatlarla Fransız kumaşları. 13. Hazır Giyim ve Manifatura: Hayden İngiliz mağazası sırf İngiliz malları satıyor. 14. Kültür-sanat: Kalem dergisi
7 KANUNİEVV EL 1908	7	GIYİM: 4 SAĞLIK: 1 EMLAK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hazır Giyim ve Manifatura: Hüsnü intihab mağazası, kadife ipek kumaşlar satıyor. 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Kadınlara mahsus kışlık kıyafetler satan mağaza 3. Sağlık Doktor Öncüyan. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Enzari umumi vatan malları çorabından fesine kadar kendi mallarımız (Necipler Ticarethanesi) 5. Kültür-Sanat: Kadın gazetesi 6. Hazır Giyim ve Manifatura: Habren İngiliz firması 7. Emlak Osmanlı ticaret şirketi alım satım intikal işleri.
8 KANUNİEVV EL 1908	3	SAĞLIK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1 GIYİM: 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sağlık Hizmetler ilanı daha öncede geçti yine akrabalara kask ağrıları için lastik tavsiye edilmiş.(çok sık tekrar eden ilanlardan) 2. Kültür-Sanat: Kalem Gazetesi ilanı 3. Hazır Giyim ve Manifatura: Kürkçü dükkânı ilanı
12 KANUNİEVV EL 1908	11	GIYİM: 3 KÜLTÜR-SANAT: 7 BANKA: 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hazır Giyim ve Manifatura: Habren meşhur İngiliz mağazası Galata dışında da şubeleri var. Potin, çorap, şemsiye, gömlekler, yakalar ve yanında kürk tamirati da oluyor. (Uzun ilanlar veren bir mağaza) 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Enzari umumi vatan malları çorabından fesine kadar kendi mallarımız (Necipler Ticarethanesi) Burada mekteb-i Sultaniden mezun olup Londra'ya gitmiş ve kadın erkek elbiselerini İngiliz usulü dikeyor. 3. Kültür-Sanat: Sedai mazlum kitap 4. Kültür-Sanat: Tarihi Tabiyye İlmi hayvanat kitabı 5. Eğitim Vuslat-ı memnue kitabı 6. Kültür-Sanat: Tarihi umumiye kitabı 7. Kültür-Sanat: Büyük ber hadis (Kuranla ilgili kitap) İstanbul aboneleri için 20 kuruş Anadolu için 30 kuruş 8. Kültür-Sanat: Kadın dergisi 9. Kültür-Sanat: Kalem dergisi 10. Banka: Ziraat bankasının emniyet sandığı 11. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz meşhur İngiliz firması
14 KANUNİEVV EL 1908	7	KÜLTÜR-SANAT: 2 SAĞLIK: 2 GIYİM: 2 DIĞER: 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eğitim: Türkçe telaffuz kitabı fiyatı 10 kuruş. Avrupa'daki usuller gözetilerek düzenlenmiş bir kitaptır. 2. Diğer: Osmanlı ticaret şirketinin ilanı.

			<p>3. Kültür-Sanat: Ermeni mazlumlari tiyatro kitabı. ` Türk ve Ermeni gardsaşlarımız izlesin diye yazılmış. Fiyatı 3 kuruş.</p> <p>4. Sağlık Osmanlı Muayenehanesi tıbbi cerrahisi</p> <p>5. Hazır Giyim ve Manifatura: Mehpere mağazası</p> <p>6. Hazır Giyim ve Manifatura: Rus tebaasından bir mağaza ilanı sadece kadınlara mahsus kıyafetler. Fransız ve İngiliz malları satıyor. Mösyö Lüterdem tabir olunan ceketler vardır.</p> <p>7. Sağlık: Doktor Uncuyan kulak burun boğaz. Paris'te eğitim almış Fransız hastanesinin karşısında yeri.</p>
KANUNİEVV EL 1908	13	SAĞLIK: 3 KÜLTÜR-SANAT: 4 GIYİM: 4 EMLAK: 1 HİZMET: 1	<p>1. Sağlık: Hizmetler ilanı: Akraba ve dostlarının arasında kasık çıkığından muzdarip olanlar varsa bütün Türkiye'de tavsiye ediliyor bu ürün.</p> <p>2. Hazır Giyim ve Manifatura: Osmanlı Gülizar mağazası. Londra'dan Fransa'dan Saksonyadan her keseye uygun mallar. (Genellikle sürekli Avrupa malları olduğu vurgulanıyor ilanlarda)</p> <p>3. Hizmet: Kiralık mükemmel matbaa Avrupa'nın en son sitemde litoğraf ve tipograf makineleri ve elektrik ve fotoğraf çenköğraf ve mücellet ve motor takımları ve her lisanda harufat (harf) mütenevve (çeşitli olan) matbaayı tavsiye ediyor.</p> <p>4. Kültür-Sanat: Seyahat-ül Kübra kitabı ilanı. İçeriği anlatılmış biraz.</p> <p>5. Kültür-Sanat: Kalem dergisi ilanı</p> <p>6. Hazır Giyim ve Manifatura: Mehpere mağazası ilanı</p> <p>7. Kültür-Sanat: Kadın gazetesi ya da dergisi ilanı</p> <p>8. Hazır Giyim ve Manifatura: Kıyafet satışı ilanı ve Amerikan malı vurgusu yapılıyor.</p> <p>9. Emlak: Osmanlı Ticaret Şirketi alım-satım işi yapıyor.</p> <p>10. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz İngiliz anonim şirketi</p> <p>11. Kültür-Sanat: Şeref Kurbanları tiyatro oyunu</p> <p>12. Sağlık: Doktor ilanı: Cilt tedavisi. Elektrikli aletlerle yapılıyor. Saçtaki ve yüzdeki hastalıkları tedavi ediyor.</p> <p>13. Sağlık: Osmanlı muayenehanesi. Tıbbi cerrahi. İki Türk doktor adı verilmiş. Adresi verilmiş.</p>
22 KANUNİEVV EL 1908	10	KÜLTÜR-SANAT: 3 GIDA: 1 DİĞER: 1 EMLAK: 1 SAĞLIK: 1 GIYİM: 1 BANKA: 1 HİZMET: 1	<p>1. Gıda: Nestle reklâmında Nestlenin sağlık ve kuvvet verdiği yazıyor.</p> <p>2. Sağlık Osmanlı muayene-i Tıbbi Cerrahi doktor isimlerini verdi. Dâhiliye ve asabiyeci-harici ve tenasülü(cinsel yolla bulaşan) çok meşhurlar. Bel soğukluğu, frengi ve rahim. Tedaviyi katı temin ediyor.</p> <p>3. Kültür-Sanat: Kitap ilanı Hayat-ı Ishayyül. Küçük hikâyelerden mürekkeptir. Sadece adres verilmiş.</p> <p>4. Hazır Giyim ve Manifatura: Mehpere mağazasında kış elbiseleri. Adresi verilmiş.</p> <p>5. Banka: Emniyet sandığı Ziraat Bankası Çağaloğlundu. Vadeli hesaptan mücevhere ilanı yapılmış.</p> <p>6. Kültür-Sanat: Şeref Kurbanları tiyatro oyunu. Silistreli Hamdi Bey'in yazdığı eser. (Birinci perdesi Yunan muharebesinden bahsediyor. İkinci perdesi Taşkışladan Tarihi bir oyun ve 5 perdelik. Ve her perdenin konusunu kısaca yazmışlar.)</p> <p>7. Emlak: Osmanlı Ticaret şirketi, alım-satım-intigal işleri yapıyor.</p> <p>8. Diğer Bir Türk firması Fransız firması olmuş bunun haberi ilanı verilmiş.</p> <p>9. Kültür-Sanat: Yine kitap ilanı yazar adı verilmiş.</p> <p>10. Hizmet: İlanlarımız başlığı altında: Köprü üzerinde Washington lambaları. Bürükselde imal edildiği ve diğerlerinden daha ucuz olduğu yazıyor.</p>
23 KANUNİEVV EL 1908	12	KÜLTÜR-SANAT: 7 GIYİM: 2 SAĞLIK: 3	<p>1. Kültür-Sanat: Tarih-i Umumi kitap ilanı</p> <p>2. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz İngiliz Şirketi</p> <p>3. Eğitim Türkçe Telaffuz kitabı ilanı</p> <p>4. Kültür-Sanat: Kadın gazetesi ilanı</p> <p>5. Hazır Giyim ve Manifatura::Rus tebaasından olan konfeksiyon mağazasında kadınlara yönelik indirimin ilanı</p> <p>6. Kültür-Sanat: Hayat-ı Muhayyel Hüseyin cahitin kitabı ilanı</p> <p>7. Kültür-Sanat: Tamim-i Maarif ve İslah-ı Huruf kitap ilanı (harf ıslahından söz ediyor)</p> <p>8. Sağlık Osmanlı muayenehanesi ilanı</p> <p>9. Sağlık Hizmetler ilanı daha öncede geçti yine akrabalara kasık ağrıları için lastik tavsiye edilmiş.(çok sık tekrar eden ilanlardan)</p>

			10. Kültür-Sanat: Tarih-i Tabii Hayvanat kitap 11. Kültür-Sanat: Büyük ber hadis İslam kitabı 12. Sağlık: Dr. Öncüyanın ilanı
24 KANUNİEVV EL 1908	5	KÜLTÜR-SANAT: 5	1. Kültür-Sanat: Tarih-i Umumi kitap ilanı 2. Kültür-Sanat: İslahat-ı Osmaniye Tarihi kitabı 3. Kültür-Sanat: Kalem dergisi ilanı 4. Kültür-Sanat: Tiyatroyla ilgili yazılan bir kitabın ilanı 5. Kültür-Sanat: Ermeni Mazlumları kitabı ilanı yazarı Mehmet İhsan Bey
24 KANUNİEVV EL 1908	14	KÜLTÜR-SANAT: 6 SAĞLIK: 2 GIDA: 1 GIYİM: 1 DİĞER: 1 BANKA: 1 EMLAK: 2	1. Kültür-Sanat: Hayat-ı Muhayyemat kitabı ilanı yazarı Hüseyin Cahit.(6.kez) 2. Eğitim: Türkçe aksanı öğreten kitap reklamı. 3. Kültür-Sanat Tarihi umumiye kitap reklamı. 4. Kültür-Sanat: Gülmek arzu ederseniz bugün neşrolunan Dalkavuk gazetesindeki paşa babam ve bir makale daha onları okuyabilirsiniz! 5. Eğitim: Okul reklâmı. 6. Sağlık: Doktor ilanı(ıdrar yolları hastalıkları ve cinsel yolla bulaşan hastalıkları tedavi ediyor) 7. Gıda: Nestle reklâmı. Latin harflerle yazılmış Nestlenin ismi. 8. Diğer: Osmanlı ticaret şirketi ilanı ancak Fransız uyruklu olduğu belirtilmiş. 9. Banka: Ziraat bankasının reklamı yapılmış. Cari hesaplarla ilgili bilgi verilmiş. & ay vadeli işlemlerle ilgili bilgilendirilmiş ve emniyet sandığı (kasası) ilanı vardı. 10. Kültür-Sanat: Kalem gazetesi ilanı. 11. Emlak: Bakkal dükkânı satılıkır ilanı. 12. Hazır Giyim ve Manifatura: Haydın İngiliz mağazası ilanı. İtimat ve teveccüh kazanmış bütün malları getirmiştir. Konfeksiyona yönelik malları satıyor. 13. Sağlık. Doktor ilanı. Bunda muayene günleri ve saati bildirilmiş. 14. Emlak: Vatan emlak ofisi ilanı. Ev, araba(nasıl bir araba anlamadım) zirai makine satışları ve iş takibi yapılan bir yer.
25 KANUNİEVV EL 1908	5	KÜLTÜR-SANAT: 3 GIYİM: 2	1. Kültür-Sanat: Hayat-ı Muhayyemat kitabı ilanı yazarı Hüseyin Cahit.(7.kez) 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz İngiliz Şirketi 3. Kültür-Sanat Hürriyet makaleleri kitabı ilanı. 4. Kültür-Sanat Tiyatro zor Nikâh oyunun ilanı. 5. Hazır Giyim ve Manifatura: Osmanlı kışlık kıyafet mağazası reklâmı Gülizar mağazası. Emin değilim isim Türkçe ama menşei verilmemiş.
30 KANUNİEVV EL 1908	16	DİĞER: 2 GIYİM: 4 SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 7 GIDA: 1	1. Kültür-Sanat: İslahat-ı Osmaniye Tarihi kitabı ilanı 2. Kültür-Sanat: Kadın Gazetesi ilanı Selanik'te çıkan ilk kadın gazetesi ya da dergisi 3. Kültür-Sanat: Ermeni Mazlumları kitabı ilanı yazarı Mehmet İhsan Bey 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz İngiliz Şirketi 5. Hazır Giyim ve Manifatura: Yine konfeksiyon mağazası reklamı Rus tebaasından ama Fransız malları satıyor. Mağazada indirim var. 6. Hazır Giyim ve Manifatura: Kaliv ve Rusi ve Şürekâsı mağazası elbise satışı var 7. Hazır Giyim ve Manifatura: Necipler Ticarethaneleri kadın erkek konfeksiyon malları satıyor. 8. Kültür-Sanat: Kalem gazetesi ilanı. 9. Sağlık: Hizmetler ilanı daha öncede geçti yine akrabalara kasık ağrıları için lastik tavsiye edilmiş.(çok sık tekrar eden ilanlardan) 10. Diğer Osmanlı ticaret şirketi ilanı ancak Fransız uyruklu olduğu belirtilmiş. 11. Gıda: Nestle reklâmı. Latin harflerle yazılmış Nestlenin ismi. 12. Eğitim Okul ilanı(yine daha önce olan) 13. Kültür-Sanat: Tiyatro oyunu ilanı 14. Diğer Tramvay şirketi hisse senetlerinin satışı ilanı var. 15. Kültür-Sanat: Tamim-i Maarif ve İslah-ı Huruf kitap ilanı (harf islahından söz ediyor) 16. Sağlık Osmanlı muayenehanesi ilanı

4 KANUNİSAN İ 1909 (4 OCAK 1909)	13	GİYİM: 1 SAĞLIK: 3 EMLAK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 8	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Mağaza Hüsni İntihap konfeksiyon en iyi kumaşlar burada, ipekliler vs. 2. Sağlık: Osmanlı muayenehanesi. 3. Sağlık Hizmetlerimiz ilanı kasık lastiği. 4. Sağlık: Doktor ilanları yine aynı isimler. 5. Emlak: Galatasaray pasajında olan bir mağazanın satış ilanı. 6. Kültür-Sanat Şeref kurbanları tiyatro oyunu. 7. Eğitim Makedonya kitabı. 8. Eğitim Kalem dergisinin ilanı. 9. Eğitim Kadın gazetesi Selanik'te çıkartılıyor. 10. Eğitim Sedayı mazlum kitap. 11. Eğitim Haristan arazi kanunuyla alakalı kitap. 12. Eğitim Tarihi umumi. 13. Eğitim Terbiye ahlakiye medeniyye kitabı.
7 KANUNİSAN İ 1909	16	GİYİM: 1 EMLAK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 8 SAĞLIK: 5	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Mağaza Hüsni İntihap konfeksiyon ürünleri satan yer reklamı. En iyi kumaşlar, ipekliler vs. 2. Emlak: Vatan emlak ofisinin ilanı. 3. Kültür-Sanat-Eğitim: Haristan kitap ilanı arazi kanunuyla ilgili bir kitap. 4. Kültür-Sanat: Tarih-i Umumi kitabı ilanı. 5. Kültür-Sanat: Sedayı mazlum kitabı ilanı. 6. Kültür-Sanat: Terbiye ahlakiye medeniyye kitabı ilanı 7. Kültür-Sanat: Kalem dergisi ilanı. 8. Kültür-Sanat: Kadın gazetesi ilanı Selanik'te çıkmaya başlamıştır deniyor 9. Kültür-Sanat: Makedonya kitabı ilanı 10. Kültür-sanat: Şeref kurbanları tiyatro oyunu ilanı. 11. Sağlık: Dr. Frankonun ilanı. 12. Sağlık: Dr. Öncüyanın ilanı. 13. Sağlık: Dr. Egobıyanın ilanı. 14. Sağlık: Osmanlı Muayenehanesi ilanı (yukarıda da geçmişti). 15. Sağlık: Hizmetlerimiz başlığı altında kasık lastiği ilanı. 16. Emlak: Galatasaray pasajında olan bir mağazanın satış ilanı.
7 KANUNİSAN İ 1909	7	GIDA: 1 GIYİM: 1 BANKA: 1 EMLAK: 1 SAĞLIK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2	1. Gıda: Nestle reklâmı(2.kez) Hemen üzerinde Arap Alfabesiyle de yazılmış. 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Osmanlı Gülizar kıyafet mağazası reklâmı(2. Kez) 3. Kültür-sanat: Tarihi Umumi kitabı reklâmı 4. Kültür-sanat: kalem Gazetesi reklâmı 5. BANKA Ziraat bankası ilanı 6. EMLAK Vatan emlak ofisi ilanı 7. SAĞLIK İlaç reklâmı var. Kabızlıktan muzdarip olanlara bu hapı kullansınlar deniyor.
15 KANUNİSAN İ 1909	3	EMLAK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2	1. EMLAK Vatan emlak ofisinin ilanı. 2. EĞİTİM Yine ilk-orta-lise öğrenimi veren okulun ilanı. 3. Kültür-Sanat: Kitap ilanı.
17 KANUNİSAN İ 1909	8	KÜLTÜR-SANAT: 4 SAĞLIK: 1 GIDA: 1 HİZMET: 1 EMLAK: 1	1. Kültür-Sanat: Şive-i Ahvali(?) kitabı ilanı (okunuşundan emin değilim) 2. Kültür-Sanat: Başka bir kitap ilanı. 3. Kültür-Sanat: Harestan kitap ilanı. 4. HİZMET: Matbaa-i hayriyeyi tavsiye eden bir ilan. 5. SAĞLIK Dr. Frasko ilanı. 6. GIDA Nestle ilanı. 7. Kültür-sanat: Şeref kurbanları isimli bir tiyatro oyunun ilanı 8. EMLAK Vatan emlak ofisi her işinizi takip eder ilanı.
22 KANUNİSAN İ 1909	2	SAĞLIK: 1 EMLAK: 1	1. SAĞLIK Doktor Aleksandres sarantis Popodoplos'un ilanı. 2. EMLAK Vatan emlak ofisi ilanı(3.kez gördük)
23 KANUNİSAN İ 1909	3	SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 1	1. SAĞLIK Çocuk doktoru ilanı. Paris'ten geldiği vurgulanmış. 2. SAĞLIK Diş tabibi ilanı. Cenova'dan mezun olmuş. Amerika ve Avrupa'da çok meşhur bir doktor ve bir gün için geliyor. Saat 9-12 arası gelebilirler. 3. Kültür-Sanat: Gurune-i Cedid-i Tarihi kitabının ilanı (yeni asır tarihi(?))
23 KANUNİSAN İ 1909	8	GIDA: 2 SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 4	1. GIDA Lucerna çikolata reklâmı. 2. GIDA Nestle reklâmı. 3. Kültür-Sanat: Şive-i Ahvali kitabı ilanı.

			<p>4. EĞİTİM Muallim ilanı İngilizce Fransızca ve almanca dersleri veriyor.</p> <p>5. Kültür-Sanat: Makedonya kitabı ilanı (yine).</p> <p>6. SAĞLIK Dr. Fraso Her maraz ve çocuk hastalıkları için.</p> <p>7. SAĞLIK. Osmanlı muayenehane-i ve cerrahi Türk doktorlar Salih ve Zeki. İç hastalıkları ve sinir hastalıkları uzmanı.</p> <p>8. EĞİTİM Okul reklâmı ilk-orta-lise daha öncede vardı.</p>
24 KANUNİSAN İ 1909	8	GIDA: 2 SAĞLIK: 2 (Türk Doktoru Notu Düşülmüş) KÜLTÜR-SANAT: 4	<p>1.GIDA Lucerna çikolata ilanı.</p> <p>2.EĞİTİM İngilizce Fransızca muallim ilanı.</p> <p>3.EĞİTİM Makedonya kitabı.</p> <p>4.SAĞLIK Dr. Fraso her maraz ve çocuk hastalıkları için.</p> <p>5.GIDA Nestle çikolatası reklâmı.</p> <p>6.EĞİTİM Şive-i Ahval kitap.</p> <p>7.EĞİTİM Okul reklâmı ilk-orta ve lise olan.</p> <p>8.SAĞLIK Osmanlı Muayenehane ve Cerrahi; Türk doktorları Salih ve Zeki iç hastalıkları sinir hastalıkları uzmanlar.</p>
24 KANUNİSAN İ 1909	2	SAĞLIK: 1 EMLAK: 1	<p>1. SAĞLIK Doktor Aleksander papadopulos.</p> <p>2. EMLAK Vaten Emlak Ofisi ilanı.</p>
25 KANUNİSAN İ 1909	3	SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 1	<p>1. SAĞLIK Paristen geldiği vurgulanan bir çocuk doktoru ilanı.</p> <p>2. Kültür-Sanat: Kitap ilanı Gurune Cedid-i Tarihi (Yeniasır tarihi).</p> <p>3. SAĞLIK Cenovodan mezun olduğu vurgulanan bir diş doktoru ilanı verilmiş. Kendisi Amerika ve Avrupada çok meşhurlmuş ve bir günlüğüne geliyormuş. Kendisini saat 9–12 arasında görevliler.</p>
25 KANUNİSAN İ 1909	2	SAĞLIK: 1 EMLAK: 1	<p>1. SAĞLIK Doktor Aleksandres sarantis Popodoplos'un ilanı (daha öncede çok çıktı).</p> <p>2. EMLAK Vatan emlak ofisi ilanı (daha öncede vardı).</p>
26 KANUNİSAN İ 1909	6	SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 4	<p>1. EĞİTİM Muallim ilanı. İngilizce ve Almanca dersleri veriyor.</p> <p>2. Kültür-Sanat: Seda-i Mazlum kitabı ilanı.</p> <p>3. Kültür-Sanat: Hülase-i Vukuat-ı harbiye: Osmanlı Rus savaşını anlatan kitap ilanı.</p> <p>4. Kültür-Sanat: Yine bir kitap ilanı Şive-i Ahvalı.</p> <p>5. SAĞLIK Yine bir ilaç ilanı var.</p> <p>6.SAĞLIK Dr. Öncüyanın ilanı (daha öncede gördüğümüz isimlerden).</p>
30 KANUNİSAN İ 1909	7	KÜLTÜR-SANAT: 5 DİĞER: 1 GİYİM: 1	<p>1. Kültür-Sanat: Tarihi Umumi kitabı ilanı.</p> <p>2. Kültür-Sanat: Usul-u Mesuliyet-i Vükela (Hukuk kitabı) ilanı.</p> <p>3. Kültür-Sanat: Kitapçı ilanı. Ellerindeki kitapları listelemişler.</p> <p>4. EĞİTİM Bir muallime ilanı. Matmazel... İngilizce, Almanca ve Fransızca dersleri veriyor.</p> <p>5. Kültür-sanat: Hayat-ı Muhayyelat kitabı ilanı yazarı Hüseyin Cahit.(8.kez)Bu kitap sürekli ilanlarda.</p> <p>6. Konfeksiyon Kırmızı Horoz İngiliz şirketi(5.kez)</p> <p>7. Diğer Osmanlı Şirketi Kuvvet anonim şirketi haberi şirketten pay alınmış. Bir tür ticari ilan gibi sanki haber veriliyor diğer şirket ilgililerine.</p>
30 KANUNİSAN İ 1909	4	GIDA: 1 SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 1	<p>1. GIDA Nestle çikolata reklâmı.</p> <p>2. SAĞLIK Fransız kimyagerin yaptığı bir ilaç reklâmı. Ecza depolarından tedarik edilebilir ve zayıf çocuklar için pek faydalı deniyor.</p> <p>3Kültür-Sanat Tarih-i Umumi kitabı ilanı.</p> <p>4. SAĞLIK Doktor ilanları (Dr. Ağviyon).</p>
3 ŞUBAT 1909	2	GIDA: 1 SAĞLIK: 1	<p>1. GIDA Luserna çikolataları ilanı: Halis İsviçre çikolatası. Her yerde arayınız! Denmiş ve bir karakalem resim kullanılmış.</p> <p>2. SAĞLIK Doktor Aleksander Papadopulosun ilanı.</p>
ŞUBAT 1909	3	GİYİM: 1 GIDA: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1	<p>1. Hazır Giyim ve Manifatura:-konfeksiyon Haydın İngiliz mağazası ilanı. Daha önce de geçmişti ismi. Kumaşlar perdelikler satıyor.</p> <p>2. GIDA Luserna çikolatası reklâmı. Luserna adı Latince harflerle yazılmış. Nestle de olduğu gibi.</p> <p>3. EĞİTİM Yine Tarih-i Umumi kitabı. (Pek çok kitap reklâmı yer almakta bu dönemde)</p>
4 ŞUBAT 1909	5	SAĞLIK: 4 HİZMET: 1	<p>1. SAĞLIK Doktor ilanı. Goudron hakkı Ekrem (öksürük ve nefes darlığı uzmanı)</p> <p>2. SAĞLIK Yine doktor ilanı.Bel soğukluğu,frenji gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkların uzmanı)</p>

			3. HİZMET Her keseye elverişli elektrikli aletler kurulum! İsteyenler Mösyö Falçiyoniye müracat etsinler. 4. SAĞLIK Guleten yine ilanda yer almış bu defa şeker hastalıkları için tek çözüm olarak sunulmuş. 5. SAĞLIK Halis Balık yağları (3. Kez gördüm)
ŞUBAT 1909	2	GİYİM: 1 TURİZM EĞLENCE 1	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Habren İngiliz firması(daha önce de vardı) yegane fırsat denilerek mallar ilan ediliyor! Elbise,perde,kravat,danteller,fantezi kumaş, gecelikler...Şıtap edin-hemen gelin! 2. TURİZM-EĞLENCE Bir ilan da balonun birinde düzenlenen piyango çekilişine ilişkin verilmiş. O çekilişte çıkan hediyeler listelenerek duyurulmuş. Vazo, heykel, tütün tabakası, ayna vs.
11 ŞUBAT 1909	3	KÜLTÜR-SANAT: 1 KONFEKSİYON: 1 GIDA: 1	1.EĞİTİM Hayatı muhayyelat kitabı. 2. KONFEKSİYON: İngiliz şirketi Haydın perdelik kumaşlar vs. 3. GIDA Guluten ekmeği ilanı yapılmış sindirimi hazmı kolay deniyor.
11 ŞUBAT 1909	7	GİYİM: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2 GIDA: 1 SAĞLIK: 3	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Hayren İngiliz konfeksiyon mağazası reklamı. 2. Kültür-sanat: Hayatı Muhayyelat kitabı ilanı. 3. Kültür-sanat: Rehber-i Umure-i Beytiyye. 4. GIDA Guluten ekmeği ilanı. 5. SAĞLIK Hizmetlerimiz başlığı altındaki ilanda yine kasık ağrıları için önerilen kasık lastiği ilanı. 6. SAĞLIK Balık yağı ilanı. 7. SAĞLIK Yine doktor ilanları (Bir doktoron aynı sayfada 2 ilanı var biri diğerinden daha koyu yazılmış).
ŞUBAT 1909	3	GIDA: 1 KONFEKSİYON: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1	1. GIDA Luserna çikolataları ilanı: Halis İsviçre çikolatası. Her yerde arayınız! Denmiş ve bir karakalem resim kullanılmış. 2. KONFEKSİYON İngiliz şirketi Haydın perdelik kumaşlar vs. 3. Kültür-sanat: Tarihi umumi kitabı.
ŞUBAT 1909	5	SAĞLIK: 4 HİZMET: 1	1. SAĞLIK Şeker hastaları için tek çözüm guluten ekmeği. 2. SAĞLIK Halis balık yağları. 3. HİZMET Her keseye elverişli elektrikli aletler kuruluyor. İsteyenler Mösyö Falçiyoniye müracaat etsinler. 4. SAĞLIK Bel soğukluğu frengi hastalıkları için doktor ilanı. 5. SAĞLIK Goudron Hakkı ekrem öksürük ve nefes darlığı uzmanı doktoru ilanı.
ŞUBAT 1909	2	GİYİM: 1 EĞLENCE: 1	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Habren İngiliz firması yegâne fırsat elbise perde kravat danteller fantezi kumaş gecelikler şıtap edin hemen gelin diyor. 2. EĞLENCE İlan: Bir baloda çıkan hediyelerin ilanı verilmiş. Vazo heykel tütün tabakası ayna vs.
ŞUBAT 1909	11	KÜLTÜR-SANAT: 5 GIYİM: 1 SAĞLIK: 4 BANKA: 1	1. EĞİTİM Yeni resimli roman mecmuası 3 küçük hikâyeden oluşuyor. Her ay 100 sayfa olacak ve 60 resimden oluşacak bir çizgi roman dergisi. 2. EĞİTİM Tarih-i Umumi. 3. EĞİTİM Hayat-ı Muhayyele. Rehberi Umuru Beytiyye kitabı. 4. EĞİTİM Selahattin Eyyubi kitabı. 5. EĞİTİM Bir hukuk kitabının ilanı. 6. Hazır Giyim ve Manifatura: Beyoğlunda hanımlara mahsus kıyafetler dikildiğini ilan eden bir terzi. 7. SAĞLIK Balık yağları. 8. SAĞLIK Mide ilacı ilanı var fiyatı 6 kuruş. 9. SAĞLIK Dr. Aleksisi Sarantisin ilanı. 10. SAĞLIK Dr. Öncüyan. 11.BANKA Ziraat bankası piyangosu.
ŞUBAT 1909	7	GIDA: 1 SAĞLIK: 3 GIYİM: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2	1. EĞİTİM Tarihi Umumi kitabı. 2. GIDA Lucerna çikolataları. 3. SAĞLIK Balık yağları. 4. SAĞLIK Mide ilacı. 5. EĞİTİM Fransızca ve İngilizce dersleri. 6. SAĞLIK Dr. İlanı sinir hastalıkları tedavisi. 7. Hazır Giyim ve Manifatura: Yegane fırsat haydın İngiliz konfeksiyon mağazası.
13 ŞUBAT 1909	7	GİYİM: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2 GIDA: 1	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Hayren İngiliz konfeksiyon mağazası reklamı. 2. Kültür-sanat: Hayatı Muhayyelat kitabı ilanı.

		SAĞLIK: 3	3. Kültür-sanat: Rehber-i Umure-i Beytiyye. 4. GIDA Guluten ekmeği ilanı. 5. SAĞLIK Hizmetlerimiz başlığı altındaki ilanda yine kasık ağrıları için önerilen kasık lastiği ilanı. 6. SAĞLIK Balık yağı ilanı. 7. SAĞLIK Yine doktor ilanları (Bir doktorun aynı sayfada 2 ilanı var biri diğerinden daha koyu yazılmış).
17 ŞUBAT 1909	6	GIDA: 2 KÜLTÜR-SANAT: 1 SAĞLIK: 1 HİZMET: 2	1 GIDA Lucarna çikolata reklâmı. 2. GIDA Nestle çikolata reklâmı 3. KÜLTÜRSANAT Kitapçı reklâmı. 4. HİZMET İngiliz tankı reklâmı. 5. HİZMET Elektrikli aletler yapılır ilanı. 6. SAĞLIK Dr. Evrobyan, zehirlenme ve idrar yolları hastalıklarına bakıyor ilanı.
22 ŞUBAT 1909	6	GIDA: 1 SAĞLIK: 2 GIYİM: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2	1. GIDA Lucarna çikolata reklâmı 2. SAĞLIK Halis balık yağları 3. Kültür-sanat: Tarihi umumi 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Yegâne fırsat Hayrın İngiliz konf. Mağazası. 5. SAĞLIK Mide ilacı reklâmı 6. EĞİTİM Fransızca ve İngilizce dersleri verilir ilanı.
26 ŞUBAT 1909	14	KÜLTÜR-SANAT: 7 SAĞLIK: 5 GIYİM: 1 BANKA: 1	1. Kültür-sanat: Tarihi umumi kitabı 2. Kültür-sanat: Hayatı muhayyele kitabı 3. Kültür-sanat: Rehbkitaei umur beytiye kitabı 4. Kültür-sanat: Selahattin Eyyübi kitabı 5. Kültür-sanat: Yeni resimli roman mecmuası ilanı. Üç küçük hikâyeden oluşuyor. Her ay yüz sayfa olacak ve altmışa yakın resim olacak(cizgi roman) 6. Kültür-sanat: Faraidül feraez kitabı " hukuk kitabı" ilanı 7. Kültür-sanat: Kitap ilanı Ber eser-i mühim olarak verilmiş. 8.Sağlık Doktor ilanı cinsel hastalıklara bakar. 9. SAĞLIK Doktor Uncuyan'ın ilanı. 10. SAĞLIK Doktor Alexsis sarantis in ilanı. 11. SAĞLIK Mide ilacı ilanı. Şişesi 6 kuruş. 12 şişesi 66 kuruştur. 12. SAĞLIK Halis balık yağları reklâmı. 13. Hazır Giyim ve Manifatura: terzi ilanı. Beyoğlunda hanımlara mahsus kıyafetler dikilir. 14. BANKA Ziraat bankası ilanı.
3 MART 1909	6	ALKOL: 1 EMLAK: 1 DİĞER 1 HİZMET: 1 GIYİM: 2	1. HİZMET Tank reklâmı: Meşhur İngiliz fabrikalarından gelmiş bu tank için karakalem resim de çizilmiş. Havagazıyla ilgili. Makine ilanı eşlik ediyor her türlü zirai makine alet edevat siparişi alınır. 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Maire-i Kebir elbise mağazası: Avrupa'dan kıyafetler getiriyor. 3.ALKOL Bira ilanı. Sen Betu (?) bu firma sahibinden alınmış başkasına verilmiş. Bunun duyurusu yapılıyor. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz konfeksiyon mağazası. Vadeli satışlar yapıyor 8 aydan 24 aya kadar vade yapılıyor. Tahsilat için memurlar görevlendirilmiş kapınıza kadar gelip parayı tahsil ediyorlar. 5.EMLAK Takip işleri yapan bir emlakçının ilanı var. 6.DİĞER Türkiye mağazası boşaltılmış başkasına icara verilecek onun duyurusu yapılıyor.
3 MART 1909	11	GIYİM: 2 SAĞLIK: 3 BANKA: 1 KÜLTÜR-SANAT: 4 EĞİTİM: 1	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Galata'da Karaköy de Tiring kadın ve erkek elbise mağazası. Bu reklamda kadın resmi kullanılmış. Her yaştan çocuklara da kıyafetler bulunduğu yazılıyor. Mağaza sadece Amerikan malları sattığını da övünerek yazmış. 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Maire-i Kebir elbise mağazası. Avrupa'dan kıyafetler getiriyor. 3. EĞİTİM Tarih-i Umumiye kitabı ilanı. 4. EĞİTİM Hayat-ı Muhayyel kitabı ilanı. 5. SAĞLIK Doktor Öncüyan kulak-burun-boğaz ve müzmin ağrılara bakıyor. 6. BANKA Ziraat Bankasının piyango biletleri. 7. EĞİTİM Fransızca ve İngilizce dersleri verilir. 8.EĞİTİM Makedonya kitabının ilanı içeriğe dair bilgilerle verilmiş. Bulgaristan, Yunanistan Rusya'yla ilişkiler ve Kanuni Esasiye ilişkin yakın dönem siyasi tarihini anlatıyor. 9. SAĞLIK Şeker hastalığı için tek çare Guluten ekmeği.

			10. SAĞLIK Dr. Ağviyan idrar yolları hastalıkları uzmanı, enfeksiyonlar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve iktidarsızlık üzerine tedavi ediyor. 11. EĞİTİM Selahattin Eyyübi kitabı ilanı. Not: Gazetede gösterişli yazılarla verilmiş ilanların çoğu kitap ilanı.
4 MART 1909	2	KÜLTÜR-SANAT: 1 SAĞLIK: 1	1. Kültür-Sanat: Tarihi umumi kitabı 2. SAĞLIK Doktor ilanı. Goudron hakkı
4 MART 1909	8	SAĞLIK: 2 HİZMET: 1 EMLAK: 1 ALKOL: 1 DİĞER: 1 GIYİM: 2	1. SAĞLIK Hizmetlerimiz başlığı altında kasık ağrısı için lastik ilanı(çok sık olan ilanlardan) 2. SAĞLIK Şeker hastalığına tek iyi gelen şey guleten ekmeği kullanın reklamı. 3. HİZMET Tank reklamı. Havagazıyla ilgili bir makine. İngiliz tankı meşhur fabrikalardan gelmiş tank deniyor. Resim çizilmiş. Bu firma makine, ziraat makinesi, her alet ve edevat siparişi alınır. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Mairei Kebir elbise mağazası reklamı. Avrupa'dan kıyafetler getiriyor. 5. ALKOL Bira ilanı.Bu sen Betu diye bir firma sahibinden alınmış(bayi olabilir) başkasına verilmiş bunu duyurusu yapılıyor. 6. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz İngiliz anonim şirketi ilanı. 8 aydan 24 aya kadar vade yapıldığı parayı tahsis için memurlar görevlendirildiği ilanda yazılıyor. 7 EMLAK Emlakçı ilanı var. Takip işleri yapılıyor. 8.DİĞER. Türkiye mağazası ilanı var. Bu mağaza başka birilerine icara verilecek onu duyuruyor.
7 MART 1909	3	DİĞER: 1 GIDA: 1 GIYİM: 1	1. DİĞER Şarlı Herber ve mahdumi mağazası reklâmı var. İki ortak ayrılmışlar yenisinin açılışına davet etmiş. 2. GIDA Lucerna çikolataları reklâmı tekrar 3. Hazır Giyim ve Manifatura: Konfeksiyon mağazası reklâmı. İsim yok.
11 MART 1909	10	GIDA: 3 SAĞLIK: 1 EĞİTİM: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2 HİZMET: 1 BANKA: 1 EĞLENCE: 1	1. GIDA Nestle çikolataları reklamı 2. SAĞLIK Doktor Aleksandres sarantis Popodoplos'un ilanı(3.kez) 3. GIDA Lucerna çikolataları reklamı 4. Kültür-sanat: Tarih-i Umumiye kitabı reklamı 5. Kültür-sanat: Hayat-ı Muhayyelat kitabı ilanı 6. GIDA:Hububat çeşitleri reklâmı (çikolata ve guleten hariç gıda reklâmı) Firma Fransız şirketi. Değirmen resmi var, şekil ilginç. Fransızca yazılar var üzerinde. Mamulun kutulanmış olarak geldiği de yazılmış. 7. HİZMET Matbaa reklâmı-Matin matbaası. Düzgün olarak anlamlandırılır. Basılacak işleriniz için ilan verilir. 8. EĞİTİM Muallim ilanı. Ücret Osmanlı lirası olarak alınır. 9. BANKA. Ziraat bankası reklâmı. 10. EĞLENCE Piyango biletleri ilanı. Başlık olarak " dikkat dikkat zengin olmak ister misiniz" cümlesi yazılı
2 NİSAN 1909	8	TÜTÜN: 1 DİĞER: 1 GIDA: 1 SAĞLIK: 2 GIYİM: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1 HİZMET: 1	1. TÜTÜN Sigara kâğıdı değişikliği ilanı. 2. DİĞER 10 adet şirket-i hayriyye hissesi satılık acilen... Efendiye müracaat. 3. GIDA Nestle çikolata. 4. SAĞLIK Dr. Egobiyen. 5. Hazır Giyim ve Manifatura: Ayakkabı reklâmı (Amerikan). 6. EĞİTİM Kadın dergisi. 7. SAĞLIK Dr. Refik ziya çocukların zekâsını geliştirmek için ilaç tavsiye etmiştir. 8. HİZMET Ortaköyde Nebatat meraklılarına çiçek çeşitleri satılık (Bu tarz bir ilan da ilk kez).
11 NİSAN 1909	18	GIDA: 3 HİZMET: 2 SAĞLIK: 3 KOZMETİK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 3 GIYİM: 3 EMLAK: 2 BANKA: 1	1. GIDA Lecerna çikolataları. Dünya kafası çizilmiş çikolata. 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Mağaza. İstifadeli güneş mağazası hiç pişman olmadan veresiye verilir. 3. HİZMET Tank İngiliz tankı. 4.EMLAK Kiralıkhaneye-gayet kullanışlı eve anahtarını bayram furunu bakkalındadır. 5. Hazır Giyim ve Manifatura: The foster diz bağı kadın kermesleri. 6. Kozmetik: Budezin Fransız kimyagerler yaptı. Zayıf saçlara şampuan. 7.BANKA Alman Anonim Şirketi Deustche Orient Bank. 8. Kültür-sanat Tarih-i Umumi.

			<p>9. SAĞLIK Katran Hakkı Ekrem, ilaç, nefes darlığı, öksürük için... Ecnebiler tasdik etti.</p> <p>10. Kültür-sanat ilmi iktisat kitap.</p> <p>11. GIDA Lucerna Çikolataları.</p> <p>12. HİZMET Tank.</p> <p>13.GIDA Nestle Çikolataları.</p> <p>14. Hazır Giyim ve Manifatura: Amerikan Ayakkabıları... Üçgen şeklinde büyük ilan vermiş.</p> <p>15. SAĞLIK dr Aleksandr Popodus.</p> <p>16.Sağlık: hizmetlerimiz kaşık- bağı .</p> <p>17. Kültür-sanat :Sultan Murad'la ilgili kitap.</p> <p>18. EMLAK Kiralık ve Satılık yalı 4 oda 4 salon çamaşırhane, mutfak, çim bahçeleri, ...</p>
24 MAYIS 1909	1	KOZMETİK: 1	1. KOZMETİK Creme Pertev.
30 MAYIS 1909	3	GIYİM: 1 KOZMETİK: 2	1.Hazır Giyim ve Manifatura:: Kırmızı horoz. 2.Kozmetik:Saç için. 3.KOZMETİK Kremler.
2 HAZİRAN 1909	7	KOZMETİK: 2 ALKOL: 1 GIYİM: 2 KÜLTÜR-SANAT: 2	1. Kozmetik: Lizoform ilaç. 2. Hazır Giyim ve Manifatura:: Kırmızı horoz. 3. ALKOL Nektar birası. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Volvaran ayakkabı. 5. Kültür-sanat: Kitap ilanı. 6. Kozmetik: Saçlar için dökülmesine karşı ilaç kadınlar için. 7.EĞİTİM Kalem dergisi.
19 HAZİRAN 1909	1	GIYİM: 1	1.Hazır Giyim ve Manifatura: Valvaver Amerikan ayakkabısı.
20 HAZİRAN 1909	6	GIYİM: 1 SAĞLIK: 1 DİĞER: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2 ALKOL: 1	1.Kültür-Sanat: Kalem dergisinde resim çizilmiş. Bu nefis sayısını okuyun. 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Mayer elbisesi. 3. ALKOL Bomonti birası içiniz ve mukayese ediniz!. 4. EĞİTİM Fransızca özel ders verilir. 5. SAĞLIK Dr. Ko kokolatus (kalp, mide ve asap). 6. DİĞER Satılık arrabe araniyor sağlam olsun.(atın arkasına bağlanan).
2 TEMMUZ 1909	8	SAĞLIK: 2 KÜLTÜR-SANAT: 2 GIYİM: 2 HİZMET: 1 EMLAK: 1	1. SAĞLIK 4 ilaç olan ilan. 2. Kültür-Sanat: Tarihi siyasi kitap. 3. Hazır Giyim ve Manifatura: İlk kez erkek resmi çizimi. Valvavur – Amerika'nın en ala kunduracısı istabin mağazalarında bulunur. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Mayer büyük elbise mağazası, Avrupa'dan kadınlara, Askerlere, çocuklara tavsiye olmuştur. 5. Kültür-sanat: Karikatür haftalık ve aylık resimli roman mecmuaları her yerde arayınız. Not: El çizimi berbat eldiven gibi. 6. EMLAK: Kiralık hane ilanı verilmiş yerini tarif ediyor şunu bunu görüyor diye tarif etmiş. 7. SAĞLIK Sinirlere iyi gelen ilaç. 8. HİZMET Askeri Osmanlı zabıtalara portatif karyola (daha önce Açık reklâmı vardı şimdi çizim de var)
22 TEMMUZ 1909	7	HİZMET: 2 SAĞLIK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2 KOZMETİK: 1 GIYİM: 1	1. Kozmetik: Lizofer şişeleri yeşil ve 100 gr, parmak resmi yok ilan büyük çıkmış. 2.SAĞLIK Dr. Egobiyen ilanı. 3. HİZMET Osmanlı silah deposu. 4. Kültür-sanat: Musik-i Osmaniye. 5. HİZMET: Matbaa ister misiniz? 6. Kültür-s: Kalem öncesi – sonrası. 7. Hazır Giyim ve Manifatura:: Mustafa Şamlı ve mahdumları.
30 TEMMUZ 1909	16	GIYİM: 3 SAĞLIK: 6 KOZMETİK: 1 HİZMET: 3 GIDA: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1 TÜTÜN: 1	1. Hazır Giyim ve Manifatura: Yegâne Fırsat Büyük elbise fabrikası büyük pantolonlar verilmiş. Fiyatı fevkalade tenzil edilmiş. Altında yarım sayfa her kıyafet için fiyat verilmiş. İngiliz ve Amerikan malı olduğu da bildirilmiş. 2. SAĞLIK Spesyalitesi Nassohi diş odontol kullanımı. Latince yazmış. Avrupa'dan diş etlerine iyi gelen cilde güneş yanıklarına İyi gelir. Yüz kremi... diş etleri için, Vücuttaki fazla kıllar için kutusu 5 kuruş. 3. KOZMETİK Yüz ve ciltte güneş ve havadan leke için. 4. Hazır Giyim ve Manifatura:: Kırmızı horoz.

			<p>5. SAĞLIK Dr. Reza Ubur Avrupa'ya gideceği için muayene günleri Cuma – Pazar.</p> <p>6. TÛTÛN: Tütüncülere müjde, iyi sarma kâğıdı.</p> <p>7. GIDA Cailler Çikolata.</p> <p>8. SAĞLIK Dr. Egobiyani.</p> <p>9. Sağlık: Muallim Tabip Asabi Raşit Tahsin Bey. İngiltere ve Fransa'da okumuş.</p> <p>10. Hazır Giyim ve Manifatura: Kadın- Çocuk – erkek için kıyafet satışı indirimin son günleri.</p> <p>11. SAĞLIK Her şey ilacı ilanı.</p> <p>12. Kültür-Sanat: Kitap ilanı.</p> <p>13. HİZMET Silah ilanı.</p> <p>14. HİZMET: Dava vekâleti ve tercüme idarehanesi ilanı.</p> <p>15. SAĞLIK balıkyağları reklâmı daha düzgün yazılmış. Balıkyağı içemeyenlere pertev şurubu.</p> <p>16. HİZMET: matbaa ister misiniz diyor.</p>
2 AĞUSTOS 1909	3	KOZMETİK: 1 GIYİM: 1 HİZMET: 1	<p>1. KOZMETİK İki kadın resmi var. Biri rujlu yüzündeki kırmızı lekeleri alıyor. Kremden önce sonra.</p> <p>2. Hazır Giyim ve Manifatura: Mustafa Şamlı mahdumları. çorap, mendil konsol saatleri, çay takımları.</p> <p>3. HİZMET İngiliz tank ilanı.</p>
2 AĞUSTOS 1909	3	GIYİM: 2 SAĞLIK: 1	<p>1. Hazır Giyim ve Manifatura: Büyük elbise fabrikası büyük pantolonlar verilmiş. Fiyatı fevkalade tenzil edilmiş. Altında yarım sayfa her kıyafet için fiyat verilmiş. İngiliz ve Amerikan malı olduğu da bildirilmiş.</p> <p>2. SAĞLIK Dr. Egobiyani.</p> <p>3. Hazır Giyim ve Manifatura: Yegane Fırsat Mağazası ucuzluk..</p>
AĞUSTOS 1909	2	GIDA: 1 SAĞLIK: 1	<p>1. GIDA Cailler çikolatası.</p> <p>2. SAĞLIK Hizmetlerimizden kasık lastiği.</p>
4 AĞUSTOS 1909	4	HİZMET: 1 SAĞLIK: 1 KOZMETİK: 2	<p>1. HİZMET Matbaa ilanı renkli ister misiniz?</p> <p>2. KOZMETİK Nezafet Pudrası.</p> <p>3. SAĞLIK Balık yağı ilanı.</p> <p>4. KOZMETİK Creme pertev. iki tane kadın kremden öncesi ve krem sonrası karakalemle resmedilmiş. Yüzdeki sivilceler, çiller, eldeki çatlaklar tamamen değişiyor.</p>
11 AĞUSTOS 1909	5	SAĞLIK: 3 GIDA: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1	<p>1. Sağlık Erkek parmağı parmakla gösterenlerin resmi çizilmiş. 1 defa tecrübe ediniz! Latif Yumuşak kokulu her gün ılık su ile birkaç damla kadınlara mahsus diye ama daha önce yazılmıştı. Cilde, çamaşıra zararı yoktur. Kadınlar ılık suya bir kac damla koyun diyor.</p> <p>2. SAĞLIK Dr. Egobiyani.</p> <p>3. SAĞLIK Dr. unciyan.</p> <p>4. GIDA Latin harflerle coiller çikolata reklâmı. Dünyanın en büyük fabrikasından ötekilerin içinde olmayanlar bunda var.</p> <p>5. Din kitabı ilanı.</p>
21 AĞUSTOS 1909	3	HİZMET: 2 SAĞLIK: 1	<p>1. HİZMET İngiliz ve Fransız her türlü makineler.</p> <p>2. SAĞLIK Kaol mide ilacı.</p> <p>3. HİZMET Tank İngiliz.</p>
24 AĞUSTOS 1909	12	HİZMET: 3 SAĞLIK: 2 KOZMETİK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 1 GIYİM: 2 TURİZM: 1 TUTUN VE ALKOL: 2	<p>1. Hazır Giyim ve Manifatura::Kırmızı Horoz.</p> <p>2. Giyim: Korse Foster.</p> <p>3. HİZMET Silah Deposu.</p> <p>4. SAĞLIK Dr. Celaledin.</p> <p>5. Sağlık: Kaol</p> <p>6. EĞİTİM Kitabı-ı ilmi iktisat kitabı.</p> <p>7. HİZMET Matbaa ilanı ister misiniz? (Daha önce tavsiye ediyordu)</p> <p>8. HİZMET Tank İngiliz.</p> <p>9. KOZMETİK Nezafet Pudrası.</p> <p>10. TÛTÛN Tütün içicilere müjde.</p> <p>11. TÛTÛN VE ALKOL Kâğıtları ünlü sarma sigara gelmiş. Nektar birası ilanı.</p> <p>12. Turizm: Tur ilanı verilmemiş 200 Franga birici tur. 275 franga ikinci tur.... Barcelona, Marsilya, Genova, Napoli, Odessa , İzmir, Batum Arasında.</p>

24 AĞUSTOS 1909	5	HİZMET: 1 KOZMETİK: 1 TURİZM: 1 TÜTÜN: 1 ALKOL: 1	1.HİZMET: Havagazı için kullanılan İngiliz Tankı reklamı yazılı ve küçük bir kara kalem çizimle beraber basılmış 2. KOZMETİK Kozmetik ürünü reklamları yer alıyor ve bir pudra reklamı. 3. TURİZİM İzmir-İstanbul-Barcelona'yı kapsayan bir tur reklamı gemiyle seyahat edilecek ancak reklam firmasının uyuşu bilinmiyor. 4. TÜTÜN. Tütün reklamı. Hüseyin Cahit imzalı(ki kendisi gazetecidir haberler yapan bir ismin en iyi sigara kâğıdı diyerek bir reklama imza atması ilginç) 5. ALKOL Nektar birası reklamı
26 AĞUSTOS 1909	4	SAĞLIK: 2 HİZMET: 2	1. SAĞLIK Dr. Ali refet. 2. SAĞLIK Kaol mide ilacı. 3. HİZMET Osmanlı silah deposu. 4. HİZMET Meşhur çorap makinesi.
AĞUSTOS 1909	7	SAĞLIK: 1 KOZMETİK: 2 HİZMET: 4	1 Kozmetik: Büyük harflerle ilk kez İLAN yazıldı. Cilt için bir ilaç öneriyor. Şişeleri yeşil ve 100 gr. dir. İsmi Liz Form. 2. HİZMET Osmanlı silah deposu. 3. Kozmetik: Nezafet pudrası. Tehlikesiz. 4. SAĞLIK Kaol mide ilacı. 5. HİZMET Jena dürbün reklâmı. 6. HİZMET Ekstra mumlar. 7. HİZMET Resimli ilan Osmanlı asker zabıtalara ve seyyar memurlara portatif oturaklar sipariş alınır. Aksaray'da.
30 AĞUSTOS 1909	2	SAĞLIK: 1 KOZMETİK: 1	1. Kozmetik: Pertev kremi. 2. SAĞLIK Dr. Hikmet.
2 EYLÜL 1909	4	HİZMET: 2 GIYİM: 2	1. HİZMET Osmanlı Silah Deposu ucuz silahlar bulunur şeklinde bir reklam ve çok sık yinelenen bir reklam dönem dönem de küçük bir kara kalem tabanca resmi de reklama eşlik etmekte. 2. HİZMET Koal cila reklamı adres belirtilmiş Sultanahmet teki depodan temin edilebilir. 3. Hazır Giyim ve Manifatura: The Foster korse reklamı. Yanında yine karakalem çizimle bir kadın korse içinde resmediliyor. 4. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı Horoz İngiliz şirketi reklamı ne iş yaptığına dair açıklama olmadığı halde sıkça reklamlarda yer alıyor ve bazen gazetede büyük yer kaplayan reklamlar veriyor.
2 EYLÜL 1909	14	KÜLTÜR-SANAT: 4 SAĞLIK: 4 HAZİR GIYİM ve MANİFATURA: 1 HİZMET: 4 BANKA: 1	1. EĞİTİM Tarih-i Siyasi: İngiliz, Fransa, Belçika, İspanya, Portekiz vs. tarihlerini anlatan kitap. 2. EĞİTİM Edebiyat-ı ceddi kitaphanesi. 3. EĞİTİM İlm-i Hukuk kitap ilanı. 4. HİZMET Tank İngiliz makinası. 5. Hazır Giyim ve Manifatura: Korse foster. 6.SAĞLIK-Hizmetlerimiz : Kasık çıkığı için lastik. 7. SAĞLIK Kaol mide ilacı. 8. SAĞLIK Dr. Celaleddin. 9. Kültür-sanat: Osmanlı Musiki cemiyeti konser İlanı. 10. HİZMET Osmanlı Silah deposu. 11. HİZMET mumlar (Ekstra dehrube. Akmaz, is yapmaz, gayet iyi cins) ilk kez mum reklamı gördüm. 12. HİZMET İngiliz ve Fransız makine fabrikası. 13. BANKA Rus Ticarethane bankası. Merkezi umumisi Petersburg. Şubeleri londra paris genova. 14. Sağlık: Sinir hastalığını alan ilaç.
3 EYLÜL 1909	4	SAĞLIK: 3 HİZMET: 1	1. SAĞLIK Mide ilacı (Kıyanezi) tavsiye edildi. 2. HİZMET: Meşhur çorap makinesi 30 çift çıkardı. 3. SAĞLIK Dr. Hikmet Berlin'den mezun. 4. SAĞLIK Dr. Ali Refet çocuk doktoru.
3 EYLÜL 1909	2	HİZMET: 1 KOZMETİK: 1	1. HİZMET İngiliz ve Fransız Makineleri satan bir işletme her tür makine satıyor .çoraptan ziraata kadar her türlü. 2. Kozmetik: Merhem Pertev (tüp resmi çiçekli çerçeve)
4 EYLÜL 1909	15	SAĞLIK: 6 GIYİM: 2 KOZMETİK: 1 KÜLTÜR-SANAT: 2 HİZMET: 4	1. Hazır Giyim ve Manifatura: The foster korseler 14 kuruş sahi (doğru korseler) 2. Hazır Giyim ve Manifatura: Kırmızı horoz İngiliz konfeksiyon mağazası. 3. EĞİTİM Kitap ilanı.

			<p>4. SAĞLIK Kinanazif Bünyesi zayıf olanlara tavsiye edilen ilaç ilanı.</p> <p>5. SAĞLIK Dr. Hikmet cerrah Berlin'de okumuş.</p> <p>6. SAĞLIK Dr. Egobiyani .. İktidarsızlık, idrar yolları enfeksiyonu her şeye bakıyor.</p> <p>7. HİZMET Osmanlı silah deposu .. gayet ucuz silah veriyor. Reklamda karakalem silah çizimi kullanılmıştır.</p> <p>8. SAĞLIK Kaol mide ilacı. her no (her çeşit) Reklamda Latin alfabesi kullanılmış. (Daha önce Nestle çikolataların reklamında da kullanılmıştı.)</p> <p>9. HİZMET Tank Meşhur tank fabrikası İngiliz malı.</p> <p>10. HİZMET Carlzenis askeri dürbünleri ... tek yerde satılıyor. yabancı firma.</p> <p>11. KOZMETİK Nezafet pudrası .. tehlikesiz (eczanelerde ve depolarda) Not: niye tehlikesiz niye eczanelerde anlamadım ?</p> <p>12. HİZMET: Makina ilanı Çorap makinesi 30 çift çorabı çıkarır diyor.</p> <p>13. EĞİTİM Sehbal herşey içinde var olan bir gazete çıkıyor, ilan edilmiş ' Resmi gazetelerin en büyüğü, en güzeli, en zengini' 6 aylık abonelik yarım Osmanlı lirası.</p> <p>14. SAĞLIK Dr. Ali Refet Bey çocuk hastalıkları uzmanı. Nerede okuduğunu yazmamış.</p> <p>15. SAĞLIK Dr. Celaeddin Muhtar cilt uzmanı.</p>
--	--	--	--

Türkiye’de Alternatif Turizm Faaliyetlerinin Gelişen Bir Kolu Olarak Kaplıcalar: Tuzla İçmeler Örneği

Thermal Springs As A Flourishing Pillar Of Alternative Tourism in Turkey: Example Of Tuzla İçmeler

Uğurcan AYİK¹
İstanbul Üniversitesi

Özet

İstanbul ilinin tek kaplıcası olma özelliğini sürdüren Tuzla İçmeler Kaplıcaları tarihi 1300’lü yıllara kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Kaplıcanın özellikle İstanbul gibi gündelik hayatın hızlı olduğu bir kentin tek kaplıcası olması buraya ayrı bir önem katmaktadır. Çalışma Tuzla İçmeler Kaplıcalarının Türkiye turizmindeki payının daha fazla artırılmasına odaklanmaktadır. Bu anlamda Kaplıcaların tanıtılması, coğrafi özelliklerinin ortaya konulup tesislerin daha fazla bilinir kılınması temel amaç olarak belirlenmiştir. Veri olarak ise Tuzla İçmeleri AŞ.’nin yıllar bazında, 2007- 2014, oluşturduğu verilerden yararlanılmıştır. Veriler, var olan 3 ayrı konaklama tesisi için tutulmuş olup, bunun dışında yıllar bazında hem Kaplıca’yı hem de İçmeleri ziyaret eden turist sayısı da veri olarak derlenmiştir. Buna ek olarak değişik mevsimlerde değişen periyotlarla kaplıca ziyaret edilmiş edinilen izlenimler çalışmada kullanılmıştır. Tuzla Kaplıcaları son 2 yıl içerisinde tesis anlamında ciddi bir yapılmaya gitmiştir. *Tuzla İçmeleri Bütünleştirme ve Yeniden Değerlendirme Master Proje* kapsamında 3 ayrı konaklama tesisinde toplamda 400 yataklı lüks otel inşaatları yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Bu nedenle kaplıcalar sayesinde ilerleyen yıllarda İstanbul’a sağlık turizmi kapsamında gelen turist sayısında artışlar olması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Sağlık Turizmi, Şifalı sular, Kaplıca, Tuzla.

Abstract

Continues to be the only thermal springs of İstanbul Tuzla İçmeler Spas has a long history dating back to the year 1300. The thermal spring in İstanbul which has fast everyday life give it an extra importance. The study focuses on further increase of thermal Spring in İçmeler, Tuzla for Turkey's tourism. In this sense, introduction of spas and made them known by revealing their geographical features are the major purposes. Tuzla İçmeleri A.Ş. has been used for years, 2007-2014, in such study collects data. Data is kept on 3 separate accommodations. Also, thermal data was taken as well as the number of tourists who visited them both on. In addition, it has been visited by coupling with different periods, and the impression is used in working in different seasons.

Tuzla İçmeler thermal springs has gone to a serious restructuring in the last two years. 3 in total made 400 separate accommodations, luxury hotel constructions, and continues to be done because of "Tuzla İçmeler the integration and reassessment master project."

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bölümü
e-mail: ugurcanayik@gmail.com

Consequently, are expected to be in spas thanks to the number of tourists coming to İstanbul in the coming years for health.

Key Words: Health Tourism, Healing Waters, Thermal Springs, Tuzla.

Giriş

Şifalı sulardan faydalanma tarihsel serüveni oldukça eski olan bir turizm türüdür. İmkânların kısıtlı olduğu dönemlerde toplumlar çeşitli şifalı bitkiler yahut şifalı gördükleri sularda hastalıklarına çare aramışlardır. Hatta bu şifalı sular kısa sürede toplumların dini yaşamlarına da tesir etmiş, bu sulara dini bir değer de atfedilmiştir. Özellikle Eski Mısır'da, Anadolu'da Hititler zamanında şifalı sulardan faydalanmanın oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Şimşek, 2003, s: 21). İlerleyen zamanlarda Hristiyanlık dininin yaygınlaşmasıyla beraber bu dinin ruha verdiği öneme paralel olarak yıkanmak günah sayılmış, şifalı suların önemi de bu dönemde azalmaya başlamıştır. Birçok Avrupa ülkesinde kirliliği ve pis olmak önemli bir erdem olarak kabul edilmiştir. Anadolu'da ise şifalı suların ve kaplıcaların yaygınlaşması Türklerin bu coğrafyalara gelişleriyle paralellik taşımaktadır. Özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Bizans'tan kalan birçok harap haldeki kaplıca onarılmış ve kullanıma hazır hale getirilmiştir. Cumhuriyet ile beraber de kaplıcalardan bilimsel metotlarla faydalanmanın önemi kavranmış, termal turizm amacına uygun yöntemlerle ve bilinçli bir şekilde yapılar hale gelmiştir. Bu durumda Atatürk'ün bizzat katkısı olmuş, Yalova, Tuzla İçmeleri gibi termal tesisler Atatürk tarafından onarılmış ve defalarca ziyaret edilmiştir (Şimşek, 2003, s: 22-23).

Kentlerdeki yoğun yaşam temposunun getirdiği stres ve buna bağlı olarak oluşan dinlenme ihtiyacı insanların turistik faaliyetlerine geçmişten bugüne yön veren ana etkenlerin başında gelmektedir. Uzunca yıllar boyunca insanlar turizm faaliyetlerini güneş, deniz, kum üçlüsünün sunduğu imkânlar dâhilinde sıcak ülkelerde denize girerek gerçekleştirmişlerdir (İbret, 2007, s: 137 ve Akova, 2000, s: 72). Tarihsel serüveni oldukça eski olan sağlık turizmi, son yıllarda kıyı turizmine ciddi bir alternatif olarak belirmeye başlamıştır. Bu alternatifler ışığında genel olarak insanların strese bağlı oluşan veya fiziksel rahatsızlıklarının tedavisi için şifa araması doğrultusunda seyahate çıkmasını ve bu seyahat sonunda konaklaması sağlık turizminin ana hatlarını oluşturmaktadır. Çalışmanın da konusu olan kaplıca turizmi veya termal turizm bugün sağlık turizminin en fazla rağbet gören uygulama alanlarından biridir. Bünyesinde insanlar için faydalı olan anyon ve katyonlar barındıran sular şifalı su olarak adlandırılmakta, bu tür sularda soğuk maden sularının içme şeklinde faydalanılması yoluyla sindirim sistemi bozuklukları, mide rahatsızlıkları, bağırsak ve böbrek rahatsızlıkları gibi hastalıklara çözüm getiren içten tedavi yöntemi uygulanabilirken, termal sulardan çamur ve sıcak su banyosu şeklinde yapılan- süre olarak 20-21 gün her banyo 10-15 dakika- dıştan tedavi yöntemi de kullanılabilir (Doğanay, 2001, s: 262).

Şifalı suların sınıflandırılması birtakım faktörlere göre değişmektedir. Sıcaklığı 20°C ve daha üstünde olan sular sıcak maden suyu (termal) (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2001) bu sıcaklığın altında bir değere sahip sular ise soğuk maden suyu olarak adlandırılır. Suların hem oluşumu hem de sıcaklığını belirleyen süreç ise birtakım coğrafi oluşumlar sonucu şekillenmektedir. Yeryüzüne yağış olarak düşen atmosfer kaynaklı meteorolojik suların bir kısmı yeraltına süzülükten sonra depo edilirler.

Süreç içerisinde kaya ile temas eden su, erimeler sonucunda hem mineorolojik hem de kimyasal birtakım özellikler kazanmaktadır. Bu sürece ek olarak yerin kendi ısısı ile bu sular birtakım sıcaklık değerlerine ulaşmaktadırlar. Ortalama olarak her 33m'de 1°C ısınan bu sular, bazı durumlarda 15-20m'de 1°C de ısınabilmektedirler. Nihayetinde bu süreç sonunda 20°C sıcaklığa ulaşan sular termal sular olarak adlandırılırken, bu suların mineralli olduğu göz önünde tutularak ayrıca termomineralli sular olarak da adlandırılabilirler (Yüzer, 2014, s: 27). Yerin çatlaklarından veya fay kırıklıklarından yeryüzüne kaynak olarak çıkan ve şifalı su özelliği kazanmış bu suların soğuk veya sıcak olmasını belirleyen etkenler böylece açığa çıkmaktadır. Mevcut kaynak eğer sularını yüzeye yakın bir yerden alıyorsa suları soğuk, buna karşılık daha derinlerden alıyorsa mevcut kaynağın suları sıcak (termal) olmaktadır (Doğanay, 2001, s: 261).

Türkiye'de hem kaplıca turizmi anlamında hem de turizm coğrafyası anlamında birçok çalışma bulunmaktadır. Turizm coğrafyasıyla ilgili çalışmaların birçoğu Türkiye'nin turizm coğrafyasındaki doğal ve beşeri zenginliklerine odaklanmış, ayrıca Türkiye'deki bu doğal zenginliklerin tanıtılmasını hedeflemiştir (Evliyaoğlu, 1996 ve Güngördü, 2003). Tuzla İçmeler Kaplıcaları uzun yıllar boyunca atıl kalmış, bu durum kaplıcaların hem akademik alanda hem de medyada tanınırlığını olumsuz etkilemiştir. Akademik anlamda kaplıcalarla ilgili çalışmalar sınırlı kalmıştır (Yalçın, Özürkan, Çekirge, 2007; Aktaş 1997; Barut, 1993; Gürdal, Başak, & Dermirtaş, 1991)'dir. Varolan diğer çalışmalar ise daha çok mevcut şifalı suyun fiziksel ve kimyasal özelliklerinin araştırılmasına dayanmaktadır (Karagülle, 2003; Özer, 1992). Bu nedenle bu çalışma Türkiye'nin en eski içme sularından olan ve bugün sularının ısıtılması yoluyla kaplıca olarak da faydalanılan Tuzla İçmeler Kaplıcalarının Türkiye turizmine daha fazla hizmet eder hale gelmesi ve tanıtılması amacıyla oluşturulmuştur. Bu açıdan bu çalışma önceki çalışmalardan farklı olarak daha çok tanıtıcı bir özellik taşımaktadır. Bahsedilen amacı gerçekleştirmek için Tuzla İçmeler Kaplıcalarının yıllar bazında derlediği verilerden yararlanılmıştır. Çalışma Tuzla İçmeler Kaplıcalarının tanıtılması üzerine yoğunlaştığı için ilgili veriler ve oluşturulan görseller betimsel düzeyde ifade eder hale getirilmiştir. Ayrıca çeşitli dönemlerde kaplıcalar ziyaret edilerek, devam eden çalışmalar yakından takip edilmiş, kaplıcaların derlediği arşivlerden yararlanılarak kaplıcaların tarihsel önemi çalışmada vurgulanmıştır. Netice itibarıyla tesislerin bulunduğu alanda hızlı bir inşaa faaliyeti devam etmekte, tesislerin çehresi hızla değişmektedir. Business Termal Otel ve Klinik Kaplıca binalarının inşaatı bitmiş ve kullanıma hazır hale getirilmiştir. Business Termal Otel'in açılmasıyla beraber görsel ve yazılı basında görünürlük artmış, Kaplıcalar Tuzla'daki fonksiyonel çeşitliliğe yeni bir ivme kazandırmaya başlamıştır. Böylece hem alternatif turizm faaliyetleri ülkemizde daha fazla tanınır hale gelecek hem de turizmin ülke ekonomisindeki payı artacaktır.

Literatür Özeti

Turizm coğrafyası çalışmaları coğrafya literatüründe geniş bir yere sahiptir. Bu durumda turizme konu olan birçok doğal ve beşeri kaynağın etkisi vardır. Bu alanda ülkemizde öncü olarak niteleyebileceğimiz çalışmaların arasında Özgüç, 2003'den bahsedilebilir. Çalışma turizme konu olabilecek doğal ve beşeri kaynakları geniş bir perspektifinden aktarırken, turizmde temel hususlardan olan çekicilik, ulaşım, konaklama gibi etkenlerin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca özellikle

dünyadaki başlıca turizm alanları kitabın ana hatlarından bir diğerini oluşturmaktadır. Çalışmanın son bölümü ise Türkiye turizmine odaklanmaktadır. Çalışma her ne kadar ders kitabı formatında düzenlenmiş olsa da dünyadaki coğrafi kaynakların turizme etkilerini incelemesi bakımından oldukça değerlidir. Turizm coğrafyası kapsamındaki bir diğer çalışma ise Doğanay, 2001'dir. Çalışma genel olarak Türkiye'deki doğal ve beşeri kaynakların turizmde değerlendirilmesine odaklanırken, daha çok tasviri düzeyde okuyucuya bu kaynakların tanıtılması hedeflenmiştir. Ayrıca Türkiye'de turistik bölgelerin dağılışı, turizmin gelişmesi gibi alt başlıklar okuyucuya Türkiye'de turizmin geçmişten bugüne gelene kadar ne gibi aşamalardan geçtiğini açıklamaktadır.

Turizm coğrafyasının alt dallarından olan kaplıca turizmi ise bugün hakim literatürde alternatif turizm faaliyetleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu tür turizm faaliyetleri kıyı turizmine hem rakip hem de onu tamamlayıcı bir şekilde hızla gelişmektedir. Ülkemizde kaplıca turizmi alanında yapılan çalışmalar genellikle yerel örneklere odaklanmaktadır. Bu yerel örneklerin dışında kaplıca turizminin sorunlarına odaklanan, bu turizm faaliyetinin genel sorunlarını ortaya koyan çalışmalar da azımsanmayacak düzeydedir. Yerele odaklanan çalışmalar arasında sayabileceğimiz (Öcal, 2011) Niğde ilindeki termal kaynaklardan olan Nargöl'ü konu almaktadır. Çalışma daha çok tasviri düzeyde Nargöl'ün tanıtılmasına odaklanırken alanın lokasyon, doğal çevre, termal su özellikleri de çalışma kapsamında tanıtılmaktadır. Ayrıca tesislerin yöre ekonomilerine katkıları incelenmekte, tesislerin tam olarak tamamlanmasıyla yöre halkına istihdam sağlayacağı çalışma kapsamında belirtilmektedir. Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında Nargöl çevresinde ağaçlandırma yapılması, yürüyüş yolunda değişikliklerin yapılması, mevcut inşa edilecek otellerin nitelikli bir hale bürünmesi gibi konulardan bahsedilmektedir. Tanıtıcı düzeydeki çalışmalardan bir diğeri ise İbret, 2007'ye aittir. Çalışma Türkiye'nin termal kaynaklarından olan Çavandur Kaplıcalarını konu almaktadır. Çalışmanın temel perspektifi yeni gelişen bu kaplıcaların tanınırlığını artırmak ve coğrafi zenginliğini ortaya çıkarmaktır. Bunu yaparken kaplıcanın konum, doğal çevre, sularının özellikleri gibi temel başlıklar okuyucuya sunulmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise sularından hem içten hem de dıştan tedavi yöntemlerinde kullanılabilmesinin bir artı olduğundan bahsedilmekte, kaplıca için çok önemli olan alt yapı ve üst yapı faaliyetlerinin nitelikli hale getirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Materyal ve Yöntem

Tuzla İçmeler Kaplıcaları uzun yıllar boyunca atıl kalmasından ötürü birtakım gerileme süreçleri içerisine girmiş, eski önemini yıllar içinde kaybetmiştir. Son yıllarda "Tuzla İçmeleri Bütünleştirme ve Yeniden Değerlendirme Master Proje" kapsamında birtakım iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışma bahsi geçen iyileştirme çalışmalarının görünür kılınması ve kaplıcaların Türkiye turizmindeki payının arttırılmasına yardımcı olmak amacıyla oluşturulmuştur. Bu amacı gerçekleştirirken kaplıcaların tarihi, coğrafi özellikleri, suyunun faydaları gibi özellikleri ön plâna çıkarılmış ve tasviri düzeyde kaplıcalar çalışmada tanıtılmıştır. Çalışmada amaç, kaplıcaların tanıtılması olarak tanımlandığı için ilgili veriler tasviri düzeyde anlam ifade edecek şekilde hazırlanmıştır.

Çalışmada Tuzla İçmeleri A.Ş.'nin yıllar bazında tuttuğu İçmelere (2010-2012) ve kaplıcalara (2010-2013) gelen turist sayıları ile konaklama tesislerine (2007-2014) gelen turist sayıları temel veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca çeşitli dönemlerde Kaplıcalar ve İçmeler ziyaret edilmiş Kaplıcaların sorunları tespit edilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde elde edilen veriler Microsoft Office programları yardımıyla tablolaştırılmış ve betimsel düzeyde anlam ifade eder hale getirilmiştir. Çalışmanın hazırlandığı süre zarfında fiili olarak inşaat çalışmaları devam ettiğinden ötürü çeşitli zamanlarda bu çalışmalar fotoğraflanmıştır. Hali hazırda biten iki tesis bu çalışmada kullanılabilmişken, diğer bir tesis ise inşaat sürecinin bitmemesinden ötürü çalışmada kullanılamamıştır.

Türkiye’de ve Dünyada Termal Turizm

Türkiye Alp- Orojenez kıvrım kuşağında yer alması ve genç oluşumlu bir ülke olması neticesinde birçok tektonik ve volkanik kökenli termal kaynağa sahiptir (Dağistan, 2013, s: 1). Yaklaşık 1000 civarı olan bu termal kaynakların 229 tanesinin tedavi amaçlı kullanılabileceği bilimsel çalışmalarla kanıtlanmıştır. Bu kaynaklarımız daha çok Kuzey Anadolu Fayı ve Doğu Anadolu Fayı ile volkanik bölgelerde yayılmıştır. Özellikle Marmara'nın güneyi, Asıl Ege Bölümü ve Doğu Anadolu'nun bazı kısımları volkanik ve tektonik oluşumlu termal kaynakların dağılışı gösterdiği alanların başında gelir. Bu durumun sonucu olarak Türkiye’de termal turizmin gelişmiş olduğu merkezler de bu bölgelerde yer almıştır (Şekil 1). Türkiye, sahip olduğu 1000 civarı termal (DAĞISTAN, 2013, s: 1) ve 2000 şifalı su kaynağıyla (Doğanay, 2001, s: 261 ve Ülker, 1986, s: 205) dünyada ve Avrupa’da kaynakların sayısal fazlalığı anlamında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Dünyada kaynak zenginliği ve potansiyeli bakımından ilk 7 ülke arasında yer alan Türkiye'nin şifalı sularının temel özelliği doğal çıkışlı ve akım değerinin ortalama 2-500 lt/ sn’ den fazla olmasıdır. Bunun yanında eriyik maden su değerinin fazlalığı, kükürt, radon ve tuz bakımından da zengin olması Türkiye şifalı sularını öne çıkaran diğer özellikleridir (Ülker, 1994, s: 69). Fakat bir ülkenin mevcut şifalı su kaynaklarının çok olması sağlık turizmine bağlı termal turizmin gelişmesi için yeterli değildir. Burada önemli olan bu şifalı su kaynaklarına paralel olarak uygun konaklama ve işletme tesislerinin mevcudiyetidir. Açıkça belirtmek gerekirse ülkemiz bu açıdan Avrupa'nın oldukça gerisindedir.

Karşılaştırma yapmak gerekirse Avrupa’da sağlık turizmi alanında oldukça gelişmiş bir konumda bulunan Almanya’da 1993 verilerine göre 258 adet olan toplam kaplıca sayısında 600.000 yatak kapasitesi mevcuttur. Aynı ülkede 2014 yılında resmi belgeli kaplıca sayısı 263’e yükselmiş, yatak kapasitesi de buna paralel olarak 750.000’e çıkmıştır (Turizm Bakanlığı, 2014). Almanya suları hem akım değeri anlamında hem de kükürt, radon ve tuzlar anlamında Türkiye’den oldukça geridir. Örneğin; Almanya'nın en ünlü kaplıcası olan Baden- Baden kaplıcalarının radyoaktif değeri 6000 picouri/lt iken Türkiye’de Köyceğiz- Sultaniye suları iki kat daha fazla radyo aktiflik özelliğine sahiptir (Ülker, 1994, s: 69). Bu örnekte de görüldüğü üzere sağlık turizmi açısından bir kaplıcanın kimyasal özellikleri mevcut tesisi cazip bir turizm alanı kılmaya yetmez. Bunun yanı sıra sağlık turizminde önemli olan konaklamadan, tesislerin niteliğine, kaplıca kürlerinin doktor gözetiminde yapılmasından, termal turizmin diğer turizm faaliyetleriyle entegrasyonuna kadar birçok faktör termal turizmi etkileyen etkenler arasında gelmektedir.

TOPLAM	552 052	1 008 152	1 560 204	100
--------	---------	-----------	-----------	-----

Kaynak: (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014).

Ayrıca turizm işletmeli termal tesislere gelen turistlerin mevsimsel dağılımına bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de termal tesislere gelişin dolayısıyla kaplıca turizmi için belirli bir mevsimin öne çıkmadığını göstermektedir (Tablo 1). Fakat buradaki temel sorun bu gelişin termal turizmin gereklerini ne kadar karşılayıp karşılamadığı meselesidir. Buradan hareketle ülkemizde termal tesislerde kalış süresinin mevsime göre 1.7 gün ile 2.1 gün arasında değiştiği bilinmektedir. Termal tesislerde tedavi süresinin ortalama 3 hafta olduğu göz önüne alınırsa ülkemizde termal kaynaklardan sağlık amacından daha çok günübirlik yararlanma amacıyla geldiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak tesislerin doluluk oranının genelde %50’yi geçmemesi ülkemizin termal turizmde istenilen seviyeyi hali hazırda yakalayamadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı, 2014). Almanya dışında Avrupa’nın ve dünyanın diğer birçok ülkesinde de termal turizm alternatif turizm faaliyetleri arasında önemli bir konumda yer almaktadır. Rusya, Fransa, İsviçre, Japonya, İtalya, Yunanistan, Macaristan gibi ülkeler termal turizmde gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Macaristan’da kaplıcalardan yararlanma geleneği Osmanlılar zamanına kadar uzanmaktadır. Hali hazırda Macaristan’da 120 adet tedavi merkezi bulunmaktadır. Sadece başkent Budapeşte’de 80 adet termal tedavi merkezi bulunmaktadır. Yine Avrupa’nın termal turizmde elverişli olan diğer ülkesi İtalya’da 360 adet termal tesis bulunmaktadır. Bu 360 adet termal tesisi yılda yaklaşık 6 milyon kişi ziyaret etmektedir. Dünyada termal turizmde gelişmiş bir diğer ülke Japonya’dır. Ülke çapında 1500 adet olan termal tesiste 100 milyon geceleme kapasitesi vardır. Japonya’nın yaklaşık 130.000 nüfusa sahip olan Beppu şehri ise yılda sadece 13 milyon turisti termal turizm kapsamında ağırlamaktadır (Türkiye Sağlık Vakfı, 2010, s: 37-39). Dünyadaki mevcut durumla karşılaştırıldığında termal turizm alanında ülkemiz Avrupa’nın ve dünyanın birçok ülkesinden hali hazırda oldukça geridir. Bu geri olma durumu daha çok üst yapıdaki nitel bazı problemlerden kaynaklanmaktadır. Tesislerin kullanım durumu, hizmet verebilirliği, çevresel problemleri ülkemiz termal turizminin önündeki engellerden birkaçıdır. Avrupa’nın birçok ülkesinden sularının kimyasal ve fiziksel özelliklerinin değeri anlamında üstün olmasına karşın, yukarıda sayılan eksiklikler ve uluslararası tanıtımın yetersiz kalması ülkemiz turizmini olumsuz etkilemektedir.

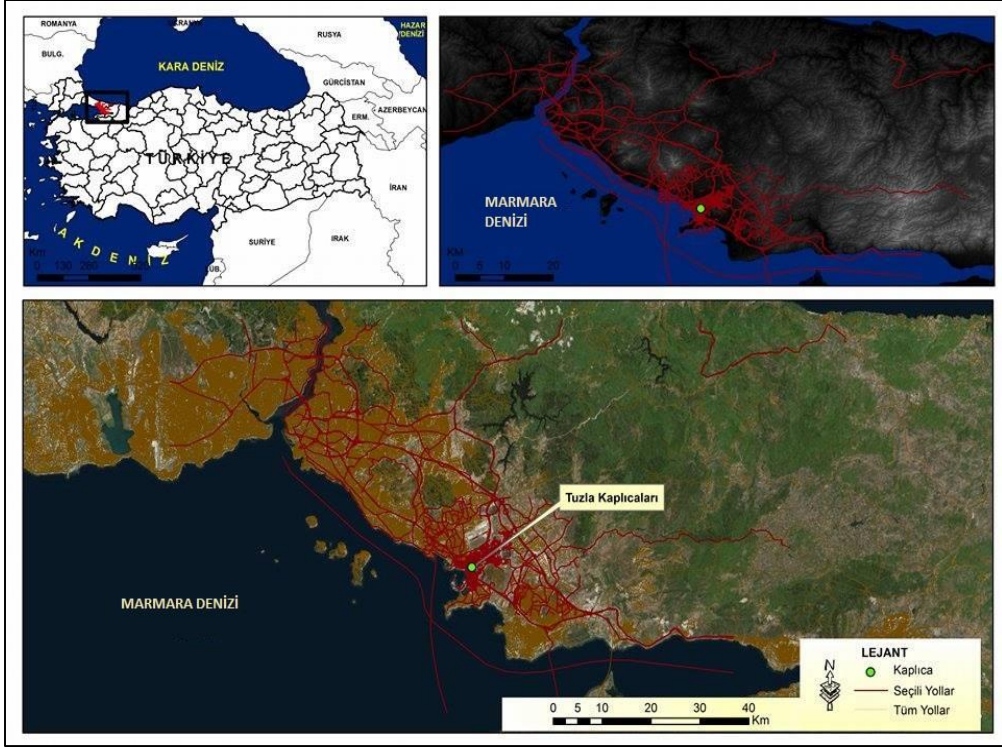
Tuzla İçmeler Kaplıcalarının Konum Özellikleri ve Tarihçesi

15 milyona yakın nüfusuyla İstanbul, Türkiye’nin nüfus bakımından en kalabalık kentini oluşturmaktadır. Sahip olduğu bu nüfus kitlesine paralel olarak, fonksiyonlarının da çok çeşitli olması İstanbul’u diğer kentlere nazaran avantajlı kılan unsurların başında gelir. Fakat hem nüfus hem de yoğun ve hızlı yaşam temposu İstanbul gibi büyük kentlerde yaşayan insanların günlük yaşamlarının stresli bir yapıda olmasına neden olmaktadır. İnsanlar bu streslerini ancak işlerinden arta kalan yıllık izin periyotlarında atmak imkânı bulabilmektedirler. İstanbul’un tarihi oldukça eskiye uzanan ve bu uzun tarihine karşılık tanıtımı bir o kadar eksik kalan Tuzla İçmeler Kaplıcaları hem insanların günübirlik gelip stres atabilecekleri bir dinlenme mekânı hem de sağlık turizmine hizmet sunan bir tesisler bütünüdür. Tesisler konum olarak İstanbul’un en doğusunda bulunan Tuzla ilçesinde yer almaktadır. Kuzeyinde

E-5 (D-100) karayolu ve demiryolu hattı, batısında Pendik yerleşmesi, doğusunda ise Kocaeli'ne bağlı Gebze yerleşmesi yer almaktadır. Ayrıca Kadıköy, Orhanlı, Sabiha Gökçen, Kartal metro hattından hareket eden otobüs hatları ve Pendik'ten kalkan minibüsler de kaplıcaya hizmet verir durumdadır. Bu açıdan kaplıcaya ulaşım problemi yoktur. Hatboyu caddesi üzerinde bulunan ve Kaplıcalara yürüme mesafesinde olan belediye binası, kaymakamlık binası da buraya işlevsel bir rol yüklemektedir (Şekil 2).

Tuzla İçmeler Kaplıcalarının şifalı suyu tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Osmanlı döneminin ünlü seyyahlarından olan Evliya Çelebi, Tuzla içme suyunun ününü duymuş ve burayı ziyaret etmiştir.1611 yılında kaleme aldığı eseri Seyahatname 'de Tuzla İçmelerinden şöyle bahsetmektedir: "*Her sene Temmuz ayında yani kiraz mevsiminde, bütün İstanbul'dan ve diğer bölgelerden binlerce insan gelip burada toplanırlar. Çadırlarını kurduktan sonra saz söz meclisleri tertip ederler, eğlenirler ve içerler. Böylece kırk gün kırk gece deniz kıyısında top, tüfenk ve fişek şenlikleri ve eğlenceleri olur ki dillerle söylemek ve sözlerle anlatmak mümkün değildir. Dert sahibi olup da hasta edici ve sağlığı bozucu rahatsızlıklara yakalanmış olanlar, burada üç gün üç gece bu İçme suyundan içince AllahuTaala'nın emriyle ve izniyle kusmaya başlayıp sarı sarı ve yeşil yeşil safra, sevda(kara safra), balgam ve diğer usareler çıkarırlar ki pis ve kötü kokusundan insan ölüm mertebesine varır. Bazı insanların da alt tarafından safra, sevda, usareler, kara balgam, namazbur(abdest bozan), okran ve sıranca isimli çeşitli hastalıkların sebebi olan şeyler çıkar ki, insan yeniden hayat bulur. Bazı insanlardan, benzetmek gibi olmasın, tespih gibi dizilmiş çıkınca çıkınca şeyler çıkıp kırkar ellişer boğum bağırsak gibi çıkılar çıkar, bunları çalılara sererler, gelip gidenler bakıp seyredeler. Acep hikmettir ki bazı çıkıları yarıncı içinden nice yüz siyah başlı kurtlar gibi rahatsız edici haşeratlar çıkar"* (Dağlı & Kahraman, 2008, s: 75-76).

Ayrıca Çelebi, suyun nasıl içilmesi gerektiğinin de tarifini eserinde şöyle açıklamaktadır: "*Öncelikle üç gün asla tuzlu ve canlı kısmı yiyecekler(hayvansal gıda) yemeyip perhiz edilmelidir. Dördüncü günün sabah ve akşamında birer fincan su içilmelidir. Ancak kişi kendini sıcak tutmalıdır. Üç gün bu hâl ile vücudunu haberdar edip muğlap içmiş gibi olur. Bundan sonra üç gün dahi üç sefer daha bu sudan içmeli ve tuzsuz piliç maslukası suyu içilmelidir. Tamam on beş amel ettikten, alttan ve üstten faydaları görüldükten sonra limon sulu ekşi çorba içilerek amelini kesmesi gerekir. Bundan sonra nice faydaları görülür"* (Dağlı & Kahraman, 2008, s: 76). Her ne kadar anlatım tarzı itibarıyla şifalı suların etkisi Çelebi tarafından mübalağa edilse de dönemin şartları içerisinde suyun bilindiği ve birçok kişi tarafından kullanıldığı da bir gerçektir. Hatta dönemin insanların İçmelerden faydalandıktan sonra gemilerle karşıya yani Yalova'ya geçip Ilıcalar da rahatladığı da Çelebi tarafından aktarılmaktadır (Dağlı & Kahraman, 2008, s: 76). Ayrıca İçmelerin şifalı sularının geleneksel hale gelmesinin ve tanınmasının da oldukça uzun olacağı düşünöldüğünde Çelebi'den en az 200-250 yıl öncesinden Tuzla İçmelerinin şifalı sularının bilinip, kullanıldığı sonucu çıkarılabilir.

Şekil 2: Tuzla İçmeler Kaplıcalarının Konum Özellikleri ve Ulaşım Ağı

Tuzla şifalı sularının modern anlamda sağlık turizmüne hizmet edecek şekilde yapılandırılması ise Cumhuriyet dönemine denk gelmektedir. Atatürk başta Yalova Termal Tesisleri olmak üzere, Türkiye'deki birçok atıl şifalı suyu modern anlamda kaplıca hizmeti verecek duruma getirmiş ve konaklama tesisleriyle donatmıştır. Tuzla İçmeleri de genç Cumhuriyet ile beraber modern gelişimine başlamış yapılardan biridir. 10 Aralık 1926 yılında Ticaret Bakanlığı'nın yazısı, Atatürk'ün imzasıyla ve Bakanlar Kurulu kararıyla Tuzla İçmeler AŞ. 'ye 77 yıllığına imtiyaz hakkı verilmiştir. Böylece 1927 yılında 100.000 TL sermaye ile Tuzla İçmeler AŞ. 1000 celip (1500 dönüm) arazi üzerine inşa edilmiş ve faaliyete girmiştir. İlk kuruluşunda 4 hekim ve 1 iş adamı rol oynarken zaman içinde önce 1929'da 3000 ağaç dikilip, rekreasyonel bir ortam sağlanmış, daha sonra ise 1934'de Büyük Otel, revir, personel yatakhaneleri ve en son 1940'larda Küçük Otel yapılmıştır (Tuzla İçmeler A.Ş.). Böylece kuruluşunun üzerinden 13 yıl gibi kısa bir süre geçmesine rağmen Tuzla İçmeler Kaplıcaları genç Cumhuriyet'in hızlı büyüme ve kalkınma hamlelerine ayak uydurur bir pozisyona gelmiş ve ülkeye modern bir tesis olarak kazandırılmıştır.

Tuzla İçmelerinin kurucusu olan Kamil Abduş Bey'in 1969'daki vefatından sonra tesisler, atıl bir duruma gelmiştir. Varislerin tesislerle yeterli düzeyde ilgilenmemesi nedeniyle 2 bekleme 20 yıl boyunca tesislerde hiçbir onarım ve bakım hizmeti yapılmayarak sadece açıp kapama görevini yerine getirmişlerdir. 1990'da bugünkü Tuzla İçmeler Kaplıcalarının çoğunluk hissesini elinde bulunduran ve aynı zamanda inşaat mühendisi olan Köksal Köse'nin hisselerin % 50'den fazlasını

almasıyla Tuzla İçmeleri bir yenilenme sürecine girmiştir.1992 yılında İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji kürsüsü ile temasa geçilmiş ve suyun analizi yaptırılmış, böylece şifalı suların etkileri bilimsel olarak kanıtlanmıştır (Özer, 1992). Sonraki süreçte "*Tuzla İçmeleri Bütünleştirme ve Yeniden Değerlendirme Master Proje*" kapsamında bugün Büyük ve Küçük Otel'e ek olarak modern konaklama tesisleri yapılmış ve tesisler nitelikli bir görünüme kavuşmaya başlamıştır.

Doğal Çevre Özellikleri

Tuzla İçmeler Kaplıcalarını kapsayan alanda temel olarak Silüriyen yaşlı subarkozlarla temsil edilen Aydınli formasyonu en yaşlı birimleri oluşturmaktadır. Bu formasyonun üzerinde geçirimli karstik kireç taşlarından oluşan Dolayoba formasyonu gelmektedir. Bu formasyonun üzerinde Devoniyen yaşlı laminalı kireçtaşlarından oluşan Sedef Adası formasyonu gelir. Bu formasyonun kalınlığı 0-50 m arasında değişir ve daha çok tren yolu kenarında aşınmış olarak bulunur. Bu birim üzerinde karstik kireç taşlarından oluşmuş İstinye formasyonu ve Kaynarca formasyonu yer alır. İstifin üzerinde Kartal formasyonu, Belgrad formasyonu ve kum, çakıl ve mil boyutunda malzeme içeren alüvyon yer alır (Barut, 1993, s: 59). Kaplıcalara temel teşkil eden Büyük ve Küçük İçme kaynağı da ince yapıdaki alüvyon arazi üzerinde yeryüzüne kaynak olarak çıkmaktadır.

Kaplıcaların yer aldığı Tuzla ilçesinde iklim verilerinin değerlendirilmesinde 1975- 2005 yılı Kartal meteoroloji istasyonunun verileri kullanılmıştır. Bu durumun nedeni ise Tuzla'da kurulu bir meteoroloji gözlem istasyonunun olmayışından kaynaklanmaktadır. Verilere göre ortalama sıcaklıkların haziran, temmuz ve ağustos aylarında yükseldiği, buna karşılık aralık- mart döneminde ise sıcaklıkların düştüğü görülmektedir. Yıllık sıcaklık değerleri ortalama olarak 14.9°C'dir. Ekstrem sıcaklık değerlerine bakıldığında 2000 yılı 40.6°C ile en yüksek, 1985 yılı ise -6.4°C sıcaklık değeriyle en düşük yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Yağışların dağılımında ise ortalama yıllık yağış miktarı 638.4°C iken, yağışın aylara dağılımında kasım-şubat devresi en çok yağış alan dönem olurken, haziran, temmuz, ağustos devresini kapsayan yaz ayları ise yağışın en az düştüğü dönemdir (MGM Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı). Bu veriler ışığında bölgenin her ne kadar tipik olmasa da Akdeniz ikliminin karakteristiğini yansıttığını söylemek mümkündür. Bölgede kurulu bir meteoroloji istasyonunun olmaması sebebiyle bu değerler temsili niteliktedir.

Bölge önemli morfolojik ünitelere sahiptir. Bunlar arasında Kanlı Dere, Keçiağılı Dere, Gelin Dere, Tavşantepe Dere ve Çayırova Deresi yaz aylarında kuruyan mevsimlik akarsulardır (Ekinci, 2006, s: 127). Bu duruma ek olarak bölgenin önemli yükseltileri arasında Mal dağı, Karatepe, Serkulluk Tepe, Servilli Tepe, Tavşan Tepe, Yassıkaya Tepe, Kanlımandıra Tepe ve Kafkala Tepe yer almaktadır (Barut, 1993, s: 9). Tuzla sınırları içerisinde bulunan en önemli göl ise Tuzla tersanelerinin hemen doğusunda bulunan Kâmil Abdüs (Balık) gölü ve Tuz Gölüdür.

Tuzla Şifalı Sularının Kimyasal Özellikleri ve Sağladığı Faydalar

Tuzla İçmeler Kaplıcalarındaki Büyük İçmenin suları sodyum, klorür ve magnezyum içeren mineralli bir su niteliğindedir, bir diğer kaynak olan Küçük İçme ise Büyük İçmeye göre daha az mineralizasyon içerir ve sodyum klorürlü bir

yapıdadır (İ.Ü Tıp Fakültesi Hidro- Klimatoloji Kürsüsü, 1971, s: 32-33). Şifalı sular özelinde tartışmaya en açık hususlardan bir tanesi sulardaki kirlenme meselesidir. Tuzla ilçesi de özellikle 1980'li yıllardan sonra artan konut dokusu ve sanayileşme hamleleriyle birlikte nüfusu hızla artan yerleşmeler arasındadır. Gelişen bu baskı neticesinde Tuzla İçmeleri de özellikle tersanelerin kurulması ve çevresindeki sanayi faaliyetleriyle birlikte dönemsel birtakım olumsuz şartların etkisinde kalmıştır. Su üzerinde çeşitli dönemlerde yapılan analizler sulardaki kirlilik seviyesini açıklamaktadır. Şifalı sularda bulunmaması gereken nitrit seviyesinin ÇAĞLAR 1947' de sıfır, BİLECEN 1968'de sıfır düzeydeyken BAŞAK 1989'da 0. 184 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı araştırmalarda Tuzla şifalı sularının temel karakterini yansıtan klorür, sodyum, potasyum, magnezyum ve kalsiyum değerlerinde de ciddi düşüşler olduğu tespit edilmiştir (Gürdal, Başak, & Dermirtaş, 1991, s: 129). Fakat Tuzla İçmeler Kaplıcalarının 1990 sonrası girdiği restorasyon süreçleri neticesinde su koruma altına alınmış, organik kirlenmeye neden olacak koşullar tamamen giderilmiştir. Bu duruma kanıt olarak ise (Tablo 2) gösterilebilir. Tabloda organik kirlenme göstergesi olabilecek nitrite hiç saptanmamıştır. Netice itibarıyla Tuzla İçmeler Kaplıcalarının şifalı suları 1990 sonrası geçirdiği restorasyon sürecinin etkisiyle bugün halihazırda hem içme olarak hem de kaplıca tedavisinde kullanılmaya uygundur. Tuzla tersanelerinin kuruluş sürecinde yaşanan olumsuz etkiler de bu yapılanma sürecinde giderilmiş, böylece Tuzla için önemli iki iktisadi gelir aracı aynı mekân üzerinde gerçekleşme imkânı bulabilmiştir.

Tablo 2: Tuzla İçmeleri Şifalı Suları Fiziksel ve Kimyasal Analizi

Yapılan Analizler	
Renk ve Görünüş	Renksiz, berrak
pH	7,25
Klorür	1056 mg/lit
Nitrit	Yok
Amonyak	Yok
Toplam Sertlik	80,0F
Kalsiyum	180,8 mg/lit
Magnezyum	84,5 mg/lit
Sodyum	610,0 mg/lit
Potasyum	30,0 mg/lit
Florür	0,1 mg/lit
Sülfat	153,7 mg/lit
Nitrat	3,87 mg/lit
Bikarbonat	428,5 mg/lit
Demir	0,02 mg/lit'den az
Kurşun	0,04 mg/lit'den az
Kadmium	0,005 mg/lit'den az
Brom	0,02 mg/lit'den az
Nikel	0,02 mg/lit'den az

Kaynak: (T.C Sağlık Bakanlığı İstanbul Bölge Hıfzısıhha Enstitüsü Müdürlüğü, 1996)

Tuzla İçmeler Kaplıcalarını oluşturan şifalı sular esas itibarıyla iki ana çıkışa sahiptir. Bunlar sırasıyla Büyük İçme ve Küçük İçmedir. Büyük İçmenin sıcaklığı 19°C olup debisi yaklaşık olarak 1-1,5 l/s'dir. Bu su, çalışmanın da bütününe oluşturan Tuzla İçmeler Kaplıcalarının esas kaynağını teşkil etmektedir. 19°C olan ve bu

özelliğiyle soğuk diyebileceğimiz sular kategorisine giren bu kaynak suları 37-38°C'ye kadar ısıtılarak kaplıca turizminde, açık havuzlarda, banyolarda ve karbondioksit gazı olmaksızın şişelenip maden suyu olarak kullanılabilir. Bir diğer kaynak olan ve Büyük İçme 'ye ortalama 200-250 m mesafe uzaklıkta bulunan Küçük İçme kaynağının suları ise ortalama 17,5°C civarında ve ortalama debisi 0,6°C l/s ile sızıntı şeklindedir (Tuzla İçmeleri A.Ş.). Bu durumuyla sızıntı halindeki suların toplanmasıyla kullanılabilen bu kaynak suları hali hazırda sadece içme faaliyeti olarak hizmet verebilecek durumdadır.

Tuzla şifalı suları sahip olduğu yüksek mineralli özelliği sayesinde değişik kullanım türlerinde çok çeşitli hastalıkları tedavi edici bir karakter göstermektedir. Tuzla şifalı suları yüzyıllar boyunca içten tedavi yöntemi olarak adlandırdığımız içme kürü yoluyla ziyaretçilerine hizmet vermiştir. Sahip olduğu çeşitli anyon ve katyonlar spesifik olarak değişik hastalıklara iyi gelmektedir. Örneğin; yüksek sodyum klorür içeriği sayesinde hiper veya hipoasidite (asit azlığı), hazımsızlık ve mide yanması gibi sindirim sisteminin fonksiyonel rahatsızlıklarında, gut ve diabetes mellitus (şeker hastalığı) gibi metabolik rahatsızlıklarda, sıvı ve tuz yetersizliğinin giderilmesinde etkili olmaktadır. Buna ek olarak sahip olduğu magnezyumlu yapısı ise ani kardiyak ve inme gibi hastalıkların engellenmesi, egzersiz sonrası, hamilelik-laktasyon dönemlerinde ve yaşlılıkta artan magnezyum ihtiyacının karşılanmasında etkili olmaktadır. Ayrıca Tuzla şifalı sularının sahip olduğu kalsiyumlu yapısı da içme kürüyle doğrudan alındığında sağlıklı bir kemik gelişimine iyi geldiği, kalsiyuma bağlı olarak oluşan kalsiyum oksalat taşları ve üriner sistem taşlarının oluşumunu engelleyici ve vücuttan atıcı bir etki gösterdiği bilimsel çalışmalarla desteklenmiştir (Karagülle, 2003).

Tuzla şifalı sularının ısıtılıp kaplıcalarda banyo kürü olarak kullanılması üç sıcaklık derecesine göre değişmektedir. Bunlar sırasıyla izotermal (34-36°C), termal (38°C) ve hipertermal (38-40°C) olarak suyun farklı sıcaklıklarda ısıtılıp kullanılması şeklindedir. Tüm bu sıcaklık değerlerinde sular başta romatoid artrit ve kronik bel ağrılarına pozitif yönde etki ettiği ayrıca osteoartrit ve fibromyalji sendromuna da iyi geldiği yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda kanıtlanmıştır (Aktaş, 1997 ve Özkurt, Dönmez, Karagülle, Uzunoğlu, Turan, & Erdoğan, 2012). Bu rahatsızlıkların giderilmesine ek olarak inme, nevralljiler, ortopedik ameliyat ve kırıklar sonrası iyileşme süreçlerine katkılar da banyo kürlerinin pozitif etkisine örnek olarak gösterilebilir (Karagülle, 2003). Şifalı suların diğer kullanım şekillerinden biri ise inhalasyon yoluyla soluma kürleri ve çamur banyosu vasıtasıdır. Her ne kadar soluma kürleri ile uygulama bilimsel ispatlara ihtiyaç duysa da astım bronşiyal ve kronik bronşit rahatsızlıklarına iyi gelmesi kuvvetle muhtemeldir (Karagülle, 2003). Bahsedilen üç uygulama kürünün tam ve etkin bir şekilde verim alınması kaplıca tedavi yöntemlerinin doğru bir şekilde kullanılmasına bağlılığından geçmektedir. Özellikle verimli bir tedavi yöntemi 21 gün süreyle ve 10-15 dakikalık banyo kürleriyle sağlanmaktadır. Tabii ki doktor kontrolü bu tedavide olmazsa olmazlar arasındadır. Bir diğer uygulama türü olan termal kil (çamur) tedavisi de vücuttaki kan dolaşımını düzenleyip, zararlı toksinlerin vücuttan atımında yardımcı olan bir tedavi şeklidir. Katı bileşenler ve mineralli sudan oluşan bu karışımda bölgesel sıvama, bölgesel banyo veya tüm vücudu sıvama şeklinde uygulama yapılabilmektedir.

Tuzla İçmelerde Hizmet Sunan Tesisler ve Kapasite Kullanımı

Tuzla İçmeler Kaplıcaları her ne kadar İstanbul gibi kentsel fonksiyonların fazla olduğu bir kentte bulunsun da uzun süreler potansiyeli net bir şekilde ortaya çıkarılamamıştır. 1990'lı yıllardan sonra kamuoyunda daha fazla duyulan Tuzla İçmeler Kaplıcaları 2000'li yıllardan sonra daha fazla kullanılabilir hale gelmiştir. Özellikle hem şifalı suyun doğrudan içme yoluyla faydalanılabilmesi hem de suyun ısıtılarak kaplıcalarda kullanılması Tuzla İçmeler Kaplıcalarının avantajlı bir konuma gelmesini sağlamıştır. Tuzla İçmelerinde sadece kaplıca ziyareti eden kişi sayısına ve aylara göre ortalama günlük ziyaret eden turist sayısına bakıldığında Kasım- Mart devresini kapsayan sonbahar ve kış dönemlerinin turistlerin kaplıca kullanmak için tercih ettikleri zaman dilimini oluşturduğu anlaşılmaktadır. 2010-2013 yılı kaplıca kullanım analizinde 2010 yılında 22.891 olan ziyaretçi sayısı 2011 yılında 27.520, 2012 yılında 32.132 ve son olarak 2013 yılında 34.391'e kadar çıkmıştır. Bu durum Kaplıcalara gelen ziyaretçi sayısının düzenli bir şekilde arttığının göstergesidir (Tablo 3).

Tablo 3: Yıllara Göre Kaplıcaya Gelen Turist Sayısı

DÖNEMLER	2010		2011		2012		2013	
	Kişi Sayısı	Oran(%)	Kişi Sayısı	Oran(%)	Kişi Sayısı	Oran(%)	Kişi Sayısı	Oran(%)
KIŞ	6.636	29	7059	25	8126	25	9794	28
İLKBAHAR	5469	24	7060	26	8496	27	8392	24
YAZ	4508	20	5710	21	6747	21	7087	21
SONBAHAR	6278	27	7691	28	8763	27	9118	27
Toplam/Ortalama	22891	100	27520	100	32132	100	343914	100

Kaynak: Tuzla İçmeleri A.Ş.

Ayrıca elde edilen verilerden hareketle 2010-2012 yılları arasında sadece içme faaliyeti için Tuzla İçmelerine gelen kişi sayısı ve oransal dağılımı, kaplıcaya gelen kişi sayısı ile karşılaştırıldığında içme faaliyeti olarak daha az faydalandığı anlaşılmaktadır. Özellikle kaplıcaları ziyaret eden turistler kış aylarında yoğunlaşma gösterirken içme faaliyeti için gelen turistler daha çok yaz aylarını kapsayan Haziran-Eylül periyodunu tercih etmektedir. Yıllara göre bakıldığında ise içme faaliyeti olarak gelen turistlerin en fazla olduğu yıl 2011'dir. 2011 yılında gelen toplam turist sayısı 11 905 kişidir. Böylece Tuzla İçmeler Kaplıcalarında dıştan ve içten tedavi yöntemlerinin farklı zaman dilimlerinde talep gördüğü anlaşılmaktadır. Özellikle yerin derinliklerinden gelen yüksek mineralli şifalı suyun soğuk olmasının da etkisiyle özellikle yaz aylarında tercih edildiği, buna karşılık bu suyun ısıtılarak kaplıcada kullanılmasıyla oluşan kaplıca turizm talebinin en fazla kış aylarında olduğu elde edilen verilerden anlaşılmaktadır. Ayrıca tesis çalışanlarının 2012 yılı sonbahar verilerini kayıt altına almaması neticesinde bu yılın sonbahar verileri de 0 olarak görünmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Yıllara Göre İçmelere Gelen Turist Sayısı

DÖNEMLER	2010		2011		2012	
	Kişi Sayısı	Oran(%)	Kişi Sayısı	Oran(%)	Kişi Sayısı	Oran(%)
KIŞ	1081	11	1475	12	1500	16
İLKBAHAR	2816	29	3288	28	3383	36
YAZ	4134	42	5439	46	4445	48
SONBAHAR	1720	18	1703	14	0	0
TOPLAM/ORAN	9751	100	11905	100	9328	100

Kaynak: (Tuzla İçmeleri A.Ş.)

Tuzla termal tesisleri tesis anlamında son yıllara kadar sabit bir seyir izlemiştir. Tesislerin yakın döneme kadar gerek nitelik gerekse nicelik yönünden emsallerine göre geri kalmış olması Tuzla Termal Tesislerinin en büyük dezavantajını oluşturmuştur. Toplam olarak bakıldığında yapılışında Atatürk'ün bizzat emri bulunan ve 1930 yılında Robert Orley tarafından inşa edilen Tarihi Otel (Büyük Otel) tesisin en köklü konaklama tesisi durumundadır (Şekil 3). Bu otelin inşası aynı zamanda kurulan genç Cumhuriyet'in ikinci mimarlık dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde sadece Büyük Otel değil, başta Ankara olmak üzere memleketin birçok yerinde Cumhuriyet'in aydınlanmacı ve modern yüzünü yansıtan birçok kamu kurumuna ait binalar inşa edilmiştir (Ateş, 2011). Ayrıca Tarihi Otel'e 100m mesafede bulunan ve Küçük Otel olarak adlandırılan ikinci bir otel de bulunmaktadır (Şekil 4). Bu iki otelin bulunduğu alanda ağaçlıklar arasında olan 13 ufak bungalov ev (Şekil 5) de üçüncü konaklama türünü oluşturmaktadır. Bu 3 tesis kaplıcaların kuzeyindeki kesimde konumlanmıştır.

Şekil 3: Büyük Otel'in genel görünümü

Şekil 4: Küçük Otel'in genel görünümü

Şekil 5: Bungolov evlerinin dış görünümü

Üç konaklama tesisinde toplam 33 otel odası ve 100 yatak bulunmaktadır. 33 otel odasının 23 tanesi Tarihi Otelde, kalan 10 tanesi de Küçük Oteldedir. 2008-2012 yılı konaklama istatistiklerine bakıldığında Tuzla Termal Tesislerinin stabil durumu daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. 2008 yılında kuzey kesimde

Türkiye 'de Alternatif Turizm Faaliyetlerinin Gelişen Bir Kolu Olarak Kaplıcalar: Tuzla İçmeler Örneği

konumlanmış 3 konaklama tesisinde toplamda 16.972 kişi kalmışken, bu sayı 2012 yılında 15.959 kişiye düşmüştür. Buradaki nispi düşüşün nedeni tesislerde bu yıllarda var olan inşa ve sondaj çalışmalarıdır. Bu çalışmalar tesislerin kimi zaman kullanılmasına veya kapasitesinden daha az bir düzeyde hizmet vermesine sebebiyet vermiştir. Gelen turistlerin konaklamak için yoğunlaştıkları aylara bakıldığında ise özellikle mayıs, haziran ve temmuz aylarını kapsayan yaz döneminin öne çıktığı görülmektedir (Tablo 7). Bu anlamda bahsedilen 5 yıllık periyotta kuzey yerleşkede dönemsel artışlar meydana gelmemiştir.

Tablo 5: Yıllara göre kuzey yerleşkede konaklayan turist sayısı

KONAKLAYAN KİŞİ SAYISI						
AYLAR	2007	2008	2009	2010	2011	2012
KIŞ	3881	4112	3923	4081	3809	2975
İLKBAHAR	4693	4536	4061	4726	4796	3305
YAZ	5673	4342	4788	4464	5167	4337
SONBAHAR	4532	3982	3737	3636	3661	5342
TOPLAM	18779	16972	16509	16907	17433	15959

Kaynak: (Tuzla İçmeleri A.Ş.)

Tuzla termal tesislerinin ikinci bir bölümü ise ana Kaplıcanın ve İçmenin de bulunduğu güney kesimdir. Bu alanda konaklama tesisi olarak 5 adet bungalov ev, 1 adet pansiyon bulunmaktadır. Toplam 23 yatak kapasiteli olan bu iki tesisten 13 yatak 5 bungalov eve, 10 yatak ise pansiyona aittir. Gerek küçüklüğü gerek de konaklama anlamında kuzey kesimin daha fazla tercih edilmesi sebebiyle güney kesimdeki konaklama faaliyetleri daha düşük düzeydedir. 2011 yılında 1021 olan toplam turist sayısı, 2014 yılında ancak 1535'e çıkabilmiştir. Gelen turistlerin yoğunlaştıkları dönemlere bakıldığında ise yaz aylarının öne çıktığı görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 6: Yıllara göre güney kesimdeki tesislerde konaklayan turist sayısı

Aylar	2011		2012		2013		2014	
	Yatak	Konaklayan Kişi Sayısı	Yatak	Konaklayan Kişi Sayısı	Yatak	Konaklayan Kişi Sayısı	Yatak	Konaklayan Kişi Sayısı
KIŞ	23	238	23	268	23	373	23	392
İLKBAHAR	23	305	23	531	23	414	23	398
YAZ	23	272	23	459	23	475	23	397
SONBAHAR	23	206	23	425	23	405	23	348
TOPLAM	23	1021	23	1683	23	1667	23	1535

Kaynak: (Tuzla İçmeleri A.Ş.)

Sonuç

Alternatif turizm faaliyetleri Türkiye’de uzunca yıllar boyunca kıyı turizminin gerisinde kalmıştır. Fakat özellikle son yıllarda turizmin ülke kalkınmasında daha fazla yer almasını isteyen yönetici erkler birtakım geliştirici önlemler almaktadırlar. Bu anlamda yapılan faaliyetlerden en önemlisi Türkiye Turizm Stratejisi Belgesi 2023’tür. Bunun dışında doğal ve kültürel değerlerin turizm sektöründe daha görünür kılınması için de son yıllarda birçok doğal alan turizme açılmaktadır. Kaplıca turizmi hali hazırda hem konaklama tesisi anlamında hem de var olan kaynakların kullanımı açısından istenilen düzeyde değildir. Avrupa ve diğer ülkelerle rekabet edilebilirlik seviyesi geliştirilmek isteniyorsa şifalı suları yönünden zengin olan Türkiye’nin bu sularını işletebilecek nitelikli konaklama tesislerinin yapımını acilen gündemine alması gerekmektedir.

Tuzla İçmeler Kaplıcaları planlaması son 15 yılı bulan fakat uygulama aşamasına son 3 yılda geçmiş yoğun bir niteliksel dönüşüm sürecinden geçmektedir. *"Tuzla İçmeleri Bütünleştirme ve Yeniden Değerlendirme Master Proje"* kapsamında üç ayrı konaklama tesisinden ikisinin inşa faaliyetleri devam ederken, biri bitirilip hizmete açılmıştır. Bu üç tesisten 100 odalı Business Termal Otel, Büyük Otel’in hemen bitişiğinde hizmet verir vaziyettedir (Şekil 6). Bunun dışında yapımı hali hazırda devam 80 odalı Klinik Kaplıca ve 220 odalı Spa& Wellness tipi konaklama tesisleri kaplıcaların potansiyelini maksimum seviyelere çıkaracak projelerdir (Şekil 7). Bu projelerin etkisiyle kaplıcaların görsel ve yazılı medyada görünürlüğü ve tanınırlığı artmıştır. Son 1 yıl içerisinde Tuzla İçme Kaplıcaları ile ilgili çıkan haberlerin başlıkları şu şekildedir: *"Tarihi Tuzla Kaplıcaları... DoubleTreeby Hilton için gün sayıyor"* (MEDİ KONGRE, 2014) *"İstanbul’daki 4. DoubleTreeBy Hilton Oteli Tuzla’da açıldı."* (TURİZM GAZETESİ, 2015.) *Double Treeby Hilton Tuzla’da açıldı."* (TURİZMİN SESİ, 2015.) Bu tanınırlığın kaplıcaları ilerleyen yıllarda hem ulusal hem de uluslararası arenada yarışır bir pozisyona getirebilir.

Sonuç itibariyle Tuzla İçmeler Kaplıcaları ilerleyen yıllarda gelişen tesis bütünlüğüne paralel olarak turizm gelirlerine daha fazla katkı sunacaktır. Ayıca bu çalışmayla beraber Kaplıcaların tanınırlığına katkı sunulmuş, böylece akademik anlamda diğer çalışmalara kolaylık sağlanmıştır. Bunun yanı sıra gelişen tesisler daha fazla istihdam alanı yaratma potansiyeline de sahiptirler. Bu anlamda Tuzla İçmeler Kaplıcaları birçok kişiye yeni iş alanları da açmaktadır. Bu durum turizmin bütüncül yapısıyla uyumlu bir göstergedir.

Şekil 6: Business Termal Otel'den bir görüntü

Şekil 7: Klinik Kaplıca'dan bir görüntü

Kaynakça

Akova, İ. (2000). Alternatif Turizm Olanaklarımız. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi(8), s. 71-84.

Aktaş, A. (1997). Kronik Noninflatuar Bel Ağrılarında İki Farklı Kaplıca Kür Uygulamasının Karşılaştırılması Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Ateş, S. (2011, Eylül-Ekim). Robert Oerley'in İstanbul'da Bilinmeyen Bir Yapısı: Tuzla İçmeleri Kaplıca Otel. 09 2015, 26 tarihinde Mimarlık Dergisi Web Sitesi: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=375&RecID=2844> adresinden alındı

Barut, İ. (1993). İstanbul Tuzla İçmelerinin Hidrojeoloji İncelemesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Dağistan, H. (2013). Türkiye Jeotermal Kaynak Aramaları, Kullanımı ve Sürdürülebilirliğinin Sağlanması. MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni(15), 1-10.

Dağlı , Y., & Kahraman, A. (2008). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa- Bolu- Trabzon- Erzurum- Azerbaycan- Kafkasya- Kırım- Girit. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Deutscher heilbäderverband e.v. (2014). Gäste- und Übernachtungszahlen in Den Deutschen Heilbädern und Kurorten. Eylül 26, 2015 tarihinde DEUTSCHER HEILBÄDERVERBAND E.V. Web Sitesi: <http://www.deutscherheilbaederverband.de/Statistik-Jan-Dez-2014-765886.pdf> adresinden alındı.

Doğanay, H. (2001). Türkiye Turizm Coğrafyası. Konya: Çizgi Yayınları.

Ekinci, D. (2006). Tuzla Kıyıları ve Yakın Çevresinde İnsan Kontrollü Güncel Jeomorfolojik Gelişim. Türk Coğrafya Dergisi(46), 123-145.

Evliyaoğlu, S. (1996). Türkiye Turizm Coğrafyası. Ankara : G.Ü Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi.

Güngördü, E. (2003). Türkiye'nin Turizm Coğrafyası. Ankara: Nobel Yayınları.

Gürdal, H., Başak, E., & Dermirtaş, H. (1991). Tuzla İçmelerinin Bugünkü Durumu. II. Ulusal Balneoloji ve Tıbbi Biyometeoroloji Kongresi (s. 126-131). İstanbul-Yalova: Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Dergisi.

İbret, Ü. (2007). Türkiye'de Yeni Gelişen Bir Termal Turizm Merkezi: Çavundur Kaplıcası. Doğu Coğrafya Dergisi, 12(18), s. 135-164.

İ.Ü Tıp Fakültesi Hidro- Klimatoloji Kürsüsü. (1971). Türkiye Maden Suları 2 Marmara Bölgesi. İstanbul.

Karagülle, Z. (2003). Tuzla-İçmeler Büyük İçme- Ana Kaynak Mineralli Su Tıbbi Balneolojik Değerlendirme Raporu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi.

Medi Kongre. (2014, Ekim). Tarihi Tuzla Kaplıcaları Double Tree By Hilton İçin Gün Sayıyor. Medi Kongre Dergisi(119), s. 64-65.

Mgm Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı. Kartal İlçesi Rasat Verileri. İstanbul: Meteoroloji Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Daire Başkanlığı.

Mta. (2014,). Maden Tetkik ve Arama Müdürlüğü. Haritalar: <http://www.mta.gov.tr/v2.0/daire-baskanliklari/enerji/images/siteharitalar/1.jpg> adresinden alınmıştır.

Öcal, T. (2011). Niğde'de Planlanan Termal Turizm Kaynaklarına Bir Örnek; Nargöl. Marmara Coğrafya Dergisi, 24 s. 287-311.

Özer, N. (1992). Tuzla Mineralli(Maden) Suyunun Uygulama Türlerine Göre Kür Tedavisinin Uygun Olduğu Hastalıklar (Endikasyonlar). İstanbul: İ.Ü Tıbbi Ekoloji ve Hidroklimatoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Özgüç, N. (2003). Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler. İstanbul: Çantay Yayınları

Özkurt, S., Dönmez, A., Karagülle, Z., Uzunoğlu, E., Turan, M., & Erdoğan, N. (2012). Balneotherapy in Fibromyalgia: a Single Blind Randomized Controlled Clinical Study. Rheumatol Int(32), 1949-1954.

Şimşek, M. (2003). Şifalı Sulara Yolculuk Kaplıcalar İçmeler. İstanbul: İnkılap Yayınları.

T.C İstanbul Valiliği İl Sağlık Müdürlüğü. (2010). Doğal Mineralli Su Ruhsatına Esas Analiz Raporu. İstanbul: T.C İstanbul Valiliği.

T.C Sağlık Bakanlığı İstanbul Bölge Hıfzısıhha Enstitüsü Müdürlüğü. (1996). Maden Suyu Analiz Raporu. İstanbul: T.C Sağlık Bakanlığı.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2014). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. Konaklama İstatistikleri: <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,9856/konaklama-istatistikleri.html> adresinden alınmıştır.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2001, Temmuz 24). Kaplıcalar Yönetmeliği. Resmi Gazete.

Turizm Gazetesi. (2015, Mayıs 29). İstanbul'daki 4. Double Tree By Hilton Oteli Tuzla'da Açıldı. Eylül 26, 2015 tarihinde Turizm Gazetesi Web Sitesi: <http://www.turizm gazetesesi.com/news.aspx?id=77216> adresinden alındı

Turizmin Sesi. (2015, Haziran 2). Double Tree By Hilton Tuzla'da Açıldı. Eylül 26, 2015 tarihinde Turizmin Sesi Web Sitesi: <http://www.turizminsesi.com/haber/double-tree-by-hilton-tuzla-acidi-18298.htm> adresinden alındı.

Tuzla içmeleri a.ş. (tarih yok). Tuzla İçmeleri A.Ş. Raporu. İstanbul: Tuzla İçmeleri A.Ş.

Türkiye Sağlık Vakfı. (2010). Sağlık Turizmi 2010 Durum Analiz Raporu ve Çözüm Önerileri, Ankara: Efil Yayınevi.

Ülker, İ. (1986). Sağlık Turizmi ve Kaplıca Sularımızın Değerlendirilmesi. Turizm Yıllığı, 204-220.

Ülker, İ. (1994). Sağlık Turizmi Kavramlar, Planlama, Tanıtım. Ankara: Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yalçın, T., Özürkan, G., & Çekirge, N. (2007). Hydrogeochemical and Geophysical Investigation of the Istanbul Tuzla- İçmeler Spring Area for Environmental and Land Use Planning Purposes. Environmental Monitoring and Assessment(132), 125-140.

Yüzer, E. (2014). Termomineral Suların Oluşumu(Kökene) ve Dünyadaki Ünlü Kaplıca Şehirlerinden Örnekler. XI. Türk Kaplıca Tıbbı ve Balneoloji Kongresi II. Spa ve Wellness Sempozyumu Özetler Kitabı (s. 27-28). Gaziantep: Türk Kaplıca Tıbbı ve Balneoloji Derneği.

Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı

Historical Background Of Turkey-Syria Relations In The Term Of Social Geograpy

Sedat BENEK¹
Harran Üniversitesi

Özet

Türkiye ile Suriye'nin arası tarihsel süreçte genellikle gergin geçmiştir. Türkiye'ye göre Suriye, Türkiye düşmanlarına ev sahipliği yaptığı, su kaynaklarının paylaşımında sorun çıkardığı ve coğrafi olarak Türkiye toprak bütünlüğüne müdahalede bulunduğu için "düşman" ülke iken; Suriye'ye göre de Türkiye, su kaynaklarını adil paylaşmadığı, batı ülkelerinin destekçisi olduğu, kendi toprakları (Hatay) üzerinde hak iddia ettiği için "düşman"dır.

Bu algı çerçevesinde uzun yıllar gergin ilişkiler içerisinde geçen Suriye-Türkiye ilişkileri (1921-1998), 1998 yılında Adana Antlaşması'nın imzalanmasıyla, kısa sürede tahmin edilmeyen hızda iyi ilişkilere (1998-2011) dönüşmüştür. Türkiye ile Suriye arasında 1998-2011 yılları arasında gelişen olumlu ilişkiler, 2011 yılında Suriye İç Savaşı'nın patlak vermesi ile tekrar yerini gerginliğe bırakmış ve hatta 1998 öncesi dönemden daha kötü duruma gelmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı; "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı"nı ve bunun dinamiklerini irdelemektir. Bunun için Türkiye-Suriye ilişkilerini belirleyen antlaşmalar, protokoller ve yetkililer tarafından verilen demeçler incelenmiş, kronolojik sırasına göre iki ülke ilişkilerinin sosyal coğrafya açısından tarihsel arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Suriye İlişkileri, Sosyal Coğrafya, Suriye İç Savaşı.

Abstract

Historical process between Syria and Turkey has always high tension. According to Turkey, Syria is the country, which has hosted the Turkish enemies, which causes problems in the sharing of water resources and geographically it is seen as "enemy country" because of interfering in Turkey's territorial integrity; According to Syria, Turkey is "enemy" is because it doesn't share water resources in a fair way and as supporters of western countries, claiming rights over their territory (Hatay).

In short, for many years strained relations with Syria-Turkey relations (1921-1998), by signing of the Treaty of Adana in 1998, good relations has been established with unpredictable speed in a short time (1998-2011). Escalating positive relations between Turkey and Syria in the years 1998-2011, and relations has again strained the outbreak of the Syria Civil War in 2011, and was even worse off period before 1998. Therefore the main goal of this study "Historical Background of Turkey-Syria Relations in terms of Social Geography" is to examine the dynamics of it. For this purpose, treaties defining the Turkey-Syria

¹ Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Coğrafya Bölümü e-mail: sbenek@hotmail.com

relationship, the protocols, briefings given by officials were examined. Historical background of the two countries' relations in terms of social geography has been tried to put forward in chronological order.

Keywords: Turkey-Syria Relations, Social Geography, Syrian Civil War.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte genelde Türkler ile Araplar; özelde ise, Türkiye ile Suriye arasında birbirinden çok farklı ve bir o kadar suçlayıcı iki algı oluşmuştur. Oluşan bu iki algıya göre Araplar, "Türkler bizi 400 yıl boyunca sömürdü" derken, Türkler ise, "Araplar bize ihanet etti, bizi arkamızdan vurdu" demektedirler (Aslan, 2008: 23). Bir asra yakındır oluşan bu farklı iki algı, aynı zamanda, Türkiye-Suriye ilişkilerinin izdüşümü niteliğindedir. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Türkiye-Suriye ilişkilerinin kronolojisi de bu algıları doğrular niteliktedir.

Türkiye ile Suriye'nin arası tarihsel süreçte genellikle gergin geçmiştir. Türkiye'ye göre Suriye teröre ev sahipliği yaptığı, su kaynaklarının paylaşımında sorun çıkardığı ve coğrafik olarak Türkiye'nin toprak bütünlüğüne müdahalede bulunduğu için "düşman" ülke iken; Suriye'ye göre de Türkiye su kaynaklarını adil paylaşmadığı, batı ülkelerinin destekçisi olduğu, kendi toprakları (Hatay) üzerinde hak iddia ettiği için "düşman"dır. (Gök, 2012). 1998 yılında Adana Antlaşması'nın imzalanması ile olumlu yönde gelişen ilişkiler 2011 yılının başında Suriye İç Savaşı'nın patlak vermesi ile tekrar yerini gerginliğe bırakmıştır. 1998-2011 arasındaki on iki yıllık dönem Suriye-Türkiye ilişkilerinin tek olumlu dönemidir.

Başta sınırlar ve sınır bölgeleri olmak üzere Ortadoğu Coğrafyası'nın yeniden şekillendiği bu son süreç bölgenin toplumsal, siyasal ve ekonomik dokusunu yeniden inceleme, okuma, anlama ve mevcut sorunların çözümüne önemli katkılarda bulunma potansiyeli taşımaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar sınır ve sınır bölgelerinde yaşanan farklı boyutlardaki olaylar belli dönemselleştirmeler yapılarak irdelendiğinde, yerel halkın politik sınırlara karşı tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği farklı tür ve formlardaki direnme mekanizmaları, gündelik hayat pratikleri, algıları ve düşünceleri hakkında daha çok bilgi sahibi olma imkânı doğacaktır (Aras, 2014: 31-32). Bu nedenlerle Türkiye-Suriye ilişkilerini iyi anlamanın yolu, Türkiye-Suriye sınırının belirlenme sürecini, her iki ülkenin sınıra ilişkin geliştirdiği politikalarını ve sınırdaki yaşayanların söz konusu sınırdaki uygulanan politikalara karşı sınırın her iki tarafında kalanların ilişkilerini koparmamak için geliştirdikleri ilişkiler sistematüğünü anlamaktan geçer.

Kavram ve Kavramsal Çerçeve

Günümüzde giderek önemi artan ve Türkiye'de çok fazla işlenmeyen önemli çalışma alanlarından birisi de sosyal coğrafyadır. Sosyal coğrafya, genel olarak "beşeri coğrafya (human geography)", "sosyoekonomik coğrafya (socioeconomic geography)" ya da "kültürel coğrafya (cultural geography)" kapsamında ele alınmaktadır (Gilkmor, 1974; Whyne-Hammond, 1985). Sosyal coğrafyayı, beşeri coğrafyanın bir alt çalışma alanı olarak ele alanlar (Özçağlar, 2014: 2) da vardır. Bu açıdan bakıldığında Sosyal Coğrafyayı, dar anlamıyla, ekonomik faaliyetler hariç

mekansal boyutunda toplumla ilgili tüm faaliyetleri kapsam alanına alan, geniş anlamıyla bakıldığında ise, mekansal boyutunda ekonomik faaliyetler dahil tüm toplumsal olay ve ilişkilerini birbirleriyle ve doğal ortamlarla etkileşimi sonucunda ortaya çıkan durumları dağılışı, ilişki kurma, karşılaştırma, nedensellik ilkelerine bağlı kalarak ve çeşitli araştırma yöntemleri uygulayarak araştırıp inceleyen, elde ettiği sonuçları bir sentez halinde ortaya koyan bir sosyal bilim dalıdır.

Bu çerçeveden hareketle, devletlerin iç ve dış ilişkileri sistematığı bağlamında üretip uyguladığı politikalar, sosyal coğrafya ile uyumlu olduğunda problemlerin azaldığı, aksi takdirde ise problemlerin çoğaldığı ve hatta şiddetlendiği görülür. Bu duruma, günümüz itibarıyla devletlerin iç ve dış ilişki sistematığına en güzel örnek olarak sosyal coğrafya ile uyumlu politika üreten ve uygulayan ülkelere Avrupa kıtası ülkeleri ve en uyumsuz coğrafyaya ise özelden Mezopotamya ve genelde ise Ortadoğu Coğrafyası'ndaki ülkeler verilebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın konusu, çarpıcı ve bir o kadar da sosyal coğrafya açısından anlamlı olan Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planı oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı, Yöntemi ve Veri Kaynakları

Bu çalışmanın üç temel amacı vardır. Birincisi; Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planının özelden Mezopotamya ve genelde ise Ortadoğu coğrafyasında sosyal coğrafya açısından önemini ortaya koymaktır. İkincisi; her iki ülkenin sınırda uyguladıkları politik izolasyonların ve asimilasyonların bir sonucu olarak birbirinden ayıran sınırın her iki yakasında yer alan köyleri, kasabaları, şehirleri, akrabaları ve dostları kısacası insanların hem akrabalıktan kaynaklı münasebetlerini, hem de ekonomik zorlukların ortaya çıkardığı ilişkilerini ortaya koymaktır. Üçüncüsü, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri dönemler itibarıyla ortaya koymaktır.

Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye-Suriye sınırını ve ilişkilerini belirleyen antlaşmalar ve protokoller incelenmiştir. İkincisi; Sınırın her iki yakasında yaşayanları ilgilendiren gerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve gerekse Suriye Arap Devleti tarafından hazırlanan ve hayata geçirilen yasa ve politikalar incelenmiştir. Son olarak da 1998 yılında yapılan Adana Antlaşması ile başlayan iyi ilişkiler ve ardından 2011 baharında bir anda 1998 öncesinden daha kötü duruma dönüşen iki ülke arasında yapılan antlaşma ve protokoller dışında iki ülkenin cumhurbaşkanı/devlet başkanı, başbakanları ve bakanları tarafından karşılıklı verilen demeçler incelenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen bilgi ve bulgular ışığında **"Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı"** çalışması hazırlanmıştır.

Sosyal Coğrafya Açısından Türkiye-Suriye Sınırı

Ortadoğu'da/Mezopotamya'da Sosyal Coğrafya'nın Önemi

Dünyadaki bütün uygarlıkların su kaynakları çevresinde kurulmuş olması kesinlikle tesadüfî değildir. Yukarı Mezopotamya uygarlıklarının Dicle ve Fırat boylarında, Mısır uygarlıklarının Nil boylarında, Ege ve Yunan uygarlıklarının Ege

kıyılarında kurulmuş olması manidardır. Bunlardan özellikle Yukarı Mezopotamya uygarlıkları gelişim için iklim ve su kaynakları açısından her zaman optimum şartlara sahip olmuştur. Kuaterner (4. ve son jeolojik zaman) başında bütün dünyada etkili olan 4 buzul dönemleri ve bunların arasındaki 3 buzulararası dönemler yaşanmıştır. Bu köklü iklim değişiklikleri neticesinde dünyada iklim kuşakları (sıcak, ılıman ve soğuk iklim kuşakları) kaymalar göstermiştir. Bu iklim değişiklikleri bazı coğrafyaların önem kaybetmesine ve terk edilmesine neden olurken, Yukarı Mezopotamya başta olmak üzere bazı coğrafyaların da daha cazip hale gelmesine neden olmuştur (Yıldırım, 2007b: 8). Bu bölgenin cazibe merkezi olduğunu gösteren en önemli bulgu, yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan ören yerleridir. Söz konusu kazılar, insanlığın ilk büyük aşaması olan Neolitik Çağ kültürlerinin bilinen kronolojisini 6 bin yıl daha geriye götürmüştür, M.Ö. 12.000 ile 6.000 yılları arasında bölgede var olan kültürlerin zenginliğini ortaya koymaktadır (Benek, 2013: 196). Kısacası kadim Mezopotamya ve çevresinde özellikle etnisite ve inanç temelinde çok özgün ve karmaşık sosyal yapılar oluşmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi Mezopotamya ve yakın çevresi, fiziksel koşulların hızlı bir değişim ve gelişim süreci yaşadığı, çok farklı morfolojik sahaları kısa mesafeler dâhilinde bünyesinde bulunduran ve aynı zamanda kültürel yapının da heterojen olduğu ve sürekli değiştiği-zenginleştiği bir sahadır. Bu alan tarihsel süreçte kültürel yaşam açısından uygun fiziksel şartlar sunmuştur. Kuzeydeki Güneydoğu Toroslar bölümünde yer şekilleri sarp, arızalı ve dağlıktır. Bu özelliklerinden dolayı bu coğrafya, aynı zamanda, buralarda kurulan uygarlıklara yönelik dışarıda gelen saldırılara karşı savunma bakımından ideal bir alandı. Daha güneyde bir plato içindeki kenar kıvrımlarını yarararak akan Dicle ve Fırat nehirlerinin alüvyonlarını biriktirmesiyle oluşan taraçalar üzerindeki verimli topraklar ve gittikçe genişleyen vadi ile devamındaki Arabistan platformuna ait düzlüklerde elverişli ulaşım şartlarının da eklenmesiyle insanlık tarihinde yerleşik düzenin oluşmasında ve tarım kültürünün gelişmesine ev sahipliği yapmıştır (Yıldırım, 2007: 10).

Doğal coğrafya çerçevesinden bakıldığında doğal ortam özelliklerinin insanlık tarihini nasıl etkilediği Mezopotamya'da en bariz şekilde görülmektedir. Diğer bir ifade ile Mezopotamya, tarihin her döneminde yaşamın kesintiye uğramadığı ender coğrafyalardan birisidir. Bunun temel nedeni söz konusu bu coğrafyanın sahip olduğu coğrafi yapı ve doğal ortam özellikleridir. Başka bir ifade ile buradaki vadi tabanlarının, ovaların, platoların ve dağlık bölgelerin birbiriyle bağlantılı ve tamamlayıcı bir şekilde insan yaşamı için bir ahenk sunmuş olmasıdır. Burada insanlar, çok soğuk geçen dönemlerde Fırat ve Dicle vadi tabanlarına inerek yaşamlarını sürdürürken, çok sıcak geçen dönemlerde ise platolara ve dağların yamaçlarına giderek yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Nitekim bu coğrafya, doğal ortam-insan ilişkisinin uyumu sonucunda çağının en modern medeniyetlerinin oluşmasına vesile olmuştur. Öyle ki, Yukarı Mezopotamya'da yapılan kazılarda Çemê Hallan, Çayönü, Nevala Çorî, Göbekli Tepe ve Kortık Tepe arkeolojik yerleşmeleri bunu belgeler niteliktedir. Kısacası Mezopotamya/Ortadoğu Coğrafyası'nın çok farklı ve zengin coğrafi özelliklere sahip olması birçok toplum için burayı cazibe alanı haline getirmiştir. İşte bu özgün ve zengin coğrafya, burada çok sayıda toplumun yaşamasına ve dolayısıyla özgün/münhasır kültürlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Genelde Ortadoğu özelde ise Mezopotamya Coğrafyası'na sosyal coğrafya perspektifinden bakıldığında, çok hızlı bir şekilde hem savaş ortamına hem de barış

ortamına dönüşebilen esnek bir sosyal yapıya sahip olduğu net bir şekilde görülür. Bu sosyal kodlar çok iyi anlaşıldığında ve pozitif algılar oluşturulduğunda bir avantaj, aksi durumda ise bir dezavantajdır. Ortadoğu'nun sosyal coğrafya açısından böylesine kaygan bir zemine sahip olmasının tarihsel arka planında çok sayıda neden olmakla beraber bunlardan beş tanesi oldukça önemlidir. Birincisi; özelde Mezopotamya genelde ise Ortadoğu Coğrafyası'nın tarihin hiçbir döneminde insanların terk etmediği, yani sürekli bir yaşam alanı olmuş olmasıdır. İkincisi, birinci maddeye bağlı olarak bu coğrafyada çok sayıda ve birbirinden farklı etnisiteler ve inançların yaşam bulmuş olmasıdır. Üçüncüsü, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'daki sınırların etnisite ve inanç bağlamında oldukça problemli çok sayıda devleti ortaya çıkarmış olmasıdır. Dördüncüsü; Ortadoğu'daki ülkelerde devlete egemen olan ulus ve inanç, kendi dışındaki diğer etnisite ve inanca yaşama imkanı veya eşit şartlarda ve birlikte yaşayabilme hoşgörüsünü göstermemiş olmasıdır. Beşincisi ise; Ortadoğu Coğrafyası'nda yer alan ülkelerin sosyo-ekonomik parametreler bakımından gelişmiş ülkelere göre göreceli olarak geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelere oluşmuş olmasıdır.

Yukarıda belirtildiği gibi Birinci Dünya Savaşı, Ortadoğu'da sınırları etnisite ve inanç bağlamında oldukça problemli çok sayıda devleti ortaya çıkarmıştır. Daha açık bir ifade ile, Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte Ortadoğu Coğrafyası'nda ciddi bir şekilde toplumsal, dinî, coğrafi ve siyasal kırılmalar, değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu tarihsel geçmişe sahip Ortadoğu ülkelerinin bugün yaşanan sorunlar ile yüzleşmek, bölgenin yaşadığı sorunları çözme noktasında büyük önem arz etmektedir.

Aslında Ortadoğu'nun bugün yaşadığı sorunlara sosyal coğrafya açısından bakıldığında yüzleşmek hem kolay hem de barış için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Çünkü asırlarca Ortadoğu'da şekillenen sosyal coğrafya, bünyesinde pek çok sorunu barındırmakla birlikte barış odaklı politikalar geliştirildiğinde daha güçlü bir şekilde barışa da zemin oluşturmaktadır. Bu çerçevenin uygulamasını Türkiye-Suriye sınırında görmek mümkündür. Bu sınırda, her iki ülke (Türkiye ve Suriye), aynı etnisiteye ve inanca sahip insanları birbirinden koparmak için birçok engel ve yasak uygulamış olmasına rağmen sınırın her iki tarafında yaşayan insanları birbirinden koparamamışlardır. Söz konusu yasak ve engellere rağmen sınırın her iki yakasında ilişkilerin kesintiye uğramamasının temelinde sosyal coğrafyanın gücü yatmaktadır.

Türkiye-Suriye ilişkileri, 1998-2011 arası dönem hariç, genel olarak hep sorunlu geçmiştir. 1998 yılında imzalanan Adana Antlaşması'yla normalleşmeye başlayan Türkiye-Suriye ilişkileri, 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümüyle yerine oğlu Beşar Esad'ın geçmesiyle birlikte sosyal coğrafya tabanında geliştirilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, siyasi alanda başlayan olumlu gelişmelerle kısa bir süre sonra hem siyasi hem sosyal hem de ekonomik açıdan yoğun bir şekilde gelişmiştir. Ancak Bahar 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş karşısında Türkiye, sosyal coğrafya açısından anlaşılması zor bir tavır içerisine girmiş ve alenen mevcut rejimin devrilmesi için özel çaba harcamıştır.

Nitekim bu konuda bir röportaj veren Karaca (2013), sosyal coğrafyanın önemine dikkat çekmiştir: "Türkiye'nin baştan (Mart 2011) beri Suriye'ye ilişkin tavrında belirleyici olan dış politika idi ama o da sosyal coğrafyaya takılmıştır. Suriye'ye ilişkin politika belirlemede sosyal coğrafya iyi okunabilseydi, belki bugünkü durum farklı olurdu. Nihayetinde toplumsal ve ekonomik olayların politikayı belirlediğini, daha doğrusu aralarında toplumsal dinamiklerin daha baskın olduğu

karşılıklı bir ilişki olduğunu" (Karaca, 2013: 41) ifade etmiştir. Aslında Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren sosyal coğrafya verisine dayalı "komşularla sıfır sorun politikası" söylemi çerçevesinde bir dış politika sürecini başlatmıştı. Türkiye'nin dış politikaya ilişkin bu kararı kısa süre içerisinde karşılık bulmuş ve ilk meyvelerini de vermiştir. İşte bu politikanın en başarılı örneği, en uzun kara sınırı olan ve güçlü tarihsel bağları bulunan Suriye'dir.

Türkiye-Suriye ilişkileri, o kadar hızlı ve olumlu yönde gelişti ki, nerdeyse tüm bölge ülkelerince model olabilecek bir duruma geldi. Daha 10 yıl öncesine kadar 1 milyar doları bile bulmayan iki ülke arası ticaret hacminin birkaç sene içerisinde 5 milyar doları bulması hedeflenmişti. İki ülke arasında 2009'da 1,7 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2010'da 2,5 milyar dolara ulaşmıştı (Benek, 2015; Güçer ve Aydemir, 2011: 47-48). Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye-Suriye ilişkileri sosyal coğrafya verileri dikkate alınmaksızın yapılan politika değişikliği ilişkilerin bozulmasına ve telafisi mümkün olmayan bir noktaya gelmesine sebep olmuştur.

Sosyal Coğrafya Temelinde Sınırdaki Akrabalık İlişkileri ve Ticaret (Kaçakçılık)

Sosyal coğrafya açısından bakıldığında Türkiye-Suriye sınırı, siyasi ve suni bir sınır niteliğindedir. Çünkü birçok yerde köyleri, kasabaları ve hatta şehirleri bile ikiye bölmüştür. Sınırın güneyinde kalan alanlar Suriye'de, kuzeyinde kalan alanlar ise Türkiye'de kalmıştır. Tıpkı toprak gibi, o toprak üzerinde yaşayan her türlü canlı ve cansız varlık da birbirinden ayrılmıştır (Sınır Hikâyeleri Belgeseli, 2010-2011). İşte tüm bu yasak ve engellemelere rağmen sınırın her iki yakasında yaşayanlar arasında var olan sosyal coğrafyadan dolayı ilişkiler kesilmemiş aksine giderek güçlenmiştir.

Türkiye tarafında kalan bazı aile veya aşiretlerin toprakları güneyde yani Suriye'de kalmıştır. Aynı durum, Suriye tarafında kalan aile ve aşiretler için de geçerlidir. İşte bu durumdaki aileler 1956 yılına kadar topraklarını işletmek üzere kaymakamlıklardan aldıkları pasavan veya idari mektup ile gidiş-geliş yaparak tarlalarını işletmişlerdir.

Pasaport Kanunu'nun 12. maddesine göre "pasavan", "idarî mektup" ve "hudut geçiş belgesi" pasaport yerine geçen, geçici ve kısa süreli izin belgeleridir (Kurt ve Çöğün, 2007: 28-29). Bunlar daha çok sınır bölgesinde oturan iki taraf vatandaşlarına, sınır makamları tarafından, karşı taraf sınır bölgesindeki acil ve zaruri işlerini takip etmeleri için sınırı geçmek ve karşı tarafta belirli bir süre (kısa bir süre) kalabilmek üzere verilen, pasaport yerine geçen ve harç alınmayan belgelerdir.

Türkiye-Suriye Sınırı'nda 1956-1959 yıllarına kadar tel örgü bulunmadığı için köyler arasında ticari ilişkiler olağan bir şekilde devam etmekteydi. Sınırdaki yer alan köylerin büyük bir kısmı hayvansal ve tarımsal ürünlerini değerlendirmek amacıyla resmi ve resmi olmayan yollarla sınırdaki önemli merkezlere (Nusaybin-Kamışlo, Derbisiye-Şenyurt, Mürşitpınar-Kobani, İslahiye-Meydanı Ekbez vb.) geliş-gidişler yaparlardı.

Ancak 1959 yılından sonra sınıra tel örgü çekilmiş ve mayınlı bölge oluşturulmuştur. Başka bir ifade ile bundan sonra bir anlamıyla sınır bölgelerinde sıkıyönetim uygulanmıştır. Bu uygulamaya alışık olmayan halkın önemli bir kısmı özellikle Türkiye tarafında yaşayanlar bölgeden göç etmiştir. Buna ek olarak sınır bölgelerinde güvenliği sağlamak için sınıra yakın tarım arazilerinde çalışma saatlerinin kısıtlanması ile birlikte halkın göçe olan eğilimi daha da artmıştır. Buna

karşın kolay ve bol kazanç sağlamak isteyenler burada kalarak kaçakçılığı adeta bir sektör haline getirmişlerdir. Hatta uygulanan sıkıyönetim dönemlerinde vur emri gereğince çok sayıda insanın ölmesine ve sakat kalmasına rağmen kaçakçılık faaliyetleri yoğun bir şekilde 12 Eylül 1980 dönemine kadar sürdürülmüştür (Atasoy ve ark., 2014: 4-5). Yani o günün koşullarında kuzey-güney arasında akrabalık ilişkileri kaçak yollarla devam etmiştir.

Kaçakçılık sadece mal götürme-getirme faaliyeti olmayıp, aynı zamanda, Türkiye'deki askeri darbelerle birlikte siyasi nedenlerle insan kaçakçılığı faaliyetini de kapsar. Kaçakçılık faaliyetleri büyük oranda kaçakçılar tarafından veya kaçakçı rehberleri öncülüğünde yapılırdı.

Sınır, özellikle Türkiye'nin güneydoğusunda yaşayan vatandaşları sadece sosyal ve kültürel açıdan değil, aynı zamanda ekonomik (ticaret) açıdan da etkilemiştir. Tarihsel süreç içerisinde iki ülkenin sınır köylerinde yaşayan insanlar bir geçim kaynağı olarak hayvan, çay, sigara yaprağı ve gaz yağı gibi eşyaların ticaretini yapmışlardır. Bu yöntemlerle ticareti yapılan mallara da "kaçak mallar" denilmiştir. Tüm Türkiye'de kabul görenek literatüre girmiş en önemli ürün "kaçak çay"dır. Bu çay bölgede o kadar kabul görmüştür ki, yöre insanında ciddi bir bağımlılık yapmış ve bağımlılık halen de devam etmektedir.

Türkiye ve Suriye arasındaki sınırın her dönemde çok geçirgen olduğunun altını çizmekte fayda var. 1950'lerin Soğuk Savaş döneminde sınır boyunca "kara mayınları" döşendiğinde bile bu durum, sınırdan insan ve mal geçişi üzerinde caydırıcı bir etki yaratmamıştır. Kaçakçılık, sınırı geçmek isteyen Suriyeli sayısındaki kayda değer artışla tırmanışa geçse de, yerinden edilmeler öncesinde de bu, sıradan bir durumdu. Bugün, Suriye'den Türkiye'ye geçmek 15 ila 30, Türkiye'den Suriye'ye geçmek ise 30 ila 100 TL arasında değişen bir fiyat aralığında mümkündür. Bunun yanında Türkiye, geçerli pasaport ile sınır kapılarına gelen Suriyelilerin ülkeye rahatça girmesine ve oturma izni almasına imkân sağlıyor (Dinçer ve ark., 2013). Daha da önemlisi Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra Suriye Sınırı'ndaki birçok gümrük kapısı (Şenyurt, Ceylanpınar, Mürşitpınar gibi) kapatılmıştır. Çok zor şartlarda da olsa belli bir süre daha kaçakçılık faaliyetleri devam etmiştir. Ancak 1983 yılında Genel Başkanı Turgut Özal'ın olduğu ANAP'ın iktidara gelmesiyle kaçakçılık önemini yitirmiş ve bu dönemden sonra sadece insan kaçakçılığı devam etmiştir. Çünkü bu dönemde, Türkiye'ye girmesi yasak olan birçok ürün serbest bırakılmış ve Türkiye'ye girmesi daha da kolay olmuştur. Onun için artık kaçak yollarla Türkiye'ye getirilen ve bölge insanı tarafından rağbet gören çay, sigara ve uzak doğudan gelen elektronik cihazlar gibi ürünler yasal yollarla gelmeye başlamıştır. Kısacası sınır boyunca yaşayanlar birçok açıdan zor koşullarda da olsa yaşamlarını idame ettirmişler ve bu sebeplerden dolayı da tüm engellere rağmen akrabalık ilişkileri, dostlukları azalmamış aksine devam ederek bugüne kadar süre gelmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi sınırın her iki tarafında akrabalık ilişkileri bulunmaktadır. Bu akrabaların bir kısmı birinci dereceden akrabalar. Örneğin kardeşin biri sınırın bu tarafında, diğeri öbür tarafta bulunmaktadır. Aynı şey aşiretler için de geçerlidir. Türkiye'de sınır boyunca yaşayan aşiretlerin hemen hemen tümünün bir kolu sınırın diğeri tarafında bulunmaktadır. Yaklaşık bir asırdır birbirlerinden kopuk yaşayan insanlar, hala akrabalık duygusu ile hareket etmekte ve ilişkilerini devam ettirmektedirler. Sınırın bir tarafında yaşanan bir tasa veya sevinç aynı anda sınırın diğeri yakasında da etkisini göstermektedir. Örneğin sınırın bir

tarafında iki aile arasında yaşanan küskünlük sınırın diğer tarafındaki akrabaların da arasının bozulmasına sebep olmaktadır. Keza bir tarafta bir kişi hayatını kaybetse, diğer tarafta da taziye çadırı kurulur. Bu durum, sınırın böldüğü aile ve aşiretlerin tasada ve sevinçte nasıl birlikte hareket ettiğini belirgin bir şekilde göstermektedir. Dolayısıyla tarihsel ortak bağları olan Türkiye ve Suriye'deki insanlar bir asra yakın süredir ayrı coğrafya ve ülkede yaşamalarına rağmen aralarında hala akraba ve aşiret evlilikleri ve hatta berdel evlilikleri olmaktadır.

Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

Suriye Arap Devletinin Kuruluşu ve Esad Ailesi (1916-2015)

Birinci Dünya Savaşı sırasında 1916 yılında yapılan Sykes-Picot Antlaşması'yla önce İngiltere'nin hâkimiyetine verilmesi tasarlanan Suriye, savaştan sonra İngiltere ve Fransa arasında yapılan antlaşma bağlamında Fransa'ya devredilmiştir. Fransa, Milletler Cemiyeti döneminde Suriye'de bir manda rejimi tesis etmiştir (Akgün, 2012: 4).

Suriye Mandası, Fransa'nın idaresine girmesiyle çeşitli etnik ve dini gruplara dayalı devletlere bölünmüştür. Şam Devleti, Halep Devleti, Nusayri merkezli Alevi Devleti, Dürzî merkezli Jabal Durize, sonradan Türkiye Cumhuriyeti'ne katılan Hatay Cumhuriyeti ve Lübnan Devleti olmak üzere 6 yapılı yönetim oluşturulmuştur. Ancak Fransa, 1937'de Şam Devleti, Alevi Devleti, Halep Devleti ve Dürzi Devleti'ni tek bir yönetim altında birleştirmiştir. Bu duruma özellikle Nusayriiler karşı çıkmışlar; 1954'e kadar kendi devletleri için mücadele etmişlerdir (Akgün, 2012: 5). Özetle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra yeni ulusal kimlikler, vatandaşlıklar ve sosyal sınıflar ortaya çıkmıştır ve bunlardan bazıları bir arada var olarak, bazıları çatışarak ve birbirini yok etmeye çalışarak eski kimliklerin ve yapıların yerine geçmiştir (Fildiş, 2013: 2). Bu durum, ne yazık ki günümüzde de çok yoğun ve karmaşık bir şekilde derinleşerek devam etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, 1941 tarihinde Fransa, kendi nüfuzu altında kalmak şartıyla Suriye manda yönetimine kısmî bağımsızlık vermiştir. 1943 yılında yapılan seçimlerde manda yönetimine karşı olan Şükrü el Kuvvetli, Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Fransa, İkinci Dünya Savaşı sürerken oluşan uluslararası dinamikler ve iç politikadaki bir takım gelişmeler sebebiyle savaş sona ererken Suriye'den çekilmiştir. Suriye, 1946'da Birleşmiş Milletler'e katılarak Suriye Arap Cumhuriyeti adını almıştır (Keskin, 2013). Suriye Arap Cumhuriyeti, 185.180 km²'lik yüzölçümü ile dünyanın en geniş 88. ülkesi olarak Akdeniz'in doğusunda yer almaktadır. Suriye, kuzey ve kuzeybatısında Türkiye, doğusunda Irak, güneyinde Ürdün, güneybatısında İsrail ve Lübnan ile komşudur (Şekil 1). 2009 istatistiklerine göre nüfusu 23 milyon 27 bin olan Suriye toplumu etnik, dinsel ve mezhepsel açıdan heterojen bir yapıya sahiptir (Tezcan ve Taşdemir, 2012: 14).

Şekil 1: Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

Suriye, Fransa Mandalığı(1920-1946)'ndan sonra bağımsızlığını kazandığı 1946'dan 1970 yılına kadar, darbeler ve karşı darbelerin yaşandığı istikrarsız bir dönem geçirmiştir. Mişel Eflak'ın kontrolünde olan Baas Partisi 1953'te Ekrem Havrani'nin kontrolünde olan Arap Sosyalist Partisi ile birleşerek Arap Sosyalist Diriliş Partisi adını aldı. İç siyasette çekişmelerin olduğu bir dönemde Suriye Komünist Partisi ile ittifak kuran Baas siyasal etkisini genişletti ve 1958'de Suriye ile Mısır'ın birleşmesiyle oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne giden yolu açtı. Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulurken varılan anlaşma dolayısıyla Baas kendisini feshetti, ancak Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın Suriye'yi birliğin eş parçalarından birisi değil de Mısır'ın bir vilayeti gibi değerlendirme eğilimi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasına sebep oldu (Akgün, 2012: 6).

1963 yılında Arap Sosyalist Baas Partisi darbeyle yönetimi ele geçirmiş, 1966 ve 1970 yıllarında ise parti içi darbeler yaşanmıştır. 1970 yılındaki darbeyi gerçekleştiren dönemin Savunma Bakanı Hafız Esad, önce kendini Başbakan ilan etmiş, ardından 1971 yılında düzenlenen ve tek aday olarak katıldığı referandumda Cumhurbaşkanı olmuştur. Hafız Esad, ayrıca, darbenin hemen ardından 1970 yılında 173 sandalyeli Halk Meclisi ihdas etmiş, 1972 yılında Baas Partisi'nin de dâhil olduğu "Ulusal İlerici Cephe"yi kurmuş, 1973 yılında da Suriye'nin hala geçerli olan yeni anayasası referandumla kabul edilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>).

1920 sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkileri ilk önce Fransa'nın ardından da ağırlıklı olarak Antakya, Fırat ve Dicle suyunun paylaşımı sorunu, PKK sorunu ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin etkisi altında kalmıştır. 1980'lerin ikinci yarısından sonra

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Suriye'yle ilişkileri düzeltme ve sorunları çözme yönünde attığı adımların Şam tarafından karşılıksız kalmasının ardından Ankara-Şam ilişkileri çatışmacı bir zemine 1998'e kadar sürmüştür (Ayhan ve Ark., 2012: 12).

1963 yılında Baas Partisi'nin gerçekleştirdiği askerî darbenin ardından olağanüstü hâl ile yönetilmeye başlayan Suriye'de 1970'ten bu yana Esad ailesi iktidarı hüküm sürmektedir. Muhaliflerin özgürlük mücadelesine karşı çok sert tedbirler alan Hafız Esad, halkın özgürlük taleplerini yıllarca çok sert bir şekilde bastırmıştır (İnsani Yardım Vakfı, 2012). Yaklaşık 30 yıl Suriye'yi baskıcı bir şekilde yöneten Hafız Esad, 10 Haziran 2000 yılında vefat etmiştir. Hafız Esad'ın vefat etmesi üzerine, o sırada 34 yaşında olan oğlu Beşar Esad'ın Cumhurbaşkanı olabilmesi için, Anayasada değişiklik yapılarak Cumhurbaşkanlığı yaş sınırı 40'tan 34'e indirilmiş ve Beşar Esad 10 Temmuz 2000 tarihli ve 27 Mayıs 2007 tarihli referandumlarda ardarda iki kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>). Suriye, Mart 2011'den beri çok karmaşık ve yoğun bir şekilde iç savaş yaşamaktadır. Günümüzde iç savaş giderek karmaşıklaşarak tüm şiddetle devam etmektedir.

Türkiye-Suriye Sınırının Belirlenme Süreci (1921-1939)

Türkiye-Suriye Sınırını, ana hatlarıyla Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan Türk-Fransız İtilafnamesi, 22 Haziran 1929 tarihinde Ankara'da imzalanan vesikalar (Türkiye-Suriye hududu tahdidi protokolü), 3 Şubat 1930 tarihli Dostluk Uzlaşma Hakem Muahedenamesi, 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep'te imzalanan Tahdidi Hudut Nihai Protokolü, 27 Ekim 1932 tarihinde Ankara'da imzalanan Suriye'de Türklere ait emlak ile Türkiye'de Suriyelilere ait emlak hakkında itilafnamesi, 19 Mayıs 1939 tarihinde Hatay'da imzalanan Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Nihai Protokolü, 23 Haziran 1939 tarihinde Ankara'da imzalanan Hatay Antlaşması ile Türkiye-Suriye arasındaki arazi mesailinin kat'i surette hallini mutazamam antlaşmaları belirlemiştir (Kurt ve ark., 2007).

15 Kasım 1919'da İngiltere-Fransa arasında imzalanan Suriye İtilafnamesi'ne göre Adana, Maraş, Urfa, Hatay ve Suriye Fransa'ya bırakılmıştır. Ancak Hatay, Misak-ı Milli sınırları içinde yer almaktaydı. Konu hakkında zaman zaman Türk-Fransız ikili görüşmeleri olduysa da bundan olumlu bir sonuç elde edilemedi. Bunun üzerine silahlı çatışmalar başladı (Hatipoğlu, 2010: 168-170).

Milli mücadele dönemindeki başarılar sonucu Fransa Başbakanı Briand, Birinci İnönü Muharebesi'nin etkisi ile İngiltere'yi Sevr Antlaşması'nın hafifletilmesi için zorlamaya başladı. İtalya'nın da Fransa'yı desteklemesi ile Londra Konferansı hazırlandı. 25 Ocak'ta Türk ve Yunan delegelerinin de katılımıyla Londra'da konferans toplandı. İlk olarak Londra'ya giden Bekir Sami Bey ile Briand arasında 11 Mart 1921 tarihinde bir anlaşma imzalandı. Ancak Bekir Sami Bey'in bu anlaşmayı yaparken TBMM'nin tasvibini almaması ve anlaşmanın Fransızlara verilen birçok imtiyazlarla dolu olması anlaşmanın iptaline neden oldu. Ancak bu anlaşma, Ankara itilafnamesi'nin imzalanmasına da zemin oluşturdu. Fransa iptal edilen anlaşmanın tekrar görüşülmesi için Franklin Boillon'u Ankara'ya gönderdi. Müzakereler çok uzun sürdü. Nihayet 20 Ekim 1921 tarihinde anlaşmaya varıldı ve Ankara itilafnamesi imzalandı. Ancak belirtilmelidir ki, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara İtilafnamesi'yle Hatay Türkiye sınırlarının dışında bırakılmıştır (Ceylan, 2010: 1).

Ankara Antlaşması'nın 3. Maddesine göre genel hatlarıyla bir hat çiziliyor ve antlaşma imzalandıktan sonra 2 ay içinde sözü geçen hattın güneyine Fransız kuvvetleri ve kuzeyine Türk kuvvetleri çekilecektir, denilmektedir. 3. maddede sözü geçen sınır hattı şöyle çözümlenmiştir: "Sınır, İskenderun Körfezi üzerinden Payas'ın güneyinden Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecek. Oradan Karnaba Suriye'ye ve Kilis Türkiye'ye bırakılarak Çobanbey İstasyonu'nda demiryolunu izleyecek, demiryolu Nusaybin'e kadar Türk topraklarında kalacaktır. Nusaybin ile Cezine İbn Ömer arasındaki eski yol Türkiye'de kalarak Dicle'ye varacaktır. Demiryolunda her iki ülke de aynı hakka sahip olacaktır. Bu antlaşmanın imzalanmasını izleyen bir ay içinde her iki taraf temsilcilerinin oluşturduğu bir komisyon bu hattı saptayacaktır" (Aybar, 1986:291-293). Görüldüğü gibi genel hatlarıyla demiryolu temel olarak sınırı belirliyor. Ayrıca, söz konusu antlaşmanın 9. maddesine göre "Osmanlı Sülalesinin kurucusu Sultan Osman'ın dedesi Süleyman Şah'ın Caber Kalesi'nde bulunan ve Türk Mezarı ismiyle belirli türbesi müstemilatı ile Türkiye'nin malı olacak ve Türkiye oraya muhafızlar koyacak ve Türk Bayrağı çekecektir," denilmektedir.

Daha sonra 9 Eylül 1936 tarihinde Fransa ile Suriye arasında gerçekleşen antlaşmayla Suriye'ye tam bağımsızlık verilmiştir. Böylece Hatay, Suriye yönetimine geçmiş oldu. Bunun üzerine Türkler konunun çözüme kavuşması için Birleşmiş Milletlere başvurdu. Ancak buradan bir sonuç alınamamıştır. Türkiye ile Fransa yakınlaşmasından sonra 24 Ağustos 1938'de Türk ve Fransız ordularının garantisi altında Hatay'da Millet Meclisi seçimi yapılmıştır. Seçimlerin ardından Bağımsız Hatay Cumhuriyeti kurulmuştur. Bundan sonra 29 Haziran 1939'da Hatay Millet Meclisi oybirliği ile anavatana katılma kararı almıştır. 23 Temmuz 1939'da Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Hatay'a Türk heyetinin gelişi ile birlikte katılım gerçekleşmiştir (Hatipoğlu, 2010:172-176). Böylece 23 Temmuz 1939 tarihinde Türkiye-Suriye Sınırı bugünkü şeklini almıştır.

Türkiye-Suriye İlişkilerinin Soğuk Dönemi (1940-1998)

Uzun bir dönem iç içe geçmiş tarihi mirasına rağmen Türkiye-Suriye ilişkileri, giriş kısmında da belirtildiği gibi, karşılıklı güvensizlik, ön yargılar, Suriye'nin Türkiye karşıtı örgütlere verdiği destek, Hatay ve su problemlerinden dolayı uzun yıllar gelişmemiştir. Bunlara ek olarak Türkiye, Batı Bloku'na yönelmiş ve batı ülkeleri ile ilişkileri geliştirmiştir. Suriye ise, Türkiye'nin içinde bulunduğu Batı Bloku yerine özellikle Baas Partisi iktidara geldikten sonra Doğu Bloku(SSBC) ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiştir.

Tarihsel süreç içinde Türkiye-Suriye ilişkilerine baktığımızda Hatay meselesi, su sorunu ve Hafız Esad'ın PKK'ya verdiği desteğin iki ülke ilişkilerinin yıllarca soğuk seyretmesine yol açtığı görülmektedir. 1998 yılındaki Öcalan Krizi sonrası imzalanan Adana Protokolü ile düzelmeye başlayan ilişkiler 2000 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmasıyla daha da iyileşmiştir.

Hatay meselesi, Soğuk Savaş dönemi, 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı, 2000 yılında Hafız Esad'ın vefatı ve yerine Beşar Esad'ın geçmesi, 2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesi ve Arap Baharı'nın devamı kabul edilen Mart ayından günümüze devam eden Suriye'deki İç Savaş, Türkiye ve Suriye ilişkilerinin gelişimini belirleyen ve su politik

arını da etkileyen dönüm noktalarıdır(Maden, 2012: 89). Dolayısıyla bu kısımda, Türkiye-Suriye ilişkilerinin en sorunsal alanlarını oluşturan "Hatay Sorunu", "Su Sorunu" ve "PKK Sorunu" kısaca ele alınacaktır.

Hatay Sorunu

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki en büyük çıkmazlardan biri Hatay Sorunu'dur. Suriye yönetimini 1970'ten bu yana Esad ailesi kanalıyla elinde bulunduran Baas Partisi'nin 'Büyük Suriye İdeali' kapsamında olmazsa olmazlardan biri Hatay'dır. Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen Türkiye ile Fransa 20 Ekim 1921 günü imzalanan Ankara Anlaşması gereği Hatay Fransızlarda kalmıştır. Bu durum, 1923 Lozan Barış Anlaşmasıyla da teyit edilmiştir.

1936'da Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öngören anlaşmada (Fransa-Suriye) Türkiye'ye ait herhangi bir maddenin bulunmaması Türkiye tarafından tepki görmüştür. Bu duruma istinaden Atatürk: "Barış bozma alışkanlığım yoktur. Ancak, Antlaşmaya dayanan hakkımızın isteyicisiyim. Onu almazsam edemem. Büyük Millet Meclisi kürsüsünden milletime söz verdim, Hatay'ı alacağım. Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getirmezsem, onun huzuruna çıkamam. Yerimde kalamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim, yenilmem. Yenilirim bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek benim dostluğumu lütfen bildiriniz ve doğrulayınız" demiştir. Bu sözler ve girişimler üzerine Hatay Meselesi, Milletler Cemiyeti'ne intikal etmiştir. 27 Ocak 1937'de Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti, Hatay'ın bağımsızlığını kabul etmiştir (www.hatay.gov.tr).

Ardında Hatay'da yapılan seçimler Türkiye aleyhine gelişmiş ve bunun üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak seçimlerin yenilenmesini istemiştir. Türkiye'nin bu isteği kabul edilmiş ve seçim, 13 Ağustos 1938'de tekrar yapılmıştır. Tarafsızlığı korumak adına Türkiye'den bir askeri güç gönderilmiş ve nihayet 12 Eylül 1938'de Hatay Cumhuriyeti kurulmuş ve Cumhurbaşkanlığına da Tayfur Sökmen getirilmiştir. Avrupa'daki zıtlıkları da kullanan Türkiye, 23 Nisan 1939'da Fransa ile Türkiye-Suriye sınırı konusunda ortak bir bildiri yayınlamıştır. Buna göre Hatay Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır (Aslan, 2008: 29). Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı yönünde atılan adımları tanımadığını deklere etmiş ve sürekli Hatay'ın Suriye'nin bir parçası olduğu yönünde bir politika izlemiştir.

Su Sorunu

Türkiye ve Suriye ilişkilerinde su meselesi ilk olarak 1960'lı yıllarda iki ülkenin de Fırat ve Dicle havzaları sularını kullanmaya başlaması ile dış ilişkilerde bir gündem maddesi haline gelmiştir. Hem Türkiye hem de Suriye aynı dönemde sulama ve enerji odaklı projelere başlamıştır. Türkiye Keban Barajını yapma sürecindeyken, Suriye'de Tabqa Barajını yapmaya başlamış ve iki ülke de 1973 yılında barajların inşasını tamamlamıştır. Havzada ilk kriz bu dönemde yaşanmış ve Irak, susuz kaldığını iddia ederek Suriye'yi barajı bombalamakla tehdit etmiştir. İkinci önemli kriz Türkiye'nin 1990'larda Atatürk Barajı'nı doldurma sürecinde yaşanmıştır. Üçüncü kriz ise yine Türkiye'nin aynı havzada Birecik Barajı'nın inşasına başlamasında yaşanmıştır. Bu dönemlerde Türkiye ile aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak ile ilişkileri gergin bir boyut kazanmıştır (Maden, 2012: 90).

Suriye için 4 önemli su kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan biri Golan Tepeleri'ndeki su kaynakları ve diğer üçü ise Türkiye ile bağlantılı Asi Nehri, Dicle

Nehri ve özellikle Fırat Nehri'dir. Fırat Nehri, Türkiye'de doğup Suriye ve Irak topraklarını geçerek Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Fırat Nehri, yıllık ortalama akımı olan 31,6 milyar m³ suyun yüzde 90'ını Türkiye'den, yüzde 10'unu da Suriye topraklarından alır (Bilen, 2009: 43). 1967'de zengin su kaynaklarına sahip olan Golan Tepeleri'ni İsrail'e kaptıran Suriye için özellikle Fırat Nehrinin önemi daha da artmıştır. GAP Projesi kapsamında Atatürk, Karakaya, Birecik ve Karkamış barajlarının yapımı Türkiye'nin Suriye ile olan gergin ilişkileri daha da kötü duruma getirmiştir.

Uluslararası su sorunlarına ilişkin bir madde Lozan Barış Anlaşması'nda yer almaktadır. Lozan'ın 109. Maddesinde; "Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir Devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir Devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir Devletin toprakları üzerinde, Savaştan önceki yapılacak işlere öteki bir Devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili Devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir" denilmektedir. Aynı maddenin sonunda "Anlaşma olmazsa sorun hakem yolu ile çözümlenecektir" şeklinde ifade edilmektedir (http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf).

Suriye ve Irak'ın sınıraşan nehirlerinin suyunu kullanımı konusundaki tepkilerine karşı Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kullanımı konusunda suların akılcı ve etkin bir şekilde üç ülke arasında tahsisinin sağlanmasına ilişkin 1984 yılında bir plan geliştirmiştir. Türkiye bu amaçla Suriye ve Irak'a, kamuoyunda kısaca üç aşamalı plan olarak bilinen "Fırat-Dicle Havzası Sınıraşan Sularının Hakça, Akılcı ve Optimum Kullanımı için Üç Aşamalı Plan"ı sunmuştur. Söz konusu planla, Fırat-Dicle havzasının tümü için olmak üzere, su ve toprak kaynakları için veriler toplanıp bu kaynakların değerlendirilmesinin yapılması, havzadaki tüm kullanımlar için en yüksek faydayı sağlayacak tahsislerin sağlanması öngörülmüştür. Ancak, Suriye ve Irak bu tür bir çözümü reddetmişlerdir (<http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/MerakEdilenler.aspx?SoruID=6>).

Ekonomik olarak değerlendirilebilir hidroelektrik potansiyelinin Türkiye'de yıllık 140 milyar KWh olduğu hesaplanmaktadır. Türkiye'nin hidrolik enerjisinin yüzde 50'si GAP barajlarından üretilmektedir. Bu rakam, Türkiye'nin toplam enerji üretiminin yüzde 10'una denk gelmektedir (DSİ, 2009: 31-33). 1973'te tamamlanan Keban Barajı ve 1987'de tamamlanan Karakaya Barajları sorunu tırmandırmıştır. Türkiye, Karakaya Barajı'nın dolumu esnasında 500 m³ /sn su bırakmayı taahhüt etmiştir. Bu sayede Türkiye, Dünya Bankası'nın kredi vermek için koyduğu şartı yerine getirmiştir. İlerleyen yıllarda Suriye'nin su isteği 700 m³ olmuştur. Atatürk Barajı'nın dolumu esnasında da aynı problemler yaşanmıştır. Barajın dolumu sırasında 1 ay boyunca su tutulmuştur. Türkiye, her ne kadar önceden uyarıya da ve dolum zamanı özellikle kış aylarına denk getirilse de Irak ve Suriye'nin tepkilerine neden olmuştur (Eroğlu, 2014: 5-6). Atatürk Barajı'nın inşasının bitirilerek dolununun ve GAP'ın devreye girmeye başlamasıyla, 1990'larda söz konusu tepkiler doruk noktasına ulaşmıştır. Sorunun çözümü için Türkiye'nin bazı girişimleri olmuşsa da bu girişimler Irak ve Suriye tarafından kabul edilebilir bulunmamıştır (ORSAM, 2015). Sonraki dönemlerde Fırat Nehri üzerinde yapılan nispeten küçük barajlar (Karkamış, Birecik) nedeniyle Türkiye'ye karşı bazı tepkiler meydana gelse de gündemde çok kalmamıştır.

Asi Nehri Lübnan dağları ve Cebelüşşarki (Anti Lübnan dağları) arasındaki Beka Vadisinde Rasul-Ayn ve Al-Labwah adlı akarsuların birleşmesinden oluşur. Bölgede bulunan akarsuların geneli güneye doğru akarken bu nehrin aksi istikamete doğru akması 'Asi' adını almasına neden olmuştur. Toplam uzunluğu 386 km olup, bunun 88 kilometresi Türkiye sınırları içerisinde akmaktadır. Yıllık ortalama debisi 2,5 milyar m³tür. Suyun neredeyse tamamı yapılan projeler nedeniyle tüketilmektedir. Türkiye sadece tarımda sulama amaçlı kullanılmaktadır; ancak Suriye'nin kullanımı nedeniyle yaz aylarında debisi 3 m³ /sn'ye düşmektedir. Bu da Asi Nehri'nden sulama yapan Hataylı çiftçileri zor durumda bırakmaktadır. Nehrin yıllık ortalama su kapasitesiyle ilgili farklı rakamlar bulunmaktadır: Gerçeğe en yakın ölçüm 2 milyar 470 milyon m³ olarak değerlendirilmiştir. Ülkeler arasındaki rakam uyumsuzlukları çözümü de engellemektedir. Suriye 1950 yılında dünya bankasından kredi almak istemiştir. Banka projeyi kredilendirilebilir bulmakla birlikte projenin Lübnan'dan daha fazla suyu çekmemesi ve Türkiye'yle antlaşma yapılması gerektiğini öngörmüştür. Şam'da iki ülke heyeti arasında yapılan görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Dalar, 2010: 107-109).

Suriye Asi Nehri ile ilgili müzakere yapmaya kalkıştıysa Hatay'ı Türkiye'nin bir kenti olarak kabul etmiş olacaktır. Bu nedenle Türkiye tarafının girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Netice itibariyle su sorunu net bir çözüme kavuşturulmasa da 1998 yılından sonra düzelen ilişkiler nedeniyle pek gündeme gelmemiştir. 2011 sonrasında ise daha büyük sorunlar patlak verdiği için sorun gündemde yer bulamamıştır.

Ama yine de belirtilmelidir ki, Ortadoğu'nun en önemli havzalarından ikisi olan Fırat-Dicle Havzaları su kaynakları, sınırdaş ülkeler Türkiye, Suriye ve Irak'ın ilişkilerinde önemli rol oynamakta ve sık sık gündemde de yer almaktadır. Özellikle, Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi incelendiğinde havza sularına ilişkin geliştirilen politikalar iki ülkenin ilişkilerinden doğrudan etkilenmektedir (Maden, 2012: 89).

PKK Sorunu

Suriye, 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca Türkiye'ye karşı PKK'yi desteklemiştir. Bu destek çeşitli açılardan sağlanmıştır. Suriye, hem kendi topraklarında hem o dönemde kontrolü altında bulunan Lübnan topraklarında PKK'nın barınmasına, eğitim almasına ve kamplar kurmasına imkân sağlamıştır. Toprak kullandırmanın yanı sıra para, silah, istihbarat, sınır geçişi gibi yardımlarda da bulunmuştur. Örgüt lideri Abdullah Öcalan 1999 yılındaki yakalanışına kadar Şam'da ikamet etmiştir. Türkiye-Suriye ilişkileri uzun yıllar karşılıklı tehdit algılamasına dayanmıştır. Bu nedenle ilişkiler genellikle gergin seyretmiş hatta iki ülke zaman zaman askerî çatışma noktasına gelmiştir (Keskin, 2013).

Bir taraftan da iki ülke arasında çözüm arayışları da devam etmiştir. Nitekim 1987 yılında Suriye'ye başbakanlık seviyesinde ziyarette bulunan Türkiye, bu ziyaret süresince Suriye'den PKK'ya desteğini çekmesi hususunda talebini dile getirmiştir. Suriye ise Türkiye'den Fırat nehri sularının paylaşımına ilişkin bir anlaşma imzalanmasını talep etmiştir. 1987 yılında Türkiye Şam'da iki protokol imzalamıştır. Bu protokollere göre Türkiye, nihai bir anlaşmaya kadar Fırat nehrinden Suriye sınırından saniyede 500 metreküp su bırakacağını taahhüt etmiştir. Güvenlik protokolü olan ikinci protokolden Suriye, PKK'ya verdiği desteğe son vereceği sözünü vermiştir (Maden, 2012: 89). Ancak bu her iki protokol de gerçek anlamda hayata geçirilememiştir.

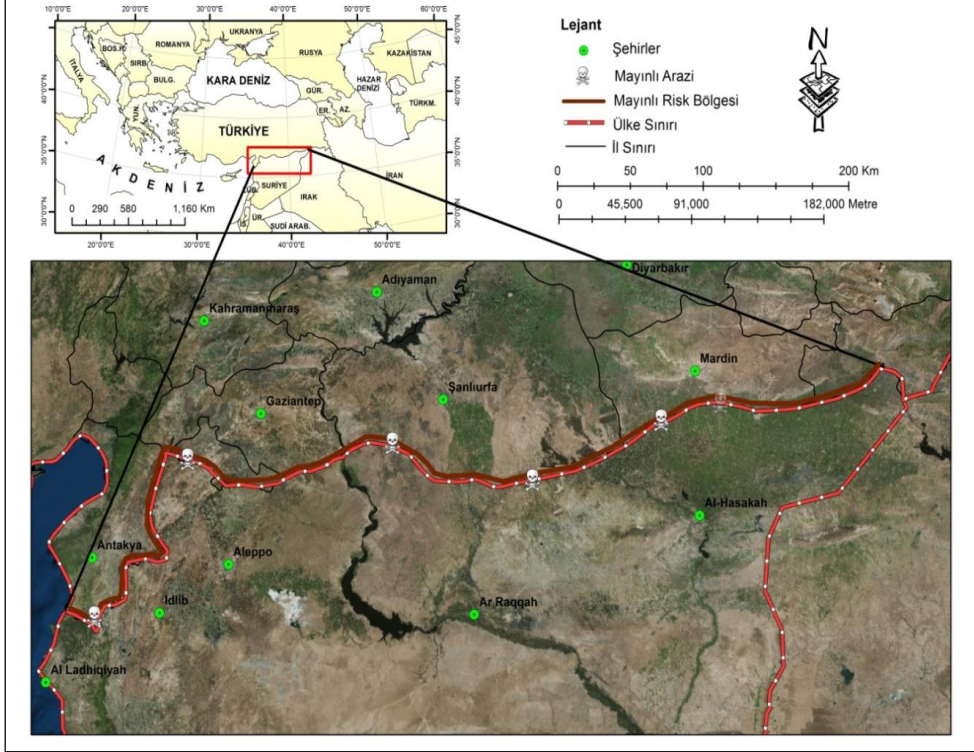
1990'lı yılların son dönemlerine kadar Hatay sorunu, soğuk savaş döneminin etkileri, PKK'nın sebep olduğu iki ülke arasındaki güven sorunu, Türkiye'nin GAP'a başlaması ve Fırat ve Dicle suları üzerinde barajlar yapması, Suriye'nin aynı dönemde su kaynaklarını özellikle en önemli su kaynağı olan Fırat Nehri üzerinde projeler yapmaya başlaması, Suriye'nin gıda güvenliği endişesi, su meselesinin teknik boyuttan çıkarılıp Arap milliyetçiliği meselesi haline getirilmesi, iki ülkenin ilişkilerinin gergin, güvensiz ve işbirliğinden uzak bir temel üzerinde gelişmesine sebep olmuştur. 1998 yılında Türkiye ve Suriye arasında imzalanan Adana Mutabakatıyla, iki ülke arasında var olan güven sorunu temelli ilişkiler iyileşme sürecine girmiştir (Maden, 2012: 93). PKK lideri Abdullah Öcalan'ın bir yıl sonra 9 Ekim 1999 tarihinde Suriye'yi terk etmesi, gerçek anlamda, Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşerek gelişmesi bağlamında çok önemli bir kırılma noktasını oluşturur.

Türkiye ve Suriye Devletlerinin Sınır İlişkin Politikaları

1953 yılında Mardin'in Kızıltepe ilçesinde gümrük koruma memurları ile kaçakçılar arasında çıkan çatışma sonucu iki gümrük muhafızı hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine dönemin başbakanı Adnan Menderes'in talimatıyla Türkiye-Suriye sınırı boydan boya mayınlanmıştır.

Türkiye, tek taraflı olarak 1956-1959 yılları arasında 877 kilometrelik Suriye sınırını kaçakçılığı önlemek amacıyla mayınlamıştır. Mayınlanan bu alanın tamamını Türkiye, kendi topraklarından oluşturmuştur. Türkiye, Suriye sınırında yer alan Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Şırnak illerinde yaklaşık eni 50-400 m arasında olmak üzere toplam 23.347 hektarlık alanı tek taraflı mayınlamış ve etrafını dikenli tellerle örmüştür (Şekil 2). Başka bir ifade ile Sınırdan içeriye doğru mayınlanan bu verimli araziler, 1959 yılından itibaren tarım yapılmaksızın atıl duruma getirilmiştir. Söz konusu alan içerisindeki arazilerin % 75'lik bölümü işlenebilir (I, II, III, ve IV. sınıf araziler-17517 ha) ve tarım potansiyeli yüksek arazilerden oluşmaktadır (Çullu ve ark, 2015).

Bu konu ile ilgili diğer önemli bir husus ise bu mayınlı arazinin mayınlardan arındırılarak tarıma kazandırılmasıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye-Suriye sınırındaki mayınlı arazinin temizlenebilmesi için ilk aşamada 12 milyon dolar ve tüm mayınlı arazinin tamamen temizlenip kullanılabilir hale gelebilmesi için ise 36 milyon doların gerekli olduğunu ve bunun normal şartlarda 5 yılda tamamlanabileceğini tahmin etmektedir (Landmine Monitor, Türkiye raporu, 2002).

Şekil 2. Mayınlı Alanların Bulunduğu İller ve Sınır Güzergâhı

Suriye Arap Cumhuriyeti de Suriye-Türkiye sınırında Kürtlerin yoğun yaşadığı alanlarda Araplaştırma politikalarını hayata geçirmiştir. Bu anlamda Suriye Arap Devleti, Rojava'nın kuzeyinde özellikle Grê Spî(Akçakale) ile Dêrika Hemko arasında yani Türkiye Sınırı boyunca ve doğusunda (Rojava-Güney Kürdistan sınırı) Araplaştırma çalışmalarının ilk yasal hazırlığını 1952 yılında başlatmıştır. 1952 yılında çıkarılan 193 nolu yasa ile Rojava'da Türkiye-İrak sınırındaki Dêrik'ten İdlip'e kadar yer alan sınırdaki Kürt köylerinde Kürtlere ait araziler şahıslara dağıtılmadan hazine arazisi olarak devlet kontrolüne alınmıştır. Daha sonra Suriye Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı Cemal Abdul Nasr döneminde (1959-1960 yıllarında) 10 Kürt köyü Kürtlerden alınarak ağırlıklı olarak Selimiye ve İdlip çevresinden getirilen Araplara verilmiştir (Ahmet Ali, 2015: 4-5).

1963 yılında Arap Sosyalist Baas Partisi darbeyle yönetimi ele geçirmiş, 1966 ve 1970 yıllarında ise parti içi darbeler yaşanmıştır. Baas Partisinin iktidara gelmesiyle Kürtlere yönelik asimilasyon politikaları daha yoğun bir şekilde devam etmiştir. 23.08.1963 yılında yapılan nüfus sayımı ve ardında çıkarılan bir yasa ile 250.000 Kürt'ün kimliği düşürülmüştür. Bunlara Suriye'de Laci Türk veya ecnebi denilmektedir. Buna müteakiben, yukarıda da belirtildiği gibi, söz konusu asimilasyon süreci toprak reformu adı altında devam etmiştir. Asimilasyon politikaları kapsamında önce kimliksizleştirme, sonra toprak reformu kapsamında Arap Kuşağı oluşturma ve nihayetinde bunları yerleşme isimlerini Araplaştırma süreci izlemiştir (Benek, 2015).

Ardında 24 Haziran 1974 yılında başlayıp 1975 baharına kadar devam eden ve adı Arap Kuşağı (Kembera Erebi-Zinarê Erebi) olarak adlandırılan geniş çaplı bir kuşak oluşturulmuştur. Kürtler arasında "Şoreşa 8 Adarı" olarak da tanımlanan bu

toprak reformu kapsamında sınır boyundaki Kürtlerden toprak alınmış ve Kürt köyleri arasında Arap köyleri oluşturulmuştur. Söz konusu kuşak, 350 km uzunluğunda ve 15 km genişliğinde Kürtlerin bulunduğu ve Kürtlere ait 36 köy Kürtlerden alınarak Rakka'ya bağlı Tabga kasabası ile Halep çevresinden getirilen Araplara verilmiştir. Rojava'ya yerleştirilen bu Arapların çoğunluğunun toprakları Fırat nehri üzerinde yapılan Fırat Barajı altında kalmıştır. Özellikle Tabga kasabasında 40.000 kişiye tekabül eden 7.000 aileye 36 model köy ve bu köylerde tapulu olmak üzere yaklaşık 3 milyon dekar arazi verilmiştir (Ahmet Ali, 2015: 8). . Böylece daha önce kurulan 10 Arap köyü ile birlikte sınır boyunda 46 Arap köyü oluşturulmuş oldu. Söz konusu bu 46 köy içerisinde Derik'te Habur Nehri kenarında verimli 11 Kürt köyü de bulunmaktadır.

Suriye Arap Devleti'nin "Arap Kuşağı"nı oluşturmada iki temel hedefi vardı. Birincisi; Rojava Kürtlerinin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan Türkiye ve Iraklı Kürtlerden irtibatını koparmak, ikincisi ise; Kürtlerin yoğun yaşadığı bu bölgede Arap nüfusunu artırarak demografik yapı bakımından Kürtlerin etkisini azaltmaktır.

Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bahar Dönemi (1998-2011) ve Sonrası

Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın iktidara gelmesinden hemen sonra Suriye'de demokratikleşme, insan hakları ve ifade özgürlüğü alanlarında kısa süren nispi bir açılım dönemi yaşanmıştır. Şam Baharı olarak adlandırılan bu dönemde, ulusal ilerici Cephe içinde yer almayan grup ve partilerin kamuya açık toplantılar düzenlemelerine ve farklı görüşler seslendirmelerine imkân tanınmıştır. Ancak, bu dönem 2001 Şubat ayında iki bağımsız milletvekilinin (Mumin Homsî ve Riad Seif) siyasi reformlar talep etmeleri nedeniyle "yasadışı olarak Anayasayı değiştirmeye teşebbüs suçu"ndan yargılanarak hapse atılmalarıyla sona ermiştir. Bu tarihten itibaren, Cumhurbaşkanı Esad, Suriye'nin dış politikada karşılaştığı sorunları da ileri sürerek siyasi reformları bir kenara bırakmış ve ekonomik alanda tedrici reformlara yönelmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>).

Hafız Esad 10 Haziran 2000 tarihinde vefat ettiğinde arkasında Baas Partisi, ordu ve istihbarat servisleri içinde Nusayrilerin tartışılmaz üstünlüğü bulunan güçlü bir devlet bıraktı. İktidarı devralan oğlu Beşar Esad'ın karşılaştığı uluslararası problemler karşısında babasının pragmatik dış politika vizyonunu devam ettirdiği görülmektedir. Beşar Esad, tıpkı babası gibi, bölgesel ve uluslar arası kriz dönemlerinde ülkesini izolasyondan kurtarabilmek ve İsrail'e karşı elini güçlendirebilmek için çeşitli ittifaklar geliştirme stratejisi izlemiştir. Bu bağlamda, ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalinden sonra ABD ve İsrail tarafından kuşatılan Beşar Esad, Türkiye ile yakınlaşma politikaları izlemeye başlamıştır (Keskin, 2013).

1998'deki Adana Antlaşması ile düzelmeye başlayan Suriye-Türkiye ilişkileri 2002 yılında Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin komşularla sıfır sorun politikasını uygulamaya koymasıyla daha da gelişmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>). Başka bir ifade ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesiyle Türkiye dış politikasının ve özellikle de Ortadoğu paradigması değişmeye başlamıştır.

Bu politika ile Türkiye'nin geçmişten süregelen batı ülkelerine yakın ve doğu ülkelerine ise mesafeli olan yaklaşımı terk edilmiş, doğu ülkeleriyle de batı ülkeleriyle olduğu kadar sıkı ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım dış politikanın batı yerine farklı alternatif eksenler üzerine inşa edilmesi sonucu gelişmiştir. Daha

belirgin bir şekilde bu yaklaşım "Türkiye'nin yeni vizyonunun kilit unsurları, Ankara'nın uluslararası stratejisinde bir taraftan ABD'yle ilişkiler, AB'ye üyelik ve NATO üyeliği dahil Batı boyutunu zayıflatırken, diğer yandan Türkiye'nin Orta Doğu komşularıyla ve Orta Asya cumhuriyetleriyle bölgesel hattın göreceli olarak güçlendirdiği" (<http://dusuncekahvesi.org/category/turkiye-ab-iliskileri>) ifade edilmektedir.

Komşularla sıfır sorun dış politikasını Ortadoğu'ya yönelik temel yaklaşımı olarak benimseyen AK Parti, bu çerçevede Suriye ile ilişkilere özel önem vermiştir. Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın 2004'te Türkiye ziyareti ilişkilere bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu ziyarete bağlı olarak ilişkiler olumlu yönde gelişmesini hızlandırmıştır. Bir yıl sonra da 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Suriye'ye ziyarette bulunmuştur (Hürriyet Gündem, 2008).

Siyasî nedenlerin yanında ekonomik ortaklık da ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine fayda sağlamıştır. Türkiye'nin uyguladığı karşılıklı ekonomik bağımlılığın yaratılması politikası iki ülkenin daha sıkı ekonomik ortaklık kurmasına ön ayak olmuştur (Davutoğlu, 2010). Ticaret yapmakta ve yatırım çekmekte zorlanan Suriye, ekonomik çıkış açısından Türkiye'ye daha fazla önem vermeye başlamıştır. Türkiye ise ekonomik istikrar ve büyümenin sürmesi çerçevesinde Ortadoğu pazarını Türk mallarına açma arzusuyla Suriye'ye önem vermiştir (Orhan, 2009, orsam.org.tr). Bu bağlamda kısa bir süre içerisinde her iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi hızlı bir şekilde büyümüştür.

Ocak 2007 itibarıyla Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşmasının yürürlüğe girmesi son dönemde ikili ilişkilere elde edilen önemli bir kazanım olmuştur. 2005'ten sonra Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde ziyaretler devam etmiş, Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın, Orta Doğu turu kapsamında 6-7 Ekim 2007 tarihlerinde Suriye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyareti müteakiben Suriye Cumhurbaşkanı Esad 16-19 Ekim 2007 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, "Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı" iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır (Keskin, 2013). Genel olarak Mutabakat Zaptı'nda, "Siyasi ve Güvenlik", "Ekonomi" ile "Enerji ve Su" başlıkları altında, yürütülen ve gerçekleştirilebilecek projelere dair karşılıklı atılacak adımlara yer verilmiştir. Ayrıca, çerçeve olarak Mutabakat Zaptı'nda terörle mücadelede işbirliğinin sürdürülmesi, karşılıklı yatırımların artırılması, mevcut sınır kapılarının iyileştirilmesi, Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ne yönelik çalışmaların hızlandırılması, TPAO ile Suriye Petrol Şirketi arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

2000'li yılların sonlarına doğru Türkiye-Suriye ilişkileri başta siyasi alanlarda olmak üzere sosyal ve ekonomik alanlarda hızla gelişmiştir. Türkiye ve Suriye arasında özellikle siyasi alanlardaki gelişmeler iki ülke arasındaki problemleri yumuşatmıştır. Kısacası Suriye ve Türkiye arasındaki işbirliği siyasi ve ekonomik alanlarla sınırlı kalmamış, enerji alanında da ortak projeler geliştirilmiştir. Buna verebilecek en somut örnek Arap Boru Hattı ve ortak petrol arama şirketlerinin kurulmuş olmasıdır (Zaman Gazetesi, 20 Mart 2006; Anadolu Ajansı, 4 Ekim 2010).

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki yakınlaşma sonucu 2008 yılında Türkiye; Suriye ile İsrail arasındaki barış görüşmelerinde arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Fakat aynı yıl içinde İsrail'in Gazze saldırısı Türkiye-İsrail ilişkilerinde soğuk rüzgârlar esmesine sebep olmuş, 2009 yılındaki Davos Kriziyle birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri adeta kopma noktasına gelmiştir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerginleşmesi, Türkiye-Suriye

ittifakına yeni bir ivme kazandırmıştır. İki devlet Nisan 2009'da İsrail'i rahatsız eden ortak bir askeri tatbikat düzenlemiştir. 6 ay sonra 13 Ekim 2009'da Türkiye-Suriye arasında iki ülkenin toplam on bakanının katılımıyla Halep ve Gaziantep'te Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmış ve ilişkiler bambaşka bir boyut kazanmıştır. Söz konusu toplantı vesilesiyle Öncüpinar Hudut Kapısı'nda "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti arasında vizenin karşılıklı olarak kaldırılmasına dair anlaşma" imzalanmıştır. Halep'teki toplantının ardından soruları cevaplayan Bakan Davutoğlu ile Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim kardeşlik mesajları verdi. Davutoğlu iki ülkenin ortak sloganını "Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; El kader el müşterek, Ettarih el müşterek, El müstakbel el müşterek" olarak ilan etti. 2010 ve 2011 yıllarında da Türkiye-Suriye ilişkileri her açıdan gelişmeye devam etmiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Şubat 2011'de Asi Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan "Türkiye-Suriye Dostluk Barajı'nın temel atma töreninde ortak tarih ve kültür paydası içinde Suriye'ye seslenerek "Bizler tarihin bizi birbirimize kardeş kıldığı ve eylediği milletleriz. Tarih boyunca bizim kaderimiz hep ortak oldu, hep birlikte yüreğimiz attı" demiştir (Keskin, 2013).

Fakat bir ay sonra Mart 2011'de Suriye'de başlayan rejim karşıtı gösteriler Türkiye'yi Beşar Esad ile olan ilişkilerinde ikilemde bırakmış ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerilimli bir dönem başlamıştır. Arap Baharı, komşularla sıfır sorun politikası izleyen AK Parti'yi gayet iyi ilişkiler içinde olduğu Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkeleri yöneten rejimlere demokrasi talep eden halk arasında seçime zorlamıştır. Bu noktada Türkiye, halk ayaklanmalarının çıktığı ülkelere yönelik politikasını açıklamada önce sessiz kalsa da daha sonra rejime karşı mücadele eden muhalefetten yana tavır almıştır.

Ramazan ayı boyunca devam eden şiddet dolayısıyla, 9 Ağustos 2011'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nu Şam'a gönderme kararı alan Erdoğan, bu ziyaretten önce yaptığı açıklamalarda "Suriye konusunu bir dış mesele olarak, bir dış sorun olarak görmüyoruz. Suriye meselesi bizim bir iç meselemizdir" ve "Suriye konusunda sabrın son anlarına geldik demesi Şam yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmış ve Esad'ın danışmanı Büseyna Şaban, Davutoğlu'nun Şam'a sert bir mesaj getirmesi durumunda terörü kınamayan Türkiye'ye daha sert bir tepki verileceğini ilan etmiş ve Suriye'nin iç işlerine karışılmaması gerektiğini bildirmiştir (Keskin, 2013).

11 Ağustos 2011'de Erdoğan şu açıklamayı yaptı: "Ben lafı eğip bükmeyi sevmem, samimi bir ifadeyi burada kullanmak istiyorum. Deniz tükenmektedir, bu yol çıkmaz sokaktır. Dökülen kan, halkınızla aranızdaki bağı kopartıyor. Her damla kan, uluslararası toplumu size karşı önlem almaya biraz daha yaklaştırıyor." Ancak bu çağrılara da uyulmayınca Davutoğlu, 15 Ağustos 2011'de "Artık Suriye ile konuşulacak bir şey kalmamıştır" açıklamasını yaptı ve Kasım ayında Şam yönetimine karşı, mali varlıklarının durdurulması, Suriye devlet bankaları ile ilişkilerin kesilmesini, ticari ve ekonomik ilişkilerin dondurulmasını ve Suriye ordusuna silah ve askeri malzeme tedarikinin durdurulmasını da kapsayan yaptırımlar uygulayacağını açıkladı (<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>).

Başbakan Erdoğan, 14 Eylül 2011'de Mısır ziyareti sırasında Esad'ın Türkiye'nin bütün iyi niyetli çabalarına rağmen reformları gerçekleştirmediğini ve halkına zulmettiğini belirterek "Artık Esad'a inanmıyorum" açıklamasında bulunmuştur. 21 Eylül 2011'de BM'nin 66. Genel Kurul Genel Görüşmeleri'ne

katılmak için gittiği New York'ta Barak Obama ile görüşen Erdoğan, "Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemedik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi. Suriye yönetimine artık güvenimiz kalmamıştır" açıklamasını yaparak ABD ile birlikte Esad'a yaptırımlar konusunda ortak hareket edeceklerini belirtmiştir (Keskin, 2013). Nitekim Eylül 2011'den başlamak üzere Türkiye, her alanda Suriye ile ilişkilerini durdurma/dondurma/askıya alma sürecini başlatmıştır. Bu bağlamda Suriye'ye yönelik ilk yaptırım kararı kapsamında yapılanların başında Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin dondurulması, Suriye Hükümeti'nin Türkiye'deki finansal varlıklarının dondurulması, Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması, mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması, Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Exim Bank kredi anlaşmasının askıya alınması gelmektedir.

Sonuç

Türkiye ile Suriye arasında tarihsel arka planda çok güçlü bir sosyal coğrafya bağı olmasına rağmen ne yazık ki bu veriyi her iki ülke ilişkilerine yansıtmamıştır. Ancak Türkiye, 2000'li yıllarda sosyal coğrafya verisine dayalı "komşularla sıfır sorun politika" sloganı çerçevesinde bir dış politika sürecini başlatmış ve uzun yıllar (1921-1998) gergin ilişkiler içerisinde geçen Suriye-Türkiye ilişkileri, kısa süre (1998-2011) içerisinde tahmin edilmeyen hızda iyileşmiştir. Bu süreçte Türkiye-Suriye ilişkileri, o kadar hızlı ve olumlu yönde gelişti ki nerdeyse tüm bölge ülkelerince model olabilecek bir duruma geldi. Kısa süre içerisinde 1 milyar doları bile bulmayan iki ülke arası ticaret hacmi 2010'da 2,5 milyar dolara ulaşmıştır. Bir yıl sonra 2011 yılında Türkiye-Suriye ilişkileri, sosyal coğrafya verisi dikkate alınmaksızın yapılan dış politika değişikliği, ilişkilerin bozulmasına ve telafisi mümkün olmayan bir noktaya gelmesine sebep olmuştur. Yakın gelecekte de Türkiye-Suriye ilişkilerinin düzelmesini beklemek oldukça zor görünmektedir.

Kaynakça

- Akgün, B., (2012), "Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)", SDA Analiz; Haziran 2012, Ankara.
- Ali, A., (2015), Suriye Arap Kuşağı Raporu(Ortadoğu'nun En Büyük Demografik Değişim Projesi), Rüdaw Merkez Araştırmaları, Kamışlo/Suriye.
- Aras, R., (2014), "Türkiye'de Sınır ve Sınır Bölgeleri Çalışmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme", Mardin Artuklu Üniversitesi Mukaddime Dergisi, Sayı: 5(2), Mardin.
- Aslan, C., (2008), "Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Atasoy, A., Geçen, R., Korkmaz, H., (2014), "Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye (Hatay) Suriye Sınırı", Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Hatay.
- Aybars, E., (1986), Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Ege Üniv. Basımevi, İzmir.
- Ayhan, V., ve Ark., (2012), "Türkiye İle Suriye Arasındaki Krizin Gaziantep Ve Hatay Bölgesi Ekonomileri Üzerindeki Etkiler", International Middle East Peace Research Center (Impr), Rapor No: 12, Bolu.
- Benek, S., (2015), "Türkiye-Suriye Sınırının Tarihsel Arka Planı", Uluslararası Coğrafyacılar Kongresi (21-23 Mayıs 2015), Ankara.

- Benek, S., (2015), "Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'nin Güneydoğusundaki Sınır ve Sınır Yakın İllerinin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkisi", International Science And Technolgy Conference (İSTEC) (2-4 Sebtember 2015), St. Petersburg/Russian.
- Benek, S., (2012), "GAP Bölgesi'nde Tarımsal Faaliyetlerinin Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 26, İstanbul.
- Benek, S., (2010-2011), "Belgefılma Çrokên Sınor" (Sınır Hikayeleri Belgeseli), 39 Bölüm, TRT Kürdî Kanalı, Ankara.
- Bilen, Ö., (2009), "Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye", TESAV Yayınları, Ankara.
- Ceylan, P., (2010), "Türk Basınında Hatay Devletinin Kurulması Meselesi", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara.
- Çullu, M.A. ve ark., (2015), "Türkiye Güney Sınırı Mayınlı Alanların Toprak Ve Tarım Potansiyeli", GAP VII. Tarım Kongresi, Şanlıurfa.
- Dalar, M., (2010), "Asi Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 15, Ankara.
- Davutoğlu, A., (2010), "Stratejik Derinlik", Küre Yayınları, İstanbul.
- Dinçer ve ark., (2013), "Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye: Sonu Gelmeyen "Misafirlik", Brookings Enstitüsü-USAK, Ankara.
- DSİ (2009), "Su ve DSİ", DSİ Yayınları, Ankara.
- Tekdal Fildiş, A., (2013), "Günümüzde Suriye'de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Bir Bakış", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 5-Sayı: 52, Ankara.
- Gillmor, D., (1974), A Socio-Economic Geography, Macmillan PublisherGroup, Duplin.
- Güçer, M. ve Aydemir D., (2011), "Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak", USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, USAK Raporları No: 11-04, Ankara.
- Hatipoğlu, S., (2010), "Atatürk'ün Dış Politika Zaferi", Hatay Araştırmaları I, Antakya Belediyesi Yayını, Antakya.
- İçduydu, A., (2013), "Dış politika Suriye Meselesinde Baştan Beri Belirleyici Roldeydi Ancak Takıldığı Yer Sosyal Coğrafya Oldu", Analist, 2013 Mart, Ankara.
- İnsani Yardım Vakfı, (2012), "Suriye Raporu", Mayıs 2011-Kasım 2012, İstanbul.
- Kap, D., (2014), "Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları", Akademik Perspektif Enstitüsü Dergisi, Aralık 2014, İngiltere
- Karaca, S., (2013), "Dış Politika, Suriye Meselesinde Baştan Beri Belirleyici Roldeydi Ancak Takıldığı Yer Sosyal Coğrafya Oldu", Ahmet İçduygu ile Röportaj, http://www.usakanalist.com//images_upload/files/analist%2025_%20say%C4%B1_38-41.pdf, Erişim Tarihi: 28.05.2015.
- Keskin, M., (2013), "Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkileri", Akademik Perspektif Dergisi, <http://akademikperspektif.com/2013/06/16/gecmisten-gunumuzeturkiye-suriye-iliskileri/>, Erişim Tarihi: 13.06.2015.
- Kurt, Y., Çöğgün, M., (2007), "Mülki İdare Amirleri Sınır Görevi Rehberi", T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma Ve Etütler Merkezi (Arem) Yayınları, Yayın no: 9, Ankara.
- Maden, T.E., (2012), "Kriz Dönemlerinde Su Politikaları: Türkiye-Suriye" ORSAM Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 44, Ankara.

- Gök, S., (29 Ağustos 2012), "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği", <http://www.haberkonya.com/turkiye-suriye-iliskilerinin-stratejik-derinligi-1481yy.htm>,
Erişim Tarihi: 12.07.2015.
- Suna Gülfer İhlamur-Öner, (2014), "Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası", ORSAM Ortadoğu Analiz Dergisi, Mart-Nisan 2014, Ankara.
- Orhan, O.ve Gündoğar, S.S., (2015), "Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri", ORSAM-TESEV-ORSAM Rapor No: 195,
<http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/09012015104258.pdf>,
Erişim Tarihi: 24.06.2015.
- Özçağlar, A., (2014), Coğrafyaya Giriş, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.
- ÖZEY, R., (1997). "Türkiye'nin Sınırşan Suları ve Sorunları" Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 2, Erzurum.
- ORSAM, (2015), "Türkiye'nin Sınırşan Su Politikası", <http://www.orsam.org.tr/tr/SuKaynaklari/MerakEdilenler.aspx?SoruID=6>, Erişim Tarihi: 24.09.2015.
- TBMM, (1977), "TBMM Raporu", https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c024/mm__04024048.pdf, Erişim Tarihi: 14.06.2015.
- Tezcan, E., Taşdemir, (2012), "Silahlı Çatışmalar Hukuku Ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşının Analizi", Ankara Strateji Enstitüsü, Ankara.
- Whyne-Hammond, C., (1985), Elements Of Human Geograpgy, Second Edition, London.
- Yıldırım, A., 2007, "Yeni Yüzyılda Ortadoğu'da Petrolün Yerini Su Alacak mı?", Emek İnsan Dergisi, Sayı: 2, İstanbul.
- Landmine Monitor, (2002), "Türkiye Raporu", <http://archives.the-monitor.org/index.php/publications/display?url=lm/2002/turkey.tr.html>,
Erişim Tarihi: 29.09.2015.
- Zaman Gazetesi, 20 Mart 2006; Anadolu Ajansı, 4 Ekim 2010
"Sezer-Esad Görüşmesi", Hürriyet Gündem 2008,
<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=311456>, Erişim Tarihi: 30.11.2012.
http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf, Erişim Tarihi: 4.09.2015.
<http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 4.09.2015.
<http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 4.09.2015.
<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>, Erişim Tarihi: 4.09.2015.
www.hatay.gov.tr, Erişim Tarihi: 20.09.2015.

The Influence of Dams on Surrounding Climate: The Case of Keban Dam

Barajların Çevre İklim Etkisi: Keban Barajı Örneği

Gülşen KUM¹
Gaziantep University

Abstract

Dams are subject to study not only with their benefits but also with their effects to environment. However, sometimes the advantages can outweigh its advantages due to environmental effects. Dams which are built for both irrigation and energy production have significant effects on the environment and climate. The environmental effects of dams reflect as erosion and siltation while climatical effects reflect as local differences in climate parameters as a result of creation of greenhouse gases and large water surface by incorrect engineering planning of dams .While projects of dams on the Euphrates River which date as far back as 1930's, their construction was started after 1970. One of these dams, Keban, is highly important investments for which Turkey's electricity production and irrigation. In this study, it was analyzed whether Keban Dam created differences in climatic parameters as spatial and temporal in their environment. For this purpose, two non-parametric methods (Mann-Kendall rank correlation test and Sen's slope estimate) were used to detect the meteorological variables' trends. Data stations in which are located close to dam and relatively distant from the dam were used. As a result, while temporal differences were determined in average temperature, temporal and spatial differences were determined in humidity values.

Key words: Dam's effect, Keban Dam, climate change, humidity, temperature, precipitation.

Özet

Barajlar son yıllarda sadece sağladıkları faydalarla değil, çevreye etkileri ile de inceleme konusu olmaktadır. Hatta bazen çevreye etki bakımından dezavantajları avantajlarına ağır basabilmektedir. Gerek sulama gerekse de enerji üretimi amaçlı inşa edilen barajların çevre ve iklimsel etkileri yıllardır tartışılan konulardandır. Barajların çevresel etkisi erozyon, ekosisteme etkisi ve siltasyon olarak yansırken, iklimsel etkisi ise barajın mühendislik açıdan yanlış planlanmasına dayalı olan sera gazı üretimi ve büyük su kütlesi yüzeyi oluşturması nedeniyle iklim parametrelerinde yarattığı yerel değişimler şeklinde özetlenebilir. Fırat nehri üzerinde yer alan barajların projeleri 1930'lara kadar dayanmakla birlikte, bu barajların inşaları 1970'lerden sonra başlamıştır. Bu barajlardan Keban Türkiye elektrik üretiminde ve sulamada oldukça önem arz eden yatırımlardır. Çalışmada Keban barajının bulunduğu çevrede zamansal ve alansal olarak iklimsel bir farklılık oluşturup oluşturmadığı analiz edilmiştir. Bu amaçla, meteorolojik verilerin eğilimlerini belirlemek için non-parametrik iki method (Mann-Kendall sıra korelasyon testi ve Sen'in eğilim tahmini) kullanılmıştır. Baraj yakınındaki ve baraja nispeten uzak istasyonlara ait meteorolojik veriler kullanılmış ve sonuçta sıcaklıklarda zamansal; bağıl nem değerlerinde ise zamansal ve alansal değişimler tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Baraj etkisi, Keban Barajı, iklim değişikliği, nemlilik, sıcaklık, yağış.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Geography Department
e-mail: gulsenkum27@gmail.com

Introduction

Dams substantially affect their places and close vicinity from economic, sociocultural and ecological aspects. Impacts of dams can be positive or negative. Especially, big dams with grade level above 15 m and storing more than 3 million m³ water have even bigger environmental effects (Degu, et al., 2011: 1). In areas where large dams are constructed, the amount of irrigated agricultural areas rapidly increases, which in turn provides raw materials for the industry. Besides, energy shortage problem is solved thanks to the hydroelectric power, floods-overflows are mitigated and thus densely populated areas emerge around dams. As a result, dams become a key to economic development for many regions. Due to brilliant economic benefits of dams for surrounding regions, often political concerns come to the forefront and potential environmental impacts are overlooked during planning and construction stages (Boakye, 2001: 17). As a matter of fact, negative ecological impacts of many large dams outweigh their economic contributions due to their short economic life cycle (70-100 years) (Strahler and Strahler, 2006: 557). As an example, there are many dams in Turkey that have already completed their economic life or are facing the threat of siltation (Ertek and et al., 2004: 51; Sönmez, 2012: 222).

Recent studies about positive and negative impacts of dams on the environment often deal with impacts of dams on both local and regional climate. In most of the studies carried out in various countries and climatic zones (Tonbul, 1986; Boakye, 2001; Miller, Jin and Tsang, 2005; Correia, Da Silva Dias and Da Silva Aragao, 2006; Yilmaz, 2006; Degu, et al., 2011; Kellogg and Zhou, 2014), it was found out that dams often affect the climate at local level. These studies show that humidity rates increase in close surrounding of especially large dams and annual temperature differences decrease; however, precipitation values did not vary significantly. The amount of change in the rate of mentioned climatic elements was found to become smaller as distance from dams increased. Contrasting results in these studies can be explained with research method, study data and climate zones selected for the study at a considerable extent. For example, one of these studies was written by Degu et al., (2011) reports the highest extent of influence of large dams on local climate in Mediterranean and semi-arid climates, while such influence is reported at minimum level in humid climates.

In order to find out impacts of dams on surrounding climatic conditions, pre and post data collected from areas which were established 25 or 30 years ago with a certain scale of lake surface need to be studied. Keban Dam is one of the most important examples in Turkey to be considered in this context. The Keban Dam, which is situated on the Euphrates, was started to be planned in 1930s, but its construction was completed after 1970s. Keban Dam is a considerable investment project for both electricity generation and irrigation in Turkey. It seems to be a suitable sample for investigating climatic impacts of dams due to the years passing after completion of its construction in 1970s. Another reason for selecting Keban Dam is the fact that it has a relatively large lake space. Though there are studies investigating the relationship between dams and climate in Turkey (Tonbul, 1986), visible changes were not noted for Keban Dam since it was too early to draw conclusions then. In a study examining the relationship between dams-climate (Kadioğlu, 1994) by using the Keban, Ağın and Akçapınar stations, considerable differences were not reported in comparison with pre-construction period. In another study carried out on Keban Dam by using the climatic data for the last 60 years (Şengün, 2007), no significant climatic differences were found after 1975 except for a slight tendency to mildness due to changing maximum and

minimum temperature during winter. In his study investigating the impact of Keban Dam on climate, (Özkan, 1996) found out that temperature increased in winter while decreasing in summer as a result of the dam construction. Also it was noted that humidity values increased in summer while precipitation values increased in autumn. (Yeşilnacar and Gülşen, 1999) in their study about impact of Atatürk Dam on climatic conditions of Şanlıurfa found no significant changes in temperature or precipitation rates; however, humidity values increased by 25 % especially between April and October. Yeşilata and et al. (2004) researched climatic impact of Atatürk Dam Lake on its region by using the last 30 years' meteorological data for Şanlıurfa and Adıyaman provinces. It was found out that both temperature and humidity values increased in both provinces throughout most of the year due to the construction of the dam (Yeşilata, Bulut and Yeşilnacar, 2004). In another study about impact of Keban, Karakaya and Atatürk Dams on temperature and precipitation, indicators were noted to have a tendency to increase or decrease depending in different periods (Uysal, 2011). In most of the studies, urban central stations were used, which is thought to be an improper selection for demonstrating dams' impact because it is susceptible to external factors. Therefore, in this study, Keban, Çemişgezek and Arapgir stations located in close vicinity of the Keban Dam Lake with low density of population were selected. Data collected from these stations were discussed for two different periods. The first period was between 1964 and 1980, when the dam was built and water was held. During the second period covering the years between 1980 and 2012 following completion of the construction, the dam lake was completely full. Looking at this, effects of Keban Dam Lake on the climate in its surrounding could be indicated more clearly.

Study Area

The study was carried out on Keban Dam, which is located in Upper Euphrates Basin of Eastern Anatolia Region. The dam was built on the deep and narrow valley of Euphrates River around Keban Town of Elazığ province (Figure 1). The dam is situated in 45 km northwest of Elazığ and 75 km northeast of Malatya. Karasu and Murat River reaches flow into the dam lake. Base elevation of the dam is 685 m and subbasement is 845 m. Its depth is around 160 m. On normal water elevation, the lake volume is 31 000 hm³ and lake area is 675 km² (Çolak, 1981). Receiving rainfall and snowfall, the river's flow rate reaches maximum level around the dam due to snow melting between April and June. Keban Dam Lake is the largest artificial lake in Turkey following Atatürk Dam Lake in Turkey. Length of the dam lake is 125 km along the Murat River Valley, and its width varies.

Figure 1. Location map of the study area.

As Keban Dam is within borders of the Upper Euphrates Basin of Eastern Anatolia, it is located on converging point of Tunceli, Malatya and Elazığ provinces. The dam is bordered by the Göl Mountain (2393 m) in the east, the Munzur Mountains (Yılan Mountain 2950 m) in the north and the Hasan Mountain ranging from east to west (2147 m), the Yaylım Mountain (2097 m) and the tectonic Lake of Hazar in the south. Keban Dam is situated on a narrow and deep valley where Permo-carboniferous aged calcschist and marbles contact. There are water leakages in this area of karstification. Upon holding of water in the dam, the leakages became active and much was spent in order to prevent these so that such expenditures doubled the total cost of the dam (Özdemir and Özgen: 67).

Climate

It is milder in the stations than their surrounding because they are located within a valley channel. Steppe climate is dominant in overall area. Situated far from warming effect of seas and having little unevenness elevation due to the surrounding mountains, this area receives little precipitation, and semi-arid climate is seen. As a consequence of continentality, the radiation intensity difference is high between seasons (Koçman, 1993: 79). Annual temperature averages are recorded as 11.9 °C in Arapgir, 14.9 °C in Keban, and 13.5 °C in Çemişgezek (Figure 2). In January, temperature average decreases to -2 and 1.5 °C (Arapgir -1.8 °C, Keban 1.3 °C, Çemişgezek 0 °C). Despite high thermic values in summer, temperature average in July remains even below 30 °C (Arapgir 25.2 °C, Keban 29.1 °C, Çemişgezek 27.2 °C).

In general, due to the movement of polar air above Turkey towards east throughout the year, maximum precipitation is seen in winter and spring in this area. In end-summer, when polar air is completely replaced by tropical air mass, drought is seen across the study area. Total precipitation values vary among stations. For example, high

elevation around Arapgir and Çemişgezek stations induces more precipitation than the precipitation level in Keban (Arapgir 756 mm., Keban 385.9 mm., Çemişgezek 568.8 mm.) (Figure 3).

Humidity values are not high in this area due to elevation and continentality factors (Arapgir and Keban 52 %, Çemişgezek 53 %) (Figure 4). Also seasonal distribution of relative humidity value ranges. Lastly, humidity values reach minimum levels since temperature increases in all of the three stations during summer.

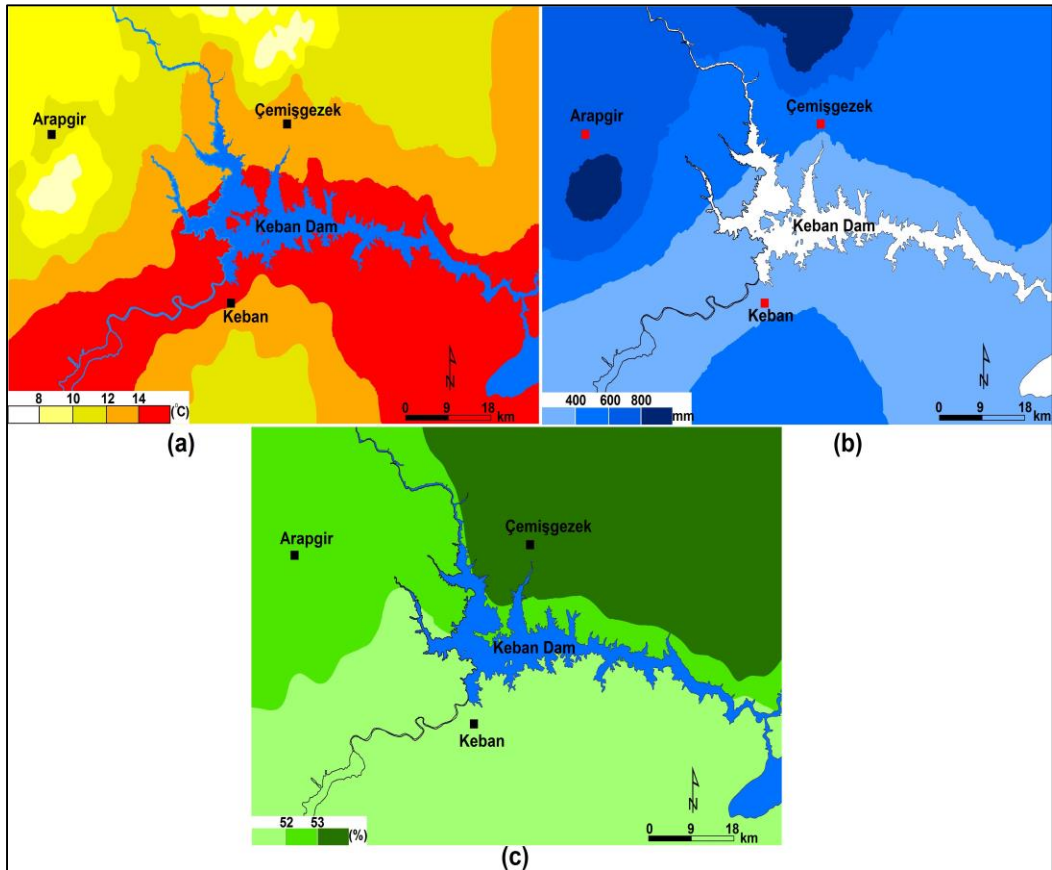

Figure 2. (a) Distribution of average temperature of the study area. (b) Distribution of precipitation of the study area. (c) Distribution of relative humidity of the study area.

Method

This study investigates whether or not climatic changes occur in the area surrounding Keban Dam against temporal and spatial parameters. For this, temperature, humidity and precipitation values were compared in stations close to the dam and distant from it. Trend analysis method was used in this study to distinguish temporal and spatial differences. In this study, two non-parametric methods (Mann-Kendall rank correlation test and Sen's slope estimate) were used to detect the meteorological variables' trends. Nonparametric analysis such as Sen's Slope Estimate, which shows the change more precisely in trend analysis and also allows analysis of missing data, and Mann-Kendall rank correlation test were used. Critical values are identified as 1.96 (at 5 % level) and 2.58 (1 %). As a part of the method, pre- and post-dam data were compared as before

and after 1980. Three stations which can be regarded homogenous in climatic sense were used in the study. Of these stations, Keban (Elazığ) is located close to the dam, Çemişgezek (Tunceli) is in a location close enough to be affected from the dam, and Arapgir (Malatya) is taken as the relatively distant station. Spatial distribution of the selected stations in the map is shown in Figure 1. For both climatic parameters, the data for 49 years covering the period between 1964 and 2012 were used in the study.

Findings

Sen's Slope Estimate, which is applied to climate parameters, and Mann-Kendall rank correlation test were implemented. The results showed that there is the great similarity between the statistical results from the Mann-Kendall and Sen's Slope Estimate statistical methods. In this study, significance levels were determined as 0.001 (99%), 0.005 (95%) and 0.1 (90%).

According to results of the analysis, following changes were observed in climate parameters before 1980 (dam construction and water holding period) and after 1980 (after dam construction and fullness of dam):

Temperature

In the light of the study findings, on the annual time scale, temperature averages increased significantly after 1980 (during the period following 1980). In stations, observable increases were seen in temperature during summer time in post-dam period. The increase of temperature averages in Arapgir is applicable for the cold period as well (Table 1). Nevertheless, temperature increase in Keban and Çemişgezek stations, which are located close to the dam, was not significant during the cold period. Even the trend seemed to have a negative direction at Keban station during some months, though not significant. The magnitude of statistically significant trends on a monthly scale was determined using Sen's Slope Estimator (Q). A positive Q value represents an increasing trend; a negative value represents a decreasing trend over time. The results show that slopes at all stations were generally positive compared to before 1980. For the post-dam period, the magnitudes of the significant increasing trends in annual average temperature ranged between 0.03 °C/year in Keban and 0.05 °C/year in Arapgir. On the annual time scale, temperatures were statistically significant increasing trends at all stations for the post-dam period. But there were no spatial differences among stations. These significant trends can be explained by natural factors or the different microclimates.

Table 1. Mann-Kendall Rank Correlation Test and Sen's Slope Estimate results in the time series data of average temperature for pre-dam and post dam periods.

Çemişgezek (Average Temperature)							Arapgir (Average Temperature)					
Months	Pre-dam			Post-dam			Pre-dam			Post-dam		
	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q
1	0,00		0,00	0,57		0,03	0,38		0,05	0,59		0,02
2	1,16		0,23	1,49		0,06	0,57		0,10	1,97	*	0,09
3	-0,25		-0,01	1,91	+	0,07	1,10		0,09	1,69	+	0,09
4	0,80		0,09	1,52		0,04	0,15		0,01	1,26		0,04
5	-0,31		-0,02	1,12		0,04	1,02		0,06	1,41		0,05
6	-0,31		-0,04	3,19	**	0,07	0,68		0,04	3,07	**	0,07
7	0,24		0,04	1,79	+	0,03	1,21		0,09	2,25	*	0,05
8	0,92		0,06	2,75	**	0,07	0,80		0,08	2,74	**	0,08
9	-0,06		-0,01	-0,39		-0,01	1,14		0,08	0,56		0,02
10	-0,18		-0,04	1,52		0,05	-0,27		-0,01	2,00	*	0,05
11	0,18		0,04	1,95	+	0,08	0,61		0,06	2,33	*	0,09
12	0,43		0,09	0,03		0,00	-0,42		-0,01	0,11		0,00
Annual	0,61		0,03	2,94	**	0,04	1,48		0,08	3,86	***	0,05

Keban (Average Temperature)					
Pre-dam			Post-dam		
Test Z	p	Q	Test Z	p	Q
-0,27		-0,05	-0,11		-0,01
0,30		0,08	0,82		0,03
0,91		0,07	1,41		0,05
-0,23		-0,02	0,17		0,00
0,00		0,00	1,32		0,05
0,23		0,02	3,42	***	0,06
0,84		0,07	1,52		0,04
0,04		0,00	2,19	*	0,06
0,61		0,05	-0,06		0,00
0,34		0,03	1,47		0,04
0,38		0,05	1,60		0,06
0,00		0,00	-0,37		-0,02
0,83		0,04	2,29	*	0,03

Z: Mann-Kendall Test, Q: Sen's Slope Estimator, p: Significance,

* Statistically significant trend at 5%significance level

** or *** Statistically significant trend at 1%significance level

+ Statistically significant trend at 10% significance level

Precipitation

In none of the stations, significant changes were seen in direction or magnitude of the trend concerning annual total precipitation. Table 2 shows the spatial variation in the precipitation time series for each month at stations. Despite an increase/decrease in overall amount of precipitation during some months, it was not found significant. Additionally, significant changes were reported by 5 % in Keban in the hot season. While the trend observed in June had a negative direction, it was seen to be positive in August.

Q and Test Z values were consistent with each other. Even though applicable for Çemişgezek also, the trend was not notable there. However, after the dam construction, Sen's slope estimate Q values turned from negative to positive or magnitudes of negative trends decreased compared to before 1980.

Table 2. Mann-Kendall Rank Correlation Test and Sen's Slope Estimate results in the time series data of precipitation for pre-dam and post dam periods

Çemişgezek (Precipitation)							Arapgir (Precipitation)					
Months	Pre-dam			Post-dam			Pre-dam			Post-dam		
	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q
1	0,24		0,90	1,84	+	0,99	0,78		3,22	1,77	+	1,68
2	-0,49		-2,72	-0,14		-0,08	-0,54		-2,50	0,70		0,66
3	-0,24		-0,27	-0,45		-0,25	-0,54		-1,58	-0,70		-0,57
4	0,61		3,54	0,60		0,52	0,37		0,80	-0,23		-0,25
5	0,24		0,84	-0,34		-0,05	0,62		0,98	-0,02		-0,01
6	-0,24		-0,34	-1,49		-0,34	-0,21		-0,23	-0,26		-0,07
7	-0,58		0,00	1,44		0,02	-0,64		0,00	-0,03		0,00
8	-0,35		0,00	1,88	+	0,00	0,86		0,00	-0,29		0,00
9	-0,18		-0,02	1,23		0,09	-1,48		-0,55	1,50		0,26
10	0,18		0,49	0,42		0,22	0,49		1,43	-0,14		-0,03
11	-0,92		-2,66	-1,24		-1,02	-1,28		-3,69	-1,41		-1,65
12	1,04		3,73	0,09		0,01	-0,21		-0,49	0,20		0,20
Annual	-0,18		-0,57	0,51		1,31	-0,45		-4,81	0,11		0,41

Keban (Precipitation)					
Pre-dam			Post-dam		
Test Z	p	Q	Test Z	p	Q
-0,68		-1,12	1,83	+	0,66
-1,55		-2,00	-0,02		-0,04
-0,45		-0,76	-0,20		-0,10
-0,08		-0,08	1,44		1,03
-0,30		-0,81	-0,79		-0,44
-0,98		-0,95	-2,20	*	-0,57
-0,08		0,00	1,55		0,03
-1,21		0,00	2,23	*	0,02
-0,76		-0,10	1,10		0,07
-0,45		-1,30	0,15		0,04
-0,76		-0,95	-0,50		-0,27
-0,30		-0,12	0,29		0,10
-1,14		-0,68	0,48		1,12

Z: Mann-Kendall Test, Q: Sen's Slope Estimator, p: Significance,

* Statistically significant trend at 5% significance level

** or *** Statistically significant trend at 1% significance level

+ Statistically significant trend at 10% significance level

Humidity

Humidity factor yielded more precise results than the other climate parameters at selected stations. To make it clear, though magnitude of the trend varies depending on the station before the dam, humidity values were seen to change significantly (Table 3). While decreasing trend in distant Arapgir station was not significant before the construction of the dam, it was seen to change in a negative direction by 1 % after the construction. The level of relative humidity showed a decreasing tendency in Çemişgezek before the dam construction (before 1980); however, the trend entered in an opposite direction after 1980, when the dam lake was completely full. Changes were observed in not only direction but also magnitude of the trend (1 %). Besides, significant increases were not seen at Keban station around the dam. However, strong trends having a negative direction disappeared after settlement of the dam creating more humid climate conditions.

Factors affecting annual temperature difference on the Earth are geographical latitude, distribution of lands and seas, orography and elevation, specific temperature in the region, albedo and humidity (Sezer, 1990). High amount of humidity in a specific region causes decreasing of annual temperature difference (amplitude) in that region. In present study, trends of temperature differences were compared at stations before and after the dam in order to find out the impact of humidity. For this purpose, the difference was found between temperature averages in the hottest (July) and the coldest season (January), and trend analysis was made to demonstrate the period pre and post dam. According to the results of Mann-Kendall trend analysis, Z values in Arapgir were 0.08 before the dam, whereas it increased to 0.5 after the dam. However, the values of 0.53 at Keban remained unchanged after the dam. Similarly, analysis of the amplitude values in Çemişgezek shows that the value changed from 0.48 to 0.5 before and after dam. Thus, it can be suggested that annual temperature difference increased in Arapgir following construction of the dam and changes were not seen at Keban or Çemişgezek stations.

Table 3. Mann-Kendall Rank Correlation Test and Sen's Slope Estimate results in the time series data of relative humidity for pre-dam and post dam periods

Months	Çemişgezek (Relative Humidity)						Arapgir (Relative Humidity)					
	Pre-dam			Post-dam			Pre-dam			Post-dam		
	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q	Test Z	p	Q
1	-1,77	+	-0,96	3,87	***	0,38	0,87		0,54	-1,75	+	-0,31
2	-1,77	+	-0,84	2,91	**	0,40	-0,80		-0,12	-1,29		-0,19
3	-1,16		-0,53	0,67		0,06	-0,91		-0,31	-2,84	**	-0,45
4	-1,04		-0,25	3,07	**	0,44	0,57		0,30	-1,78	+	-0,29
5	0,43		0,17	1,80	+	0,27	-0,72		-0,18	-1,33		-0,28
6	0,06		0,08	1,66	+	0,28	-2,01	*	-0,43	-3,13	**	-0,32
7	-0,31		-0,09	2,06	*	0,32	-1,93	+	-0,71	-2,70	**	-0,30
8	-0,67		-0,13	1,77	+	0,29	-1,63		-0,42	-2,56	*	-0,29
9	-0,79		-0,36	2,96	**	0,54	-0,64		-0,15	-0,22		-0,01
10	-0,79		-0,69	1,50		0,36	0,04		0,01	-0,62		-0,10
11	-2,14	*	-0,81	1,75	+	0,24	0,19		0,03	-2,71	**	-0,44
12	-2,01	*	-0,57	2,49	*	0,34	0,95		0,25	-2,15	*	-0,37
Annual	-1,53		-0,35	2,22	*	0,33	-0,42		-0,06	-3,77	***	-0,29

Keban (Relative Humidity)					
Pre-dam			Post-dam		
Test Z	p	Q	Test Z	p	Q
-0,98		-0,40	1,57		0,13
-0,98		-0,43	1,46		0,15
-0,38		-0,32	-1,29		-0,16
0,38		0,16	0,90		0,08
0,42		0,19	-0,57		-0,07
0,30		0,16	-1,67	+	-0,19
1,29		0,38	-0,50		-0,04
1,52		0,60	-0,40		-0,05
0,76		0,32	1,04		0,14
-0,53		-0,19	1,33		0,21
0,23		0,11	-0,71		-0,07
-0,53		-0,15	1,13		0,08
-0,23		-0,05	0,36		0,02

Z: Mann-Kendall Test, Q: Sen's Slope Estimator, p: significance,

* Statistically significant trend at 5% significance level

** or *** Statistically significant trend at 1% significance level

+ Statistically significant trend at 10% significance level

Conclusion

In this study, temperature, precipitation and humidity parameters around Keban Dam Lake were compared before (1964-1980) and after (1980-2012) building of the dam in order to find out its impacts on the climate in its close vicinity:

Results from both statistical tests, Mann-Kendall and Sen's Slope Estimate, were consistent with each other. The amount of change in the rate of climatic elements, especially humidity, was found to become smaller as distance from dams increased.

According to the analysis of *temperature averages* at selected stations, average values were observed to increase significantly especially during the hot season after construction of the dam. In Arappir, which is a distant station, temperature rise was observed also in cold season, while nonsignificant negative trends were reported in the other stations. As change of temperatures did not vary significantly from temporal and spatial aspects, it cannot be said that changes were seen as a consequence of the dam.

Regarding *precipitation* values, though direction of the trend varied from month to month at all stations, observed changes were not significant. In other words, significant changes were not determined in precipitation values dependent or independent on existence of the dam.

In the second period, drastic decrease was observed in the level of *relative humidity* in Arappir, which is a station distant from the dam lake, while the case was opposite in Çemişgezek. Likewise, humidity values had a tendency to increase at Keban station. Whereas relative humidity was likely to decrease significantly before the dam, it was replaced by nonsignificant decreases after the dam. In other terms, humidity values had a tendency to increase as a result of the dam. It can be suggested that construction

of the dam introduced more humid conditions to local climate in the region and it is expected to continue.

Assuming that the increase in humidity might cause decreasing of *temperature difference*, temporal course of annual temperature differences (amplitude) was compared between periods before and after 1980. As a result, changes were not seen in amplitude values at stations close to the dam. On the contrary, in Arapgir, annual temperature differences show a tendency to increase upon construction of the dam.

In this study, generally, while significant trend changing detected for all parameters in the post-dam period, was not significance in pre-dam period. This can be interpreted as the effect of the dam construction. Therefore, it is expected that large dams will create their own local climatic conditions in the future.

As a conclusion, it can be argued that changes were not seen in local climate of the area except for increasing humidity values due to building of the dam. If relative humidity continues to increase in the future, significant changes can be seen in temperature differences, which could reveal differences in microclimate of the region even more clearly.

It seems likely that the studies investigating the interaction between dams and climate can yield misleading results since they collect data at urban stations. Such stations do not seem to be the proper sites for data collection as they are affected by many variables (climate changes, urbanization, etc.). Therefore, it is crucial that data should be collected especially from various locations close to the dam in order to find out effects of dams on the climate. The variability of negative and positive trends at various stations points to the need for more meteorology stations to detect the dams' effects on local climate. Also it can be added that using more sensitive statistical methods could yield more accurate results.

References

- Boakye, P. (2001) Environmental Impacts of the Akasombo Dam and Effects of Climate Change on the Lake Levels. *Environment, Development and Sustainability* (3), 17-29.
- Correia, M. E., Da Silva Dias, M. A. and Da Silva Aragao, M. R. (2006) Soil Occupation and Atmospheric Variations Over Sobradinho Lake Area, Part Two: A Regional Modeling Study. *Meteorology and Atmospheric Physics*.
- Çolak, A. (1981) Keban Baraj Göllerinde Bulunan Balık Türleri. *Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fak. Dergisi* 28, 167-181.
- Degu, A., Hossain, F., Niyogi, D., Pielke Sr., R., Shepherd, J., Voisin, N., et al. (2011) The Influence of Large Dams on Surrounding Climate and Precipitation Patterns. *Geophysical Research Letters*(38), 1-7.
- Ertek, T.A., Hacıyakupoğlu, S., Walling, D.E., Karahan, G., Erginal, A.E., Çelebi, N. & Saygın, H., (2004) "Sezyum-137 Radyonüklidinin Erozyon Araştırmalarında Kullanımı ve Türkiye'den Örnekler". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 12: 47-62, İstanbul

- Kadioğlu, M. (1994) Büyük Su Yapılarının Çevre İklimine Etkisi. *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı DSİ. Genel Müdürlüğü Su ve Toprak Kaynaklarının Geliştirilmesi Konferansı Bildirileri Kitabı*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı.
- Koçman, A., (1993) "Türkiye İklimi", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:72.İzmir.
- Kellogg, C. H. and Zhou, X. (2014) Impact of the Construction of a Large Dam on Riparian Vegetation Cover at Different Elevation Zones as Observed from Remotely Sensed Data. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*(32), 19–34.
- Miller, N. L., Jin, J., & Tsang, C. F. (2005) Local Climate Sensitivity of The Three Gorges Dam. *Geophysical Research Letters*, 1-4.
- Özdemir, M. A. and Özgen, N. (2004) Keban Barajından Su Kaçakları ve Sunduğu Doğal Potansiyeli, A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6 Sayı:1 Sayfa: 65-86
- Özkan, F. (1996) *Keban Baraj Gölü'nün Elazığ Bölgesi İklim Şartlarına Etkisinin Araştırılması*. Elazığ: İnşaat Mühendisliği Ana Blimdalı Yüksek Lisans Tezi .
- Sezer, L. İ. (1990) Türkiye'de Ortalama Sıcaklık Farkının Dağılışı ve Kontinentalite Derecesi Üzerine Yeni Bir Formül. *Ege Coğrafya Dergisi* , 110-159.
- Strahler, A. & Strahler, A. (2006) *Introducing Physical Geography*.
- Sönmez, M. E. (2012) Barajların Mekan Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Türkiye'den Örnekler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 213-231
- Şengün, M. T. (2007) Son Değerlendirmeler Işığında Keban Barajı'nın Elazığ İklimine Etkisi. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları* .
- Tonbul, S. (1986) Elazığ ve Çevresinin İklim Özellikleri Keban Barajı'nın Yöre İklimi Üzerine Etkileri. *Fırat Üniversitesi Coğrafya Sempozyumu* (s. 275-293). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Uysal, R. A. (2011) Fırat Nehri Üzerindeki Barajların (Keban, Karakaya, Atatürk) Bölgenin Yağış ve Sıcaklık Değerlerine Etkisi .
- Yeşilata, B., Bulut, H. and Yeşilnacar, M. (2004) *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, Sayı: 83, 21-31.
- Yeşilnacar, M. and Gülşen, H. (1999) Şanlıurfa ve Çevresinin İklim Özellikleri ve Atatürk Barajının Yöre İklimi Üzerine Etkileri . *52. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiriler Kitabı* . Ankara : TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası.
- Yılmaz, L. (2006) Meteorological Climate Change Effect of the Ataturk Dam in Turkey at Eastern Anatolia. *Materials and Geoenvironment*, 53(4), 467-481.

Koruma Statülerinin Koruma-Kullanma Dengesine Etkisi: Zelve Açık Hava Müzesi (Nevşehir/Avanos)

The Effect of Protection Satuses on Protection-Use Balance: The Case of Zelve Open Air Museum (Nevşehir/Avanos)

Şenay GÜNGÖR¹

Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Özet

Türkiye'nin doğal, tarihi ve kültürel özellikleriyle en önemli destinasyonlarından olan Kapadokya, kendi içinde de çok özel alanları barındırmaktadır. Doğal yapısı ve arkeolojik miras göz önüne alınarak açık hava müzesi ilan edilen Zelve, bölgedeki iki açık hava müzesinden birisidir. UNESCO Dünya Kültür Mirası ve Göreme Tarihi Milli Park alanı içinde bulunan Zelve Açık hava Müzesi aynı zamanda doğal ve arkeolojik sit alanıdır. Bu koruma statüleri, çalışma sahası çevresinde yerel halkın turizm yatırımı yapmasını ve turizmde yer almasını güçleştirmiştir. Bu çalışmada Zelve Açık Hava Müzesi örneğinde koruma statülerinin koruma-kullanma dengesine etkisi değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasının kullanıldığı çalışmada verilerin toplanmasında odak grup görüşmesi, gözlem, görüşme ve doküman analizinden yararlanılmıştır. Açık hava müzesi ilanından önce sahayı kendi arazisi olarak gören köy halkı, müze ilanı ve diğer koruma statüleriyle Zelve'nin ellerinden alındığını düşünmektedir. Araştırmada yöre halkının karşılaştığı problemler ortaya konulmuş ve muhtemel çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dünya Mirası, Göreme Tarihi Milli Parkı, Zelve Açık Hava Müzesi, Doğal ve Arkeolojik Sit, Yerel Halk.

Abstract

Cappadocia, which is one of Turkey's most important destinations by virtue of its natural, historical and cultural features, houses unique places within it. Having been declared an open air museum taking into account its natural structure and archaeological heritage, Zelve is one of the two open air museums in the region. Zelve Open Air Museum, which is a UNESCO World Heritage and situated within Goreme National Park, is at the same time a natural and archaeological site. These protection statuses have made it difficult for local people living in the region to make tourism investments and engage in tourism. This study investigated the effect of protection statuses on the balance between protection and use, taking Zelve Open Air Museum as a case in point. Case study, which is one of the qualitative research methods, was used in this study and focus group interview, observation, interview and document analysis techniques were employed to collect data. The village people, who regarded the area as their own property before its declaration as an open air museum, think that Zelve was seized from them after its conversion into a museum and other protection

¹ Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

statuses. The problems which local people met were revealed in the study and possible solutions to them were proposed.

Key Words: World Heritage, Göreme National Park, Zelve Open Air Museum, Natural and Archaeological Site, Local People.

Giriş

Tarih boyunca insanlar, topluluklar ya da ülkeler değerli gördükleri alanları korumak istemişlerdir. Dolayısıyla bazı önemli alanların korunması fikri insanlık tarihi kadar eskidir. Günümüzde ülkelerin çoğu doğal, tarihi ve kültürel değerleri bütünlük içinde geleceğe taşımak adına görünür bir çaba harcamaktadır. Doğal kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının sınırsız olduğu bir süreçte doğal ortam ile sosyo-kültürel ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiler koruma-kullanma dengesi çerçevesinde yürütülmelidir. Doğal kaynaklar üzerindeki artan insan baskısı ve sosyo-kültürel değerlerin giderek yok olması koruma statülerinin önemini daha da arttırmaktadır.

Ulusal açıdan önemli olan insan ile doğanın uyumlu beraberliğinin özelliğini oluşturan, aynı zamanda da, bu alanların günlük yaşam tarzları ve ekonomik faaliyetleri içinde rekreasyon ve turizm yoluyla halka iyi vakit geçirme olanakları da sağlayan doğal coğrafi görünümleri sürdürülebilmek amacı ile korunan alanlar ayrılabilirlikte (Özgüç, 2013: 70). Hızla artan nüfus ve buna bağlı talep çeşitliliğinin doğal kaynaklar üzerinde oluşturduğu baskılar, plansız ve sağlıklı büyüme ve ortaya çıkardığı çevre sorunları, insanoğlunu, bu kaynakların tahrip edilmeden gelecek kuşakların ihtiyaçlarını da karşılayabilmesini sağlayacak yönetim arayışlarına itmiştir. Bugün doğal ve kültürel kaynakları korumak üzere çeşitli koruma yöntem ve sistemleri geliştirme çabaları artarak sürmektedir. Bu çabaların en gelişmiş hiç şüphe yok ki uluslararası düzeyde kabul görmüş olan korunan alan sistemleridir (Kurdoğlu, 2007: 60).

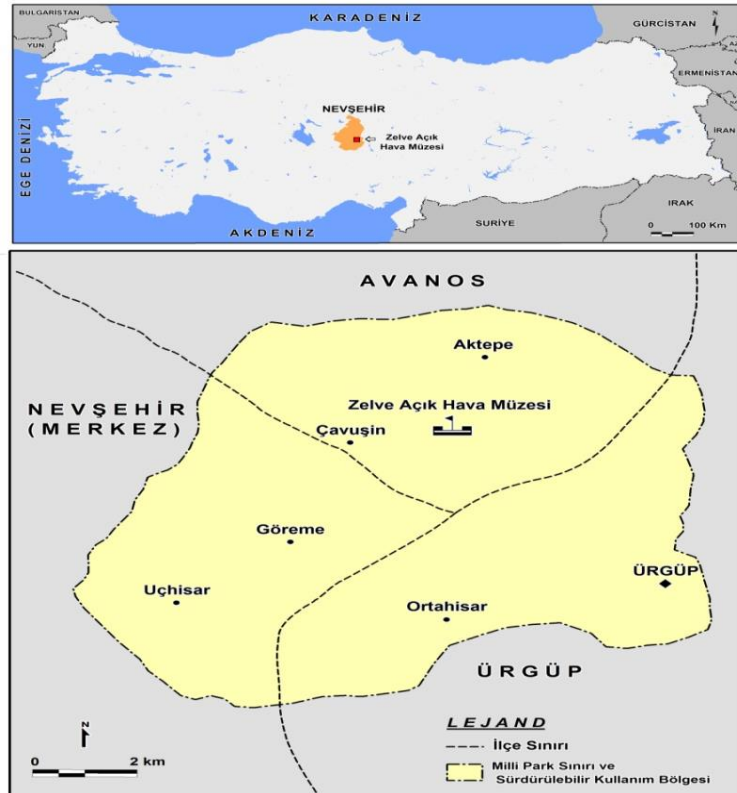
1872 yılında Yellowstone Milli Parkı'nın ilan edilmesiyle özel kabul edilen alanların korunması ayrı bir boyut kazanmış ve yıllar içinde her ülke ulusal ve uluslararası farklı statülerle birçok alanı korumaya başlamıştır. Türkiye açısından ise 1956'da Yozgat Çamlığı Milli Parkı ile başlayan koruma çalışmaları daha sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Günümüzde hem milli parkların sayısının artmasıyla hem de koruma statülerinin çeşitlenmesiyle korunan alanların toplam yüzölçümü de genişlemektedir. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü 2012 verilerine göre Türkiye'nin karasal alanlarının %7,24'ü koruma altındadır (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 2015).

Türkiye'de bazı doğal ve tarihi alanlar, milli parklar, tabiat parkları, tabiat koruma alanları, Ramsar alanları, sit alanları, özel çevre koruma bölgeleri gibi farklı statülerle korunurken, bazen de bir alana birden fazla statü verilebilmektedir. Koruma statülerinin bir kısmı ulusal mevzuata göre ilan edilirken, bir kısmı da uluslararası sözleşmelere dayanarak oluşturulmuştur. Ancak tüm bu statüleri uygulayabilmek için olanaklar sınırlı olduğu gibi planlamada da hatalar ve eksikler bulunmaktadır. Bu nedenle alanlar etkili bir şekilde yönetilememektedir (Yaşar, 2000). Yücel & Babuş (2005)'de korunan alanların sorunlarının bu konudaki eğitim yetersizliğinden, kurumsal yapıdaki dağınıklıktan, denetimlerdeki eksikliklerden, yasal boşluklardan, veri toplamadaki zorluklardan ve özellikle de yanlış alan kullanımlarından kaynaklandığı belirtilmiştir (Yücel & Babuş, 2005 :24).

Bir alana hangi statünün verileceği, büyüklüğünün ve sınırının ne olacağı gibi konular yeterince araştırılmadan birçok alan korunan alan olarak ilan edilmiştir. Hatta birçok alana Zelve Açık Hava Müzesinde olduğu gibi birden fazla koruma statüsü verilmiştir. Ancak bu alan sistemleri belirlenirken planlama sürecine ilgili paydaşların özellikle de yerel halkın dâhil edilmemesi koruma kullanma dengesi açısından problemler ortaya çıkarmaktadır (Alkan & Korkmaz, 2009:15). Salt koruma içeren, yerel halkın göz ardı edildiği bir yaklaşım içinde korunan alanların başarılı bir şekilde yönetilmesinin mümkün olmadığı algılanmıştır (Güneş, 2011: 51). Literatürde yerel halk ve korunan alanlar ile ilgili (Yaşar, 2000; Buckley, 2002; Besculides vd. 2002; Arı 2003; Fennell & Weaver 2005; Arı & Soykan, 2006; Stronza, 2007; Alkan & Korkmaz, 2009; Güneş, 2011; Kervankıran & Eryılmaz, 2015) farklı içerikte bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların en önemli sonuçları arasında korunan alanların sürdürülebilir kullanımı için yöre halkının karar verme, planlama ve uygulama sürecine katılması gerektiği yer almaktadır.

Çalışma Alanının Konumu, Doğal ve Beşeri Ortam Özellikleri

Zelve Açık Hava Müzesi İç Anadolu Bölgesi'nde Nevşehir ili Avanos ilçesi sınırları içinde yer almaktadır (Bknz: Şekil 1). Göreme-Avanos karayolundan 2 km içeride olan müze tüflerden oluşan Aktepe'nin diğer yamaçlarına göre daha dik olan kuzey yamaçlarında kurulmuştur.

Şekil 1: Zelve Açık Hava Müzesi'nin Lokasyon Haritası.

*Koruma Statülerinin Koruma-Kullanma Dengesine Etkisi: Zelve Açık Hava Müzesi
(Nevşehir/Avanos)*

Kapadokya Bölgesinde volkanizma, tektonizma ve dış kuvvetlere bağlı olarak dünyanın en karakteristik yüzey şekilleri gelişmiştir. Bölgedeki en önemli jeolojik unsur Neojen-Kuvaterner volkanik kuşaklarından biri olan, yaklaşık 250-300 km uzunlukta ve KD-GB doğrultulu Kapadokya Volkanik Alanıdır (Dirik, 2009: 6). Zelve vadisinde de farklı dirençteki litolojik birimler üzerindeki yüzeysel aşındırma süreçleri peri bacaları ve badlands (kırgıbayır) topografyası gibi yeryüzü şekillerini meydana getirmiştir (Beekman, 1966; Atalay & Mortan, 1997; Lepetit vd., 2009; Gürler, 2007). Vadide yaygın olan peribacaları işlenmesi kolay yumuşak tüflerden meydana geldiklerinden 7. yüzyıl ve sonrasında bu bölgede yerleşmiş olan Hıristiyan topluluklar tarafından oyularak konutlara ve manastır, kilise gibi ibadet yapılarına dönüştürülmüştür (Dirik, 2009: 6; Doğanay & Zaman, 2013). Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra da mesken, depo ve hayvan barınağı olarak kullanılmaya devam edilen bu yapıların bulunduğu vadilerin büyük bir kısmında köyler kurulmuştur. Zelve köyü sakinleri de vadide yer alan tarihi yapıları, kiliseleri ve kayadan oyma mekânları, yamaçtan kaya düşmesi sonucu 2 kişinin hayatını kaybettiği bir doğal afeti yaşayınca kadar kullanmışlardır. Kaya düşmesi ve göçme tehlikesinin artması nedeni ile yerleşme 1949-1954 yılları arasında kademeli olarak vadinin 2 km kuzeyinde kurulan Yeni Zelve (Aktepe) Köyü'ne taşınmıştır (Bknz: Foto 1). 1954 yılında tamamen boşalan Zelve vadisi, 1967 yılında açık hava müzesi haline getirilmiştir.

Foto 1: Aktepe köyü.

Gerek Zelve vadisinde gerekse yeni taşındığı saha da toplam hane sayısı yaklaşık 35-40'ı geçmeyen yerleşmede bugün 25 hane bulunmaktadır. 2014 yılı adrese dayalı nüfus verilerine göre Aktepe köyü nüfusu 64 kişidir.

Geçmişte bağcılık ve küçükbaş hayvancılık halkın temel geçim kaynağı iken turizmin bölgede yaygınlaşması ile temel geçim kaynağı turizm faaliyetleri olarak değişmiştir. Zelve Açık Hava Müzesi girişinde bir (1) restaurant ve 10 kafeterya olmak üzere 11 tane mikro ölçekli işletme bulunmaktadır (Bknz: Foto 2). Yöre halkı hediyelik eşya dükkânı ve kafeterya işletmeciliği, gözlemeci, amatör rehberlik gibi işlerle turizm faaliyetlerinde yer almaktadır.

Foto 2: Zelve Açık Hava Müzesi girişinde bulunan hediyelik eşya dükkânı, kafeterya ve gözlemeciler.

Zelve Açık Hava Müzesi

Eğitim amaçlı da kullanılabilen müzeler, kültürel mirasın korunduğu ve gelecek kuşaklara aktarıldığı, onarıldığı, sergilendiği mekânlardır. (Buyurgan & Mercin, 2010:20). Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (1998)'te müzeler "sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelerin saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapı" olarak tanımlanmaktadır. ICOM (International Council of Museum) tarafından 2007'de yapılan tanıma göre ise müze insanoğlunun ve çevresinin kesin kanıtlarını, eğitim, çalışma ve insanlığın estetik hazzı için toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, halka açık, toplumun ve toplumun gelişiminin hizmetinde olan kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur (ICOM, 2015). Zengin tarihi ve kültürel özellikleri bünyesinde bulunduran müzeleri çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Başaran (1998)'e göre sanat müzeleri, arkeoloji ve tarih müzeleri, etnografya ve folklor müzeleri, doğa tarihi müzeleri, ilim ve fen müzeleri, güzel sanatlar müzeleri, denizcilik müzeleri, bölge müzeleri, ihtisas müzeleri ve üniversite müzeleri şeklinde bir sınıflandırma yapılabilir.

Türkiye'de gerçek anlamda ilk kez, 1881'de müze müdürü olan Osman Hamdi Bey'in döneminde gelişmeye başlayan müzecilik faaliyetleri, Cumhuriyet'ten sonra artarak devam etmiştir. Bunun temelinde Atatürk'ün, kültür varlıklarının araştırılıp ortaya çıkarılmasına ve müzelerin ülke çapında yaygınlaştırılmasına verdiği önem yatmaktadır. Cumhuriyet ilan edildiği sırada Türkiye'de yalnızca "Asar-ı Atika Müzesi" adıyla anılan İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Aya İrini'de kurulmuş olan Askeri Müze, Süleymaniye Külliyesi'nin imaretinde yer alan Evkaf-ı İslamiye Müzesi ile Anadolu'nun birkaç büyük kentinde açılmış Müze-i Hümayun şubeleri bulunmaktaydı (Denizci & Mirza, 2012: 39). Günümüzde Türkiye'de gelişmekte olan müzecilik anlayışı içerisinde uluslararası öneme sahip birçok müze bulunmaktadır. Bunlardan Taş Devri ve Tunç Çağı'ndan kalma arkeolojik buluntular, Hitit, Frig, Urartu sikkeleri ve altın süs eşyalarının sergilendiği Anadolu Medeniyetleri Müzesi; Kral Asistavandas'ın Geç Hitit döneminden kalma yazlık sarayı ve kaleden oluşan Adana Karatepe

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri adıyla 1985 yılında 357. sırada UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kabul edilmiştir. Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı, karışık sit yani doğal ve kültürel özellikleri birlikte taşımaktadır. (Somuncu & Yiğit, 2009: 392). Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı, bir alanın dünya miras listesine dahil edilebilmesi için Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenen olağanüstü evrensel değerini ölçen VI kültürel ve IV doğal kriterden I., III. ve V. kültürel ile VII. doğal kriterleri karşılayan bir dünya mirasıdır. İstanbul'un Tarihi Alanları ve Sivas Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) ile aynı yıl (1985) dünya miras listesine girmiştir.

Bölgede Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı'nın en geniş bölümünü kaplayan, bunun yanında tarihsel, arkeolojik ve doğal değerler bakımından birbirinden özgün varlıkları barındıran kesim, Göreme Milli Parkı'dır. Kuzeyde Avanos ilçe merkezinin güneyi; Güneydoğuda Ürgüp ilçe merkezi; Güneyde Ortahisar Kasabası; batıda Uçhisar Kasabası'nın batı kesimini kapsayan 9576 hektarlık alan, arkeolojik ve doğal değerlerin korunması amacıyla 25 Kasım 1986'da Milli Park ilan edilmiştir (Somuncu & Yiğit, 2009: 391).

12.06.1969 yılında ören yeri ve açık hava müzesi ilan edilen saha Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 10.07.1976 tarih ve A/69 sayılı kararı ile I. Derece Doğal Sit Alanı olarak belirlenmiştir. Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 11.12.1999 tarih ve 1123 sayılı kararı ile de I. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmiştir.

Turizm Çekicilikleri

Turizm faaliyetleri bir ülkenin veya bölgenin doğal ve kültürel coğrafyasının sahip olduğu imkânlar ve sınırlamalar ile doğrudan ilişkilidir (Soykan, 2004). Herhangi bir yerin ya da ülkenin turist çekebilme potansiyelinin bağlı olduğu, turizmin temel unsurlarından biri olan çekicilikler, turizmin yer seçiminde rol oynayan coğrafi kaynaklardır (Özgüç, 2013). Yer şekilleri ile kültürel ve tarihi ilişkiler, turizm açısından mekânın çekim gücünü arttırmaktadır. Vadiler ve peri bacaları, kayadan oyma meskenler, kilise ve manastırlar, kaya cami, güvercinlikler, değirmen ve tünel Zelve Açık Hava Müzesi'nin başlıca turizm çekicilikleridir.

Kilise, manastır, cami gibi dini yapıların yanı sıra kayadan oyma meskenleri, değirmen ve tünel gibi sivil mimari örnekleri ile Zelve Açık Hava Müzesi yüzyıllar öncesinin yaşamına ayna tutmaktadır (Bknz: Şekil 3). Zelve vadisi, doğa anıtı olarak adlandırılan peribacalarının en güzel ve en yoğun olduğu yerlerden biridir. Aşınmanın ve kaya çökmesinin meydana getirdiği doğal vadiler ve bunları çevreleyen dik kayalara oyulmuş kaya evleri, Kapadokya'nın en ilginç yerlerindedir (Bknz: Foto 3). Vadi korunmaya müsait olduğundan geçmişten günümüze sürekli, insan topluluklarının yerleşimine sahne olmuştur. Hıristiyanların önemli dini merkezlerinden biri olan Zelve vadisindeki peribacalarından bazıları kilise, manastır ve yerleşim yerleri olarak kullanılmıştır (Güngör & Meydan, 2014).

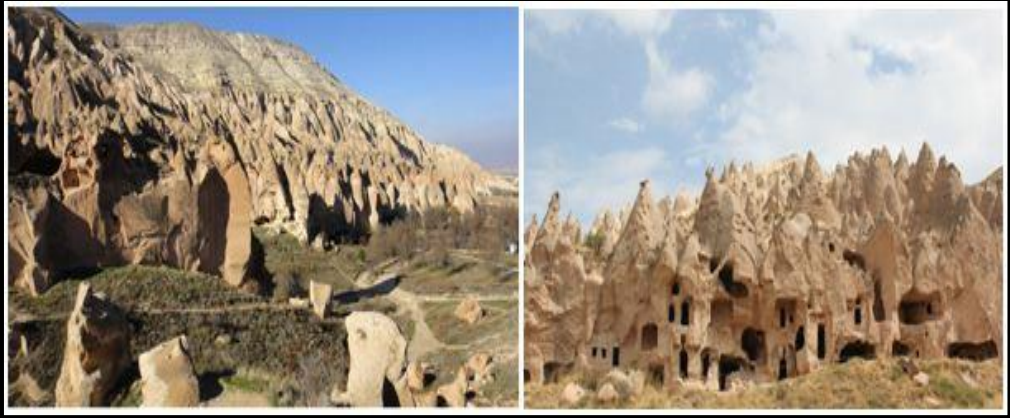
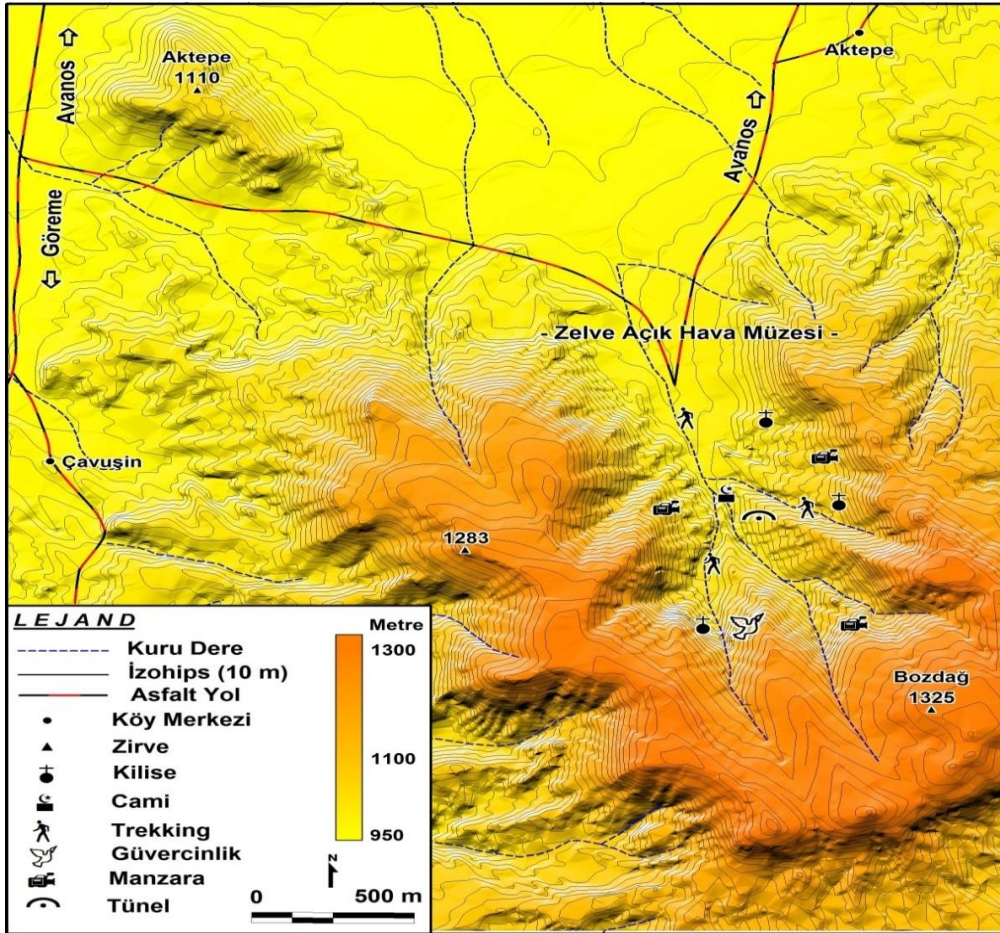

Foto 3: Zelve Açık Hava Müzesi ve dik kayalara oyulmuş meskenler.

Şekil 3: Zelve Açık Hava Müzesi Turizm Çekicilikleri Haritası (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Nevşehir Müzesi Zelve Ören Yeri Haritası ve Harita Genel Komutanlığının 1/25.000 ölçekli K33c1 paftası temel alınarak hazırlanmıştır).

Zelve ören yeri 3 vadinin alanını kapsamaktadır. Birinci vadide Üzümlü ve Balıklı kilisesi, bir şirahane; ikinci vadide Kutsal haç kilisesi; üçüncü vadide ise manastır ve köy meydanında yer alan kaya cami bulunmaktadır. Müzede ikinci vadiyi üçüncü vadiye bağlayan tünel ve yüksek kayalara oyulmuş güvercinlikler de oldukça dikkat çekicidir (Özalp Konyar, 2013).

Bir manastıra ait olduğu düşünülen avlunun kenarında yer alan, girişi yıkılmış Üzümlü ve Balıklı Kilise iki bölümden oluşmaktadır. Üzüm ve balık kabartmalarından dolayı bu isimle anılan kilisenin şapel bölümü 10. yüzyıla, kilise bölümü daha erken yüzyıllara tarihlenmektedir (Özalp Konyar, 2013). Açık hava müzesinin genelinde olduğu gibi burada da sıkça rastlanan motifler, özellikle haç kabartmaları ikonoklastik dönemi işaret etmektedir.

İç mekanda görülen kabartma haçlardan dolayı Kutsal Haç Kilisesi olarak anılan kilisenin duvarlarında büyük nişler, zeminde ise kilise görevlilerine ait olduğu düşünülen mezarlar bulunmaktadır. İkinci zelve vadisi yapılarından olan Kutsal Haç Kilisesi'nin ana kapısı üzerinde güçlükle okunabilen bir kitabe yer almaktadır (Özalp Konyar, 2013).

Kültürel ve tarihi turizm çekiciliklerinden olan Zelve Cami Kayaya oyulmuş mihrabı ve kesme taş duvarları ile Zelve vadisinin doğal görünümüne uyum sağlamıştır (Bknz: Foto 4). Caminin dört sütunlu, sivri başlıklı minaresi Erken Osmanlı dönemini simgeleyen "Baldaken" tarzını yansıtmaktadır (Özalp Konyar, 2013). Köy meydanında bulunan cami ve vadi içerisindeki kiliseler yerleşme tarihi açısından oldukça önemlidir.

Zelve Açık Hava Müzesi'nde bölgenin sosyal ve ekonomik durumuna tanıklık eden yapılardan biri de güvercinliklerdir (Bknz: Foto 4). Genellikle yüksek kaya yamaçlarına oyulmuş, büyük çoğunluğu 19. ve 20. yüzyılın başına tarihlenen güvercinliklerin yapım sebebi kuşların gübrelerinden faydalanabilmektir (Özalp Konyar, 2013; Demir 1995; Akşit 2011). Güvercinliklerin dış cephesi sosyal yaşama ve geleneğe uygun olarak zengin bir bezeme ile süslenmiştir. Nar, çarkı felek ve hayat ağacı en çok tercih edilen motiflerdendir. Kapadokya bölgesinde üzüm bağlarından daha fazla verim alabilmek için güvercin gübresi kullanımı devam etmektedir. Dolayısıyla sahanın önemli ekonomik faaliyetlerinden birinin bağcılık olması güvercinliklerin de önemini korumasını sağlamıştır.

Foto 4: Zelve Cami ve yüksek kayalara oyulmuş güvercinlikler.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Zelve Açık Hava Müzesi örneğinde korunan alanların koruma-kullanma dengesine etkisini belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki **alt problemlere** cevap aranmıştır:

- 1- Koruma statüleri yerel halk için ne anlama geliyor?
- 2- Yerel halk Zelve vadisine koruma statüleri verilirken planlama sürecine dâhil edildi mi?
- 3- Yerel halka göre Zelve vadisinde birden fazla koruma statüsü olmasının sonuçları nelerdir?
- 4- Yerel halka göre Zelve vadisinde koruma statüsü ile artan ziyaret talebinin olumlu ve olumsuz sonuçları nelerdir?
- 5- Yerel halk turizm faaliyetlerine yeterince katılıyor mu?
- 6- Yerel halka göre koruma-kullanma dengesi açısından, Zelve vadisi yeterince korunabiliyor mu?

Yöntem

Koruma statülerinin koruma-kullanma dengesi çerçevesinde, Zelve Açık Hava Müzesi örneğinde incelendiği çalışma nitel araştırma yöntemlerinden Durum Çalışması (case study) yöntemi ile yürütülmüştür. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama araçlarının kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2005). Durum çalışması ise tek bir durumun derinlemesine incelenmesi biçiminde tanımlanan bir araştırma desenidir.

Verilerin toplanmasında odak grup görüşmesi, gözlem ve doküman analizinden yararlanılmıştır. Odak grup görüşmesinde uygulanan veri toplama aracı araştırmacı tarafından geliştirilen ve altı (6) sorudan oluşan açık uçlu soru formudur. Odak grup görüşmesinden elde edilen veriler betimsel analiz yapılarak irdelenmiştir. Verilen cevaplar doğrultusunda yerel halkın görüşleri yorumlanmıştır. Araştırma için, her biri en az beşer (5) katılımcı ve bir (1) yardımcıdan oluşan dört (4) odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak gruplar oluşturulurken farklı yaş gruplarından kişilerin olmasına dikkat edilmiştir. Her biri 60-90 dakika arası süren görüşmelerde veriler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Ayrıca Harita Genel Komutanlığının 1/25.000 ölçekli K33c1 paftasından yararlanılarak haritalar oluşturulmuş ve üzerinde Zelve Açık Hava Müzesinin kaynak değerleri gösterilmiştir. Coğrafi bakış açısıyla yapılan arazi gözlemleri sırasında çekilen fotoğraflarla metin kısmı zenginleştirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmada yer alan 6 alt probleme ilişkin verilerin analizi yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Birinci alt problemde görüşmeye katılanların koruma statülerini algılama şeklini belirlemek için "*Koruma statüleri sizin için ne ifade ediyor?*" sorusuna verilen cevaplar değerlendirilmiştir.

Katılımcılar doğal ve kültürel kaynakların korunmasının olumlu olduğunu düşünmekle birlikte koruma statülerini olumsuz olarak değerlendirmektedir. Zelve köyünün açık hava müzesi yapılmasından dolayı aynı şartlardaki Çavuşin köyüne göre mağdur olduklarını, Çavuşin halkının turizm gelirlerinden daha fazla yararlandığını, kendilerinin ise koruma statüleri ile sınırlandırıldığını belirtmişlerdir. Arı & Soykan (2006)'da park ilanından önce Kazdağı'nı kendi mülkleri olarak görmeye alışmış yöre halkının, park ilanıyla buranın ellerinden alındığını düşünmesi bu durumu desteklemektedir.

Katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

- *K6: Peribacalarının, eski yerleşmelerin korunması gerekmektedir. Milli park ya da müze olmasaydı, içinde yaşadığımız evlerin değerini anlamayacaktık. Belki de eski evleri ve kiliseleri yıkıp yenilerini inşa edecektik.*
- *K3: Buralarda kadastro çalışmaları 1983 yılında yapıldı. Eğer Zelve vadisi açık hava müzesi ilan edilmemiş olsaydı biz de arazilerimizin tapularını alabilirdik. Bu durumdan dolayı bugün için ciddi maddi kaybımız var.*
- *K21: Yamacın diğer tarafında yer alan Çavuşin köyünde afete maruz kalıp evleri zarar görenlere afet evleri yapıldı. Çavuşin'de halk eski mülklerini satabiliyor veya işletebiliyor. Bizim köy boşaltıldıktan sonra bize cüzi bir ödeme yapıldı. Ve daha sonra vadi açık hava müzesi olarak ilan edildi.*
- *K18: Eskiden köyümüzün bulunduğu bu sahanın korunması, açık hava müze yapılması demektir. Turistler peri bacalarını ve kiliseleri görmek için dünyanın her yerinden buraya gelirler. Onun için bu bölgenin korunması gerekmektedir.*

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İkinci alt problemde yerel halkın planlama sürecine dâhil edilip edilmediğini, eğer yerel halk planlama sürecine dâhil edildiyse ne derece dâhil edildiğini belirlemek için "Zelve vadisine koruma statüleri verilirken planlama sürecine dâhil edildiniz mi?" sorusuna verilen cevaplardan elde edilen verilerin analizi yapılmıştır.

Katılımcılar herhangi bir planlama sürecine dâhil edilmediklerini, bazı uygulamaların sadece kâğıt üzerinde kaldığını ve hayata geçirilemediğini düşünmektedir. Oysa korunan alanlarda tarihi süreç içinde, insan ve arazinin birlikteliği ve insanların, en az toprak, doğa ve kültürel kaynaklar kadar konseptin bir parçası olduğu teması etkili olmuştur. Son yıllarda doğa koruma çalışmalarında, korunan alanlar için klasik koruma yaklaşımları yerine, yeni koruma ve planlama araçlarının gerekliliği gündeme gelmiştir. Çünkü salt koruma içeren, yerel halkın göz ardı edildiği bir yaklaşım içinde korunan alanların başarılı bir şekilde yönetilmesinin mümkün olmadığı algılanmıştır (Güneş, 2011: 48). Koruma statüsü verilen bir alanda yönetimin etkili bir şekilde devam etmesi, alanla yakın ilgisi bulunan tarafların yönetime dâhil edilmesini gerektirir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2007: 26).

Katılımcılardan bazılarının görüşleri aşağıda belirtildiği gibidir:

- *K23: Kaya düşmesi sonucu köy taşınmış ve 1954 yılında en son babamlar köyü boşaltmıştır. Hayvancılık yaptıkları için köyü geç terk etmişler. Aktepe'ye taşındıktan sonra yavaş yavaş hayvancılıkta bitmiş. Sonra biz büyüdük ve turizm ile uğraşmaya başladık, ama kimse bize burada turizm nasıl olmalı, siz de turizmde çalışmak ister*

*Koruma Statülerinin Koruma-Kullanma Dengesine Etkisi: Zelve Açık Hava Müzesi
(Nevşehir/Avanos)*

misiniz diye bir şey sormadı. Sadece 1984-1985 yıllarında 11 tane turizm geliştirme kooperatifi kuruldu fakat hiç biri devam edemedi.

- *K5: Planlama yapılırken sorulmadığı gibi yapılan çalışmalarda fikrimiz de alınmıyor. Aslında en çok bizim düşüncemize önem vermeliler. Çünkü sahayı en iyi nasıl kullanacağımızı, nasıl koruyacağımızı biz biliriz. Biz burada doğduk ve burada yaşadık dolayısı ile bölgeyi en iyi tanıyan buradaki köylülerdir.*

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Üçüncü alt problemde katılımcılara "*Zelve vadisinde birden fazla koruma statüsü olmasının sonuçları nelerdir?*" sorusu sorularak katılımcıların birden fazla koruma statüsünün sonuçlarını nasıl algıladığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Katılımcılar birden fazla koruma statüsünü genel anlamda olumsuz değerlendirmektedir. Bu durumun yetki karışıklığına sebep olduğu, işlerin çözümünü zorlaştırdığını belirtmiştir. Ayrıca birden fazla koruma statüsünden ziyade planlı ve sürdürülebilir bir koruma statüsünün olmasının daha iyi olacağını ifade etmişlerdir. Bazı korunan alanlara birden fazla koruma statüsünün verilmiş olması bu alanlarda yetki karmaşasına neden olduğu gibi birçok kuruluşun birbiriyle koordinasyonsuz bir şekilde çalışmasına da neden olmaktadır. Alkan & Korkmaz (2009)'da Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından Kovada Gölü Milli Parkı'nda veri elde edilmesi, analizi ve sonuçları itibarıyla birbiriyle yakından ilişkili olabilecek iki çalışmanın birbirinden ayrı olarak yapıldığı, bu durumun zaman, emek ve para kaybına neden olabileceğini belirtmiştir (Alkan & Korkmaz 2009: 19). Yaşar (2000)'de olanakların sınırlı olmasının yanında planlamada da hataların ve eksikliklerin bulunması koruma statülerinin uygulanmasında problemlere sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla alanların etkili yönetimi ve kullanımda bir alana hangi statünün verileceği ve buna bağlı olarak yetki çerçevesi kesin olarak ortaya konulmalıdır.

Katılımcılardan bazılarının görüşleri aşağıda belirtildiği gibidir:

- *K15: Burası hem açık hava müzesi hem de sit alanıdır. Sınırı çektiler ve burası açık hava müzesi, girilmesi yasak dediler. Arazi ile ilgili bir sorun olduğunda kaymakamlığa gidiyoruz, onlar bu konuya biz bakmıyoruz, müze müdürlüğüne git diyorlar. Müze müdürlüğüne gidiyoruz, o konuyla kültür müdürlüğü ilgileniyor diyorlar. Bazen kurumların birbirlerinden haberleri olmadığını düşünüyorum.*
- *K23: Keşke bir koruma statüsü olsaydı da yapılan koruma ve turizm çalışmaları tam yapılırdı. Ben burada koruma ile ilgili düzenlemelerin nasıl yapıldığını anlamıyorum. Bana göre belediye farklı çalışıyor, turizm müdürlüğü farklı çalışıyor.*
- *K14: Bu kadar çok korunuyorsa ne kadar değerli olduğunu, turistlerin bu bölgeye gelme sebeplerini de iyi anlamak gerekir. Bu bölge çok önemli bir alanın içinde yer alıyor. Peri bacaları, kiliseler turistlerin dikkatini çekiyor. Turizm olmasıydı burada sadece tarım vardı. Turizm ve turistler bizim için yeni bir geçim kaynağı oldu.*

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Dördüncü alt problemde yerel halka göre sahada artan ziyaret talebinin olumlu ve olumsuz sonuçlarını belirlemek için "*Zelve vadisinde koruma statüsü ile*

artan ziyaret talebinin olumlu ve olumsuz sonuçları nelerdir?” sorusuna verilen cevapların analizi yapılmıştır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu artan ziyaret talebini ekonomik açıdan olumlu değerlendirirken bir kısmı da bu durumun Zelve açık hava müzesinde tahribatı arttırdığını belirtmiştir. Kendilerini geçmişe bağlayan, aitlik hissi uyandıran yapıların yok olmasında koruma statülerinin yeterince planlanmadan uygulamaya geçildiğinin etkisi olduğunu düşünmektedir. Turizm bir yandan sahanın kaynak değerlerini kullanırken diğer yandan da bu değerleri korumak zorundadır. Bunun için birçok ülkede bu değerler çeşitli yöntemlerle koruma altına alınmış ya da alınmaya devam etmektedir. Korunan alanlarda temel amaç sahadan en yüksek kazancı sağlamak değil, koruma-kullanma dengesinin sağlandığı kullanımlara ve gelişmelere izin vermektir. Demir (2002)'ye göre uluslararası milli parkçılığın temel amacı bu olmasına rağmen günümüzde birçok milli park; yönetim yetersizliği, parkın yapısına uygun olmayan yapılaşmalar ve faaliyetler nedeniyle önemli oranda baskı altındadır. Birçok milli park ve benzeri koruma alanı bu tür baskılardan dolayı tahribata uğramış ya da uğramaya devam etmektedir.

Açık hava müzesinde mapping uygulama projesi ile saha oluşumu ve özelliklerinin anlatılacağı bir etkinlik düzenlenmektedir. Mapping uygulama projesi doğal dokuya uygun hazırlanan içerik, film ve animasyonların dokuya tam olarak uygulanması işlemidir. Bu uygulamada daha önceden belirlenmiş bir yüzeyin yapısına uygun bir şekilde görsel ve işitsel projeler hazırlanmakta ve hazırlanan yüksek kalitedeki sunumlar projeksiyon mapping olarak gösterime sunulmaktadır. Bunun için görüntü verilecek alandan 110-150 m ileride bir sistem merkezi oluşturulmuştur (Bknz: Foto 5). Bir konteynırın içerisinde düzenlenmiş olan sistem merkezi içinde bir (1) sistem bilgisayar ve 14 projeksiyon cihazı bulunmaktadır. Konteynırın etrafı bölgenin doğal dokusuna uyum sağlayacak şekilde imitasyon kaya ile kaplanmıştır. Sit alanı içerisindeki doğal dokuya zarar vermemek için konteynır, ahşap traversler üzerine yerleştirilmiştir (Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 2015). Katılımcıların bir kısmı bu ışık gösterisinin doğal yapıya zarar vereceğini düşünürken, projeyi ekonomik açıdan değerlendirenler ise bu etkinliğin olumlu olacağını ifade etmiştir.

Foto 5: Zelve Açık Hava Müzesi'nde gerçekleştirilen mapping uygulama projesinin görüntü sistem merkezi.

Katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

- *K17: Açık hava müzesinin girişinde gözleme yapıyorum, turist sayısının artması, cebimize giren paranın da artması demektir. Özellikle bir bayan olarak kendi paramı*

*Koruma Statülerinin Koruma-Kullanma Dengesine Etkisi: Zelve Açık Hava Müzesi
(Nevşehir/Avanos)*

kazanmam çok önemli, eğer bu bölge müze olmasaydı belki de ben hala ev hanımı olarak kalacaktım.

- *K4: Turist sayısı arttıkça bölgedeki otel sayısı da artmaktadır. 2009 yılında müzenin hemen girişinde inşaat başlattılar. Peri bacalarının ortasında bu tür otel ve alışveriş merkezleri yapılması doğal güzelliği bozacaktır. Hem biz bir çivi bile çakamazken böyle yapılaşmaya nasıl izin alıyorlar.*
- *K22: Bazı tur firmaları sadece para kazanmaya bakıyor ve bunun içinde bazı günler çok kalabalık oluyor. Turistin gelmesi ekonomi için olumlu fakat zararı da var mı kimse ilgilenmiyor. Özellikle bu işe ticaret olarak bakan şirketler, daha çok para kazanmak için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışıyor.*
- *K1: Daha çok turist çekmek, daha çok para kazanmak için giriş ücretinin oldukça yüksek olduğu bu tür ışık gösterisi gibi etkinlikleri özel sektör yapıyor. Peri bacalarını olumsuz etkileyeceği için restaurantta projektör ile aydınlatma yapılmasına bile izin verilmezken böyle bir ışık gösterisinin çevreye etkisi nasıl olacaktır.*
- *K12: Bölgedeki rehberler buraya gelen turistin peri bacalarını ve kiliseleri gezdiğini, balona bindiğini ve hemen gittiğini söylüyorlar. Açık hava müzesinde ışık gösteri yapılırsa turist bu gösteriyi izlemek için belki burada kalır. Hem de gelir artar.*

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Beşinci alt problemde "*Turizm faaliyetlerine yeterince katılıyor musunuz?*" sorusuna verilen cevapların analizi yapılmıştır.

Katılımcılar birden fazla koruma statüsü içinde yer alan bir sahada olmalarına rağmen, turizm faaliyetlerine yeterince katılmadıklarını ve turizmden yeterli pay alamadıklarını düşünmektedir. Büyük firmaların daha çok kazandıklarını, gelirin önemli bir kısmını bu firmaların aldığını belirtmişlerdir. Bu olumsuz algının ortadan kaldırılması ve yerel halkın turizm gelirlerinden daha fazla pay alması için katılımcı yönetim planları uygulanmalıdır. Bunun somut örneği toplum temelli bir koruma yaklaşımı olarak Gana'daki Kakum Korunan Alanı projesi, ekoturizmin hem etkin bir koruma yöntemi hem de halkın başarılı bir gelişimi modeli olacağı inancı ile planlanmış ve uygulanmıştır. Katılımcı yaklaşım sayesinde ortaya konan çalışmada, yerel halkın somut faydaları arasında; restoranlar için tarımsal ürünlerin satın alınması; yerel esnaftan el sanatlarının ve yerel hizmetlerin satın alınması; yerel öğretmenlere rehberlik eğitiminin verilmesi; doğrudan veya dolaylı, tam zamanlı iş olanaklarının sağlanması; yerel halka kendi ekoturizm işlerini yönetmeleri için destek verilmesi ve bu sayede çevrelerini korumaya motive edilmesi sayılabilir (Güneş, 2011: 53).

Katılımcı görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

- *K19: Müzenin girişinde kafeterya işletiyorum, ama bize turizm ile ilgili bir eğitim verilmiyor. İşyerimi büyütmek istesem izin alamıyorum. Sürekli yasaklarla engellerle karşılaşıyoruz, fakat doğru yol gösteren kimseyi de bulamıyoruz.*
- *K13: Biz turizmle geçinen insanlarız ve tek geçim kaynağımız turizmdir. Fakat tur acenteleri müze giriş ücreti ödememek için Zelve Açık Hava Müzesini programlarına almıyorlar. Paşabağ'a gelip geri dönüyorlar.*

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Altıncı alt problemde görüşmeye katılanların koruma kullanma algısını belirlemek için "Koruma-kullanma dengesi açısından, Zelve vadisi yeterince korunabiliyor mu?" sorusuna verilen cevaplar değerlendirilmiştir.

Katılımcıların geneli açık hava müzesi ve çevresinin yeterince korunmadığını düşünmektedir. Vadi yamaçlarındaki tüfler yoğun çatlak sisteminin etkisiyle bloklar halinde vadi tabanına düşmektedir. Vadi yamaçlarında yer alan mesken ve kiliseler bu düşmelerden çok fazla zarar görmekte ve ziyaretçiler için tehlike oluşturmaktadır. Kurdoğlu (2007)'ye göre de korunan alanlar ağında görülen büyümeye rağmen, bazı ülkelerde çok sayıda korunan alan, etkili bir şekilde korunamamaktadır.

Katılımcılardan bazılarının görüşleri aşağıdaki gibidir:

- *K16: Vadi içindeki Geyikli kilise tamamen yıkıldı ve yok oldu gitti. Bunun için herhangi bir önlem alınmadı. Günümüzde ise iki vadiyi birbirine bağlayan tünelde göçmeler olmuştur. Eğer önlem alınmaz ise bizim mirasımız olan tünel de tamamen yıkılır.*
- *K8: Açık hava müzesinden geçmiş yıllarda balon kaldırıldığı veya balonların müzenin içine indiği oldu. Bu durumun yapılara ne kadar zarar verdiği bilinmiyor. Balon gazlarının tehlikeli olduğu söyleniyor. Fakat tüm Kapadokya'da çok fazla balon havalanmakta ve bu balonlar rastgele bağlarımıza iniyor.*
- *K20: Zelve vadisinin girişinde tarihi kemerli bir çeşmemiz vardı, onu yıkıp yerine peribacasından bir çeşme yaptılar, ancak bu çeşme yapılıncı su çok azaldı. Hem tarihi bir değeri yıktılar hem de suyumuzu bitirdiler.*
- *K2: Bu bölgede 45 yıldır esnafım. Ben bu köyde doğdum, babam bu köyde doğdu. Ancak ben evimi, doğduğum odayı görmek için bilet almadan müzeye giremiyorum. Zelve vadisini sadece köylüden koruyorlar.*

Sonuç ve Öneriler

Tarihi ve doğal bütünlüğün olduğu Zelve Açık Hava Müzesi çevresinde yerel halkın koruma statülerine genel olarak olumsuz baktığı belirlenmiştir. Doğrudan ve dolaylı olarak çıkar kaybına maruz kaldığını düşünen köylülerde ortaya çıkan olumsuz algılar daha fazladır.

Korunan alanın bir parçası olan ve kendini bu şekilde görmeye alışmış yerel halk, koruma statüleri belirlenirken veya uygulanırken kendilerinin dâhil edilmediğini ifade etmektedir. Böyle durumda yerel halk olumsuz algı geliştirmekte ve alan yönetimi ile problemler yaşamaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılması için özel alanların nasıl korunacağı ve bu alanlardan nasıl faydalanılacağı belirlenirken turizm oluşturduğu değişime tanıklık eden yerel halk göz ardı edilmemelidir.

Yerel halk Zelve vadisine birden fazla koruma statüsünün verilmiş olmasının alan üzerinde yetki karmaşasına yol açtığını ifade etmiştir. Çünkü Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Miras Alanı, Göreme Tarihi Milli Parkı ve I. Derece doğal ve arkeolojik sit alanı içinde bulunan Zelve Açık Hava Müzesi'nden birden fazla kurum sorumludur.

Özel bir alana koruma statüsü verilmesi bu alanın turizm çekiciliğini ve turist potansiyelini arttırmaktadır. Bu açıdan bakan yerel halkın yaklaşımı olumludur. Fakat

müze sınırları içerisinde yapılan günübirlik turizm faaliyetlerinin beraberinde getirdiği kullanım baskısı Zelve Açık Hava Müzesinin ana kaynak değeri olan jeomorfolojik oluşumları ve tarihi yapıları olumsuz yönde etkilediğini düşünen katılımcıların algılarının da olumsuz olduğu belirlenmiştir.

Yerel halk turizm faaliyetlerine yeterince katılamadıklarından şikâyet etmektedir. Koruma statüsündeki alanlarda hizmet binaları özel şirketlere kiraya verilmekte veya yap işlet modeli uygulanmaya çalışılmaktadır. Böylece yerel halk bölge turizminden pay alamamaktadır. Yöre halkı turizm işletmeciliği konusunda doğru yönlendirilmediğini düşünmektedir. Bölgede kazancın büyük bir kısmını alan acenteler olduğu sürece, para akışı dışarıya doğru olmakta, turizm gelirlerinin saha içine dönüşümü sağlanamamaktadır.

Yerel halk açık hava müzesi ilanı ile sadece girişin yasaklandığını düşünmektedir. Zelve vadisinde tarihi ve kültürel değerler ile doğal kaynakların her geçen gün yok olduğunu yeterince tedbir alınmadığını ifade etmişlerdir. Yerel halk geçmişlerine ait izlerin bulunduğu müze alanına girişlerin kendileri için de ücretli olmasından şikâyet etmektedir. Ayrıca ana kayadan ayrılmış olan kaya bloklarının ziyaretçilerin yürüyüş yolları üzerine düşme tehlikesi bulunmaktadır. Doğal sit alanları evrensel doğal mirasımızdır ve kesin yapı yasağı bulunan alanlardır. Beton bina şeklinde peri bacalarının hemen yanında yapılan inşaatların, tarihi ve doğal dokuyu bozacağı kesindir.

Bunun için:

- ✓ Yerel halkın koruma statüleri ile ilgili olumsuz algısını ortadan kaldırmak için yerel halk öncelikle bu alan hakkında bilgilendirilmelidir. Bu alana getirilen sınırlandırmalar, nedenleri ve alandan sağlanması ön görülen faydalar hakkında eğitilmelidir.
- ✓ Uzun sayılabilecek bir turizm geçmişi olan ve eşsiz turizm değerlerine sahip çalışma sahasında yöre halkının diğer paydaşlarla birlikte sürece dâhil edilmesi gerekmektedir.
- ✓ Koruma statüleri sadece koruma hedefi ile planlanmamalı, koruma kullanma dengesi dikkate alınarak oluşturulmalıdır.
- ✓ Zelve Açık Hava Müzesi üzerindeki yetki karmaşaları ortadan kaldırılarak tarihi ve doğal yapıya en uygun plan ve yönetim belirlenmelidir.
- ✓ Korunan alan ile geçmişi arasında güçlü bir bağ olan yöre halkına özgü müze girişi ile ilgili yasal bir düzenleme yapılmalıdır.
- ✓ Tehlike arz eden kayalar acilen tespit edilmeli, kaya düşme tehlikesi bulunan yerlerdeki yürüyüş yolları kapatılmalıdır.
- ✓ Çatlak ve yarıklardan dolayı mukavemetini kaybetmiş, tehlike arz eden yapı, galeri gibi yerlere insanların girişinin engellenmeli, bu alanlara ahşap yüksek engeller konulmalı ve alınan tedbirler uygun levhalarla ziyaretçilere bildirilmelidir.
- ✓ Zelve Açık Hava Müzesi'nin ana kaynak değeri olan jeomorfolojik oluşumlar ile tarihi ve arkeolojik mirasın algılanması, tahribata uğratılmadan devamlılığının sağlanması, düzenli ve programlı bir şekilde ziyaret edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Akşit, İ. (2011). *Doğanın Yeryüzüne Yazdığı Şiir Kapadokya*. İstanbul: Akşit Kültür ve Turizm Yay.

Alkan, H. & Korkmaz, M. (2009). Korunan Alanların Yönetiminde Yaşanan Sosyo-Ekonomik Odaklı Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme, *II. Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi Bildiriler Kitabı*: 13-22, ISBN 978-9944-452-28-119-21, Şubat 2009, Isparta.

Arı, Y. & Soykan, A. (2006). Kazdağı Milli Parkı'nda Kültürel Ekoloji ve Doğa Koruma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 44: 11-32.

Arı, Y. (2003). Kuş Cenneti Milli Parkında Park Yönetimi-Yöre Halkı İlişkisi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 8 (9): 7-37.

Atalay, İ. & Mortan, K. (1997). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Başaran, C. (1998). *Arkeolojiye Giriş (Ders Notları)*. Erzurum.

Beekman, P. H. (1966). "Hasan Dağı-Melendiz Dağı Bölgesinde Pliosen ve Kuaterner Volkanizma Faaliyetleri", *MTA Dergisi*, 66: 88-103.

Besculides, A., Lee, M. E. & McCormick, P. J. (2002). Residents' perceptions of the cultural benefits of tourism. *Annals of Tourism Research*, 29(2): 303-319.

Buckley, R. C. (2002). Tourism ecolabels. *Annals of Tourism Research*, 29(1): 183-208.

Buyurgan, S. & Mercin, L. (2010). *Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları*. Ankara: Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği Yayınları.

Çevre ve Orman Bakanlığı (2007). Korunan Alan Planlaması ve Yönetimi, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi Deneyimi, Ankara: TŞOF Trafik Matbaacılık A.Ş.

Demir, C. (2002). Turizm ve Rekreasyon Faaliyetlerinin Olumsuz Çevresel Etkileri: Türkiye'deki Milli Parklara Yönelik Bir Uygulama. *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi*, 17 (2): 93-117.

Demir, Ö. (1995). *Kapadokya Medeniyetin Beşiği*. Nevşehir: Demir Yay.

Denizci, A. & Mirza H. (2012). *Müze Eğitimi 12: Güzel Sanatlar ve Spor Liseleri İçin*. Ankara: MEB Yayınevi.

Dirik, K. (2009). Kapadokya Bölgesinin Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Bunların Bölgedeki Medeniyetler Üzerine Etkisi. *I. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı Bildiriler Kitabı*: 6-9, 30 Ekim-1 Kasım 2009, Ürgüp/Nevşehir.

Doğanay, H. & Zaman, S. (2013). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi.

Fennell, D. & Weaver, D. (2005). The ecotourism concept and tourism-conservation symbiosis. *Journal of Sustainable Tourism*, 13(4): 373-390.

Güneş, G. (2011). Korunan Alanların Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Katılımcı Yönetim Planları. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 3 (1): 47-57.

Güngör, Ş. & Meydan, A. (2014). Avanos'ta Sürdürülebilir Turizm İçin Planlamanın Önemi. *Avanos Sempozyumu Bildiriler Kitabı*: 81-104, 23-25 Ekim 2014, Ankara.

Gürler, G., (2007). Göreme Tarihi Milli Park ve Yakın Çevresinin Jeolojik Miras Açısından Değerlendirilmesi, Türkiye Milli Parklarının Jeolojisi ve Öneri Jeopark Alanlarının Belirlenmesi Projesi, MTA Jeolojik Etüdler Dairesi Başkanlığı, MTA Rap.No.10989, Ankara.

Kervankıran, İ & Eryılmaz, A. G. (2015). Milli Parkların Sürdürülebilir Kullanımı ve Yönetim Planı Önerisi: Isparta İli Örneği, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Faculty of Arts and Sciences Sosyal Bilimler Dergisi*, 34: 173-190.

Kurdoğlu, O. (2007). Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 59-76.

Lepetit, P., Viereck-Goette, L., Schumacher, R., Mues-Schumacher, U. & Abratis, M. (2009). Parameters Controlling the Density of Welded Ignimbrites-A Case Study on the Incesu Ignimbrite, Cappadocia, Central Anatolia. *Chemie der Erde Geochemistry, Elsevier*, 69: 341-357.

Meydan, A. & Akkuş, A. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Gezilerinin Tarihi ve Kültürel Değerlerin Kazandırılmasındaki Önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29: 402-422.

Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü (2015). Nevşehir/Zelve Açık Hava Müzesi Mapping Uygulama Projesi İş Öneri Raporu.

Özalp Konyar, H. (2013). *Kapadokya: Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, Kırşehir*. İstanbul: TÜRSAB Kültür Yayınları.

Özgüç, N. (2013). *Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Somuncu, M. & Yiğit, T. (2009). Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı'ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi. *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*: 387-402, 16- 17 Ekim 2008, Ankara.

Soykan, F. (2004). *Kırsal Alanların Turizm Potansiyelinin Saptanması ve Şirince Köyü'ne (İzmir) Uygulanması*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Stronza, A. (2007). The Economic Promise of Ecotourism for Conservation. *Journal of Ecotourism*, 6(3): 210-230.

Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yaşar, O. (2000). Ülkemizde Milli Park ve Benzer Statüdeki Alanların Dağılımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 35: 181-201.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yücel, M. & Babuş D. (2005). Doğa Korumanın Tarihçesi ve Türkiye'deki Gelişmeler. *Doğu Akdeniz Ormanlık Araştırma Müdürlüğü DOA Dergisi*, 11: 151-175.

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (Son Erişim Tarihi: 05.09.2015).

<http://whc.unesco.org/en/list/> (Son Erişim Tarihi: 05.08.2015).

<http://www.milliparklar.gov.tr/mpd/mp/millipark.asp>. (Son Erişim Tarihi: 01.09.2015).

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,43336/muze-istatistikleri.html> (Son Erişim Tarihi: 05.09.2015).

http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/code_ethics2013_eng.pdf (Son Erişim Tarihi: 22.08.2015).

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, (2015). <http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/korunanalan1.htm> (Son Erişim Tarihi: 01.10.2015).

İCOM, (2015). http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html (Son Erişim Tarihi: 01.12.2015).

